

Spet, terte sorodile,
Prijatli, vrnge nam slačko,
Ki nam oshivilja shile,
Serzi razjafni in oko.

Ki vtopi
Vse skerbi,
Veselo upanje budi.

Komeli prvo soravizo
Napili bomo króg in króg?
Slovenzov porochnico,
Deshele našho shivi bog,
Brate vse,
Tiar nas je
Sinov slovenske matere!

V soriastnike soblakov
Rodu naj našga trésti gróm!
Proft, ko je bil ozhakoo,
Naprej naj bó Slovenzov dóm,
Naj srobo
Si spore, ki jim roké x x x x x!
Vsege vse, ki jim teshe!

Edinoft, frizha, správa
Ki jim naj nasáj se vérnejo!
Otrok, kar ima sláva,
Vsi naj si róke fisthejo,
De oblašt
Spet in zhašt,
Ko blo ste, bošče naša lást!

RAST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

N. Petrov

	VSEBINA	str.	RAST št. 5-6 (19-20)
UVODNIK	Spodbudnejše od pričakovani	279	Jože ŠKUFGA
LITERATURA	Zvezde	282	Jurij KOVIČ
Poezija	Med peklom in nebom	284	France REŽUN
	Sveta tišina govori	285	Janez KOLENC
	Točiva spomine		
	Marijimagdaleni	286	Franci ŠALI
	Luč mladosti	286	Severin ŠALI
Prevod	Mila noč	287	Silvano DEMARCHI
	Trenutek		(prevod: Jolka MILIČ)
	Večer		
	In mi tesnobno		
	Breme let		
	Silvano Demarchi	288	Jolka MILIČ
Proza	Povojne zgodbe:	290	Jože PRIMC
	Za delom		
	Premagani heroji	291	
KULTURA	Druga ustanovna listina cesarja		
	Maksimilijana I.	292	France BARAGA
	Dr. Alojz Turk (1893-1944)	298	Janko JARC
	Srce, veliko za dve domovini		
	(Pogovor s prof. Vinkom Beličičem)	312	Marta FILLI
	Novoodkriti Valvasorjev		
	nagrobni napis	321	France BARAGA
	Tristo let po Valvasorju	322	Ivan GODEC
	Zvestoba športu vse življenje		
	(Pogovor z Leonom Štukljem)	327	Marko ROŽMAN
NAŠ POGOVOR	Zaupaj v človeka in veruj v razvoj		
	(Pogovor z dr. Janezom Gabrijelčičem)	333	Milan MARKELJ
DRUŽBENA VPRAŠANJA	K izvirom slovenske državnosti		
	(ob 50-letnici Zbora odposlancev		
	slovenskega naroda v Kočevju)	343	Bogdan OSOLNIK
	Listina		Edvard KOCBEK
	(Iz Kocbekovih zapisov, vezanih na		(izbral: Jože ŠKUFGA)
	Kočevski zbor)	353	
Okrogla miza	Lastnina in lastninjenje		
	(2. del: razprava)	360	Brane BAMBIČ
			Jože MIKLIČ
			Bojan PEČENKO
			Emil M. PINTAR
			Edo PIRKMAJER
			Veljko RUS
			Franci ŠALI
			Igor VIZJAK

DOM

82

RAS

Droof/1937

	Preverjanje znanja v povezavi z uvedbo trimestrov	377	Jože REŽEK
	Dolenjskemu kmetu slabo kaže	386	Marjan LEGAN
RASTOČA KNJIGA	Mokronog – kaj početi s trškim naseljem?	388	Renato REPŠE
ODMEVI IN ODZIVI	Krajinski park Gorjanci	397	Andrej HUDOKLIN
	Študentska etnološka raziskovalna delavnica Šentrupert 93	401	Marinka DRAŽUMERIČ
	Osemnajst nageljnov	402	Milan MARKELJ
	Nesmrtni gledališki ples	403	Jože HUMER
	Novosti Dolenjske založbe	404	Franci ŠALI
KRONIKA	Junij – avgust 1993	411	Peter ŠTEFANČIČ
	Sodelavci te številke	425	
SLIKOVNO GRADIVO	Prof. Vinko Beličič	312	
	Dr. Janez Gabrijelčič	322,333,339	
		340	
	Leon Štukelj	327–331	
	Dr. Alojz Turk	298, 309	
	Slovenska samobitnost in suverenost	nasl., 281, 289,	
		297, 311, 341,	
		359, 375, 395,	
		396, 410	
	Janez Vajkard Valvasor	325, 326	
	Kočevski zbor	342, 344, 345,	
		348, 352, 360	
	Novomeški kapitelj	293, 296	
	Gorjanci	397, 399	
	Mokronog	390, 391, 393	
		395	
	Zemlja in človek	376, 386, 387, 424	
Reprodukcije likovnih del	Major Jones	348	Božidar JAKAC
	F. Becele na Zboru odposlancev	348	
	J. Vidmar v bunkerju	348	
	E. Kocbek na Bazi 20	348	
	Bežeča mati	409	Tone KRALJ

SPODBUDNEJŠE OD PRIČAKOVANJ

Pred petimi leti, ko se je iz zapoznele nujnosti in začetniške zagnanosti spočela zamisel o izdajanju Rasti, se je takoj na začetku z vso resnostjo izpostavljalo vprašanje, kakšen bi bil lahko njen letni obseg, njen letni pridelek. Prva konsenzna rešitev se je strnila v napoved, da bo možno letno pospremiti v življenje največ tri številke. Pri oblikovanju uvodnika za prvo številko začetnega letnika pa je bila za takratni čas, ki je bil poln začetniških ugibanj in prerokovanj, zabeležena drzna napoved: Rast bo zagledala luč sveta štirikrat na leto. Postopoma se je izkazalo, da ji je bila takšna napoved potrebna. Zagon in vzpon so ji omogočili in sprostili ustvarjalci, njeni uredniški snovalci in oblikovalci. Število sodelavcev je presenetljivo hitro rastlo in prav to ali prvenstveno to je revijo v ožjem in širšem prostoru tudi utrdilo. Sleherina etapa njene razvojne poti pa se mora potrditi na novo in z odgovornostjo za kvaliteto rast. Kakršenkoli odmik od tega bi pomenil za revijo zastoj ali celo nazadovanje.

Ustvarjalna pričevanja in hotenja močnega kroga sodelavcev revije pa so dragoceno in najmočnejše poročstvo in zagotovilo, da bo Rast tudi vnaprej sposobna uveljavljati svojo vitalno naravnost.

Ob poudarjanju, da si Rast brez močnega zaledja uspešnih sodelavcev ne more zagotavljati razvojnih vzponov, mislimo tudi na ustvarjalce, ki se bodo, nekateri že z napovedmi in obljubami, reviji še pridružili, in na vse tiste sodelavce, ki so se v našem mediju že predstavili, pa so nato utihnili; upamo, da samo začasno. Praksa je pač takšna, da se revija, če hoče biti aktualna, polni tudi s prispevki, za katere je treba avtorje šele pridobiti, pogosto tudi nova imena. Nadvse zaželeno je, da so obljubljene stvari pravočasno, skladno z dogovori, na uredniški mizi, saj so vse nadaljnje procedure do dokončnega povitja številke zelo zahtevne in že en sam manjkajoči člen lahko povzroči neljube zastoje in motnje.

Revija je medij s specifičnimi normami in zahtevami. Sprejemljiv je za prispevke, ki ne presegajo gornje meje še dovoljenega obsega. Tudi jezikovno naj bodo teksti uglašeni s pravili, ki veljajo za slovenski knjižni jezik. Glede na funkcijske zvrsti se v tekstih revije rabi umetnostni, publicistični in tudi strokovni jezik raznih vrst. Jezikovna podoba se ravna po posebni vlogi, ki je neločljivo povezana s sporočilnim namenom napisanega besedila.

V tem letu ugotavljamo, da obseg štirih števil normalnega obsega Rasti več ne zadošča. Zdaj je že dokončno odločeno, da bodo vse letošnje številke po obsegu podvojene. Kljub nemajhni selekciji je prispevkov, ki so za objavo v reviji vredni pozornosti, vse več. Uredniški odbor z dobrohotnimi nameni predlaga tudi prilagoditev posameznih tekstov, da bi se ustrezneje sporočilno približali naslovnikom. Nekateri teksti pa gredo bolj v kontekst vsebinsko načrtovane kateore od prihodnjih števil, pa so zato samo časovno prestavljeni, seveda brez najmanjše trohice dvomov v njihovo sporočilno moč in kvaliteto.

Na dan prihajajo tudi predlogi za tematsko samostojne številke, torej izven dogovorjenega še možnega rednega obsega, če bodo zanje pridobljena dodatna namenska finančna sredstva. Ustvarjalni nemir ob reviji in za revijo je vse bolj očiten in neustavljiv. Kljub neštetim stiskam, ki so redne sopotnice vsake na novo porojene številke, je občutek, da za Rast, njeno duhovno bogatitev skrbi vse več ustvarjalcev, spodbudna moč in čar optimizma za vse, ki delajo za revijo. Rast je od vsega začetka odprta za ustvarjalce ne glede na generacijsko pripadnost. Najmlajši avtor še ni bil polnoleten, ko ga je revija sprejela, najbolj obdarjen z leti in močno intelektualno svežino pa se bliža dopolnitvi devetega desetletja življenja.

Magister Boštjan Kovačič, sociolog, predsednik Izvršnega sveta Skupščine občine Novo mesto, je v organiziranem pogovoru poudaril, da je Rast kot pretežno pokrajinska revija do sedaj dosegla presenetljiv in obetaven vzpon. Tudi število naročnikov je vsaj zadovoljivo, vsebinsko je razgibana in bogata, ob že znanih sodelavcih se pojavljajo nova imena, ki svežijo revijo z umetnostnimi in neumetnostnimi besedili, likovnimi stvaritvami, fotografijami itd. V njej pa

pogreša analitičnih obravnav družbene prakse, predvsem iz tistih gospodarskih okolij, ki si pogumno utirajo poti v prihodnost, in polemičnih razprav, podprtih z argumenti. O Rasti se še vedno premalo sliši, govori in piše. Zapisi ob izidu posamezne številke so preveč osamljene informacije o njenih dosežkih in njenih hotenjih. Uredniški odbor naj predstavi revijo v vseh tistih sredinah, kjer še ni ustrezno odzivna niti z naročniki niti s sodelavci. Kar je dobrega, se samo hvali, toda o dobrem morajo biti ljudje najprej solidno informirani.

Štefan Kamin, ravnatelj Osnovne šole Trebnje, pa meni, da se je revija v prostoru morala pojaviti in da zaradi gmotnih težav ne sme v zaton. Ker je po vsebini raznolika in o kakovosti na dovolj visoki ravni, bi bila lahko bolj prisotna, zlasti v svojem matičnem prostoru. Zanimiva je za bralce različnih zahtevnosti in interesov in tudi prosvetni delavci naj bi ji bili kot ustvarjalci in bralci še bolj naklonjeni. Revija je malo zasenčena z drugimi mediji, ki zasipajo bralce s pragmatiko in različnimi presenečenji, aferami. Zaradi tega pa ne izgubi nič na svoji vrednosti in ne na poslanstvu, ki ga v naši kulturi ima. Naročniška cena nikakor ne odbija in tudi zato je pričakovati, da ji bo naklonjenost bralnega občinstva rastla tudi v prihodnje. Štefan Kamin je mnenja, naj revija ne prinaša dolgovernih polemik, predlaga pa, da se v Rasti pojavi nova rubrika, ki bi se glasila: Mnenja, pobude, kritike. Prepričan namreč je, da se v Odmevih in odzivih pojavlja preozek krog bralcev in ustvarjalcev.

Pravo navdušenje o reviji pa je pisno sporočila gospa Boža Podergajs, nekdanja učiteljica likovne vzgoje na novomeškem učiteljskišču. Že leta ji je usojeno bivanje samo pod domačim krovom, toda kulturno živi intenzivno, tudi tako, da se ustvarjalno potrjuje na specifičnem področju likovne govorice. Tako priznanje reviji in uredniškemu odboru je blagodejno, saj je izraz prijazne izpovedi in iskrene zahvale.

Ta dvojna številka je urejena po znanih razdelkih oziroma vsebinskih sklopih. Nekaj avtorjev se v reviji predstavlja prvič. Izredno močno je tokrat pričujoče področje kulture. Prispevki, ki posegajo po preteklosti, kaj radi iščejo stičišča s sedanjostjo in pričakovano prihodnostjo. Nekateri zapisi pa samo dopolnjujejo ali razširjajo vsebine, ki so bile na straneh revije v temeljnih razsežnostih že predstavljene.

Razmišljanja o pomenu in odmevu dejanj Kočevskega zbora segajo v čas krute vojne, ko je bila pred petimi desetletji razglašena slovenska državnost, njena osamosvojitve pa plebiscitarno potrjena leta 1991.

Portretiranec v tej številki je dr. Janez Gabrijelčič. Misli, ki jih je povezal, strnil v svoji disertaciji, imajo izjemen pomen predvsem zato, ker so prežete z brezmejnimi zaupanjem v ustvarjalnost ljudi in ker spodbujajo odgovornost slehernega za potrjevanje in potrditev lastnih in skupnih rezultatov, uspehov. Teorija, prav zastavljena, je pobudila presenetljive inovativne premike v praksi. Ideje Rastoče knjige so se vtirile tudi v Rast in so v njej že obrodile prve vidne sadove, ki so tudi močan izziv za sistematično uresničevanje tega za revijo zavezujočega projekta.

Za decembrsko številko bo uredništvo sprejemalo prispevke le do 5. novembra. Samo tako ji bo omogočen izid najkasneje 22. decembra. Zamudništvo ni čislano početje. To opozorilo naj velja tudi za Rast!

Jože Škufca

Eccę bi detd nas neze
gresil tevuekigemube
siti starosti neprigem
lióki nikoligese per
sali neimugi nislzna
teleleimoki nuuvug
kigemubesti bone
selavuižtiubui ne
priiažninu uvignan
odszlauuibosigę potom
nanařodžlo vuezki
stražti lperžali boi
do neimoki lbžre
dužemirt lpagibra
triia pomenem že
dai žino uuebofi na
resemže botomu ož

Aanem žich miržcih
del Esesunt dela soto
nina Esetrebu tuorim
bratra odevuetam Eše
tatua Ešeražbai Ešepuati
ugongenige Ešeroti Choi
se lb nepažem nuge pre
stapam Ešene nauuižt
nižce teh del miržene
pred bosima ožima mo
sete potomu žinži uvi
deta žami ražumeti
esebese priuua žlou
ueži yliža tažie aco
se imuigežim tere ne
priiažnina už nenauvi
desse Abosiu užliubise

VESOLJE

Vesolje je samo eno,
a vsakdo živi v svojem svetu.

TIŠINA

Hodim po zasneženi pokrajini golih dreves,
gledam odpadlih listov večni, otožni ples.

Kot da sem zadnji na svetu, vseokrog mene tema,
le mesec, drseč skoz oblake, v reki se lesketa.

GALEB

Srebrno bel galeb leti
nad morjem sam med zvezdami, in ko iz kroga ga spodi,
svobodni, drzni princ neba, izgine v luči brez sledi.
ki ga sovraži jata vsa

RAZMIŠLJANJE OB SLIKI

(Klee)

Ta, ki je risal bele gore,
je imel otroško dušo in

ta, ki je risal luno nad belimi gorami,
je imel sanjavo dušo in

ta, ki je risal drevo pod belimi gorami,
je imel samotno dušo in

ta, ki je risal meglice med belimi gorami,
je imel čarobno dušo.

BRODNIK

Ob reki tih sedi brodnik
in se umaknjeno smehlja;

kot bi šumenje zlatih slik
znal zlit v skriti glas Boga.

Ne menijo se zanj ljudje,
da je čudak, si mislijo;

ne vidijo pa mu v srce,
v to nežno, belo lilijo.

Bežijo v krogih kdovekam
in po središču hrepene;

ob zlati reki sedi sam
in ves svet mimo njega gre.

VIDEC

Zasanjan hodi skoz puščave.
Odklanja zemeljske užitke.

Premišljajoč skrivnost narave
vidi ljudi kot sence, plitke.

Slep od luči smeji se, gleda
ples Biti, strašen, nedoumen,

ve, da je hči laži beseda,
da svet je lep, svetnik neumen,

da je norost pot do resnice,
da ni kaj najti ne iskati,

da moder je, kdor ljubi pizze,
da seks je dober z avtomati.

Še ptice v zraku gnezda imajo.
On ima reke in slapove.

Tam vodne vile se igrajo,
prekrasne in samo njegove.

ZVEZDE

Da skoz dež zvezd leteti mogel bi,
bleščečih v pajčolanih meglenic,

svetal kakor komet z obrazom angela,
ki ga smehlaj ozarja,

oblakom brat, sin vetra, utrinek zlat,
ki tudi sam skrivnostno kot dragulj

v nočeh očara otroke, ki strme
skoz okno v nedoumno morje zvezd,

pozabil bi premikanje cvetic,
ki sonce jih v življenje obudi,

drhtenje rose, ki na bilkah obvisi
v meglenem jutru,

poglede deklic, ki hite po ulicah
kot drobne lučke upanja,

pozabil bi
ošabni šum sveta

kot lep privid,
da skoz dež zvezd leteti mogel bi...

France Režun **MED PEKLOM IN NEBOM**

Samotna umirajoča reka.

Zgubljen in skrivenčen
sem padal v temo,
vpijala me je vase
in bil sem težji od samega planeta.

Nekje nad seboj sem še slišal reko,
ki je pripovedovala o svoji poti
in me še vedno iskala
s svojimi glasovi
in svojo zgubljenostjo.

Potem me je začela goltati gmota,
objela me je s strastnimi poljubi vrnitve
in z ukazi,
da utonem v njenem naročju,
gmota z zavestjo neznanke,
gmota z zavestjo brez svetlobe,
gmota z ugrizi lačne volkulje,
gmota z zavestjo zmagoslavja
in spet gmota,
ki me je napolnjevala samo z molkom.

Kričal sem in teptal nebogljena tla,
ki prav tako niso vedela
in so bila samo postelja na razpotju.

In ko sem vse bolj postajal
tema in molk,
so me zbudile trave,
preplavile so me s šepetom življenja
in me sprejele v svoje zeleno kraljestvo.

Ej trave,
ob umirajoči reki,
ob ogabnih globinah gmote
in moji tavajoči zavesti.

Ivan Perhaj **JUTRO** Jutro je. Jutro. Veš, čisto vsakdanje,
umito z meglami in sončno lučjo.
Jesen pozlatila je stare kostanje
in breze otožne nad blatno potjo.
V daljavi zlatijo se naše gorice,
čez modro obzorje oblaček drsi
in utaplja se v prejo prozorne meglice,
ki v sivih trakovih nad goro visi.
Jutro je. Jutro. Kje si zdaj, draga?
Pridi med breze, kjer veter šumi
in rahlo dotika se listja z rokami,
ga trga in meče kraj blatne poti.

LITERATURA
Rast 5-6/1993

Pridi med breze, ki zlate in bele
čakajo nate... Tam nad goro
so kakor tkanina meglice vzdrhte
in nežno objele se s sončno lučjo.

Bevčevemu Jožetu z Debenca, 1993

Tu, kjer sveta tišina
govori...

Tu, kjer stopinja

vsaka ječi,

Jože, ti? Pravi?

Ti tu?!

Sredi teh gred

zasejanih s strtimi?

Saj skoraj prerad si živel.

Pa še z Debenca,

izpod trt

si prišel.

Od tam – spod neba,

kjer sonce res rado nazoblje

vsega se opojnega.

E, Jože, Jože...

Je ta njiva

res želja želja,

da se podorješ,

ko izruješ

poslednje, kar veže

z minljivim?

Ti, ki po vojni,

ko rodna se vas je sramovala,

da me ima,

med prvimi rekel si:

Tu je doma!

Bil človek si,

tak, če bi vsi taki bilí,

ne bilo bi ječ

in ne preranih grobov.

Ves svet bi bil le Debenc

s trtami, polnimi sodi

za vse, ki res radi žive.

TOČIVA SPOMINE

Bojanu Brezovarju

Živih čudno je življenje:

vse zori le za spomin,

ki kot zvezde v noč žarenje

vre le iz temè globin.

Se preteklo z zdanjim veže.

Se še spomniš, šepetaš.

Paznica smrt nama streže,

da mi česa ne izdaš.

Lahko točiva spomine

od mladosti prav do dna,

ko... in prav iz te globine

mrtvi žive osvetle.

LITERATURA
Rast 5–6/1993

Franci Šali **MARIJIMAGDALENI**

Mineva že, v predverju je večer,
v nesliš že trudno nosi reka,
srce, skoro že, preživlja mir,
življenje, k ustju tiho se izteka.

Izlite sanje, mró, mrje nemir,
ugasla vroča je krvi pripeka,
z jesenjo že načrtan je okvir,
v logu klecnila bo bela smreka.

Jasnine sij pripira temna dver,
le poredko se v oči nateka;
o, bilo viharjev je, je grizla zver,
preveč, preveč bolelo je človeka.

In vendar še nekje je sinji vir,
zato vsemu srce se ne odreka,
tako še zmore užiti tih večer,
še v sinji zarji k maku se zateka.

Severin Šali **LUČ MLADOSTI**

p. Ciprianu Napastu OFM*

*V Kroniki Frančiškanskega samostana Novo mesto, 7. julija 1949, p. Ciprijan Napast piše:

»7. julij: prinesel Severin Šali (ki je pred leti bival dalj časa v našem samostanu) pesem »Luč mladosti«, ki je tu prilepljena«.

Naj prepis in zapis bo obema pokojnima v spomin, nam pa v obuditev »Očetov naših imenitna dela...« (Prešeren: Sonetje).

P. Felicijan Pevec, ofm

ZORI TIŠINA V MOLKE NOČNIH UR...

odmeva znano bitje mi s hodnika –
kazalec čas nevzdržema premika;
pod oknom vrt je kot posnet z gravur,
ki se na njih starinski lesk svetlika...

Latniki v zelenino so odeti,
bezeg diši v čaru mesečine,
iskrijo grede zrna naplavine
in noč mi davne, svetle slike slika...
Zamišljen sem – kot mladi frančiškani,
ko boguvdano pred oltar peljani
se posvetijo z večnimi obeti...

In vse, prav vse tako je, kot pred leti!

ŽGOLIJO SLAVČKI V GRMIH ONKRAJ JEZA,

sladko dišijo cveti šmarnic z grede;
zvonika senca se čez vrt razteza
in cerkev šepeta pobožne zglede.
Skozi okno sveti žarek večne luči,
vratar še zadnjič zarožljaj je s ključi –
in mir začel je tihe ure šteti...

Nad mano pne se čisti zvezdni lok,
na Krki slap začne srebrno peti.
Strmim – kot pravljico poslušal bi otrok...
In vse, prav vse tako je, kot pred leti!

LITERATURA
Rast 5–6/1993

LE JAZ SEM DRUG... SPOMIN SE VRAČA V SVET,
ki mu mladost mejila je obzorje;

Severin Šali
LUČ MLADOSTI

po njem mi misel zlate brazde orje,
in ves je v duh kadila zaodet.

PA GLEDAM CERKEV, VRT IN SAMOSTAN,

sem mlad in čist in zvezdnato svetel,
kakor meglica dvignjen iznad tal,
z vsemi vlakni v svete slutnje vtkan...
Po meni svit z oltarjev se igra,
in ves sem sprožen daleč do Boga,
kot pšica, ki sprosti napeti lok.
Marija šepeta: Ti moj otrok!...
in vsak svetnik je moj veliki brat.
Bedim ob knjigah z božjimi naslovi,
lovim skrivnosti v čarodejni lovi...

O, LJUBLJENA MLADOST, MOJ ZALI VRT!

Kot cerkev praznična si mi odprt.
Iz tihih mi globin žari zaklad
in blage luči se utrinjajo...
molčim... Mladost, med nama je prepad,
podobe jasne v njem izginjajo...
Spoznanj in greha grenkosladki cveti
so mi pokrili ure, dni in pota.
In vendar – v srcu še brsti lepota,
ki me je venčala takrat pred leti...
Svetniki še z menoj potujejo,
in bele sanje še vasujejo!

KOT ČLOVEK ZREM NAZAJ V TEJ MAJSKI NOČI

in vse, kar je bilo, zlatim s pozlato
predavnih dni. Nad mano božja mavrica se sloči,
nebo razsipa biserje bogato;
Marija pravi: Moj otrok, ne joči!
Glej, zdaj je maj... In sredi srčnih stisk
mladost sem pripeljala ti v obisk!...

Maj 1948

Silvano Demarchi **MILA NOČ**

Tiffany, naveličana, da prodaja svojo lepoto,
je na pomolu srečala
belega mornarja: – Hočeš,
da postaneva prijatelja?

In zavila sta v razkošno razsvetljen
bar in z mandljevim sirupom nazdravila
priložnostnemu prijateljstvu.

Kdor pa ju je kasneje videl plesati
na rotundi, nad bleščeče razpenjenim
morjem, je zagledal dva angela,
ki sta si zrla v oči...

Mila noč z venci zvezd visoko
na nebu,
in Tiffany pleše s svojim mornarjem,
– rosni vetrnici –, pleše
za vse večne čase...

LITERATURA
Rast 5–6/1993

TRENUTEK

*Stopil sem v zaraščen macesnovec,
kjer je visoko raslo blede praprotje
– čisto navpično in bolj ob strani
je strmela temno modra preobjeda.*
Zdelo se je, ko da hočejo spregovoriti
(v nas je naraščalo nedoumljivo pričakovanje),
a da ne morejo.
Ovirala jih je živa in strmo padajoča svetloba,
v daljavi pa hrumenje drvečega avtomobila.
V zraku je obviselo nemo vprašanje
na enako nem odgovor.*

* Strupena rastlina z deljenimi listi in somernimi cveti v socvetju, cvetovi rumeni, vijoličasti in modri, redko beli ali pisani, lat. ime Aconitum.

VEČER

*Le otožnost
nas prevzame,
ko ptice nizko letijo
in se s prsi dotikajo valov,
da se potem ugnezdiijo
v črnem grmovju
na nasprotnem bregu.*

BREME LET

*Težko sem te prepoznal.
Snežnobeke lase imaš,
čelo razbrazdano od gub
in mila razposajenost
ne vedri več tvojega lica.
Breme let
se je tudi nate zrušilo!*

*Tako žalostno sem pomislil
na padajoči lok mojih dni.*

IN MI TESNOBNO

*In mi tesnobno
hitimo
proti negotovi starosti,
ko se misli
ukvarjajo
le s telesnimi tegobami,
občutki osebne nemoči
pa hromijo vsako pobudo,
ko človek obstane
na vratih
svoje samote.
Šele tedaj se, nespametno,
navežemo na življenje.*

Prevajalka: Jolka Milič

Silvano Demarchi se je rodil 5. februarja 1931 v Bolzanu/Boznu, maturiral je v Roveretu in diplomiral v filozofiji v Milanu, nato se dolgo let posvetil šolstvu, sprva kot profesor na višjih šolah, nato kot ravnatelj, potem pa je začel predavati nemško literaturo na tamkajšnji univerzi. Je član najrazličnejših akademij po vsej Italiji. Ukvarja se intenzivno z esejistiko, pripovedništvom, poezijo in prevajalstvom (iz nemškega jezika v italijanščino). Je dobitnik več nagrad za poezijo in velike nagrade za kulturo. Sodelavec pri številnih italijanskih časopisih in literarnih revijah, glavni urednik trimesečne revije **Nuovo contrappunto**. Živi v Boznu/Bolzanu.

Izdal je doslej kakih trideset knjig in še več. Naštela bom le pesniške zbirke: **Una stagione** (Letni čas ali Razdobje), 1968; **Gli anemoni** (Vetrnice), 1970; **Il paese dell'anima** (Pokrajina duše), 1976; **La luce oltre il sentiero** (Svetloba onkraj steze), 1981; **Il senso perduto delle cose** (Zgubljeni čut za stvari—), 1985; **Il mito e i giorni** (Mit in dnevi), 1989; **Poesie scelte** (Izbrane pesmi), 1990 in zadnja **Radici lontane** (Daljne korenine), 1993.

LITERATURA
Rast 5–6/1993

Neuwe Zeytung.
Ein Warhafftige vnd erschrockliche
 Neuwe zeytung / Wie der
 Turek ist den 28. tag Marcij/ für die Statt Med-
 linae gezogen/ vnd eingenommen hat/ Wie er allda zwey Tausent
 Menschen umbbracht vnd wegl geführet hat. vnd wie er dar-
 nach den zwölfften tag Aprilis von den Windischen vnd
 Krapadischen Bawren/ mit zwölff Tausent Mann
 geschlagen ist worden/ etc.

Anno. M. D. LXXVIII.

Jože Primc POVOJNE ZGODBICE*

ZA DELOM

* Zgodbice so bile napisane pred več kot tridesetimi leti in imajo resnično ozadje.

Tisti ponedeljek je urednik Ogrizek, ki je predstavljal »ablast«, spet sedel na pravičnem stolu in delil službe. Njegovo sodelovanje z ljudstvom je kazal izkrokani in krmežljiv obraz, njegovo priljubljenost pri ljudstvu pa noga, na katero je danes šepal, in s podplutbami pokrit obraz.

Skozi vrata se je plaho prirnil smrkavec:

- Dober dan.
- Zdravo. Kaj bi pa rad?
- Delo.
- Kaj pa znaš?
- Nič. Učil bi se.
- Učil? Za kaj pa?
- Za mehanika.
- Za mehanika? Lepo. Čigav pa si?
- Mačkov z Vesele Gore.
- Mačkov?
- Da.
- Katerega Mačka pa? Tistega, ki je bil pri belih?
- Da.
- Ne bo nič.
- Nič?
- Nič.

Obrnil se je k sosedu:

– Kaj se še spominjaš, Janez, kako smo hajkali skrivače po Lukovi hosti.

Uradnik je prikimal:

- Še, še.
- Takrat smo ujeli tudi Mačka.
- Da, Takrat, osemindesetega je bilo. Takrat je bilo lahko hajkati.

– In ves kosmat je bil. Dolgo se ni bril...

Smrkavec je pretrgal spomine:

- Potem ne bo nič?
- Nič.
- Devet nas je doma, za vse dela samo oče.
- Vseeno ne bo nič. Imamo drugih dosti, takih, ki sta jim oče in mati padla za našo stvar, pa še nimajo službe.
- Da, dosti jih je.
- Dosti.

Smrkavec je poizkusil zadnje:

- Pa jaz nisem bil pri belih.
- Res je.
- Takrat, štiridesetega sem bil rojen.
- Tako je.
- Jaz nisem nič kriv, če je bil oče bel.
- Nič.
- Pa vseeno ne bom dobil službe?
- Ne. Saj sem ti rekel, imamo naših dosti. No, za vsak primer pridi pogledat čez štirinajst dni. Morda bo takrat kaj. Za zdaj pa je najbolje, da greš... škoda časa.

– No, pa nasvidenje.

– Zdravo.

»Ablast« se je pretegnila na stolu, smrkavec pa je poklapan zapustil pisarno...

PREMAGANI HEROJ

– Ne boste me Nemci! Ne boste me Italijani! Mene ne! Ne bojim se vas!!

Veliko, močno telo se je napelo, da jih je nekaj, ki so ga držali, odletelo po gostilniškem vrtu, ostali pa so se zamajali. Potem so spet vsi skupaj navalili nanj. Oni, ki je ležal na tleh, je zavijal z očmi, se penil, škrtal z zobmi, vpil in napenjal vse moči, da bi se jih otresel.

– Vode! se je spomnil nekdo.

Okoli ravsa so se začeli zbirati ljudje. Nekdo je šel po vodo. Krog okoli boja je bil zaprt. Nekateri so bili že pijani, ker je bila veselica v polnem razmahu. Tisti, ki so ga držali, so bili že vsi potni. On tudi.

– Zadnji so vpraševali prve:

– Kaj je? Pretep?

Prvi so pojasnjevali:

– Orkana je spet prišlo.

Iz sredine kroga je bilo spet slišati:

– Ne, ne boste me Nemci! Ne dam se! Ne boste me mučili! Mene že ne!

Nekoga je zanimalo:

– Kaj je to?

– Živci.

– Živci?

– Da, živci. Bil je partizan, komandant bataljona. Kjer se je pojavil, so Italijani in Nemci bežali. Nekoč naša četa ni mogla zavzeti bunkerja. Razjezilo ga je. Šel je sam, čisto sam, samo lovsko puško je imel in nekaj bomb ter zavzel bunker. Kasneje je še večkrat sam zavzemal bunkerje. Bil je junak.

Orkan je še vedno premetavl one kot žoge.

Drugi je začel razlagati:

– Orkan, da. Po vojni je bil predlagan za heroja. Predloga niso potrdili. Baje zato, ker pije. Pa da, drugače bi ga gotovo potrdili. Če pije, ga prime kot danes. Takrat ga je treba držati, drugače razbija.

– Ne, Orkana ne boste! Nikoli!!

Vse mišice so bile napete. Telesa so se majala.

Tretji je dopolnjeval razlago:

– Zdaj je predsednik kmečke zadruge v njegovi vasi. Za prvi maj je podil ljudi z brzostrelko z njiv češ, mi smo se za naš praznik borili, vi ga pa svinjate. Nekoč je prišla v njegovo zadrugo inšpekcija iz mesta. Da bi takrat videli. Začel je streljati z brzostrelko in vpiti: »Kaj, vi, mestni škrici, ki ste sedeli doma za pečjo, ko smo se mi borili za vas, za svobodo, za socializem, vi nas boste kontrolirali?!« Inšpekcija je bežala. Nekdo je skočil s prvega nadstropja in si zlomil nogo. Ostali so bežali in se valili po stopnicah. Niso se več vrnili.

Nekdo je prinesel vedro vode. Orkana so previdno polili, da ga ne bi preveč zmočili. Počasi se je umiril, začudeno gledal po ljudeh in se zmeden smehljaj. Nekdo ga je potrepljal po rami:

– Dobro si nas zdelal, capin, pojdiva se odžejat.

Ljudje pa so nadaljevali s pitjem, rajanjem in veseljem.

France Baraga »DRUGA USTANOVNA LISTINA CESARJA MAKSIMILIJANA I.«

Regest:

1509, oktober 16., Costezo
(Costero?).

* Tako imenovana druga ustanovna listina, s katero cesar Maksimilijan I. potrjuje novomeški kapitelj, mu določa trinajst kanonikov, od katerih sta prvi prošt in drugi dekan, mu inkorporira štiri župnije, Šentrupert, Mirno Peč, Ponikvo in Poljane, ter dve kapeli v Novem mestu, v špitalu in pri sv. Antonu; hkrati mu podeljuje proštijški grb – zlatega konja.

* Originalna listina, pisana na pergament, z miniaturnim portretom cesarja Maksimilijana I. v inicialki M, pod njo dvoglavni orel z avstrijsko-burgundskim (Maksimilijanovim) grbom, v sredini listine grb novomeške proštije; 37,8 × 57,5 cm, slika 5,8 cm; viseči pečat cesarja Maksimilijana I. na zlati vrvi (delno poškodovan); latinski jezik.

* Kapiteljski arhiv Novo mesto, fascikel VII/17. V arhivu je še več prepisov, prevodov in povzetkov v latinščini, nemščini, francoščini in slovenščini.

* Listino je objavil Adalbert Kraus v: Mittheilungen des Historischen Vereines für das Herzogthum Krain, 20 (1865), str. 35–37, št. 1.

Ob letošnjem petstoletnem jubileju kolegiatnega kapitlja je bila posebne pozornosti deležna tako imenovana »druga ustanovna listina« cesarja Maksimilijana I. iz leta 1509. Ne le da krasi naslovnico razstavnega kataloga *Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu* (glej tudi barvno fotografijo na str. 152), ampak je njen izsek, znameniti proštijški grb z zlatim konjem, izdala tudi slovenska pošta za jubilejno znamko v vrednosti 44 SIT. Da bi nam ta znamenita listina, ki jo poleg proštijškega grba krasi tudi čudovit miniaturni portret cesarja Maksimilijana I. v inicialki njegovega imena skupaj z dvoglavim avstrijskim orlom v avstrijsko-burgundskem grbu pod njim, ne ostala skrivnost, zapečaten s sedmimi pečati, ampak bi jo lahko vzeli v roke tudi sami in se tako poskušali vživeti v njeno besedilo, jo tu objavljam v slovenskem prevodu.

Pri branju ne bo šlo brez težav. Listina je uradni dokument, pisan v pravnem jeziku takratnega časa, z dolgoveznim naštevanjem raznih naslovov in imen, ki jih danes le stežka najdemo v najboljših geografskih priročnikih. Zanj je značilno pogosto ponavljanje »že omenjenih« navedb in sploh razvlečenost, kajti čim pomembnejšo zadevo je listina izpričevala, tem daljša je morala biti. In ustanovitev kolegiatnega kapitlja v Novem mestu je bila pomembna zadeva.

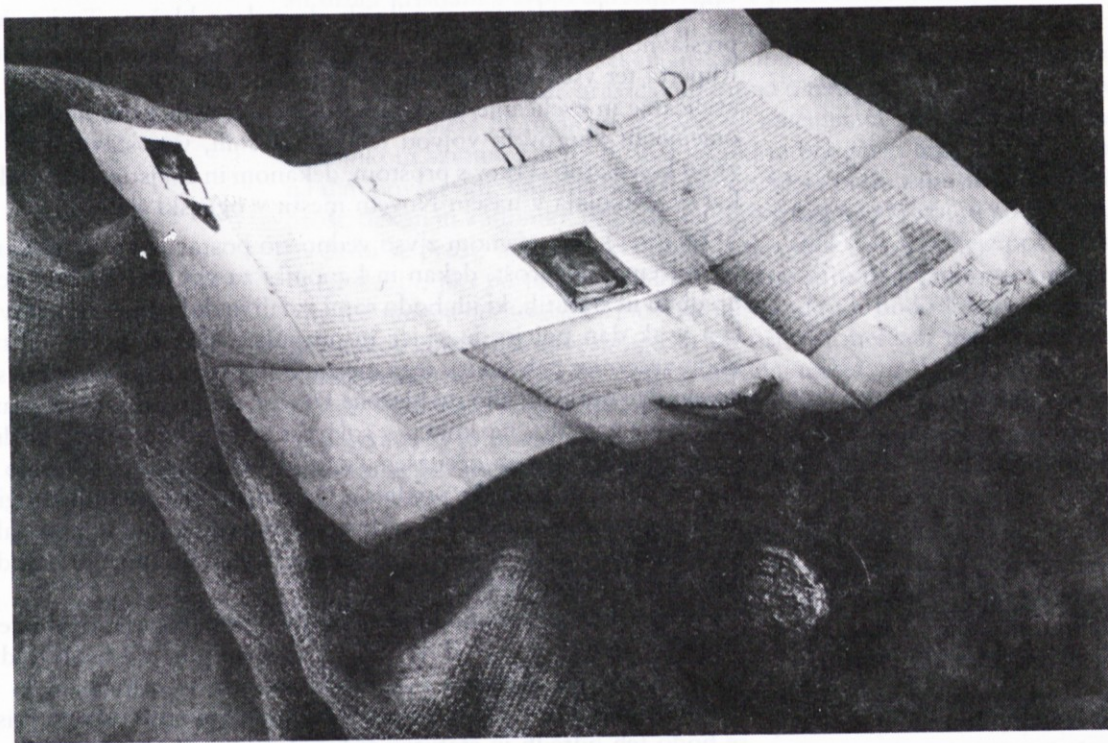
Udeleženci slavnostne akademije ob obletnici kapitlja so lahko slišali del te listine, kakor se glasi v izvirniku, na začetku same akademije s predstavitvijo mladega igralca Gorazda Logarja iz Komende.

Za tiste, ki bodo želeli brati listino v originalu, pa bo v zborniku simpozija ob petstoletnici kapitlja na razpolago tudi latinski izvirnik, ki ga bo skupaj z izvirnim besedilom drugih treh ustanovnih listin objavil dr. Božo Otorespec.

Že leta 1526 je bila listina prevedena v nemščino. (Prevod, sočasni prepis listine, datirane z 11. aprilom 1526, hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana v fondu KAL, f. 240/18.) Ta prevod mi je pomagal pri razrešitvi nekaterih manj znanih imen, ki jih v latinskih leksikonih nisem mogel dobiti. Hkrati me je opozoril na spremenjeno izvirno besedilo. Besedilu dodani stavki (interpolacije) pričajo o tem, da se je kapiteljskim gospodom zdelo potrebno nekatere stvari bolj natančno povedati oz. popraviti. Posebno zanimiva je interpolacija v zvezi z grbom, kjer niso bili zadovoljni z realistično naslikanim konjem, čeprav je bil zlat, in so mu dodali tri rdeče plamene, ki mu švigajo iz ust. Seveda le v besedilu, kjer ne manjka izvirni stavek: »kakor je to naslikala umetnikova roka na pričujoči listini.« Listino je prevedel v Stični dekan ljubljanskega stolnega kapitlja na temelju vidimiranega prepisa originala, kjer so bile vnesene že vse omenjene spremembe, saj na koncu zatrjuje skupaj s stiškim opatom Janezom in s črnomaljskim gospodom Janezom, da ni nič spremenjeno, nič odvezto in nič dodano.

Še nekaj pripomb k prevodu: Ime kraja, kjer je bila listina izdana, na splošno berejo »Costero«, čeprav latinski zapis bolj teži na »Costezo«. V tem kraju je bil Maksimilijanov tabor v času beneških vojn, ko je bila listina izdana. Kraja samega nisem našel na nobenem zemljevidu, niti v kakem leksikonu. Listina, kakršno imamo, pač ni mogla nastati na bojnem polju. Verjetno so jo prinesli z Dunaja, kjer je imel kralj svojo pisarno z lepopisci in umetniškimi iluminatorji. Kaka podobna listina s

cesarjevo miniaturo mi ni znana. Pisava je knjižna humanistika, značilna za latinske listine renesančne dobe. Voščeni pečat rdeče barve je v pločevinasti škatli, kar je značilnost v Italiji izdanih listin.

Ustanovna listina cesarja Maksimilijana iz leta 1509; foto: Zvone Pelko

Listina se glasi:

Maksimilijan, po milosti božjega usmiljenja izvoljeni rimski cesar vedno vzvišeni, kralj Nemčije, Ogrske, Dalmacije, Hrvaške itd., nadvojvoda Avstrije, vojvoda Burgundije, Lotaringije, Brabantske, Štajerske, Koroške, Kranjske, Limburške, Luksemburške in Geldrije, deželni grof Alzacije, knez Švabske, palatin Habsburga in Hennegaua, knez in grof Burgundije, Flandrije, Tirolske, Goriške, Artoiške, Holandije, Zelandije, v Pfirtu, Kiburgu, Namuru in Zutphenu, mejni grof svetega rimskega cesarstva v Ensu in Burgauu, gospod Frizije, Slovenske marke, Pordenona, Saillona in Mechelna. V večni spomin:

Ker bi se človeški rod, ki je po odločitvi svobodne volje padel v greh in smrtno kazen, ne mogel dvigniti in se rešiti, ko bi Bog, Oče usmiljenja, pred strašno sodbo, na kateri bomo dajali račun o vsem, kar smo v življenju počeli, po nebeškem sklepu ne poklical za naše duše neusahljivega studenca usmiljenja preslavne Device Marije, svetih apostolov, mučencev in spoznavalcev ter vseh izvoljenih posrednikov in blagih zagovornikov našega odrešenja. Zato se spodobi in je dolžnost vsakega človeka, da prizna dobrotljivost božjega veličanstva in se Bogu, ki je vse naredil in je po njem vse ustvarjeno ter ima svoj obstoj, medtem ko se njegovo veličanstvo nikoli ni začelo in vekomaj ne bo nehalo biti, kolikor more, zahvaljuje ter nenehno časti preblazeno Devico, zapovednico angelov in prečisto božjo Mater, ki je povzdignjena na prestolje najvišjega neba skrbna priprošnjica grešnikov, potem apostole, prijatelje Boga samega, ki se ga držijo kakor trte in katerih sad večno ostaja ter nikoli ne segnije, in tiste, ki se iz ljubezni do Vsemogočnega niso pomišljali

preliti lastne krvi, in vse tiste, ki so se s svetimi nauki in življenjem trudili, da bi kakor z nebeškim dežjem napajali srca vernikov in tako srečno dajali neprecenljive sadove dobrih del, ter vse izvoljene.

To je razlog, da smo se odločili, da v slavo blažene Trojice in v čast preslavne Marije Device, blaženega Nikolaja, Kancijana, Martina in Ruperta ter vseh svetnikov in da se pomnoži božje češčenje ter za naše zveličanje in zveličanje duš naših prednikov, dedičev in naslednikov, že omenjenih knezov in vojvod ter vseh vernih, vzpostavimo in ustanovimo kolegiatno cerkev s proštom, dekanom in enajstimi kanoniki v cerkvi sv. Nikolaja v našem Novem mestu v oglejski škofiji.

To torej s tem pismom z vso vednostjo postavljamo in ustanavljamo ter hočemo, da prošt, dekan in kanoniki za vse bodoče čase po svojih uredbah in statutih, ki jih bodo sami izdali in določili, v cerkvi sv. Nikolaja vsak dan pojejo dnevnice in jutranjice, poskrbijo pa naj tudi, da bodo večernice peli šolarji tega mesta. Poleg tega naj kanoniki vsak dan pojejo dve opravili, eno preblažene Device, drugo dnevno ali praznično, kakor bo nanese, na koncu s šolarji s stopniškimi spevi, slednicami, vero, hvalospevom in očenašem, v celoti tako, kakor zahtevajo vsakokratna doba in oglejski predpisi. Opravljajo naj se tudi drugi spevi, berila in procesije z ostalimi cerkvenimi obredi, ki naj se prav tako ravna po rubrikah ali brevirju oglejske cerkve in po (njih) odredbah za vsakokratno letno dobo.

Prošt, dekan in kanoniki naj se tudi v drugih stvareh držijo cerkvene discipline in dobrih navad ter živijo v vsakem pogledu hvalevredno življenje, kakor bo zapisano v njihovih statutih in odredbah, ki naj jih modro izdajo o tem. Prošt, dekan in kanoniki morajo osebno priseči, da se bodo teh odredb in statutow trdno držali in jih ne prestopili.

Patronatsko pravico, se pravi pravico, da predložimo primerno osebo za prošta, v primeru, da bo proštija izpraznjena, pa izrecno pridržujemo sebi in svojim dedičem ter naslednikom, avstrijskim vojvodom, ki zdaj vladajo kranjski vojvodini. Predstavitev oseb, primernih za mesta kanonikov in omenjenih prebend¹, pa naj pripada sedanjemu proštu in dekanu ter kapitlju omenjene cerkve sv. Nikolaja; izvolitev samega dekana prav tako pripada proštu in kapitlju, medtem ko naj nastavitev tako predstavljenih oseb, naj bo za prošta ali za kanonike in prebende, pa tudi za dekana, ki je bil tako izvoljen, pripada tistim, ki so že doslej nastavljali rektorje in kaplane cerkva in kaplanij, utelešenih imenovani kolegiatni cerkvi.

Ker tudi po evangelijskem pričevanju velja, da je delavec vreden svojega plačila in ker duhovne reči brez časnih ne morejo dolgo obstajati, dodeljujemo in poklanjamo omenjenemu proštu, dekanu in kanonikom: župnijske cerkve sv. Kancijana v Mirni Peči, sv. Ruperta blizu Mokronoga pa sv. Martina v Ponikvi, sv. Križa v (Starem trgu pri) Poljanah ter špitalsko kapelo blažene Device Marije in kapelo sv. Antona² v našem že imenovanem Novem mestu v oglejski škofiji, da bodo prošt, dekan in kanoniki skupno živeli iz prispevkov in dohodkov naštetih cerkva in kaplanij in da bodo prebivali v isti hiši, se hranili ob isti mizi in imeli skupno skrinjo ali mošnjo (blagajno) in skupen pečat ter skupnega oskrbnika ali prejemnika, ki bo zbiral in prevzemal pridelke, dohodke, prejemke, pravice, letne prihodke in dobičke, jih uporabljal v skupno korist njihove mize in kapitlja ter vsako leto dajal obračun o svojem delovanju in upravljanju proštu, dekanu in kapitlju oziroma njihovemu pooblaščenju in ki ga bodo lahko po svoji volji sami odstavili.

¹ Prebenda je specifično ime nadarbine ali beneficija, kakršnega uživa kanonik.

² V nemški inačici dodano: »ki je naš fevd, in bratovščine sv. rešnjega telesa ter sv. Trojice.«

Kot njihov ustanovitelj, odvetnik, knez in milostni gospod jih bomo tudi varovali glede na vse povedano in proti vsakršnemu nasilju in krivicam. Če pa bodo našo ustanovo in naše delo naši dediči in nasledniki ali drugi kristjani s svojo darežljivostjo v prihodnosti tako pomnožili z imetjem, lastnino in dohodki, da bi se jih lahko iz tega vzdrževalo več kakor že omenjeni prošt, dekan in kanoniki, in to z dovolj izdatnimi prebendami, hočemo, da pravica odločanja o tem, ali se pomnoži število kanoniških mest in prebend, ostane že omenjenim proštu, dekanu in kanonikom samim. Da pa bi se dohodki in prispevki tega kapitlja dan na dan povečevali, hočemo še, naj imetje, ki ga bodo zapustili omenjeni prošt, dekan in kanoniki, pripade kapitlju v njegovo korist in povečanje. In da bi se prošt, dekan in kanoniki lahko toliko svobodneje posvečali božji službi, jim po posebni milosti dajemo in poklanjamo vse mestne pravice omenjenega našega Novega mesta, da jih bodo lahko uporabljali tako, kakor jih uporabljajo in jih uživajo meščani tega mesta pri nakupovanju in prodajanju znotraj in zunaj mesta, ne da bi jih kdorkoli oviral. Tudi vino, ki ga pridelajo sami ali dobijo od gorske pravde, činža in desetine, ki jo imajo ali jo bodo imeli v prihodnje, bodo lahko vozili v mesto in ga tam brez plačila davka oz. čepne pravice prodajali in točili po lastni volji.

Vendar pa nočemo, da bi imenovanega prošta, dekana in kanonike ali njihovo služinčad in ljudi zaradi prednosti in milosti, ki smo jim jih, kot rečeno, podelili, bremenile dolžnosti stražarjenja, čuvanja vrat ali obzidja, kopanja jarkov ali kakšno drugo breme, naloženo njihovi posesti ali osebj; hočemo marveč, naj bodo vsega tega odvezani, osvobojeni in prosti. Poleg tega smo tudi sklenili, da omenjenega prošta, dekana in kanonike ter njihove naslednike z vsemi njihovimi podložniki, ljudmi in služinčadjo pa tudi vso njihovo posest in imetje, tako premično kakor nepremično, vzamemo v svojo, pa tudi svojih dedičev in naslednikov posebno milost, varstvo in pomoč. S to listino to tudi storimo in jih s posebno naklonjenostjo hočemo varovati in braniti vsakršnega nadlegovanja in nasilja. Hočemo tudi, naj bodo omenjeni prošt, dekan in kanoniki prosti vsakršnih davkov, taks, carin, tlake, rekvizicij, naklad in drugih bremen, kakorkoli se že imenujejo, tako da bodo njihovi uradniki, posli, najemniki, posesti, dvori, pristave, živina in druga njihova lastnina in imetje, ki ga ne bodo prevažali zaradi trgovine, marveč uporabljali le zase, za svojo prehrano in potrebe, v vseh mestih, taborih, vaseh vseh naših oblastev in gospodstev oproščeni plačila vseh mitnin, davkov in katerihkoli drugih bremen. Hočemo tudi, naj nihče od naših glavarjev, vicedomov, sodnikov, deželanov, upravnikov in vseh drugih, se pravi katerakoli svetna oblast nima, si ne prilašča in si ne poskuša prilastiti nobene oblasti ali gospodstva nad proštom, dekanom in kanoniki ter njihovimi služabniki, podložniki, ljudmi in lastnino. Kajti sklenili smo, da kot njihovi ustanovitelji in odvetniki takšno oblast in gospodstvo v stvareh svetne jurisdikcije na poseben način pridržimo sebi, svojim dedičem in naslednikom, oziroma tistim, ki jih bomo z zanesljivo vednostjo za to določili.³

Z močjo svoje cesarske oblasti poklanjamo proštu, dekanu in kanonikom tudi dovoljenje in pravico, da pečatijo vsa pisma, ki zadevajo nje same ali njihove zadeve, obče ali posamezne, z rdečim voskom in da dobi prošt za grb imenovane proštije ščit s tremi polji, katerih gornje naj ima barvo zraka, srednje barvo zelenega travnika in spodnje barvo vode; na zelenem travniku pa naj stoji neobrzdani zlat konj z dvignjeno

V nemški inačici dodano: »Hočemo tudi, da že omenjenemu proštu, dekanu in kanonikom, služabnikom, kmetom ali podložnikom zaradi njihovih prestopkov, razen če gre za krvni zločin, ne sodijo in jih ne kaznujejo deželski sodniki, marveč njihov patron in gospod.«

France Baraga
DRUGA USTANOVNA
LISTINA CESARJA
MAKSIMILIJANA I.

⁴ V nemški inačici se tekst nadaljuje takole: »Iz ust pa mu švigajo trije rdeči plameni, kakor je to naslikala umetnikova roka na pričujoči listini, izključno brez vsake prevarre(!).«

prednjo nogo in repom,⁴ kakor je to naslikala umetnikova roka na pričujoči listini.

Zato strogo zapovedujemo in odločno ukazujemo vsem in vsakomur, vsej duhovni in svetni gosposki, grofom, baronom, vitezom, viteškim, plemenitim glavarjem, gradiščanom, upraviteljem, uradnikom, sodnikom, županom, meščanom, občinam in vsem drugim svojim podložnikom in nam dragim zvestim, da omenjenega prošta, dekana in kanonikov, služabnikov in podložnikov in njihovega imetja glede na omenjeno ustanovitev in podelitev milosti in svoboščin nikakor ne nadlegujejo in ne ovirajo ali dovolijo, da bi jih kdo drug oviral ali kakorkoli nadlegoval, ampak naj jih v tem podpirajo in branijo, ne glede na vse deželne postave ali običaje in pravice katerihkoli mest, utrd in krajev, ki bi bile temu nasprotne. Karkoli bi namreč bilo ali moglo biti tej naši postavitvi, ustanovitvi in podelitvi milosti in svoboščin nasprotno, s to listino zavestno odpravljamo, razveljavljamo in preklicujemo, razglašamo za odpravljeno, nično in neveljavno.

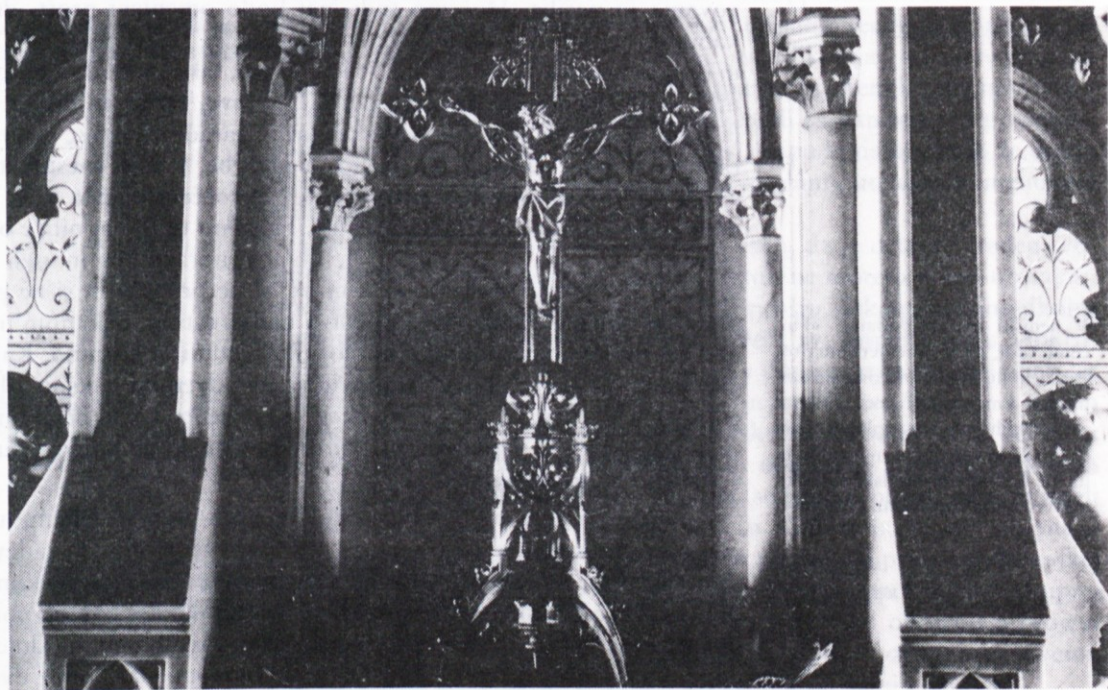
Nihče naj si zatorej ne drzne prelomiti te listine o naši postavitvi, ustanovitvi in podelitvi svoboščin in milosti in naj ji nikar nepremišljeno ne nasprotuje. Če pa bo kdo poskušal kaj takega storiti, se mora zavedati, da si bo, najsi bo že kakršnegakoli stanu ali položaja, poleg jeze in maščevanja vsemogočnega Boga, ki doleti skrunilce cerkvenih svoboščin, zanesljivo nakopal tudi nas, naših dedičev in naslednikov najhujšo nejevoljo in kazen stotih mark čistega zlata, kadarkoli bo kaj temu nasprotnega napravil; šla pa bo polovica v našo zakladnico ali v blagajno naših dedičev in naslednikov, druga polovica pa bo dodeljena imenovanemu proštu, dekantu in kanonikom ter njihovim naslednikom.

To potrjujemo s to listino, opremljeno z našim visečim pečatom.

Dano v našem zmagovitem tabori pri Costeru, dne 16. oktobra leta Gospodovega 1509, v štiriindvajsetem letu našega rimskega in dvajsetem letu ogrskega kraljestva.

Kralj v svojem imenu

Ivan Kregar: medeninasti tabernakeljski križ iz leta 1901; foto: Zvone Pelko

Naslovna stran Biblije, ki jo je prevedel Jurij Dalmatin

Janko Jarc Dr. ALOJZ TURK (1893–1944)

Prvi zbiratelj muzejskih predmetov za Dolenjski muzej, dr. Alojz Turk. Med okupacijo interniran v tabornišču Monigo, kjer ga je 27. decembra 1942 naslikal F. Kunaver (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Rojstne hiše Alojza Turka v Verdunu ni več. Hiša na sliki je domaćija njegovih naslednikov. (iz fototeke ZVNKD Novo mesto, foto: Danilo Breščak)

Katalog razstave VERDUN, Dolenjski muzej, 8–24. februarja 1989; Arheološka najdišča Dolenjske, Novo mesto 1990, str. 99–102;

KULTURA
Rast 5–6/1993

Slavist in literarni zgodovinar dr. Alojz Turk, profesor na gimnaziji v Novem mestu, je bil rojen 6. junija 1893 v vasi Verdun, hišna št. 6, pri Stopičah v gorjanškem Podgorju.

Vaško ime *Verdun* kaže, da je naselje obstajalo že v obdobju pred naselitvijo starih Slovanov v teh krajih in se verjetno imenovalo *Verodunum*, končnica – *dunum* pa priča, da je bil kraj morda celo utrjen. Nekako v sredini prvega stoletja pred našim štetjem so tudi našo Dolenjsko poselili iz današnje Češke prodirajoči keltski Latobiki, malo pred začetkom našega štetja pa so na svojem prodiranju proti Panoniji prišli v te kraje tudi rimski osvajalci. Takrat je za pretežni del današnje Dolenjske nastajalo in se razvijalo novo upravno središče v utrjeni novi mestni naselbini pri današnjem Drnovem na Krškem polju, ki se je imenovalo *Neviodunum* (= Novo mesto).

Da je bil Verdun v onih davnih časih vsaj manjše utrjeno naselje ali postojanka, poleg imena potrjujejo tudi arheološka raziskovanja. Prva slučajna arheološka najdba s tega kraja je bronasta tulasta sekira, najdena leta 1909, ki se danes nahaja v zbirkah Naravoslovnega muzeja na Dunaju. Leta 1983 pa je Jože Turk, današnji gospodar na Turkovi domačiji na Verdunu in nečak dr. Alojza Turka, pri oranju na svoji njivi našel velik glinast lonec z izvihanim ustjem in o najdbi takoj obvestil Dolenjski muzej in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, oba v Novem mestu, nakar se je začelo na področju najdbe z načrtnim arheološkim raziskovalnim delom. Arheolog Danilo Breščak je o tem zapisal: »Naključje je hotelo, da je bil tako odkrit doslej najbogatejši grob na tej zgodnjemski nekropoli, to pa je pripomoglo, da smo zavarovalno izkopavanje lahko uvrstili v program raziskovalnih nalog novomeške raziskovalne skupnosti. ... Posebnost antičnega grobišča na Verdunu pa so grobovi z orožjem. V nasprotju s prazgodovinskim obdobjem, ko je znak moškega groba orožje v njem, to v rimskem obdobju ni več bilo pravilo. Vojaška služba je bila takrat plačana, trajala je do petindvajset let, po upokojitvi pa je moral veteran orožje vrniti, saj je bilo last armade oziroma države. ... V nekatere grobove pa je bila le priložena vojaška oprema, ki je bila v uporabi v rimskih pomožnih četah, sestavljali pa so jo železen meč – *gladius*, leseno kopje z železno ostjo, lesen, s kožo ali z usnjem prevlečen ščit z železno grbo v sredini, železna čelada in nož, pri čemer pa so bili meči v nekaterih grobovih po starem keltskem običaju obredno uviti.«¹ Arheološko raziskovanje se nadaljuje.

Alojz Turk je odraščal v številni kmečki družini. Oče Franc Turk (1847–1907) je bil poročen z Magdaleno Papež (1858–1923), v zakonu pa jima je bilo rojenih enajst otrok, šest fantov in pet deklet. Trije fantje so po končani ljudski šoli nadaljevali šolanje na gimnaziji ob tihi želji staršev, da bi si izbral duhovniški poklic. Prvi je odšel na novomeško gimnazijo najstarejši sin Franc, roj. 27. novembra 1879; v šolskem letu 1891/92 je stopil v prvi razred in ga končal z odličnim uspehom. Prav tako je bil odličnjak v vseh nadaljnjih gimnazijskih razredih, kolikor jih je še opravil v Novem mestu. V šolskem letu 1897/98 v seznamu sedmošolcev ni več njegovega imena. Očitno se je takrat že odzval vabilu, naj odide v Združene države Amerike, da bi se tam posvetil dušebrižništvu med slovenskimi izseljenci. Jurij Matej TRUNK,

koroški Slovenec, borec za pravice koroških Slovencev, pisatelj, časnikar in izseljeniški zgodovinar, je v svoji knjigi *Amerika in Amerikanci* o Francu Turku zapisal:

»Turk Francis, Rev., se je rodil nekje pri Novem mestu, kjer je nekaj let zahajal v gimnazijo. Prišedši v Ameriko je dovršil študije v St. Paul Seminary, St. Paul, Minnesota, kjer je bil 12. junija 1903 posvečen v mašnika. Nato je odšel v Californijo, kjer je v mestu San Franciscu ustanovil hrvaško-slovensko župnijo in postavil potrebna poslopja, ki jih je 20. aprila 1906 razdejal strašen potres in ogenj. Sam se je komaj rešil. Pozneje je cerkvena poslopja zopet zgradil.«²

² J. M. Trunk, *Amerika in Amerikanci*, 1912, str. 601, SBL IV, 226/7;

Franc Turk je omenjeno župnijo upravljal do svoje smrti 2. februarja 1939. Za njim jo je prevzel izseljeniški duhovnik, pesnik in liturgični pisatelj Vital Vodušek (SBL IV, 546). Pri njem je našel zatočišče Francisov in Alojzov mlajši brat dr. Josip Turk, cerkveni zgodovinar in profesor bogoslovne fakultete Univerze v Ljubljani. Ta je bil rojen 18. septembra 1895 v Verdunu in je umrl 5. maja 1951 v San Franciscu. (SBL IV, 245/6). Pri Vitalu Vodušku je na svoja stara leta našel svoj dom tudi J. M. Trunk in tam 11. marca 1973 umrl, star sto tri leta. Komaj dva meseca kasneje, 27. maja 1973, je umrl tudi Vital Vodušek. Oba s Trunkom sta drug ob drugem pokopana na tamkajšnjem slovenskem pokopališču.

Za bratom Francem sta odšla v ZDA še brata Janez in Anton, kasneje pa tudi sestra Ana.

Drugi Turkovih sinov z Verduna, ki so ga dali v latinske šole, je bil Alojzij, sedmi otrok v družini in četrti med fanti. Po opravljeni dvorazrednici v Stopičah je obiskoval še tretji in četrti razred štirirazredne deške ljudske šole v Novem mestu, ki so jo vodili frančiškani. Na jesen 1906 so ga vpisali v prvi razred knezoškofijske zasebne gimnazije v zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Tam je bil dijak vseh štirih nižjih gimnazijskih razredov in dosegal odličen uspeh. Ko je bil v prvem gimnazijskem razredu, mu je 23. februarja 1907 umrl oče. Od tedaj sta bila posestvo in številna družina na skrbi in na ramenih ovdovele matere. Dve leti mlajši Alojzov brat Josip je bil takrat učenec deške ljudske šole v Novem mestu. Premožensko stanje Turkove družine je razvidno iz *Izkaza in svedočbe* (običajno imenovanega *ubožno spričevalo*), ki sta ga izdala in uradno potrjevala župnijski in občinski urad. Takratni župnik stopiške fare je bil Jakob Porenta, kasnejši kanonik novomeškega kolegialnega kapitlja, župan občine Šmihel–Stopiče pa znani Josip Zirc-Štembur. Izkaz je bil podpisan 13. septembra 1907. Takrat je bilo živih še vseh šest fantov, od deklet pa le tri, ker sta dve umrli že v starosti štirih oziroma enega leta. Gospodar posestva je označen kot četrtezemljak, na posestvu pa je bilo 2800 kron dolga: 1400 pri zasebnikih, 600 kron v Hranilnici in posojilnici v Kandiji in 800 kron pri Mestni hranilnici v Novem mestu. Izkaz je bil izdan dijaku Alojzu Turku kot priloga k prošnji za oprostitev od šolnine. V zadnji razpredelnici je zapisano: »Prosivec je navezan samo na jako borne domače imovinske razmere, ima brata dijaka v Novem mestu, ki je tudi na ramah matere – vdove. Iz Amerike mu ni upati podpore, ker sta si dva brata postavila lastno ognjišče, tretji, župnik v San Franciscu, je ob potresu pogorel in ima na svojih novi cerkvi 160.000 K(ron) in 4.000 K lastnega dolga.«

V šolskem letu 1910/11 se je Alojz Turk vpisal v peti razred gimnazije v Novem mestu, njegov mlajši brat Josip pa je bil takrat dijak tretjega

razreda istega zavoda. Petošolec Alojz Turk iz šentviške gimnazije ni prinesel v Novo mesto samo štiri odlična letna spričevala, ampak tudi zamisel o dijaškem rokopisnem listu, ki naj ne bi vseboval le igračkanja odrasčajočih fantov z besedami in rimami ter bolj ali manj uspešnega duhovičenja na račun njihove okolice in mladostnih doživetij, temveč bi bila v njem objavljena resna ubadanja z literarnimi prvenci, bodisi v obliki poezij ali sestavkov v prozi. Tla za tak način izhajanja rokopisnega dijaškega lista so bila takrat na novomeški gimnaziji več kot ugodna, saj je v osmem razredu sedel Janez Pucelj iz Gorenje vasi pri Ribnici, ki je kot pesnik Bogumil Gorenjko sodeloval že pri nekaterih takratnih mladinskih revijah, odpiral pa si je vrata tudi že v revijo *Dom in svet*. In v četrtem razredu gimnazije je sedel pesnik in slikar Jože Cvelbar iz Dolenje Prekope pri Kostanjevici, ki je tudi že začel objavljati svoje prvence v nekaterih mladinskih listih.

Za pisanje in izhajanje takšne »revije«, kot so kasneje sotrudniki imenovali svoj list, je Alojz Turk najprej pridobil sošolca Franceta Žarna in kmalu je prišlo toliko prispevkov, da so pripravili prvo številko lista, ki so mu dali naslov *Izpod Gorjancev*. Pisanje in opremo je prevzel Jože Cvelbar, ki je na naslovni strani hudomušno zapisal: »Tiskala tiskarna Jos. Cvelbarja«. V letu 1910/11 se je nabralo kar štirinajst sodelavcev, ki so objavili 107 pesmi, 35 črtic, 6 med ljudstvom nabranih pesmi, na dveh straneh pa so objavili »naroden drobiž«, ki sta ga nabrala Jože Cvelbar in Lojze Turk.

Od sodelavcev so sami razrešili svoje psevdonime: Cirilov in Bogumil Cvetnik: Alojz Turk, Verdun, V. gimnazijski razred, Kornelijev: Josip Turk, Verdun, III. b g. r., Jože izpod Gorjancev: Jože Cvelbar, Dol. Prekopa, IV. g. r., Silvin Vladimirjev: Jože Čampa, Benete na Blokah, IV. g. r., Znanec: Franc Rifelj, Čilpah pri Trebelnem, V. g. r., Lessó: Ivan Hočevvar, Dvorska vas pri Vel. Laščah, V. g. r., Bogumil Gorenjko: Janez Pucelj, Gorenja vas pri Ribnici, VIII. g. r., Kerinov Francè: Francè Žaren, Vrhovlje pri Krškem, V. g. r.

Nerazrešena so ostala naslednja privzeta imena: Gorjančev, Oninovič, J. Rendić, Zvonimir Kosem. »Listek« (ocenjevanje prispelega gradiva) sta imela na skrbi urednik Francè Žaren in pesnik Janez Pucelj.

O sodelavcih lista *Izpod Gorjancev* je urednik na 75. strani zapisal: »No, zdaj smo pa zbrani krog našega lista skoro vsi pisatelji in pesniki, kar jih je med novomeškimi dijaki. Hvala Bogu! Na to številko smo lako ponosni. Na štiridesetih straneh je že nekaj gradiva!« Vseh sodelavcev v tej številki je bilo deset, med njimi seveda tudi Alojz Turk. O njem je urednik v svoji oceni zapisal: »Ugaja mi Tvoja črtica ali kako bi jo imenoval (gre za črtico »Sveti večer je vzbudil v moji duši spomin na dvoje src, ki sta se ljubili...«). Za naše razmere – da smo namreč šele začetniki – je izvrstna. Takoj se pokaže Tvoj stil, Tvoj, no recimo način, kako se izražaš. Jezik je lep, vsebina tudi. V vseh Tvojih spisih, ki so prišli našemu listu, zazveni tu in tam nekoliko otožna, skoro sentimentalna struna...«. Potem ga še opominja, naj ne piše tako malo, ampak več.

O takratnem pesnikovanju novomeških gimnazijcev je Jože Cvelbar 21. septembra 1913 v svojem dnevniku zapisal: »Res je tisto pesnenje v nižjih razredih samo na sebi večinoma brezplodno, vendar je znak življenja in hrepenenja, ki je motor vsega življenja. Kako smo mi brenčali krog naših »Gorjancev« pa krog vsega in če nismo imeli nič skupnega,

Francè Koblar, Jože Cvelbar –
Izbrano delo, 1938, str. 96;

imeli smo vsak zase poln kovček popisane papirja – ni bilo prav za prav nič, a bilo je hrepenenje ravno tako, kot na najlepši Župančičevi pesmi – motor, bili smo veseli in smo delali in se zanimali za vso našo literaturo, to je tudi poglavitno pri vsem tem».³

Na jesen 1911 lista *Izpod Gorjancev* niso več obnovili. Francè Koblar domneva, da ga je pokopalo pismo Josipa Turka z dne 18. oktobra 1911, v katerem pravi, da za izobraževanje posameznika ni potrebno izdajati kakšnega lista, kar zahteva tudi trudapolno in naporno delo pisalca. Ob zaključku pisma pravi: »Če hočemo kdaj biti veliki in dobri literati, se torej učimo pri velikih literatih; to pa je mogoče na različne načine: ali da študiramo študije o njih ali lastne študije. Ker vsakdo izmed nas bere in študira drugo kakor kdo drugi, bi bilo dobro, da bi zapiske drug drugemu prebirali in jih premotrivali. S tem bi se med sabo spopolnjevali, učili v pravi šoli«. Za list pa je bilo brez dvoma to, da sta oba urednika, ki sta z vnemo zbiralala gradivo za list, odšla iz novomeške gimnazije: Bogumil Gorenjko je po maturi odšel v ljubljansko semenišče, Kerinov Francè (Francè Žaren) pa je nadaljeval srednjo šolo v Ljubljani. Tam je kmalu postal eden voditeljev narodnokatoliškega ali klerikalnega dijaštva, kasneje pa bil znan ekonomist.

Po letu 1911 so za nekaj časa potihnile muze novomeških dijakov in njihovo glasilo ni več izšlo. Ko je bil Alojz Turk v zadnjih višjih razredih gimnazije, se je med slovenskimi srednješolci začela širiti narodno-revolucionarna organizacija *Preporod*. Bila je to tajna organizacija, ki je videla rešitev slovenskega narodnega vprašanja le v rešitvi južnoslovenskega vprašanja sploh. Da bi bil ta cilj dosežen, je bilo treba razbiti avstroogrsko monarhijo in doseči soglasje z deželami in državami južnih Slovanov. Preporodovci so iskali predvsem zveze z mladinskimi gibanji in zvezami na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter v Srbiji in propagirali ustanovitev enotne države vseh južnih Slovanov, ki naj bi, kot je nekoč rekel pisatelj Anton Novačan, segala od Gospe Svete in sončnega Jadrana do Varne črne žale in tja do zlatega Bizanca.

Začetnika preporodovskega gibanja sta bila brata Franc in Vladislav Fabjančič, učiteljska sinova, rojena na Bučki na Dolenjskem. Franc, roj. 6. aprila 1891, je bil dijak novomeške gimnazije vseh osem gimnazijskih razredov in je leta 1909 položil zrelostni izpit z odliko, Vladislav, roj. 18. maja 1894 pa je v Novem mestu obiskoval le prva dva gimnazijska razreda. Po očetovi premestitvi v Brezovico pri Ljubljani je tudi on nadaljeval gimnazijske študije na I. državni gimnaziji v Ljubljani. Ob ustanovitvi *Preporoda* je bil Franc slušatelj pravne fakultete dunajske univerze, Vladislav pa osmošolec, organizacijo pa sta ustanovila 12. januarja 1912 v Ljubljani.

Preporodovsko gibanje se je hitro razširilo po srednjih šolah na slovenskih tleh in med visokošolci na univerzah v Gradcu, na Dunaju in v Pragi. Novomeški preporodovci so imeli svoje sestanke v sokolski telovadnici, ki je bila v nekdanji cerkvi po Jožefu II. razpuščenega kapucinskega samostana. Da so prav tam imeli svoje zbirališče, gre verjetno pripisati tudi dejstvu, da je bil takrat načelnik Sokola Franc Gregorc, brat vodje novomeških preporodovcev Albina Gregorca.

Med zelo vnetimi člani te tajne organizacije omenjajo njeni pričevalci poleg Albina Gregorca tudi Alojza Turka, J. Kolar pa je zapisal, da je takrat na novomeški gimnaziji vladal duh velike narodne zavesti in da so se dijaki, kadar so bili v stiski, z velikim zaupanjem obračali na profesorja Mihaela Markiča, klasičnega filologa in filozofa, na Martina

Majcna in dr. Martina Gorjanca, oba slavista, nekateri pa omenjajo tudi klasičnega filologa Amata Škerlja. Na sestanke prepородovcev so prihajali predavat visokošolci: jurist Franc Čoš, filozof Vladislav Fabjančič, takratni medicinec Lovro Klemenčič, pravnik Ludvik Zupin in osmošolec Ivan Endlicher, glavni vodja ljubljanskih prepородovcev. Zvezo med Novim mestom in centralo v Ljubljani je vzdrževal Evgen Lovšin, novomeški prepородovci pa so se z ljubljanskimi srečavali bodisi pri akademskem slikarju Ferdu Veselu na njegovem gradiču Grumlofu pri Stični ali ob svojih zahajanjih na strelske vaje v Ljubljani. Vseh novomeških prepородovcev je bilo približno trideset ali štirideset, samo v Turkovem razredu jih je bilo deset.

Med tem se je bližal dan, ki so ga hoteli prepородovci posebej počastiti: 18. marca 1914 je potekalo petsto let, odkar je bil na Gosposvetem polju zadnjikrat ustoličen koroški vojvoda. Za to priliko je Adolf Ponikvar, eden vodilnih prepородovcev, napisal knjižico *Klic od Gospe sve-te*, ki je izšla teden dni pred tem dnevom in posebej močno odmevala med mladino. Zahtevali so, da ta dan proslave vse šole. Ker višja šolska oblast tega ni hotela storiti, je narodno-napredno dijaštvo na skupnem sestanku s katoliško-narodnim dijaštvom sklenilo, da stopi 18. marca 1914 v štrajk in se namesto šolskega pouka udeleži skupnega slavnostnega sestanka na prostem. Tega dne je večina ljubljanskih višješolcev resnično štrajkala. Ker so slovenski profesorji po večini bili na strani dijakov, v šolah ni bilo posebnih preganjanj, le sedmošolec Franc Žužek je dobil nasvet, naj sam zapusti zavod. Bil je glavni govornik na dijaškem zborovanju. Sprejela ga je novomeška gimnazija.

Čas, v katerem je nastajala in se širila prepородovska organizacija, je bil v takratni Evropi in posebej na Balkanu zelo razgiban. »Južnoslovansko vprašanje« je vedno bolj stopalo v ospredje v mednarodni evropski politiki in na Balkanu je postajalo vse bolj viharo. Prepородovci so sanjali svoj veliki sen o skupni državi vseh južnih Slovanov, prepričani, da bo sožitje obrusilo vsa balkanska nasprotja in sovraštva in bo vsa razpotja privedlo na enotno pot, ki bo peljala v veliko in svetlo prihodnost. Na Balkanu so ta čas vse bolj rožljali z orožjem. Že ob aneksijski krizi 1908/9, ko je avstro-ogrška monarhija priključila v svoj sklop Bosno in Hercegovino, je v kraljevini Srbiji prihajalo do ostrih protestov in celo do mobilizacije. Bosno in Hercegovino, kjer so se Srbi borili za cerkveno in šolsko avtonomijo, muslimani pa za versko in prosvetno avtonomijo, je Beograd v svojih velikosrbskih načrtih imel za svoji pokrajini, še jasneje pa se je ta politika pokazala v obeh balkanskih vojnah.

Boji balkanskih slovanskih ljudstev za osvoboditev izpod turškega jarma so se razvneli že vse devetnajsto stoletje, vendar je bil pretežni del Balkana s Trakijo, Makedonijo in Albanijo še vedno del turške države, ki so jo zaradi splošne zaostalosti in notranjih težav imenovali kar »bolnik ob Bosporu«. Mladoturška oficirska revolucija leta 1908, v kateri je imel vodilno vlogo v Solunu rojeni Mustafa Kemal, kasnejši prvi predsednik turške republike in imenovan Atatürk, si je sicer prizadevala za modernizacijo države, vendar v svojih naporih ni povsem uspela. Balkanski vozle se je vse bolj zapletal in treba ga je bilo razvozlati le z mečem. Leta 1912 so bile sklenjene vojaške zveze med Srbijo, Bolgarijo, Grčijo in Črno goro in oktobra istega leta so s skupnim napadom na Turčijo začeli prvo balkansko vojno. Trajala je do maja 1913 in Turčija je bila poražena. Zavezniki so zavzeli Makedonijo in velik del

Trakije, padel je Odrin in turška vojska se je umaknila skoraj do vrat Carigrada.

Srbska vojska je osvojila Skopje, prodrla na jadransko obalo in zavzela пристanišče Drač ter zasedla Kosovo in del Metohije, Črnogorci del Metohije in severne Albanije s Skadrom, Grki pa severni Epir in Solun. Vsi ti uspehi balkanskih zaveznikov so med južnimi Slovani Avstro-Ogrske, posebej še med mladino, vzbujali silno navdušenje. Ves razvoj na Balkanu pa ni bil nič kaj v računih velikih evropskih sil, posebej Avstro-Ogrske in Nemčije, med zmagovalci pa so se javljali spori predvsem za posest Makedonije. Mirovna pogajanja v Londonu niso pomirila balkanskih nasprotij. Ker so velesile z ustanovitvijo samostojne Albanije zaprle Srbiji pot do Jadrana v pristanišču Drač, so se njene težnje usmerile po dolini Vardarja proti mestu in pristanišču Solun. To mesto z južno Makedonijo vred je za svoje imela seveda Grčija, vso Makedonijo s Skopjem in Ohridom pa je zase zahtevala Bolgarija. Tako so vsa navzkrižja in razpotja na Balkanu ostala nerešena.

V noči med 29. in 30. junijem 1913 je bolgarska vojska brez vojne napovedi napadla srbske in grške bojne enote vzdolž demarkacijske črte v Makedoniji in začela se je nekaj več kot mesec dni trajajoča druga balkanska vojna. Bolgarija je bila premagana, v vojno pa se je vmešala tudi Romunija in si prisvojila Dobrudžo, to je predel med spodnjim tokom Donave in Črnim morjem.

Konec julija 1913 so se začela mirovna pogajanja v Bukarešti, kjer je bila 10. avgusta 1913 podpisana mirovna pogodba. Grčija je dobila del Epira z Janino, polotok Halkidiko s Solunom in del Trakije ter vrsto otokov v Egejskem morju, Črni gori je pripadel del Metohije in del Sandžaka, Skadar je ostal Albaniji, Srbija pa je pridobila Vardarsko Makedonijo, ki se je odslej smela imenovati le Južna Srbija, Kosovo in del Metohije in Sandžaka. Bolgariji je ostala Pirinska Makedonija s Strumico in delom Trakije, Turčija pa je obdržala vzhodni del Trakije z Odrinom in Carigrad. In na Balkanu je vrelo dalje.

Iz davne preteklosti podedovana narodna in verska nasprotja niso prenehala, bolgarsko-srbski spori so tleli dalje, velikosrbska politika Beograda je upirala oči v Bosno in Hercegovino, v Hrvatski je rasel upor proti madžaronski politiki in med južnimi Slovani v habsburški monarhiji se je krepila misel o preureditvi države, tako da bi dežele južnih Slovanov sestavljale posebno državno enoto v njenem okviru. K taki preureditvi monarhije se je nagibal tudi prestolonaslednik Franc Ferdinand.

Na Hrvatskem se je takrat krepilo mladinsko gibanje revolucionarnega nacionalizma. Ta mladina je zahtevala uničenje Avstro-Ogrske še pred izbruhom obeh balkanskih vojn, zmage balkanskih zaveznikov pa so mladino še bolj navduševale. Hrvatski ban Slavko Cuvaj, na ta visoki položaj postavljen januarja 1912, je vse to narodno in politično gibanje hotel zatreti s silo. Mladina, ki je bila na čelu narodnega odpora, je odgovorila s štrajkom in visoke in srednje šole so bile več kot mesec dni zaprte. Na bana sta bila izvršena dva, sicer neuspela atentata. Avgusta 1913 in spomladi 1914 so streljali tudi na njegovega naslednika bana Ivana Skerleca.

Politična vročica pa ni naraščala samo med južnimi Slovani, ampak je vse bolj razvnela nasprotja tudi med evropskimi velesilami in tako sarajevski strelji, sproženi na dan, ko Srbi praznujejo svoj Vidov dan, v nedeljo 28. junija 1914, niso ubili samo avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo soprogo, temveč so zanetili tudi požar

⁴ Ivan Janez Kolar, *Preporodovci 1912–1914*, Kamnik 1930; *Preporodovci proti Avstriji*, Ljubljana 1970; *Novo mesto skozi čas*, Novo mesto 1990, str. 66–69;

⁵ Vondrák Václav, češki slavist, 1850–1925, profesor na univerzah na Dunaju in v Brnu. Bil je učenec Miklošiča, proučeval češki in staroslovenski jezik ter primerjalno slovnico slovanskih jezikov; Rešetar Milan, slavist in literarni zgodovinar, roj. 1860 v Dubrovniku, umrl 1942 v Firenci, profesor univerze na Dunaju in v Zagrebu. Jireček Konstantin J., slavist in zgodovinar južnih Slovanov, profesor univerz v Sofiji, Pragi in na Dunaju. Roj. 1854, umrl 1918 na Dunaju.

V tistem času je na Dunaju živel pisatelj Karel Kraus (1874–1936). Bil je židovskega rodu in je izdal in s svojimi sodelavci pisal revijo *Die Fackel* (= Plamenica, v kateri je z vso ostrino duha in v blesteči pisateljski govorici, pisanimi polemičnimi spisi, aforizmi, razlagami problematike svojega časa bil neizprosni ocenjevalec in razkrivalec družbenega licemerstva. Svojo revijo je izdal od leta 1899 do svoje smrti leta 1936. Izšlo je nad 900 zvezkov. S svojimi spisi je imel velik vpliv na mlajše sodobne književnike, na našem jugu zlasti na Miroslava Krležo. Nastopal je tudi z javnimi predavanji, ki jih je po možnosti obiskoval tudi Alojz Turk.

prve svetovne vojne. V štirih letih vojne vihere se je sicer zrušila avstroogrška monarhija in preporodovski sen o jugoslovanski državi je bil vsaj deloma uresničen v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Pa tudi tu niso potihnili stara nasprotja, ki jih ni mogla pomiriti niti Aleksandrova niti Titova Jugoslavija. In danes smo priče, kako je ob vsem, kar se dogaja na Balkanu, ugasnil davni preporodovski sen.⁴

V razburkanem času tik pred prvo svetovno vojno so se Alojz Turk in sošolci pripravljali na maturo. Izpitni komisiji je predsedoval bivši ravnatelj novomeške gimnazije in znani slovenski pisatelj dr. Fran Detela. 11. julija 1914 je bil A. Turk soglasno spoznan za zrelega in sposobnega za nadaljevanje študija na vseučilišču. Sedemnajst dni kasneje, 28. julija 1914, je avstroogrška vojska napadla Srbijo in kmalu je zagorelo tudi na vzhodnih in zahodnih bojiščih Evrope.

Vseučiliške študije je A. Turk začel v zimskem polletju šolskega leta 1914/15 z vpisom na pravno fakulteto univerze na Dunaju, potem pa si je premislil in se v poletnem semestru vpisal na filozofsko fakulteto iste univerze. Odločil se je za poklic in študij, za katerega je čutil nagnjenje kot srednješolec: literaturi in njeni zgodovini ter slovenskemu in slovanskemu jezikoslovju. Glavni predavatelji zadevnih predmetov na dunajski univerzi so takrat bili profesorji: jezikoslovec dr. Václav Vondrák, slavist in literarni zgodovinar dr. Milan Rešetar in zgodovinar dr. Konstantin J. Jireček.⁵ Poleg teh je poslušal še predavanja iz klasične filologije in literature, germanistike ter filozofije in pedagogike.

Vojna, o kateri so spočetka mislili, da bo končana v štirinajstih dneh, se je vlekla iz leta v leto. Pri zdravniškem pregledu 27. maja 1915 na Dunaju A. Turk ni bil spoznan za sposobnega, da bi bil vpoklican pod orožje. Dobro leto kasneje pa je bil le pozvan v vojaško službo. V gorskem strelskem polku št. 2 je kot navaden vojak, kasneje pa kot poddesetnik (»fajtar«) služil od 28. avgusta 1916 do 30. septembra 1917, ko je bil zaradi oslabilih oči kot stalno nesposoben invalid odpuščen iz vojske. S potrdilom dekanata filozofske fakultete dunajske univerze z dne 14. septembra 1918 mu je bil čas dveh semestrov, prebitih pri vojaki, štet v redno študijsko dobo na univerzi. To potrdilo pa je Alojz Turk potreboval kot prilogo k dokazilu o dokončanih osmih semestrih pri prošnji za namestitev na srednji šoli.

Vojna se je takrat že bližala svojemu koncu. Na novomeški gimnaziji je tisti čas prišlo do spremembe v vodstvu zavoda: dotedanji dolgoletni ravnatelj Franc Brežnik je odhajal v pokoj, za novega gimnazijskega ravnatelja je bil imenovan prof. Josip Wester. Prihajal je z albanske fronte, k vojakom pa je bil vpoklican že leta 1914 in kot častnik služil v Dalmaciji, nato pa še šest mesecev na fronti v Albaniji. Ravnateljstvo novomeške gimnazije je prevzel 1. avgusta 1918. (SBL IV, 688/9).

Prošnjo za namestitev je Alojz Turk vložil na deželni šolski svet za Kranjsko v Ljubljani in ta ga je z odlokom z dne 24. septembra 1918 namestil za suplenta na novomeški gimnaziji. Za mentorja so mu določili prof. Mihaela Markiča, ki je bil Turkov razrednik v njegovih višjih gimnazijskih razredih. Suplent A. Turk je v šolskem letu 1918/19 poučeval slovenščino v I. b in II. razredu, nemščino in latinščino v I. b razredu, do konca decembra 1918 pa slovenščino v V. gimnazijskem razredu. Medtem je bilo konec vojne, avstro-ogrška monarhija je razpadla in nastajale so nove države, med njimi tudi Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ob koncu šolskega leta je A. Turk odšel iz zavoda, da zaključi svoje visokošolske študije. Ob odhodu mu je ravnateljstvo

izdalo *Uporabnostno spričevalo*, v katerem je njegov mentor prof. Mihael Markič zapisal:

»V didaktičnem oziru je bil suplent Turk zelo vesten in marljiv učitelj, dostopen nasvetom in je znal tudi sam opazovati in se spopolnjevati, tako da je s pomočjo izborne discipline konec leta navzlic slabemu materialu, kakršen vsled žalostnih vojnih razmer prihaja že nekaj let na srednje šole, dosegel zadovoljive uspehe. Njegovi temeljiti strokovni izobrazbi se je zahvaliti, da pri učencih ni bilo opaziti drugačnih napak, kakor vobče drugje, obratno pa je treba poudariti, da je dosledno nava-
jal učence na pravilno izreko, ki Slovencem dela precejšnje težave posebno v latinščini, in jim tudi sam dajal dober vzgled. Tudi se je seznanil s potrebnimi službenimi predpisi in učnimi navodili. V moraličnem in političnem pogledu se je vedel korektno, z vsemi svojimi kolegi je občeval vljudno in skromno.«

V jeseni 1919 se je Alojz Turk vpisal na filozofsko fakulteto univerze v Zagrebu. Tam se je zopet srečal s svojim dunajskim profesorjem dr. Milanom Rešetarjem, ki je po vojni prešel z dunajske na zagrebško univerzo. Ko je 17. aprila 1920 opravil pedagoški predizpit in mu je bil ob koncu letnega polletja izdan *absolutorij*, ki je pričal, da so njegove vseučiliške študije končane, je Alojz Turk zopet vložil prošnjo za namestitev na kaki srednji šoli. Z odlokom Višjega šolskega sveta z dne 25. septembra 1920 je bil A. Turk za šolsko leto 1920/21 nemeščen kot namestni učitelj na državni realni gimnaziji v Ptuj.

Do tedaj nemška ptujska gimnazija je novembra 1918 prešla v slovenske roke. Prof. Franjo Vajda je postal njen prvi slovenski ravnatelj, ki je A. Turka tudi sprejel v službo. Leta 1922 je ravnatelj F. Vajda odšel na novo službeno mesto in za njegovega naslednika je bil imenovan naš dolenjski rojak, prof. dr. Josip Komljanec, doma iz Zloganja pri Škocjanu, novomeški dijak in po stroki slavist, dolgoletni profesor na ptujski gimnaziji in odločen narodni borec na vročih ptujskih tleh. Na novega leta dan 1921 je A. Turk v ljubljanski frančiškanski cerkvi sklenil zakon s Slavo Guzelj iz Novega mesta.

Na ptujski gimnaziji je A. Turk poučeval neprekinjeno od 16. septembra 1920 do 31. januarja 1929. V razrešnici z dne 31. januarja 1929 mu je ravnatelj dr. J. Komljanec zapisal, da je ves čas svojega ptujskega službovanja deloval z vso vnemo, z vzorno vestnostjo in neumornim trudom ter dosegal vedno lepe uspehe. Izrekel mu je priznanje in zahvalo zlasti še za trudapolno in zamudno oskrbovanje dijaške knjižnice. Alojz Turk je bil premeščen na gimnazijo v Gospić v Liko, kjer je služboval do 15. oktobra 1930, ko je bil premeščen na gimnazijo v Novem mestu. Od tu je bil »po službeni potrebi« 12. februarja 1932 prestavljen na realno gimnazijo v Mariboru, a že po osemnajstih dneh zopet vrnjen v Novo mesto. Tu je potem služboval vse do svoje smrti leta 1944.

Suplent Alojz Turk ob vsem svojem delu v šoli ni izpustil iz vidika naloge, ki si jo je sam zadal: čim podrobneje raziskati in v samostojnem delu prikazati življenjsko pot in književno udejstvovanje pisatelja Janeza Trdine, ki je tako tesno povezan z njegovim Podgorjem in njegovimi Gorjanci. Poleg tega je pri svojih literarnozgodovinskih raziskovanjih zbral in zapisal množino podatkov o raznih naših leposlovcih. Svoje izsledke je začel objavljati leta 1923 v *Ljubljanskem zvonu* in v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, potem pa še v revijah *Življenje in svet*, *Slovenski jezik* in *Kronika slovenskih mest*. Slednji je bil v letih 1933–1936 tudi krajevni urednik. Strnjen pregled tega Turkovega dela

je napisal prof. Karel Bačer v Slovenskem biografskem leksikonu (SBL IV, 239–240). V njem ugotavlja, da so Turkovi članki po številu in obsegu bolj skromni, saj so nastajali pravzaprav bolj mimogrede ob zbiranju gradiva o Janezu Trdini in da so po Turkovi lastni oznaki »drobno literarnohistorično gradivo«, kažejo pa solidno strokovnost, jasen koncept in veliko skrb za jezikovno podobo. Vse to gradivo je danes shranjeno v enajstih zajetnih mapah v novomeški Študijski knjižnici.

Glavna skrb A. Turka je seveda veljala Janezu Trdini. Z njim se je, kot ugotavlja prof. K. Bačer, bavil že od leta 1918 in ko je leta 1925 dobil na vpogled še Trdinove spomine, je sestavil obširno monografijo o Janezu Trdini in jo kot disertacijo za doseg doktorske časti predložil univerzi v Zagrebu. Tu je bil potem leta 1929 tudi promoviran za doktorja. S tem seveda še ni bilo konec z delom na izpopolnjevanju monografije. Izpopolnjeval jo je z novim gradivom in v ta namen potoval na preglede arhivov v Varaždin, na Sušak in v Zagreb, temeljito pregledal in preučil knjižnico in pisano zapuščino Trdinovega pobratima Dragotina Rudeža na gradu Tolsti vrh pod Gorjanci. Ko je leta 1936 dobil v uporabo vso Trdinovo rokopisno zapuščino, ki jo je hranil založnik Schwentner v Ljubljani, je knjigo o Trdini izpopolnil in jo razdelil na poglavja z naslovi: *Mladostni vzori in boji; Ivan Slobodin med Bachovimi huzarji; Popotnik in samotnik pod Gorjanci; Glasovi in odmevi*.

Čeprav je bilo delo o Trdini dejansko že zaključeno, se dr. A. Turk nikakor ni mogel odločiti za objavo v posebni knjigi, četudi so mu mnogi to svetovali in mu je na primer takratni novomeški župan dr. Josip Režek zagotavljal tudi finančno pomoč. Vprašanje Turkove monografije o Janezu Trdini je bilo rešeno šele po drugi svetovni vojni. Vdova gospa Slava je delo najprej ponudila Mohorjevi družbi. Tedanji urednik pisatelj Franc Saleški Finžgar je gospe Slavi v pismu z dne 14. junija 1948 svetoval, naj bi delo prišlo v last Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Finžgar je v pismu zapisal, da je delo o Janezu Trdini zelo zanimivo in važno in da po mnenju uredniškega odbora Mohorjeve družbe in ministrstva za prosveto sodi v univerzitetno knjižnico. V natisnjeni knjigi bi delo obsegalo kakih štirinajst tiskovnih pol (= kakih 224 strani) »Tudi se mi je reklo,« piše dalje Finžgar, »da bi sedaj v resnični stiski za papir za to knjigo grafična direkcija papirja Mohorjevi ne nakazala – vsaj v dolednem času ne.« Tako ni bilo s prodajo in natisom nič.

Dr. Mirko Rupel, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, je 29. junija 1948 ponudil odkup rokopisa o Trdini in vseh drugih spisov, osnutkov, beležk, korespondence itd. ter vsega literarnozgodovinskega gradiva, ki ga je dr. A. Turk nabral, pa najsi so to originali ali Turkovi prepisi. Vse to z namenom, da bi bilo to gradivo na razpolago znanstvenikom. Tudi do tega nakupa ni prišlo.

Leta 1951 se je za Turkovo delo o Janezu Trdini začela zanimati tudi Državna založba Slovenije. Ta je takrat v zbirki Slovenski klasiki izdajala Zbrano delo Janeza Trdine pa je želela Turkovo disertacijo dobiti vsaj na vpogled, ker je bila »morebiti primerna za knjižno izdajo, vsekakor pa bi to delo dalo dragocen material uredniku, ki opremlja Trdinovo delo z opombami«. Pogodba za odkup disertacije o Janezu Trdini je bila podpisana 10. junija 1952. Za Državno založbo Slovenije sta jo podpisala Ivan Bratko in Ciril Vidmar, lastnica Slava Turk pa kot prodajalka.

Janko Jarc
DR. ALOJZ TURK

Z bratom dr. Josipom Turkom in prijateljem dr. Jožetom Marjetičem je dr. A. Turk zbiral tudi gradivo za zbornik o življenju in delu pesnika in slikarja Jožeta Cvelbarja, ki je padel v prvi svetovni vojni. A. Turk tudi tega načrta ni uspel uresničiti.

Vsa literarnozgodovinska zapuščina prof. dr. Alojza Turka je danes last Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu, kjer je temelj njegovega posebnega rokopisnega oddelka. Za pridobitev te zapuščine si je prizadeval takratni upravnik knjižnice Bogo Komelj.

Ob ustanovitvi Muzejskega društva, Novo mesto, januarja 1941. Pred južnim portalom kapiteljske cerkve stojijo: prof. Janko Jarc, prof. Franjo Baš, dr. France Mesesnel in dr. Alojz Turk (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Poleg literarnozgodovinskega paberkovanja, kot je svoje delo včasih označeval dr. A. Turk sam, je bila ustanovitev muzeja v Novem mestu njegova posebna skrb. Brez dvoma je pobude za to svoje ubadanje dobil v starodavnem mestu Ptuj. Tam je v času svojega večletnega bivanja lahko od blizu videl in zasledoval razvoj ptujskega mestnega muzeja. V Ptuj je spoznal in lahko od blizu sledil delu muzejskega entuziasta in arheologa Viktorja Skrabarja. Ta pravnik in ptujski notar se je vneto izpopolnjeval v arheološki stroki, bil v tesni zvezi s takratnimi vodilnimi arheologi pri nas in v sosednji Avstriji in tudi sam odkrival ostanke rimske Petovije.

Ko se je dr. A. Turk vrnil v Novo mesto, se je prizadeval, da bi tudi v Novem mestu zbirali in v muzeju ohranjali pričevanja iz preteklosti dolenjske prestolnice in Dolenjske sploh. Saj so v mestu samem in v okolici večkrat naleteli na prazgodovinske ali rimske grobove, arheološki predmeti pa so po večini odhajali v Ljubljano ali tujino. Profesor Turk je vedel, da so že ob petstoletnici Novega mesta leta 1865 govorili

o potrebi ustanovitve mestnega muzeja, vedel je, da so že ob zidanju novomeškega Narodnega doma mislili tudi na muzej. Ker pa je vse to padlo v pozabo, se je zavzel, da vse te zamisli na novo obudi. Znal si je pridobiti sodelavce tako v gimnazijski zbornici kot med meščani. V mestu je bilo v tistem času zelo delavno Olepševalno društvo, ki je skrbelo za lep in snažen izgled mesta in ga je vodil brivski mojster Ferdo Buk, prav tako pa tudi Obrtniško društvo z obrtnikoma Antonom Knafličem in Lojzetom Mirtičem na čelu, znal je za muzejske načrte pridobiti odvetnike: dr. Davorina Grosa, dr. Ivana Vasiča in zlasti župana dr. Josipa Režka. Sad tega dela se je kmalu pokazal: nastajala je prva zbirka kulturnozgodovinskih, arheoloških in narodopisnih predmetov, iz rotovškega podstrešja je bil rešen občinski arhiv, iz poslopja okrajnega glavarstva pa del arhiva nekdanjega terezijanskega okrožnega urada. Za zbiranje tega gradiva je župan dr. J. Režek določil dva prostora v podprtiličju nove meščanske šole in poskrbel za najnujnejšo opremo. Posebej vnetega sodelavca pri zbiranju muzealij pa je dr. Turk našel v mladem Novomeščanu, umetnostnem zgodovinarju Jožetu Gregoriču.

V prvi polovici julija 1936 je bila v Novem mestu 1. dolenska obrtno-gospodarska razstava. Ferdo Buk in Lojze Mirtič sta dosegla, da sta bili v sestav razstave sprejeti še kulturnozgodovinska in umetnostna razstava, ki naj bi širše občinstvo in meščanstvo seznanilo z dotedanjim delom za ustanovitev muzeja ter budilo zanimanje zanj. V onem času je bil skoraj nujen pogoj za nastanek podeželskega muzeja ustanovitev muzejskega društva. V Novem mestu je za ustanovitev tega društva dal pobudo dr. A. Turk in na njegov predlog je ob trideseti obletnici smrti Ivana Vrhovca, zgodovinarja Novega mesta, leta 1932, novomeško Olepševalno in tujskoprometno društvo sklenilo ustanoviti poseben odsek društva, ki naj pripravi ustanovitev muzejskega društva. Ta sklep je bil uresničen tri leta kasneje, vodil ga je odvetnik dr. Davorin Gros.

K ustanovitvi Muzejskega društva in muzeja so spodbujale nove slučajne arheološke najdbe tako na nekdanjem Škabernetovem vrtu ob Ljubljanski cesti, zlasti pa najdba znamenitega halštatskega knežjega oklepa ob takratni Štemburjevi, danes Kristanovi cesti. K ustanovitvi Muzejskega društva in ureditvi muzeja so spodbujali tudi umetnostna zgodovinarja dr. Francè Stelè in dr. Francè Mesesnel, zgodovinarja dr. Milko Kos in dr. Josip Mal, ravnatelj mariborskega Pokrajinskega muzeja prof. Franjo Baš in posebej še v Ljubljani prebivajoča Novomeščana, slikar Božidar Jakac in univ. prof. dr. Fran Zwitter. Ustanovitev Muzejskega društva je bila predvidena v času novoletnih počitnic 9. januarja 1941. Dva dni prej, 7. in 8. januarja, sta bili v Narodnem in Prosvetnem domu predavanji o Novem mestu v 19. stoletju, s predvajanjem Jakčevega filma o dolenski prestolnici ter predavanje umetnostnega zgodovinarja Jožeta Gregoriča o kulturnih spomenikih Novega mesta. Na občnem zboru društva je predaval dr. Francè Mesesnel o pomenu Muzejskega društva in o vlogi in pomenu muzeja. V odbor Muzejskega društva so bili poleg dr. Alojza Turka izvoljeni še predsednik okrožnega sodišča Gustav Barlè, sodnik Rudolf Kyovsky, trgovec Julij Kobè, profesorja Ivan Koštiál in Oskar Frankič, umetnostni zgodovinar Jože Gregorič in visokošolec Ivo Vasič, za predsednika pa je bil izbran odvetnik dr. Ivan Vasič, starosta Sokola. Tri mesece kasneje pa je nacistična Nemčija napadla Jugoslavijo, 11. aprila 1941 so nemška bojna letala napadla Novo mesto in zažgano je bilo poslopje nove meščanske šole, v katerem so bili zbrani mnogi predmeti, namenjeni za

muzej, arhivi raznih društev in starejši občinski arhiv, zbirka novomeškega tiska itd. Takrat je dr. Alojz Turk s pomočjo dijakov Ivana Komelja in Janeza Pence iz gorečega poslopja reševal halštatski oklep in druge arheološke ter muzejske predmete in po večini tudi arhiv. Mnogo stvari pa je propadlo. To reševanje muzealij je bilo zadnje, kar je dr. A. Turk še lahko storil za muzej in Novo mesto.

Po sovražni zasedbi Novega mesta in Dolenjske se je dr. A. Turk umaknil v tišino svoje sobe in v šolske učilnice. Ko se je v jeseni 1941 začel upor proti okupatorju in se na spomlad 1942 razrastle v domačo revolucijo, sta dr. Turka težko prizadela dva udarca: v začetku julija 1942 so Italijani aretirali in zaprli veliko število dijakov in drugih meščanov, učiteljev in nekaj profesorjev, med njimi dr. Turka, ter jih začeli odvažati v koncentracijska taborišča v Italiji; najmlajšega brata Matijo, gospodarja na domačiji na Verdunu, pa so mu 19. julija 1942 ubili v Podgorju.

Dr. A. Turk je bil takrat že dokaj bolehen: desno oko mu je oslepele, preboleval je večkrat vnetje pljučnih vršičkov in imel kronični bronhialni katar, imel okvare na glasilkah in pojavljali so se znaki čira na dvanajstniku, mučil ga je kronični želodčni katar z zapeko. Čeprav so mu vse te bolezenske pojave ugotovili na zdravniškem pregledu 17. julija v novomeški jetnišnici, so ga kljub temu 20. julija 1942 s transportom odpeljali v internacijsko taborišče v Monigu pri Trevisu. S pomočjo slovenskih paznikov je soprogi in hčerki poslal drobno pisemce:

»Draga Slava, ljuba Lučka!

Poslavljam se od Vaju pismeno in nepričakovano, kar je za nas vse tri bolje kot ustno in napovedano. Ostanita zdravi! Hvala za Vajino skrb zame posebno še v teh dneh! Prenašajta čas ločitve, kakor si bom prizadeval jaz, potrpežljivo in vdano! Na srečno svidenje! Pozdravlja in poljublja Vaju Lojze – Očka.»

Še istega dne, po prihodu v taborišče, je poslal po nekem italijanskem spremljevalcu transporta soprogi in hčerki to sporočilo:

»Draga Slava, ljuba Lučka!

Z direktnim vlakom smo v hitri vožnji ob 13.30 prišli v Cervignano, odkoder nadaljujemo pot v Treviso severno od Venezije, kjer ostanemo in odkoder Ti bom pisal, brž ko bo poslovala dolenjska pošta. Sedaj sem jaz, kakor so tudi sopotniki optimističneje razpoložen, kot sem bil ob odhodu danes zjutraj. Ta list prinaša naš spremljevalec, ki stanuje pri g. prof. Kranjcu.

Sporoči naše počutke tudi gospe Štancerjevi (= soproga prof. Štancerja). Bodita torej brez skrbi zame; tako bom tudi jaz laže čakal svidenja. Lepo pozdravlja in poljublja Lojze.»

Iz internacijskega taborišča je bil dr. A. Turk odpuščen konec leta 1942. Domov se je vrnil ves bolehen in si ni več opomogel. Žalost za ubitim bratom in bolezenske težave so mu končno strle trpeče srce in 1. avgusta 1944 je za mizo sede omahnil v smrt.

V spominskem članku, ki mu ga je v dnevniku *Slovenec* napisal najverjetneje ravnatelj Ivan Dolenec, je zapisano:

»Dr. Turk je bil odličen strokovnjak v slavistiki in se je udeleževal tudi kot pisatelj znanstvenih razprav. Posebno se je zanimal za Janeza Trdino, o katerem je zbiral gradivo za obširno monografijo. Imel je dragoceno strokovno knjižnico, v kateri se je neprenehoma znanstveno izpopolnjeval. Bil je tudi duša novomeškega muzejskega društva. Krasila ga je izredna ljubeznivost v občevarstvu, velika požrtvovalnost v skrbi

za druge ter brezpogojna poštenost in resnicoljubnost. Užitek je bil, razgovarjati se z njim o slovstvenih in drugih vprašanih našega javnega življenja, ker se ni nikdar niti za las oddaljil od znanstvene stvarnosti. O težavah naše dobe, katerih posredna žrtev je tudi sam postal, je imel zelo jasno sodbo, ki je bila povsod cenjena in vplivna prav zaradi vere v pokojnikovo resnicoljubnost in široko razgledanost. Ni čudno, če je pri teh lastnostih svojega uma in srca slovel tudi kot vesten učitelj, da si mladina skoraj ni mogla boljšega želeči. Naše razrvane razmere in internacija leta 1942 so povzročile njegovo prerano smrt.

Po pogrebu je isti dnevnik prinesel še poročilce o pokopu dr. Turka, kjer pravi o njem med drugim: »Bil je nadvse resnicoljubnega značaja, poštenjak, požrtvovalen in ljubezniv, zato povsod zelo priljubljen. Smrt ga je doletela sredi dela. Že dolgo časa je bolehal na srcu. Pred dvema letoma je bil z drugimi meščani vred odpeljan v internacijo v Monigo, kjer je bil do božiča. Vsi sotrpini se spominjajo pokojnika kot vedrega moža, polnega iskrene ljubezni do slovenske domovine. Taboriščne razmere so zelo neugodno vplivale na njegovo bolezen. Ko se je vrnil domov k svojemu delu in s trudnim korakom meril svojo vsakdanjo pot od doma do šole in nazaj, je večkrat postal, da si oddahne, ker mu je pešalo srce, zaradi česar je res moral v prerani grob.« Potem še pravi dopisnik, da se je pogreba udeležila velikanska množica ljudi, da mu je pred hišo žalosti v slovo spregovoril eden njegovih dijakov, ob grobu pa gimnazijski ravnatelj Ivan Dolenec.

Dnevnik *Jutro* je ob Turkovi smrti zapisal, da z njim ni umrl samo značajan in plemenit izobraženec, marveč tudi razgledan in vesten slovenist, ljubitelj in znanstveni gojitelj našega knjižnega jezika in paberkovalec na njivah slovenske slovstvene kulture. Ko potem spregovori o nekatereh Turkovih objavah, obžaluje, da ni mogel več dokončati dela o Janezu Trdini niti izvršil še drugih razprav, ki jih je imel v načrtu.

Prijatelj Pavel Karlin je profesorju Alojzu Turku v spomin napisal sonet:

*Zravnal si bil, visok ko hrast z Gorjancev,
pa dober, ko pšenica naših njiv,
za rast in čast besede vnet, čestil
zgovorno govorico si očancev.*

*Pri knjigah in v zatišju bele hiše,
ob lučki hčerke, ob skrbih žene
med dom in šolo si delil srce,
ki, bolno, ti je bilo vedno tiše.*

*Pa so prišli – in vzeli te v tujino,
bajk in povesti poteptali raj,
ki si z iskreno ljubil ga toplino.*

*Betežen, strt priromal si nazaj...
Zdaj s Cvelbarjem in Janezom Trdino
za narod prosi mrtvih ust drhtljaj.
(Jutro, 1944, štev. 184, str. 4)*

Naslovna stran knjige Primoža Trubarja: Hišna postila. Iz knjige Maje Žvanut: Knjige iz 16. stoletja v knjižnici Narodnega muzeja, Ljubljana 1988

Vinko Beličič leta 1993: osemdesetletnik (iz privatne zbirke)

Vinko Beličič leta 1943: novomeški maturant (iz privatne zbirke)

SRCE, VELIKO ZA DVE DOMOVINI

Pogovor s prof. Vinkom Beličičem, pesnikom, pisateljem, prevajalcem

O Vinku Beličiču je pesnik Tone Pavček v spremnem eseu k Izbranim pesmim (Trst, ZTT 1991) napisal, da je pesnik dveh pokrajin in ene samosvoje poezije.

Po rodu Belokranjec je otroštvo in mlada leta preživel v Rodinah blizu Črnomlja, v Novem mestu in v Ljubljani, kjer je 1940 diplomiral na slavistiki tamkajšnje univerze. Leta 1945 se je umaknil iz domovine in do leta 1977 poučeval na višji slovenski gimnaziji (liceju) v Trstu. Živi na Opčinah, na meji dveh domovin, katerima je v dveh zaporednih obdobjih življenja pripadal, razpet med mladostno vizijo življenja in resničnostjo usojene poti, s katere ni mogel kreniti, ni mogel nazaj in ne naprej. V letih 1943 in 1944 sta mu v Ljubljani izšli povest Molitev na gori in pesniška zbirka Češminov grm. Češminje z žoltim cvetjem spomladi in s trpkimi rdečimi češuljki avgusta je bilo vseskozi ljubljena priča njegovih dni, priča, ki je zanj eden od simbolov Bele krajine, istočasno pa izraz domačnosti kraške gmajne.

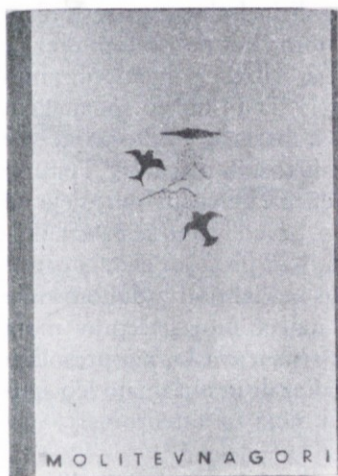
Ko je usodna ločnica presekala Beličičevo pot, ni prizadela njegove ustvarjalnosti. Tiho, brez hrupnega predstavljanja, so tako nastajala njegova dela: Kačurjev rod (črtice, 1952); Pot iz doline (pesmi, 1954); Dokler je dan (črtice, 1957); Nova pesem (črtice, 1961); Gmajna (pesmi, 1967); Med mejniki (črtice, 1971); Blazine in daljave (izbor poezije, 1973); Nekje je luč (povest, 1975); Prelistavanje poldavnine (dnevniški zapiski, 1980); Leto borove grizlice (povest, 1981); Človek na pragu (povest, 1985); Pesem je spomin (zbrane pesmi, 1988); Izbrane pesmi (1991); Leto odmrznitve (1992).

Vsa ta bogata knjižna žetev je bila zaradi razmer preteklega časa nepoznana našim ljudem, kajti knjige so izhajale v Trstu, Gorici, Buenos Airesu in v Celovcu, pot do nas pa jim je bila zaprta. Zdaj je vendarle napočil čas, ko se Vinko Beličič, pesnik in pripovednik, mora uvrstiti v slovensko literaturo na mesto, ki mu pripada in kamor sodi. Še pomembneje pa je, da njegove pesmi in črtice najdejo pot med ljudi in ostanejo v njihovi zavesti kot živa beseda o lepoti tega našega slovenskega sveta, pa tudi kot pričevanje o tragiki naših komaj preteklih dni, ki jih, trpke in težke, moramo vendarle ohraniti žive v našem spominu, saj so vsemu navkljub le del slovenske zgodovine.

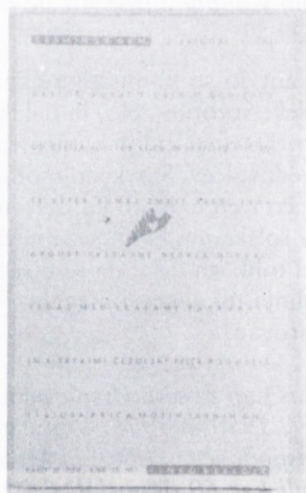
Ob njegovem visokem jubileju, osemdesetletnici, smo ga zaprosili za razgovor, ki je namenjen predvsem bralcem dolenjske revije Rast, torej njegovim ožjim rojakom Dolenjcem in Belokranjcem, pa tudi drugim, ki z naklonjenostjo sprejemajo in berejo to revijo.

— Kačurjev rod je zbirka črtic, ki so pravzaprav v prozni obliki napisane pesmi. Porojene so iz nepotešenega hrepenenja po svetu, času in ljudeh, ki ste jih morali zapustiti, in iz tihih, skoraj neopaznih utripov srca ob srečavanju z drugim svetom, ki je počasi postajal vaš. Ta svet je drugačen od Bele krajine, in vendar vas je pritegnil s svojo trpko lepoto. Kako ste v sebi spojili ti dve pripadnosti, ti dve ljubezni?

»Moje otroštvo je najtesneje povezano s siromašnim podeželjem. Z mamami sva živela na samotnem posestvecu, sredi dihanja narave, v zaporednosti letnih časov. Pri nas v Rodinah je kraljevala tišina. Glasovi so prihajali od daleč: zvonovi podružnic, grom, šum vetra, ptičje petje, nočna fantovska pesem, lajanje psov. V letih mojega šolanja je mama tam prestala mnogo strahu. Samo Bog ve, koliko je v nočeh premolila. V tistem neposrednem stiku z vsem živim okoli sebe se mi je za vselej vsadila v srce potreba po čistem zraku, tišini, barvah pa vonju cvetja in sadežev. Hudo domotožje po Beli krajini mi je po vojni blažila kraška pokrajina, temnozelen, kamnita, tiha planota nad Trstom. Takoj sva postala eno z gmajno, oba enako revna in odrinjena. Kačurjev rod je v glavnem nastal na Proseku, kjer smo bivali v letih 1949–1951.«

1943: Molitev na gori

1944: Češminov grm

VINKO BELUŠIĆ

KAČURJEV ROD

CRTICE

1952: Kačurjev rod

— V vaših pesmih se skoraj redno pojavljajo elementi Krasa: gmajna, brinje, bori, dolinice in še kaj, redkeje pa mehke belokranjske brežine, posejane s cerkvicami in seveda z zidanicami pa vinogardi, ajdove njive in breze. Mar se hote umikate pred tistim vašim mladostnim paradižem?

»Preden sem se srečal s Krasom, je bila moj svet mehka belokranjska pokrajina. S Tržaškega sem koprnel po nji in njenih ljudeh. To je osnovni ton mnogih pesmi, zlasti pomladnih in jesenskih. Z gmajne sem sto kilometrov zračne črte proti vzhodu onkraj Roga v duhu videl belokranjska trtja in zidanice, kako se spuščajo v ravnino proti Kolpi. Videl sem jih s srcem, a do njih nisem mogel. Sčasoma sem se seveda vrasel v tukajšnjo stvarnost. Svoje so prinašala tudi leta. Nova doživetja in izkušnje so mojim pesmim dajale drugačno vsebino. Napočila je življenjska zrelost, ko se vsaka stvar znajde na svojem mestu. Ker sem zbrane pesmi (1988) razvrstil kronološko, torej, kot so nastajale in bile objavljene, je iz njih — skoraj ko iz dnevnika — razvidno, ob čem se je ustavljalo srce.«

— Vzljubili ste kraško zemljo in njen čar, gmajno z bori in s češminjem in tihe doline, kamor ste se zatekali pred težio dni. In vendar ste nekje globoko v sebi nosili in čuvali zavest, da se boste vrnili domov, morda kmalu, morda ne, vendar nekoč... »Tja se bom vrnil... ne še jutri... vrnem se na domače košenice h kosovi pesmi, v tišino večernih zvonov.« Bilo je leto 1958. Ljudje so odhajali in se izgubljali po daljnih deželah. Za sabo so puščali praznino, vi pa ste vztrajali s to praznino v srcu in verovali, da se bo odprla pot v tiste mile kraje vašega otroštva, vaše mladosti. Povejte, ali je bilo to upanje luč, ki je svetila na vašo pot in ni nikoli ugasnila?»

»Domotožje po krajih in ljudeh otroštva in mladosti je bilo v meni nenehno, globoko, živo in boleče. Moral sem ga tešiti. Srcu sem moral dopovedovati, naj še malo potrpi. A to ni bila vera, še upanje ne! Kdo pa je mogel predvidevati, kako bo Evropo zamajala zgodovina in jo spremenila? Vse je bilo videti vendar tako čvrsto in za dolgo dobo zgrajeno. Ravno od sprememb, ki so spodnesle komunizem, razglasile človekove pravice in odprle meje, je bilo odvisno tudi moje odrešenje. Kar sem upal »proti upanju«, se je zgodilo: lahko sem se vrnil »na domače košenice«.

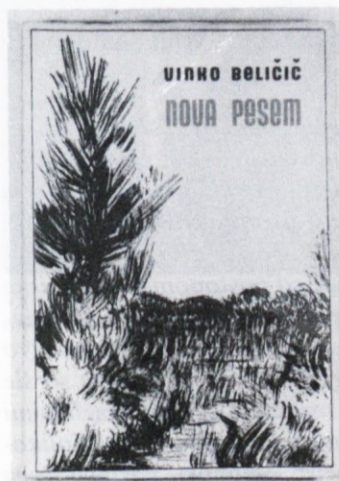
— Mnogo temnih dni je bilo, mnogo jeseni s hladom in sivimi zamegljenimi obzorji. Čas je mineval, vi ste izlivali svoja čustva, svoje počutje v drobne zapise, v pesmi in v črtice, ob katerih človek podoživlja ta vaš čas in hodi z vami ko nevidna senca po tistih tihih kraških poteh, ki nanje padajo, kot trpko zlati utrinki, spomini na neki drugi čas, na kraje, kjer neslišno podrhtevaso breze. Nastajale so postopoma vaše zbirke poezij in proze med trdim delom, ki ste ga poklicno opravljali za preživljanje sebe in družine. Kar 32 let ste poučevali slovenski jezik in slovstvo na tržaškem liceju. Leto za letom ste se razdajali in mimo vas so šle generacije mladih po različnih poteh, proti različnim ciljem, z različnimi usodami. Kakor voda, ki teče po strugi večno živa, neustavljiva. Kolikokrat ste med temi mladimi zaslutili močnejšo osebnost, nastajajočega ustvarjalca, nekoga, ki mu beseda vre iz srca kakor iz skritega neusahljivega vrelca? Morda se je to le malokdaj zgodilo, morda le nekajkrat v letih vašega poučevanja. Gotovo pa ste v takih trenutkih občutili radost, ki jo daje vsako rojstvo.

1954: Pot iz doline

1957: Dokler je dan

1961: Nova pesem

»Trst je veliko, staro mesto, mnogi narodi in kulture so se v njem pomešali. In ta mešanica krvi ga še dalje ohranja kot nekaj topilnik. Le najzavednejši, najpogumnejši, najpodjetnejši lahko v njem ohranijo svojo individualnost. Slovenska manjšina je v Trstu dobro spoznavna. Vendar najobetavnejše – in to je mladina z maturo – odteka na tuje univerze in se neredko ustaljuje v velikih italijanskih mestih. V Trstu se »slovenska« delovna mesta za naše izobražence v glavnem omejujejo na državno manjšinsko šolo in manjšinski radio. Seveda so tu še prosti akademski poklici pa slovenski denarni zavodi. Kot profesor sem si prizadeval svojo mladino bogatiti z našo besedo in žlahtniti z duhom naše kulture. Dajal sem po vesti, kolikor sem največ mogel, čeprav moja resnica ni bila vsem sprejemljiva. Kaj je iz semen zraslo, naj presodijo drugi. Vesel sem srečanj z ljudmi, ki so se izkazali in ohranjajo lep spomin na naša skupna leta: svoja v klopih in moja za katedrom.«

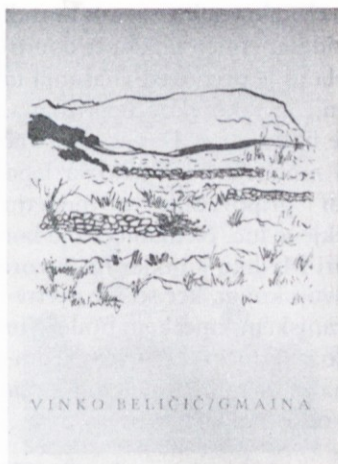
– Poleg rednega poučevanja ste vrsto let lektorirali besedila za oddaje Radia Trst A. Kdo bi vedel, koliko tisoč listov je šlo skozi vaše roke, kolikim ste dali primernejšo obliko, jim vdihnili dušo? Ali ste ob tem čutili, da so ti teksti tudi nekoliko vaši?

»Popravljanje radijskih tekstov, – predavanj, ki so jih pisali zunanji sodelavci – je bilo delo za postranski zaslužek. Sprotno delo, in nelahko. Terjalo je znanje z vseh področij življenja. Ti teksti so bili namenjeni poslušalcem – preko branja radijskih napovedovalcev. Stavki so morali zato biti razumljivi, kratki in lahko berljivi. Po treh letih ali kaj sem to delo odložil. Saj je bilo dodatna obremenitev šolskemu, ki mi je za mizo prinašalo kupe zvezkov. Ne bi pa bil zmogel tolikega dela, da se nisem lahko opiral na ženo, ki kot mati in gospodinja nikdar ni omagala. In rečem vam: velika stvar je, imeti hrbet zavarovan!«

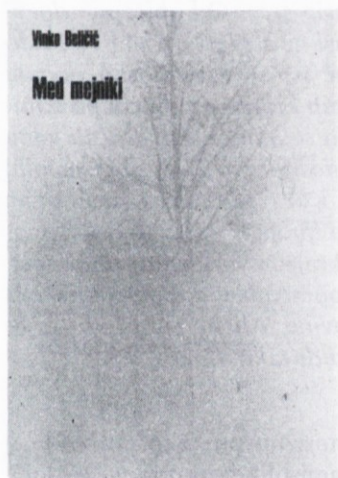
– Ob vseh teh obveznostih ste najdevali čas tudi za sestavljanje učbenikov. Štirje so vam izšli v letih 1946, 1947, 1950 in 1976. Vmes ste prevajali. Poleg Papinijevih Prič trpljenja Gospodovega (1940) in Manzonijskih Svetih himen (1973) ste poslovenili kar 60 dramskih del za radio. Vam je bilo to delo breme ali morda tudi veselje, zadoščenje?

»Radio Trst A je stalno potreboval gradivo za svoje oddaje. Važno mesto v programu so predstavljale radijske igre. Bilo nas je veliko prevajalcev... največkrat nas je spodbujala misel na denar. To ni bilo pravo ustvarjalno delo, ampak bolj obrtniško. Zase lahko rečem, da sem le pri prevajanju umetniško dovršenih del estetsko užival in skušal dati izvirniku enakovredno slovensko podobo. Naj omenim Manzonijsko tragedijo Adelchi in Hofmannsthalov misterij Veliki oder sveta. Ne bi se ju sramoval videti natisnjena.«

– Medtem pa so leta minevala, družina se vam je začela razhajati, prijatelji so se izgubljali po svetu, zakrivala sta jih čas in daljava. V vas je še zmeraj tlelo upanje na vrnitev v presrečni nekdanji svet, upanje, o katerem ste se pogovarjali le z gmajno v tišini sončnih zatonov. Edino tam je vaša duša najdevala pokoj, edino tam se je srce umirjalo. In čas, usmiljeni tolažnik, je počasi položil vašo bolno hrepenenje po materi in Beli krajini in svetlih letih otroštva ter mladosti na dno vašega srca; prekril ga je z nekakšno vdanostjo. Črtice iz leta 1971, *Med mejniki*, že izpričujejo to vašo umirjenost. Na svet okoli sebe in na življenje, skozi

1967: Gmajna

1971: Med mejniki

1973: Bližine in daljave

katero se prebijate, gledate kot na nekaj, kar vam je bilo usojeno in je del vašega vsakdana. Ni več tistega bolnega hrepenenja po minulosti, ki je prej dihlo iz vsake vaše misli. Trdnejši ste, zato mislim, da je ta zbirka črtic nekakšen mejnik v vaših čustvovanjih. Mislim, da je izraz nekega prehodnega obdobja, v katerem pa je še prostor za pesem.

»Popolnoma se strinjam z vašo presojo prozne zbirke Med mejniki. V nji sem se odprl realnemu zunanjemu življenju. Imam jo za svojo najsvečlejšo knjigo. Dosegel in presegel sem Abrahamova leta, ni me bilo več strah, kaj bo. Stopil sem nad svojo osebno bolečino in pri tem našel moč tudi za humor in satiro. Vendar tisto obdobje razumem danes kot nekaj predih.«

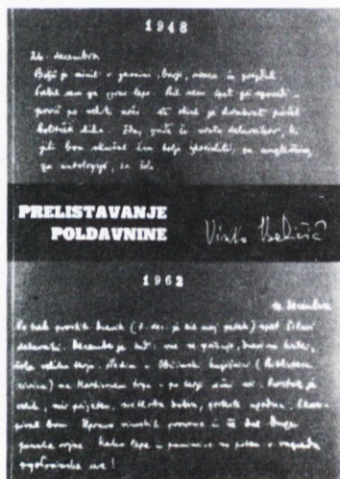
— Leta 1973 ste izdali zbirko **Bližine in daljave**, antologijo, ki vsebuje 54 pesmi, razdeljenih na pet zaokroženih ciklov. Pesmi, iz različnih obdobj vašega ustvarjanja, se zlivajo v celoto, ki verno kaže vašo pesniško osebnost. Pesmi ste izbrali iz prejšnjih zbirk: Česminov grm (1. cikel); Pot in doline (2. cikel); Gmajna (3. cikel); dodali ste nekaj neobjavljenih pesmi (4. cikel) ter nekaj miselne in religiozne lirike (5. cikel). Ta zbirka je torej prerez skozi vaše celotno pesniško ustvarjanje pa tudi zrcalo vam usojenih trenutkov in poti. Izbor ste najbrž opravili sami. Ali so tu izbrane pesmi odraz globljih doživetij in so vam zaradi tega posebno drage?

»Imenovana antologija se je rodila iz misli na bližajočo se šestdesetletnico. Želel sem se predstaviti z izborom pesmi, ki naj bi »obstale«. Nekak obračun s poezijo, prerez skoznjo, ko ji je srčni vir začel usihati. Martin Jevnikar ji je kot nekakšno piko napisal obširno spremno besedo. In res je moja izpovedna lirika po letu 1973 precej skromna. Odtlej sem govoril v proznih knjigah.«

— Leta 1975 je pri založbi Tabor (kar je samo drugo ime za samozaložbo) v Trstu izšla knjiga **Nekje je luč**. Z njo se vračate v tisti najhujši čas od 1941. do 1945. leta z neko posebno notranjo močjo, ki vam jo je lahko dala le duševna umirjenost. Za motto ste ji izbrali prošnjo Normana Tallenta: »Naj mi Bog podeli troje: vedrino, da bom sprejel stvari, ki jih ne morem spremeniti; pogum za spreminjanje stvari, ki jih lahko spremenim; in modrost, da bom doumel mejo med obojim!« Do skrajnosti občuteno opisujete zadnje dneve svojega bivanja doma, ob materi, ko so se že vsenaokrog zbirali temni oblaki in oznanjali najhujše. Potem odhod, slovo od matere v zavesti, da je lahko dokončno. In vsa trpko grenka dogajanja, ki so pretresala vašo sicer tako mirno in milo ožjo domovino. Prejemali ste vesti o vsem, kar se je tam dogajalo, spremljali ste grozote in v vas sta rasli, poleg domotožja in zavesti, da ste pri tem popolnoma nemočni, tudi bridka žalost in osamelost. Med glasovi o odhajanjih nekega dne tisti najhujši: vest o materini smrti. Takrat se vam je ponovno in dokončno oddaljil vaš svet in to je bilo dokončno, boleče slovo. Da ste vse to mirno opisali, je morda dokaz, da ste res dosegli neko notranje ravnovesje. Morda pa ste to naredili tudi iz potrebe, da osvetlite stvari v pravi luči, da spregovorite odkrito in da bo ta beseda kamen, postavljen nad vse lepo in nad vse hudo, kamen, nad katerim boste odslej razvijali nova čustvovanja, z novo močjo in novim upanjem. Mogoče bi vi kaj dodali, kaj povedali o tem?

1975: Nekje je luč

1980: Prelistavanje poldavnine

1981: Leto borove grizlice

»Vidi se, da ste knjigo Nekje je luč prebrali zelo pazljivo, zato jo tudi pravilno ocenjujete. Napisana za »našo« tridesetletnico umika iz domovine, je bila deležna posebne usode: doletela jo je prepoved vnašanja in razširjanja iz samega Beograda. V Sloveniji je takorekoč nepoznana. Naklada, 500 izvodov, je šla med zamejce in zdomce. Danes je ni več dobiti. Ko sem prebral letošnjo celovško mohorjevko Težko, a lepo Belokranjice Marije Nemanič, ki tudi pripoveduje o petletju 1941–1945, sem veliko mislil na svojo Nekje je luč. Nemaničeva je kot kmetica ves tisti čas preživela na Lokvici pri Metliki, a nikjer ne govori o krutih dejstvih, ki sem jih jaz navedel v svoji knjigi, ker so me pretresla. Njena podoba medvojnih let na belokranjskem kmečkem podeželju je kar idilična. »Kako lepo bi bilo, da je bilo v resnici tako!« sem vzdihnil ob njeni knjigi. Iz nje sicer diha dobrotna zemlja, diha jo njeni plodovi, revolucija s svojimi žrtvami pa je čisto odsotna.«

– *Prelistavanje poldavnine* (1980) so dnevniški zapiski, nekateri prave kratke črtice, iz katerih tu pa tam zasije tista svetla luč, ki jo lahko prižge le globoko doživetje, le prebujen utrip srca. Od običajnih dnevnikov se vaš loči po tem, da si v njem zapisi ne sledijo od leta 1948 do 1962, kakor je označeno na platnici, pač pa so kronološko podani zapisi o posameznih dogodkih, o posameznih krajih, predvsem pa o ljudeh, ki so šli skozi vaš svet, ga zapuščali in se mnogi tudi vračali vanj. Pred bralcem se tako zvrsti cela vrsta osebnosti, tako živih in resničnih, kakor bi bile vsakomur dobri, stari znanci. Kot trpke solze kanejo tu pa tam besede o trenutkih slovesa, ko se dragi ljudje iz vaših tedanjih krogov poslavljajo in odhajajo v nepoznane kraje, v megleno prihodnost. Prav zaradi spominov na te ljudi je knjiga pomemben dokument nekega časa in nekega življenja na obrobju domovine. Ali ste čutili, ko ste to pisali, da ste temu svojemu delu poverili tudi tako vlogo?

»Iz dnevnika izbrana, zaokrožena in smiselno povezana besedila v knjigi Prelistavanje poldavnine sem si res zamislil kot mozaik neke dobe in njenih ljudi. Tu govorijo dogodki, ki sem jih zapisoval, kakor jih je prinašal čas in so se me osebno dotikali. Zato ima knjiga dokumentaren značaj. Vsebuje stvari, ki bojo kakemu zgodovinarju prav prišle, zlasti ker jih v taki obliki nikjer drugje ne bo našel. V mojem pisanju ima ta knjiga izjemno mesto: po besedilu je dnevnik, po ureditvi pa zbirka 18 samostojnih enot. Na naslovni platnici sta letnici 1948 in 1962 nad faksimilom moje takratne pisave in spadata k opremi knjige. Časovni razpon je daljši: do 1974.

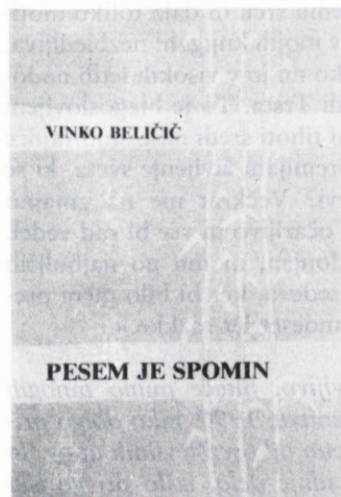
Prelistavanju poldavnine bi danes pridružil sorodno prozo Cerkničan treh domovin, podobo Mirka Javornika. Napisana je bila za objavo v tržaškem zborniku Utripi, ki pa ni izšel. Tako se je 1987, leto po Javornikovi smrti, pojavila kot samostojna brošura na osmih straneh drobnega tiska.«

– *Profesor Jevnikar je zapisal v spremni besedi k Prelistavanju poldavnine med drugim tako: »...Mehkoba Bele krajine pa je nenehno živela v njem, zato si je uredil dom na Opčinah, na robu Krasa, ki je tako podoben njegovi rodni pokrajini.«*

Jaz pa mislim, da si ti dve pokrajini, čeprav obe očarljivo lepi, ne moreta biti tako zelo podobni, saj je Kras trpek in nerodoviten. Iz njegove rdeče zemlje rastejo izpod kamenja bori in brinje in češminje, vmes

1985: Človek na pragu

1988: Pesem je spomin

1991: Izbrane pesmi

pa se prepletajo in izgublajo osamljene, tihe poti. Bela krajina pa so mehka pobočja s trtami in z zidanicami, z belimi cerkvicami in vinogradi, s steljniki in z rahlim podhrtevanjem belih brez. Danes je kraška gmajna vaš svet, Bela krajina pa najbrž neizbrisen spomin, skrit na dnu vašega srca.

»Kraška gmajna mi je predvsem dala tisto, kar sem s svojo Belo krajino izgubil: čisti zrak, tišino, zelenje, barve cvetenja in zorenja, ptice. »Niti en dan ne strpim brez tebe,« sem zapisal v pesmi Nevesta. S svojimi papirji in knjigami sem se zatekal v njeno samoto, v skrite kotičke med pečinami. Tam sem bil varen pred hrupom sveta in vsakodnevnimi skrbmi. Od tam sem se vračal lahak, spočit, prezračen, srečen, v kasnem poletju s polnim žepom lešnikov – pripravljen na novo delo. Leta so tekla meni, a tudi gmajni. Danes ni več tako gola, revna, pregledna. Kjer se je nekdaj pašla živina ali so cvetele visoke trave, se zmeraj bolj košatijo bori. V mojih pesmih in tudi v prozi živi ona prejšnja, ki je ne bo nikdar več. Ne morem je razkazati prijateljem, ki prihajajo od daleč in bi jo radi videli. Ali je čudno, da se mi večkrat stoži po nji?«

– *Leto borove grizlice* (1980) je v smiselno enoto povezana zbirka črtic – zapisov o dogodkih, o srečanjih in slovesih, ki ste jo vzporedili s počasnim hiranjem borov zaradi borove grizlice od konca jeseni do pozne pomladi naslednjega leta. Borova grizlica jih je takrat – po dvajsetih letih – ponovno napadla, niso pa utrpeli prevelike škode. Obstali so in se nanovo razrasli, grizlica pa je neznanokam izginila. Občutek imam, da ste s tem pojavom hoteli ali skušali ponazoriti težave in stiske, ob katerih nam v dušo leže hlad in se nam hrbet upogne, pa se vendarle dvignemo in gremo dalje zaradi neke drobne lučke upanja v srcu.

»Tudi to knjigo ste prav razumeli. Leto 1976/1977 je bilo zadnje v moji profesuri. Razmere v šolstvu so se tako spremenile, da jih nisem mogel več prenašati. Mladino je zajel duh nove dobe: začela je gledati drugam, terjala novosti, odklanjala avtoriteto. Pa tudi večna suplentura v službi mi je počasi načela veselje, ki me je vsa leta vezalo na šolo. Vse to dogajanje sem upodobil v *Letu borove grizlice*. Kakor so se bori osvobodili uničevalne žuželke in zaživeli v novi rasti, sem se tudi jaz znašel kot v malih nebesih, ko sem postal gospodar vsega svojega časa. Odtlej sem si lahko prosto izbiral delo, ki me je veselilo in mi vračalo trud.«

– Vsa vaša prozna dela, tudi *Leto borove grizlice*, so pretkana z akvarelnimi podobami pokrajine, ki se pred bralcem razteza živa in vabljiva z vsemi svojimi tipičnimi elementi. »Idila,« ste nekje zapisali, »ki pa ni popolna, ker jo kali spomin.« Tako morda vi čutite. Pred mano in najbrž tudi pred vsakomer, ki vaše stvari prebira, pa resnično vstajajo idilične podobe, sestavljene iz drobnih, marsikdaj neopaznih naravnih lepot. Občutek imam, da izmenoma uporabljate pero in čopič, da svoje notranje vzgibe izražate z barvami, ki še nazorneje razkrivajo vašo dušo.

»To ste imenitno povedali! Zrasel sem ob živi verski in narodni vzgoji. Organizacije pa tudi izkušnje so mi izoblikovale trden pogled na življenje. Toda biti pravi ideolog mi brani mehki značaj, ki sem ga deloma podedoval deloma pa utrdil v srečnem otroštvu ob materi. Obe prvini – ideološka oz. miselna in lirska – se v mojem proznem pisanju pogosto prepletata in tako ena dopolnjuje ali blaži drugo. Na ta način ostajam

zvest svoji naravi, ki je poučujoča, premočrtna, neomajna, obenem pa ima odprte oči za vse lepote božjega stvarstva, ki edine lahko človeku v težkih urah sladijo in lajšajo življenje.«

— *Leto borove grizlice zaključujete s pismom prijatelju, živečemu nekje daleč na drugi strani oceana. Pismo je dolg, občuten izliv vaših čustev, vašega počutja, ko ste se po dolgih letih napetega, negotovega in utrujajočega dela vendarle sprostili in umirili. Ni pomembno, ali sta mir in sreča nekje tudi skrhana, saj »kdo, ki ima odprte oči in človeško srce v prsih, more biti miren na svetu?« Pa vendarle, dnevi so zdaj samo vaši, posvečate se stvarjem, ki ste jih prej morali puščati ob strani, in kraška gmajna, na kateri ste ta tržaška leta tolikokrat iskali in našli trenutke lepote, utehe in miru, vam je zdaj odprla na široko prav vse svoje poti, vabljiva oaza miru sredi tega drvečega življenja. Jo zdaj, ko ste mirnejši in bolj sproščeni, drugače doživljate, si je manj želite?*

»Gmajna, ki je nudila toliko utehe mojemu srcu in dala toliko motivov mojim pesmim pa tudi prozi, živi zdaj v mojih knjigah: nezbledljiva, ko v marmor uklesana. In taka mi ostaja, ko mi jo v visokih letih nado-mešča Narodna in študijska knjižnica sredi Trsta. To je blagoslovljeni kraj mojih dopoldanskih ur, kjer v popolni tihoti sredi naše študirajoče mladine lahko z branjem in s pisanjem spremljam življenje sveta, ki se mu izteka drugo tisočletje. In popoldnevi? Večkrat me na gmajno potegne vnuk Gabrijel. Vse mu je novo in očarljivo in vse bi rad vedel. Poslušam ga, stopajoč ob njem rahlo sklonjen, in mu po najboljših močeh »širim obzorje«. Na tla se pa ne usedeva, ker bi bilo meni pretežko vstati — med nama je natanko sedemdeset let razlike.«

— *Drveče življenje, sva rekla, neustavljivo, hiteče mimo mnogih postaj, nepredvidljivo. Prišlo je leto odmrznitve, 1990, tako dolgo pričakovano, sanjano v neštetih nočeh, ožarjeno od brezštevilnih upov. In Leto odmrznitve ste poimenovali svoje zadnje delo, izšlo pri goriški Mohorjevi družbi ob koncu leta 1992. Povest o tem letu je dokumentarna značaja. Dogodki v njej si sledijo drug za drugim. Prepričana sem, da bi nekdo od nas, ki smo živeli sredi tega dogajanja, nikakor ne mogel podati tako jasne slike, tako zvesto začrtane podobe dni, ki so vendarle bili tudi za nas pretresljivo doživetje. Vi ste to spremljali od tam za mejo in doživeli ste vrh vseh dolgoletnih upov, vseh sanj. Bilo je plačilo za vse vaše ure domotožja, za vso trpko boleost, za vse krivice in ponižanja v življenju. Ali ste tudi to svoje novo počutje porazdelili med dogodke in gmajno?*

»Vsak nov, obetajoč politični dogodek v čudežnem letu 1990 sem kdaj sam, kdaj s prijateljem pretehtaval po gmajnskih stezah in skušal doumeti njegov pomen. Prihajal je nov čas. Vse staro se je majalo. Dnevi so kar naprej prinašali novice. Reka časa je tekla zmeraj hitreje. Topli veter zgodovine je načel ledeno goro, izpod nje pa je šumela nova prihodnost — evropska, slovenska in moja osebna. Kar sem doživljal, sem moral zapisovati, saj je bilo vse tako nenavadno, nepričakovano. Leto odmrznitve je drobna knjiga, zgoščena, izpovedna kot vse moje; fantazijo prepuščam drugim. Njen finale je svetloba. Le kdor jo bo prebral od začetka do konca, ji bo lahko pravičen in jo bo sprejel — razen če mu v krvi še zmeraj pojo mladinske koračnice, ob katerih je doraščal, neo-majno verujoč v srečno prihodnost pod Titovo zastavo.«

— V epilogu Leta odmrznitve globoko občuteno, pretresljivo opisujete svojo prvo pot domov, v Belo krajino, po dolgih 49 letih. Obisk materinega groba, ko ste postali ob njem, kakor bi ji molče stisnili trudno roko in se ji zazrli v znova srečne oči. Potem žegnanijska maša v cerkvi svetega Jerneja, kamor ste zahajali v otroštvu in mladosti, in čuden, trpek občutek osamljenosti, ko ste se znašli med popolnoma tujimi ljudmi in vendar zraslimi iz vaše zemlje. Osamljenost, ki je v vas utrdila zavest, da je vaš dom že dolga leta drugje, čeprav je Bela krajina bila in bo za vselej vaša sanjska dežela, posoda, ki hrani vso vašo ljubezen, vse sanje, vso srečo otroštva in mladosti. Kako danes to občutite? Se je to čustvo utrdilo v vas ali morda omajalo?

»Leto po prvem obisku domačega kraja sem bil še enkrat tam, a tokrat za tri dni, da sem se lahko sprostil. »Sedem ur po Starem kraju«: tako sem naslovil svoje vtise, spoznanja, doživetja neko lansko junijsko soboto. Hodil sem in hodil, zadihano nekaj iskal, bridkost pa je rasla, ker so bili spomini tako neskladni s tistim, kar sem videl. Bil sem tujec v deželi, ki sem jo ko svojo dlan poznal iz otroštva, saj je bila vendar moja — tujec zato, ker nisem tam našel svojih ljudi. Ob grobovih pa srce težko diha, želi si tja, kjer poje življenje. Ne vem, kakšna bo dokončna oblika omenjenega teksta, reči pa moram, da v nočnih urah zmeraj pogosteje sanjam o onih krajih. To pomeni, da so v njih korenine mojega življenja, deblo pa se je učvrstilo in krošnja razrasla na Tržaškem.«

— Prišla sva do konca tega najinega pogovora pa bi se rada, preden se razideva, še nečesa dotaknila.

Ko sem razmišljala, kako naj bi ta pogovor potekal, da bi čimbolj osvetlil podobo Vinka Beličiča, pesnika in pisatelja, predvsem pa mehekega, nepoboljšljivega romantičnega lirika, sem se seveda sprehodila po vseh vaših delih, jih ponovno pozorno prebrala in z nespremenjeno prizadetostjo podoživela vašo pot in vaš svet. Pred mano so se raztezale kakor nežni akvareli podobe vaše Bele krajine in vašega Krasa, med nje pa ste vpletali trpkeje izpovedi, pričevanja, spomine. Trubadur Bele krajine, naslednik velikega predhodnika — rojaka Otona Župančiča, in kakor Srečko Kosovel oboževalec kraške zemlje, pa vendar tako drugačen od njiju obeh, tako neprimerljiv z njima, docela samosvoj.

Med vsemi vašimi deli sta dve, ki sta nastali v svetu, ki je moj in je povsem drugačen od vaših dveh svetov. Pod tolminskimi gorami, kamor vas je neke zime privedla pot, ste napisali prelepi cikel pesmi Gorske večernice in črtico Zelenica pod Krnom. Tudi ti dve deli sta kakor sliki, vendar v čisto drugačnih barvah, temnejših, bolj ostrih. Posebno poezije so vse nastale v tišini od zvezd obsijanih noči, ko ste hodili po samotnih poteh ob jelšah in zamrzlih studencih, poslušali »bučanje viharja v planini« in »vrskanje sove v skalni duplini«.

Kako živ je ta moj svet v vaših besedah!

Izdajte mi po tolikih letih skrivnost: ali ste ta skopi tolminski svet tako globoko doživeli, da ste ga lahko opisali — naslikali v tako močnih, temnih barvah, ker je bil tako zelo drugačen od svetov, skozi katere vas je dotlej vodila usoda? Morda pa se je nekaj v vas poglobilo, ker ste začutili, da ste tu fizično bliže svojim dragim, svojim prejšnjim dnem, svoji prvi domovini? Vas je ta zavest navdihnila z novo, silnejšo ustvarjalno močjo?

1983: Pogled nazaj

»Med vsemi vprašanji ste mi s tem zadnjim najbolj segli do srca.

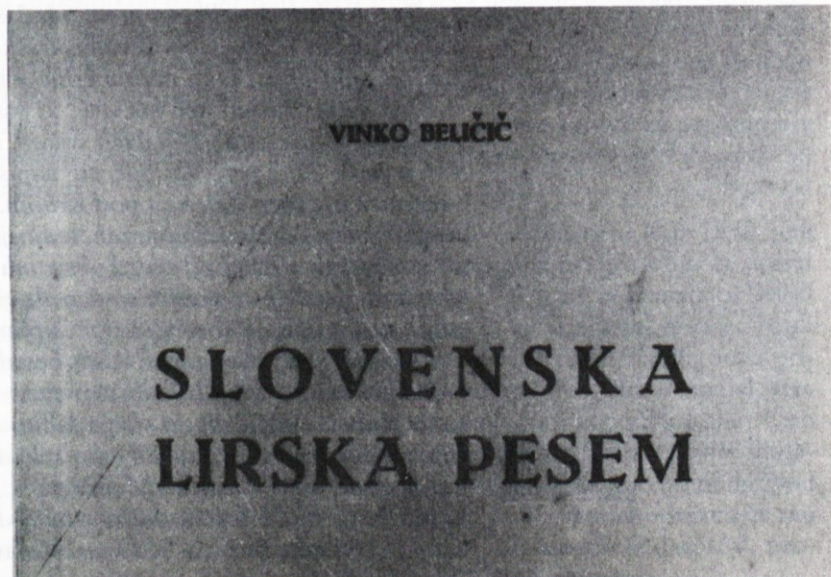
Poleti 1946 je bilo v Trstu kar več tečajev za učitelje, ki so jih potrebovale slovenske šole v coni A tedanje Zavezniške vojaške uprave. Delali smo s polno paro, skoraj preko svojih moči. Brez pravega oddiha smo se jeseni vrnili vsak na svoje učno mesto. Začel pa me je skrbeti kašelj, ki kar ni jenjal. Zdravnik – pisal se je Ercolessi – je ugotovil vnetje pljučnih vršičkov, predpisal injekcije in mi svetoval spremembo zraka pa tečno hrano. Kam in kako? V Sužidu pri Kobaridu mi je tamkajšnja učiteljica, znanka še iz predvojnih ljubljanskih let, našla gostoljubno družino. Dobil sem enomesečni dopust. Nekaj dni pred Miklavževim sem prispel v zasneženo gorsko dolino na severnem vznožju Matajurja. Vse novo: pokrajina, ljudje, mehka narečna govorica. Za mano so bila grenka medvojna leta, ločitev od družine, nekajmesečno begunsko taborišče, zaprtost v velikomestnem okolju – pred mano pa ena sama skrb: ozdraveti!

December 1946 v Sužidu je bil velik božji dar: najlepše razdobje v mojem življenju. Sploh mi je bilo leto 1946 med vsemi tudi pesniško najrodovitnejše. Ali je bil gorski svet ali so bili veseli vaščani, zbirajoči se v krčmi, kjer sem se nastanil, ki so me vzdignili iz zatrte žalosti in zaskrbljenosti? Ciklus Gorske večernice mi je ob ciklu Mrtvi materi najdražji. Mogel je privreti samo iz srca, ki se je sredi zimske gorske tihote končno lahko sprostilo. Dano mi je bilo spregovoriti z besedami, ki me še zdaj ob vsakem branju ponesejo v oni nepozabni kraj, kjer sem se počutil tako dobro ko le kdaj v Beli krajini, v oni čas, ko se mi je ob notranji umirjenosti vrnilo in še okrepilo zdravje. Vesel sem, da jih tudi vi tako občutite.

– In zdaj hvala, gospod Beličič, za ta pogovor, namenjen, kot sem že na začetku omenila, v prvi vrsti vašim ožjim rojakom, Dolenjcem in Belokranjcem. Napočil je čas, da se stik med vami, ki ga je onemogočala polstoletna minula doba, zdaj spet obnovi in utrdi. Ob letošnjem jubileju, osemdesetletnici, vam želim prijaznejših dni, zdravih in svetlih, prežetih z novimi, večno mladimi navdihi.

Pogovor je pripravila:
Marta Filli

1983: Slovenska lirski pesem

KULTURA
Rast 5–6/1993

France Baraga NOVOODKRITI VALVASORJEV NAGROBNI SPOMENIK

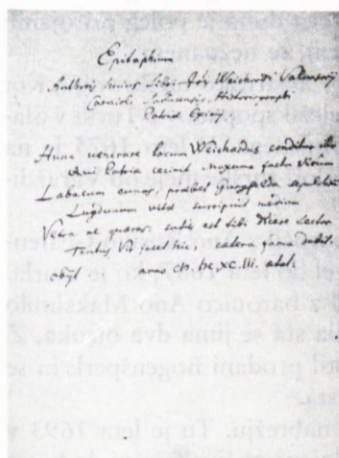
Pred nekaj leti se je našel doslej neznani napis za Valvasorjev grob (epitaf), ki še ni bil objavljen.

Napis v latinskih elegičnih distihih je z Dolničarjevo roko napisan na koncu Dolničarjevega izvoda Valvasorjeve knjige Prizorišče človeške smrti (*Theatrum mortis humanae*, Laybach 1682). Nanj sem naletel v Semeniški knjižnici v Ljubljani, ko sem leta 1989 preverjal tamkajšnje izvode Valvasorjevih knjig. Knjiga ima signatura Q.VIII.1 in je bila, preden je prišla v knjižnico, Dolničarjeva last. Mislim, da se ne motimo, če tudi avtorstvo tega nagrobnega napisa pripišemo Dolničarju.

Gospod dr. Branko Reisp, naš največji poznavalec Valvasorja, je za tristoto obletnico Valvasorjeve smrti napisal študijo, v kateri bo objavljen tudi ta napis. Mislim, da ni nič narobe, če ga za kak dan prehitijo revija *Rast* in ga objavi skupaj s slovenskim prevodom, saj je bil ta prevod napravljen prav v Novem mestu leta 1992.

Zanimivo je tudi besedilo samo. Iz njega izvemo podrobnost, da je Valvasor še po izidu *Slave* (1689) potoval v Lyon, kjer je zbolel na smrt. Po vrnitvi domov je umrl v Krškem, verjetno oktobra 1693. leta. Tako vsaj navaja Dolničar v rokopisu svojih *Analov* ljubljanskega mesta (*Annales urbis Labacensis*, 1719), ki jih prav tako hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani¹. Žal se Dolničar ni potrudil, da bi zapisal točni datum smrti, tako da nam je le-ta še danes neznan.

¹ Rkp. 11, prim. Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Ljubljana 1983, str. 334, op. 20.

Posodobljen prepis:

Epitaphium
authoris hulus libri Joannis Weichardi Valvasorii
Carnioli Labacensis, historiographi
patriae eximii

Hunc venerare locum, Weichardus conditur illo;
Qui patriae cecinit maxuma facta virum.
Labacum cunas, praebet Gurgfelda sepulchrum,
Lugdunum vitae surripuit medium.
Ultra ne quaeras! satis est tibi dicere, lector:
»Tantus vir jacet hic!« Caetera FAMA dabit.

Obiit ..., anno M. DC. XC. III., aetatis ...

Prevod:

Nagrobní napis
avtorja te knjige, Janeza Vajkarda Valvasorja,
Kranjca iz Ljubljane,
odličnega zgodovinarja domovine

Človek, počasti ta kraj, ki Vajkard v njem pokopan je;
Môž domovine je on vélika dela slavil.
Mesto Ljubljana zibel, a krsto mu Krško je dalo,
Ko mu Lyon je moči sredi življenja otel.
Več od tega ne sprašuj, o bralec, dovolj je, če rečem:
»Môž velikan tu leži!« Drugo vse SLAVA pove.

Umrí je ... leta 1693., v [53.] letu starosti.

Ivan Godec TRISTO LET PO VALVASORJU

Letos mineva tristo let od smrti Janeza Vajkarda Valvasorja. Prav je, da se spomnimo človeka, Italijana po rodu, Nemca, ki pa je pisal o naših prednikih, naši zemlji in bil neutrujen raziskovalec Kranjske in sosednjih dežel. Težko bi rekli, da je pisal o Sloveniji, ker so bile meje in razmere pred tristo leti drugačne od sedanjih. Poznavalci takratnega časa umeščajo Valvasorja širše in višje. Če gledamo na njegovo delo s tristoletne časovne razdalje, ga moramo vsekakor uvrstiti med pomembne Evropejce njegovega časa.

ŽIVLJENJE IN DELO JANEZA VAJKARDA VALVASORJA (1641–1693)

Valvasor se je rodil konec maja 1641 v Ljubljani. Oče je bil Jernej Valvasor, mati pa Ana Marija, roj. Ravbar. Janez Vajkard Valvasor je bil dvanajesti med štiriindvajsetimi otroki (dveh žena) Jerneja Valvasorja. Verjetno se je rodil v hiši na Starem trgu št. 4 v Ljubljani. Šolal se je pri jezuitih v Ljubljani. Kasneje je izpopolnjeval znanje in nabiral življenjske izkušnje s potovanji in v vojaški službi.

Potoval je od leta 1659 in nato vse življenje. Videl je Nemčijo, Anglijo, Dansko, Francijo, Španijo, Afriko... V svojih 53 letih je bil samo na potovanjih po tujem štirinajst let. Najbolj sta na njegov pogled na svet vplivali Nemčija in Francija. Širino njegovega duha je poleg prirojenih lastnosti oblikovala nenehna želja po novem, še neznanem.

Svoje vojaške veščine je izpopolnjeval že v avstrijsko-turški vojni. Kot prostovoljec se je v letih 1661 do 1664 udeležil spopadov s Turki v Slavoniji pod poveljstvom grofa Nikolaja Zrinjskega. V letu 1675 je na prošnjo kranjskih stanov šel v inšpekcijo vzdolž turške meje od Varaždina do Senja.

Bil je dvakrat poročen. 1672. leta se je poročil z Ano Rosino Geafenweger z gradu Slatne pri Litiji. Z njo je živel do leta 1687, ko je umrla. Imela sta devet otrok. Drugič se je poročil z baronico Ano Maksimilo Zetschker z Vrhovega pod Gorjanci. Rodila sta se jima dva otroka. Z drugo ženo in družino je 1692. leta zapustil prodani Bogenšperk in se preselil v Krško, v hišo v starem jedru mesta.

Sedaj je to hiša št. 4 na Valvasorjevem nabrežju. Tu je leta 1693 v svojem 53. letu umrl. Mesto njegovega zadnjega počivališča ni do kraja znanstveno dokazano. Verjetno je bil pokopan v Mediji.

Valvasorjevo delo

Šolanje pri jezuitih v Ljubljani in bogate izkušnje v vojskovanju, predvsem pa mnoga potovanja so Valvasorja naredila za izjemno globoko mislečega svetovljana in učenjaka takratnega časa.

Potovanj ni izkoriščal zgolj za zabavo ali potešitev radovednosti, ampak se je vedno in povsod pokazal kot vedoželjen raziskovalec. Prednost je dajal naravi in redkostim v njej. Zdrava presoja in velika ljubezen do domače zemlje ga je ob spoznanju, da Evropa ne pozna dovolj Kranjske, navedla na misel o raziskovanju svoje dežele. Izsledke je imel namen zapisati in jih tudi upodobiti ter v knjigah predstaviti svetu. Marsikaj mu je uspelo, vsega pa tudi ni uspel uresničiti.

Njegovi večji uspehi

Na gradu Bogenšperk je ob raziskovanju zbral za tiste čase spoštovana vrednih nekaj tisoč zvezkov in okoli osem tisoč grafičnih listov veliko knjižnico. To je bila podlaga za njegovo nadaljnje delo. Med zbirkami grafične narave je posebej pomembna knjiga grbov. Ta je obsegala okoli dva tisoč grbov, ki jih je Valvasor zbral. Slikal jih je Jernej Rambschissl. Zbornik je imel naslov: *Opus insignium armorumque*.

Že leta 1671 je izdal v Bambergu neko knjižico, o kateri je malo znaneja.

12. aprila 1678 je ustanovil grafično podjetje na Bogenšperku. K sodelovanju je pridobil risarje in bakrorezce. Med njimi so bili Nemci, Nizozemci in tudi domačini.

Pasijonsko knjižico (*Dominicae passionis icones*) so natisnili na Bogenšperku leta 1679. To je hkrati prvo odtisnjeno delo te edinstvene tiskarne. Vsebuje 17 bakrorezov s prizori Kristusovega trpljenja od zadnje večerje do smrti na križu. Sedaj izredno redka knjižica je imela posvetilo ljubljanskemu škofu grofu Jožefu Rabatti.

Topografija sodobne vojvodine Kranjske (*Topographia Ducatus Carnoliae modernae*) je prav tako natisnjena leta 1679. Vsebuje 319 bakrorezov mest, trgov, samostanov in gradov tedanje ožje in širše domovine Janeza Vajkarda Valvasorja. Bila je posvečena deželnim stanovom.

Topografija lamberskih gradov (*Topographia arcium Lambergianarum*) je izšla leta 1679. Gre za ponatis 28 podob lamberskih gradov po Topografiji sodobne vojvodine Kranjske. Posvečena je bila grofu Maksimiljanu Lambergu.

Ovidove Metamorfoze (*Ovidii Metamorphosis icones*) je natisnil 1680. Prizore ilustrira 96 bakrorezov. Posvečene so grofu Volfgangu Engelbertu Auerspergu.

Topografija sodobne nadvojvodine Koroške (*Topographia Archiducatus Carinthiae*) je izšla leta 1681. Gre za 223 bakrorezov koroških mest, samostanov in gradov. Ta je posvečena koroškim deželnim stanovom.

Topografija salzburške Koroške (*Topographia Carinthiae Salisburgensis*) iz leta 1681 predstavlja izbor 26 bakrorezov salzburške nadškofije. Posvečena je salzburškemu knezoškofu Maksimiljanu Grandolfu Kuenburgu.

Prizorišča človeške smrti v treh delih (*Theatrum mortis humanae tripatritum*) je zadnja med umetnostnimi deli Janeza Vajkarda Valvasorja. Besedilo je bilo leta 1681 tiskano v Ljubljani, bakrorezi pa na Bogenšperku. Delo, ki prikazuje mrtvaške plese, vrste smrti in muke pogubljenih je posvetil Albertu Reichartu, opatu benediktinskega samostana v St. Pavlu na Koroškem.

Slava vojvodine Kranjske (*Die Ehre des Hertzogthums Crain*) je izšla leta 1689 pri V. M. Endterju v Nürnbergu. Posvetilo je namenjeno kranjskim deželnim stanovom. Obsega 15 knjig na 3532 straneh, ima še 24 prilog, med besedilom je 528 ilustracij.

To obsežno delo ima naslednjo vsebino:

- imena narodov, ki so nekdanj prebivali na Kranjskem, in nazive o imenu dežele Kranjske
- topografijo in geografijo Kranjske
- popis gor, rek, jezer, podnebja, rastlin, živali, rudnikov in rudnin

- opis naravnih redkosti s posebej obsežnim popisom Cerkniškega jezera
- zgodovino narodov, ki so vladali na Kranjskem do prihoda Frankov (v dodatku pa še o rimskih naselbinah in napisih na kamnih)
- jezik, noše, šege in navade (v dodatku so navedeni pisatelji, ki so delovali na Kranjskem in njihova dela)
- zgodovino verstev, poganstvo, pokristjanjevanje, protestantizem, protireformacijo, sodobne verske običaje in praznoverstvo
- imena svetnikov, ki so v kakršnikoli zvezi s Kranjsko, patriarhe in škofe ter opis župnij
- ustavno in upravno ureditev dežele ter plemstvo in grbe plemiških družin
- zgodovino vojvod in deželnih knezov
- topografijo, ki na 730 straneh, s 337 bakrorezi ilustrira mesta, trge, gradove in samostane na Kranjskem
- opis turških in krščanskih obmejnih krajev na Hrvaškem, za katere je Kranjska žrtvovala toliko krvi in denarja
- najstarejšo zgodovino
- rimsko dobo, preseljevanje narodov in čas do avstrijske oblasti in
- letopis Kranjske pod avstrijskimi vladarji.

Valvasor kot vsak izjemen in nadpovprečen človek ter njegovo delo sta bila deležna mnogih med seboj tudi različnih ocen. Stvarno in strnjeno jo je zapisal dr. Branko Reisp. Naj za konec navedem dobesečno:

»Baron Janez Vajkard Valvasor (1641–1693), od 1687 član Royal Society v Londonu, je bil kranjski polihistor (natančneje historiograf, geograf, etnograf, topograf, kartograf, narodoslovec in tehnik), nadalje zbiratelj, risar in založnik, ob tem pa še vojak in poveljnik. Z izjemnimi deli, ki jih je ustvaril s svojo sposobnostjo in žrtvami in ki tudi kasneje niso našla posnemovalca, si je zagotovil odlično mesto ne samo v slovenski in jugoslovanski, ampak tudi v avstrijski in širše v evropski kulturi. Die Ehre des Hertzoghtums Crain je najtehtnejše delo obdobja med reformacijo in prosvetljenstvom, njegov življenjski opus pa presega dosežke dobe v toliki meri, da ga uvrščamo med naše najpomembnejše stvaritve sploh. V svojem času je edini na Slovenskem sledil razvoju fizikalnih znanosti in se uvrstil med prve znanilce prosvetljske miselnosti. Bil je med tistimi redkimi markantnimi osebnostmi pri nas, ki so kljub velikemu neskladju z domačo stvarnostjo težile k izvirnim kulturnim ciljem in tu dosegale visoko, evropskim obzorjem prilagojeno raven. S tem so v evropsko kulturo tudi prispevale. Valvasor, Evropejec po duhu in izobrazbi, Kranjec po domovinstvu, sodi tako med najznamenitejše in najvrednejše može, ki so živeli in delali na slovenski zemlji«.

Valvasor je raziskoval in pisal tudi o Dolenjski. Navajam nekaj zapisov:

Novo mesto

...Novo mesto leži ob reki Krki, čeznjo je zgrajen čeden lesen most. Dviga se na lepem griču in je od narave utrjeno; vendar pa je obdano s hribi, ki so večji in višji od mesta samega, tako da se ga da prav lahko s topovi strahovati; brez njih pa sovražnik nič ne more. V mestu so velik trg, lepe hiše, proštija in frančiškanski, pred mestom tudi kapucinski samostan...

...Leta 1435 sta vojvoda Albreht in grof Celjski močno oblegala mesto, ker se ta vojvoda s svojim gospodom bratom, cesarjem Friderikom, ni

Ivan Godec
TRISTO LET PO
VALVASORJU

mogel sporazumeti zaradi delitve dežel. Njun napad pa je ostal brez učinka, zakaj mesto ga je hrabro odbilo in veliko oblegovalcev pobilo. Ker so se tako pogumno držali, je cesar Friderik naklonil meščanom imenitne svoboščine in jim tudi dovolil pečatiti z rdečim voskom...

Iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske: Novo mesto (zgoraj), Pletanje (spodaj)

Pletanje

...Pletanje so veliko in obširno poslopje, zidano po starem načinu, utrjeno zadaj s stolpi in močnim obzidjem in zato prav podobno taboru, saj je včasih tudi rabilo za tabor; še danes je v obzidju z notranje strani vse polno shramb; semkaj so ljudje z okolice spravljali svoje najboljše stvari, zakaj v vojnem času se je vsakdo lahko zatekel v varstvo tega obzidja. Preden so sezidali kartuzijo v Pletanjah, kjer prebivajo danes očetje jezuiti, je bil tu grad in gospostvo, imenovano Sicherstein, rodna hiša gospodov Sichersteinskih...

...Pozneje so Pletanje postale kartuzijski samostan ali tako imenovana kartuzija. Ustanovil jo je na čast sv. Trojice leta 1407 grof Herman II. Celjski, deželni glavar kranjski, čigar hči je bila žena cesarja Sigismunda...

Krško

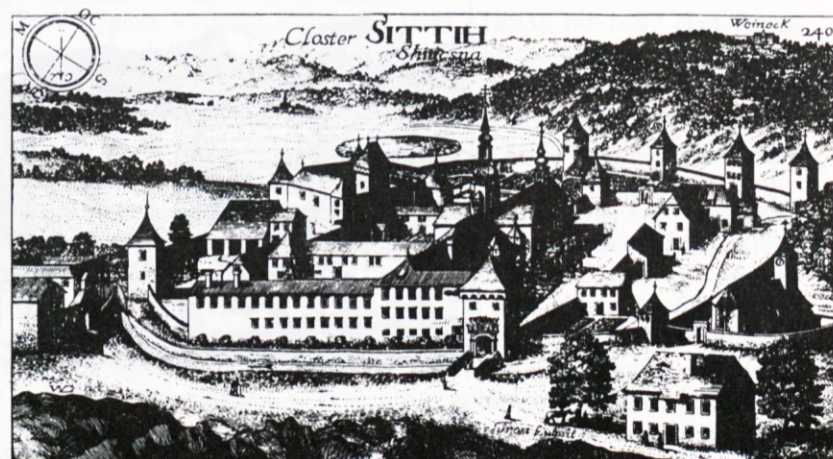
...Ime Krško zajema tako mesto kot grad in ga je temu kraju dala reka Krka, ki se eno miljo od tod izteka v Savo. Mesto leži na Dolenjskem ob

Ivan Godec
TRISTO LET PO
VALVASORJU

Savi pod visokim hribom, enajst milj od Ljubljane; precej nad mestom je na hribu grad. Tako je mesto na prijetnem kraju in zlasti zaradi omenjene reke ogleda vredno, ker plovejo tod ladje vedno gor in dol in tu tudi pristajajo. Na gričku pred mestom so tla posuta s samimi vinogradi. Brž ko prideš iz mesta, pa se griči izgube ter se razprostira lepo, ravno in široko polje, splošno Krško polje imenovano. Za obdelavo je preimenoitno...

Iz Valvasorjeve Slave vojvodine
Kranjske: Krško (zgoraj), Stična
(spodaj)

Stična

...Samostan Stična sodi k Dolenjski in leži na ravnem pod visokim hribom, od Ljubljane štiri milje, od Novega mesta tudi štiri, torej na sredi med Ljubljano in Novim mestom in blizu Višnje Gore.

Samostan je velika, po starem načinu zidana stavba, z obzidjem in mnogimi stolpi dobro zavarovana. Ima tudi prav lepo žitnico na tri oboke, drugega nad drugim, kakršnih v vsej deželi ne najdeš, dokončali so jo šele pred nekaj leti, namreč 1686. Cerkev je precej velika in dolga okrašena z velikim in majhnim stolpom. Pri samostanu je lep in lično urejen cvetličnjak; oklepa pa ga samostansko obzidje in ga tako zapira zunanjemu pogledu. Pred samostanom je lepo in dobro polje; na njem so ponekod majhni griči, tako lepo z drevjem porasli, da se prav prijetno da sprehajati, zlasti poleti, če je prehuda vročina.

Senožeti so tod izvrstne; zaradi nekega travnika, Muljava imenovane, imajo še danes navado, da denejo na veliki petek tri hlebčke surovega masla in kruha na veliki oltar, češ ker dobiva govedo s tega travnika tako obilno krmo. V torek pred veliko nočjo, ki mu splošno pravijo odpustni torek, dajo na porti vsakomur, ki pride v stiški samostan, belič in dve žemlji; ta kruh baje nikoli ne splesni, če se sme verjeti splošni govorici...

Valvasorjevo delo je pomembno za etnologijo in zgodovino Slovencev. Bil je zares izjema v svojem času. Slovenci bi v letu 1993 in kasneje manj vedeli o svoji zgodovini, če ne bi bilo Valvasorja, njegove Slave vojvodine Kranjske in drugih njegovih del.

ZVESTOBA ŠPORTU VSE ŽIVLJENJE

Pogovor z Leonom ŠTUKLJEM

Leon Štukelj s predsednikom Mednarodnega olimpijskega komiteja J. A. Samaranchom; foto: Ljubo Stojanovic

Telovadec Leon Štukelj je zapisan v zgodovini slovenskega športa kot tekmovalc z največ uspehi na največjih svetovnih tekmovanjih, predvsem olimpijskih igrah in svetovnih prvenstvih. Je edini naš športnik, ki se je s še nekaj kolegi telovadci zavihtel prav v vrh svetovnega športa med obema svetovnima vojnama in ostal v vrhu do slovesa od telovadnic in vadišč ter njemu tako dragega telovadnega orodja. Večji del svojih velikih telovadnih doživetij pa tudi svoje bogato življenje je že sam popisal v knjigi Mojih sedem svetovnih tekmovanj, ki je izšla leta 1989. Pogovor ob visokem življenjskem jubileju (12. novembra 1993 praznuje Leon Štukelj svoj 95. rojstni dan) ponavlja v čimmanjši meri vse tisto, kar je jubilarant že sam opisal.

— *Gospod Štukelj, zelo pogosto vprašanje aktivnim športnikom in bivšim asom je, ali so imeli pri svoji športni poti kakega vzornika, in naj bo to tudi tokrat uvodno vprašanje.*

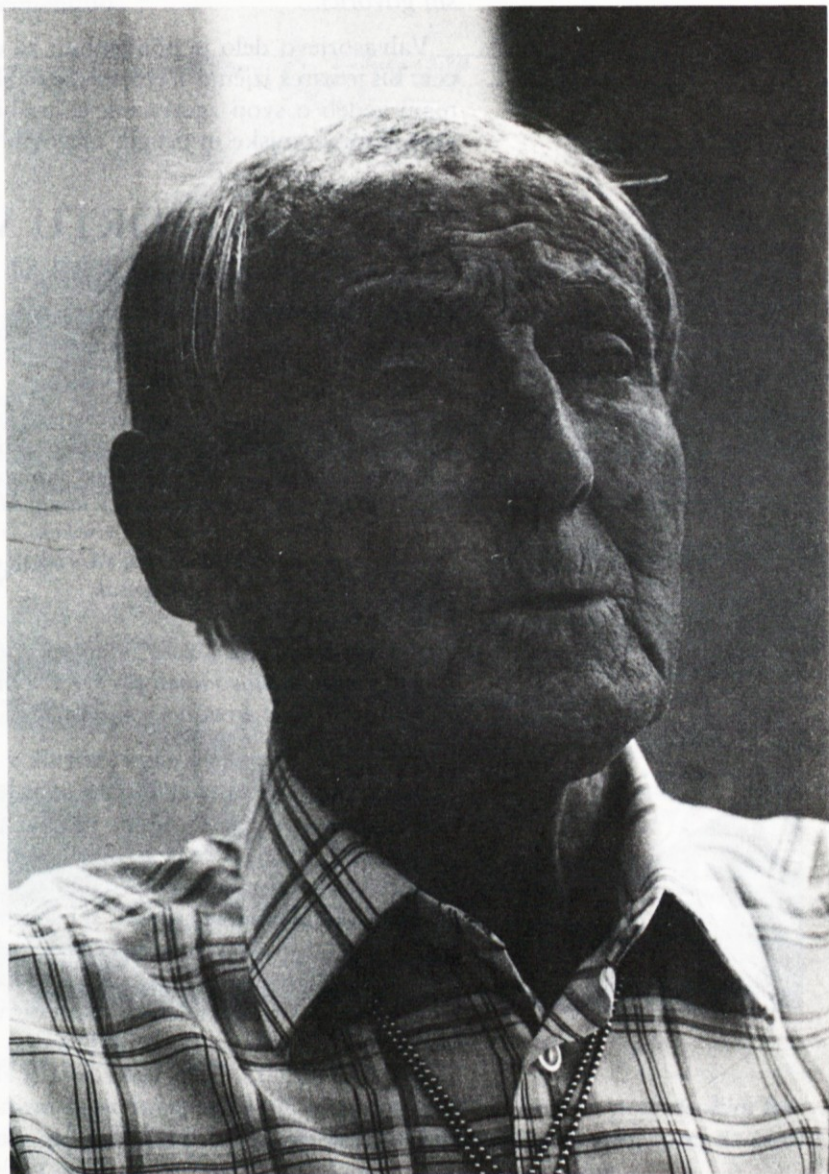
»Pravzaprav mi je bil edini vzornik v telovadbi Stane Vidmar, ki sem ga prvič videl oziroma se z njim srečal nekega večera leta 1913 v telovadnici novomeškega Sokola. Vidmar je živel in telovadil v Ljubljani, jaz pa tedaj seveda v Novem mestu. Leta 1912 se je vrnil iz Prage z vse-sokolskega tekmovanja kot zmagovalc, kar je bilo tedaj za slovensko sokolstvo izredno pomembno, saj so imeli Čehi sijajno tradicijo, veliko odličnih tekmovalcev in objektivno tudi mnogo boljše pogoje od nas, predvsem dobro opremljene telovadnice. Prvi v Pragi je bil torej Vidmar, drugi Čeh Sary in tretji zopet Slovenec, Karel Fuks. Mi, mladinci smo tedaj poročila iz Prage dobesedno požirali in kar naprej govorili: »Vidmar, Vidmar«. Tisti večer sem si zlasti zapomnil začetek poljubne vaje na drogu, ki jo je pripravljajal za mednarodno tekmo v Parizu leta 1913. Bil je eleganten telovadec, lep človek, bolj močne postave.«

— *Od vzornika pojdiva k tistim, ki jim danes pravimo vaditelji ali trenerji. Ob prebiranju Vaše knjige sem dobil občutek, da ste bili v glavnem samouk, medtem ko ima vrhunski športnik sedaj ob sebi enega ali celo več trenerjev, zdravnika, morda posebnega kondicijskega trenerja pa še psihologa.*

»Vaditelj ali trenerjev v današnjem smislu nismo imeli niti v svojem sokolskem društvu niti pri skupnih pripravah. Drug drugega smo gledali in se poskušali na ta način učiti novih prvin in povezav med prvimi pa tudi boljše izvedbe.«

— *Kaj pa dr. Murnik, ki je bil vodja vrste na večini Vaših velikih tekmovalanj?*

»Dr. Murnik je vodil skupne priprave, redno prihajal k vadbi na telovadišče in tudi kot nekdanji telovadec in teoretik pomagal z nasveti in z spodbujanjem; vendar pa njegovo praktično telovadno znanje ni presegalo našega.«

Leon Štukelj; foto: Igor Modic, Delo

— *Vprašanje, ki sodi nekako v železni repertoar pogovora z vrhunskim športnikom, posebej še s tistim, ki se lahko pohvali z večjim številom medalj oz. velikih uspehov: Katero odličje je za Vas največ vredno?*

»Mislim, da je odgovor na to vprašanje enostaven in najbrž tudi pričakovan. Najbolj cenim svoje zlato odličje v mnogoboju na olimpijskih igrah 1924 v Parizu. Vsi boljši tekmovalci smo stremeli predvsem k temu cilju, saj je zmaga v mnogoboju pomenila odlično ali vsaj prav dobro znanje na vseh orodjih. Moj čas ni bilo obdobje izrazitih specialistov na posameznih orodjih. Ker pa se je po drugi svetovni vojni

Zlati olimpijski medalji, ki ju je prejel Leon Stukelj v Parizu leta 1924: v mnogoboju (zgoraj) in na drogu (spodaj). (Iz knjige Leona Stuklja: *Mojih sedem svetovnih tekmovalni, Dolenjska založba, Novo mesto 1989*)

zahtevnost vrtoglavo stopnjevala od tekmovalca do tekmovalca, se danes usmerjajo posamezni tekmovalci že kar k uspehom na posameznih orodjih, kar jim omogoča tudi nov del svetovnih prvenstev, tisti, kjer sploh ni mnogoboja, ampak samo posamezna orodja.«

– Med obema vojnama sta bili prav največji tekmovalni – olimpijske igre in svetovna prvenstva – precej različni po sporedu in s tem tudi po zahtevnosti. Tudi za Vas je bila ta razlika najbrž zelo občutna.

»Da. Na olimpijskih igrah so bila na sporedu tekmovalca le na orodjih in parter, na svetovnih prvenstvih pa smo tekmovali še v atletiki, in sicer teku na 100 m, skoku v višino in suvanju krogle pa dvakrat tudi v plavanju na 50 m, enkrat pa je skok v višino zamenjal tudi skok ob palici. Na sporedu je bilo tudi plezanje po vrvi, ki bi ga uvrstil nekako med klasično orodje. Zahtevnost v teh dodatnih športih sicer ni bila taka kot pri specialistih, vendar je bilo zelo težko na orodjih nadomestiti pri atletiki ali plavanju izgubljene točke. Sam sem bolj majhen in lahek in mi atletika ni posebej »ležala«. Zato so bili moji uspehi na olimpijskih igrah večji, še posebej v mnogoboju.«

– Pri slovenskih tekmovalcih pa so bili tudi obratni primeri, ali ne?

»Seveda. Na primer Tošo Primožič in Šumi sta bila večja in močnejša, zato boljša v atletiki in s tem tudi boljša na svetovnih prvenstvih kot na olimpijskih igrah.«

– V Vaši bogati karieri pa Vam manjkajo ene olimpijske igre, ki bi bilanco uspehov najverjetneje še povečale in zaokrožile. Kako je bilo z Los Angelesom 1932?

»Najbrž bi mi igre leta 1932 v Los Angelesu res prinesle kak uspeh, saj sem bil 1931. leta v odlični formi in na tekmovalcu v Parizu samo na orodjih celo najboljši. Z udeležbo na igrah pa je bilo nekako takole: Osrednja sokolska zveza v Beogradu, kjer je tedaj načelnštvo prevzel Tržančan Miroslav Ambrožič, po eni strani ni imela dovolj sredstev za odhod na igre, prav tako tudi Jugoslovanski olimpijski komite, razen tega pa so menili, da je udeležba na velikih tekmovalnih manj pomembna od drugih vprašanj razvoja, ki so seveda tudi vezana na sredstva. Sam sploh nisem bil posebej razočaran, ker sem imel kot sodnik veliko dela in po vsakem odhodu na skupne priprave in tekmovalca me je ob vrnitvi čakal na mizi kup nerešenih zadev. Vse pa se je spremenilo, ko sem dobil od naših izseljencev v Ameriki pismo, žal ni ohranjeno, s katerim me vabijo čez lužo in so pripravljene pokriti vse stroške. Zahvalil sem se in jim predlagal, če bi morda lahko prišel z menoj še Primožič, ki ima prav tako vrhunске dosežke in bi v dvojce mnogo lažje potovala in tekmovala. Po pozitivnem odgovoru sem vse skupaj predstavil sokolski zvezi v Beogradu, vendar je bil končni odgovor »ne«. Z utemeljitvijo, če ne gre vrsta, naj tudi ne gredo posamezniki. Moja reakcija je bila: »Prav, bom pa vsaj v službi brez zaostankov«. Če pa gledam na ta dogajanja leta 1932 danes, mi je seveda žal, da nisem nastopil tudi na olimpijskih igrah 1932.

– Še eno gimnastično temo bi »obdelala«. Sam ste bili vrhunski telovadec v dvajsetih in tridesetih letih, svoj šport pa ste spremljali tudi pozneje. Kako bi primerjali telovadbo v Vaših časih s tisto v šestdesetih letih, ki smo jo pri nas imenovali Cerarjevo obdobje in nazadnje vrhun-

sko telovadbo osemdesetih oz. devetdesetih let?

»Takole bi rekel. V našem času smo postavili temelje taki telovadbi, ki ji je zelo lepo ustrezala nemška beseda Kunstturnen (umetnostna telovadba za razliko od Turnen = telovadba – op. Rožman). Trudili smo se predvsem za lepo izvedbo prvin, pri katerih pa je bila težavnost mnogo manjša kot dandanes. Naše obdobje je nekako postavilo osnovo za nadaljnji razvoj, ki so mu po drugi svetovni vojni največ prispevali Rusi in Japonci z mnogo več akrobatskimi prvinami in težjimi vezavami. Če vzamemo za primer drog. Mi nismo poznali spuščanja droga z obema rokama, sedaj pa je to že dolgo uporabljen in tudi s pravili zapovedan način vadbe na tem orodju. Izreden napredek je bil tudi v seskokih z raznih orodij, prav tako se je močno povečala težavnost preskokov. Za primerjavo s Cerarjevim obdobjem pa vzemimo konja prej in pozneje. Tudi v šestdesetih letih je ostalo še marsikaj iz našega časa, čeprav je prav Cerar dodal prav neverjetno visoke, elegantne strige, pa še marsikaj v sicer klasičnem »sprehajanju« z enega konca konja na drugega. Skratka – velikanski napredek pri težavnosti s poudarjeno akrobatskimi prvinami, veliko bolj zahtevne vezave med prvinami in zahtevnejši seskoki z mnogo akrobacije.«

»Tri generacije« telovadcev v Barceloni 1992; Lojze Kolman, Leon Štukelj in Miroslav Cerar; foto: Ljubo Stojanović

– Če se malo odmakneva od tekmovalne telovadbe in se obrneva bolj v Vam zasebno. Svoje dolgo in plodno življenje ste v glavnem preživali v dveh krajih, v Novem mestu in Mariboru. Kaj ste bolj – Novomeščan in Dolenjec ali Mariborčan in Štajerec?

»Vendarle sem bolj Novomeščan, kajti moje korenine so tam; tam sem preživel svoja otroška in mladostna leta v krogu svoje družine; tam sem maturiral in po diplomi tudi tam opravil sodniško prakso in po imenovanju za sodnika sem najprej tudi služboval v Novem mestu. Torej je bila moja zlata mladost na Dolenjskem in tudi tri od mojih sedmih velikih mednarodnih tekmovanj so padla v moj novomeški čas, med njimi tudi tisto najuspešnejše leta 1924. Toda tudi Maribor je moj, jaz pa tudi Mariborčan. Med lepim bivanjem na Štajerskem sem tudi še štirikrat šel na velike tekme. Mariborčani so me lepo sprejeli, tam sem osnoval svojo družino, zaokrožil svojo delovno in telovadno pot.«

— Vse življenje ste več kot uspešno usklajevali svojo veliko ljubezen — telovadbo s šolo, študijem, službenimi obveznostmi in družino. Kako?

»Prvič je bilo pomembno to, da me je kar dobro služilo zdravje in je vse skupaj lažje usklajevati, kajti v telovadbi sem imel po eni strani kar velike ambicije, po drugi pa tudi veliko zadoščenje. Kot sodnik sem se večkrat znašel v zagatah, predvsem časovnih, ko mi je po pripravah in tekmovanjih ostalo na delovni mizi na kupe spisov, nikoli pa nisem hotel dela zapostavljati na račun telovadbe. Sodnikov nas je bilo vedno premalo in včasih sem bil po večurnih razpravah in stalni koncentraciji in govorjenju kar utrujen in sem se moral doma na divanu malo spočiti. Toda ko sem potem odšel popoldne za uro ali dve na telovadišče, sem bil zvečer zopet svež, da je bilo veselje. Dobro zdravje in izvrstno počutje mi je omogočalo vse napore obvladovati z lahkoto. Poročil sem se leta 1933 in življenje je teklo naprej s še novimi obveznostmi, res pa je, da sem nekaj let pozneje že opustil tekmovalno telovadbo, ki mi je vse-kakor odvezemala precej časa.«

Leon Štukelj na ustanovnem zboru Olimpijskega komiteja Slovenije v Ljubljani, 15. oktobra 1991; foto: Ljubo Stojanović

— Za konec pa bi Vas ob Vašem visokem jubileju vprašal še tole: Kaj bi s toliko življenjskimi in nič manj športnimi izkušnjami dejali mlademu rodu, svojim vnukom in ostalim mladim ljudem? Kako naj bogatijo svoje življenje tudi s športom, pa čeprav ne z vrhunskim, ki je sedaj že zelo, zelo zahteven, zahteva skoraj povsod ne le celega človeka, ampak često tudi že profesionalca?

»Menim, da sta ljubezen in navdušenje za šport sicer lepa in vznemirjujoča občutka, vendar za vzgajanje ene strani svojega »jaza«, to je telesne moči in spretnosti, trdne volje in samodiscipline, pa nezadostna. Le s trdim delom v kateremkoli športu se pridobijo te kreposti, ki človeka potem dnevno osrečujejo, marsikatega pa celo povzdignejo v slavnega športnika. Zato jim na podlagi svojih izkušenj iskreno svetujem, da se že v rani mladosti vključijo v šport in mu ostanejo zvesti vse svoje življenje.«

KULTURA
Rast 5—6/1993

— Gospod Štukelj, najlepša hvala za razgovor in — na mnoga leta!
Razgovor z g. Štukljem je opravil Marko Rožman 9. junija 1993 v Mariboru.

Stojan

ZAUPA V ČLOVEKA IN VERUJE V RAZVOJ

Pogovor z Janezom GABRIJELČIČEM, prvim doktorjem ekonomskih znanosti na Dolenjskem

Delo razkriva človeka, njegov značaj, silnice, ki so ga in ga še oblikujejo v enkratno in neponovljivo osebnost. V delih, ki so plod dolgoletnih izkušenj in znanja in v katere je človek vložil »sebe vsega«, kot pravimo, so sestavine osebnosti še bolj razvidno vtakane, z malo dojemljivosti pa si lahko iz takih del zamislimo tudi intimno plat avtorja.

Vse to mi je prišlo na misel, ko sem prebiral zajetno doktorsko disertacijo Organizacijski razvoj kot vir nevidnega kapitala sodobnega podjetja, s katero si je Janez Gabrijelčič, direktor službe za organizacijo in razvoj poslovanja v novomeškem Pionirju, pridobil naziv doktorja ekonomskih znanosti in postal prvi tovrstni doktor, ki deluje na območju širše Dolenjske. Iz njegovega dela vejeta velik optimizem in vera v človeka. Disertacija izpričuje, da Gabrijelčič zaupa v človekove sposobnosti za reševanje vseh problemov. Ljudje zanj niso leni, nenačrtni, podložni in neustvarjalni, taki se kažejo le zaradi slabih izkušenj, ki jih imajo, v resnici so dejavni, ustvarjalni in sprejemljivi za novosti, le prave razmere je treba ustvariti v medsebojnih odnosih. Prav tako iz disertacije veje neomajna avtorjeva vera v znanje, kulturo in ustvarjalnost, ki ob spoštovanju korenin in odprtem, pogumnem pogledu naprej omogočajo človekov osebni razvoj, razvoj delovnih organizacij, družbe v celoti, slovenskemu narodu, ki je majhna skupnost v svetovni družini narodov, pa zagotavljajo obstoj in prosperiteto.

Janez Gabrijelčič, mnogi ga kličejo kar Jani, med ekonomisti pa je poznan tudi pod vzdevkom mister Fivepercent (gospod Petodstotkov), se je rodil 1939. leta v Novem mestu, kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Študij je nadaljeval na Ekonomski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1963 diplomiral. Najprej se je za leto in pol zaposlil v tovarni zdravil Krka, leta 1965 pa se je zaposlil v Pionirju, ki mu je ostal zvest vse do danes. Delal je na različnih delovnih mestih, največ na področju računalništva in organiziranosti. Ob delu je, zvest načelom, ki jih je propagiral, ves čas študiral, leta 1983 pridobil magistrski naslov, letos pa še doktorskega. Je član več odborov in komisij na občinski, medobčinski in republiški ravni, kjer skuša prispevati k temu, da bi bilo slovensko gospodarstvo učinkovitejše in uspešnejše. Je pobudnik in idejni oče programa Pionireka, ki je zasnovan na spoznanjih sodobne teorije organizacijskega razvoja; z njim si je novomeški Pionir kot prvo in zaenkrat edino slovensko podjetje pridobil laskavi naziv Inovator leta, s programi, ki so sestavni del Pionireke, pa je podjetje doseglo tudi pomembne poslovne uspehe, da o notranji preobrazbi, ki bo dajala kvalitne rezultate tudi v prihodnosti niti ne govorim. Brez vztrajnega, zagnanega in v ljudi ter njihove sposobnosti verujočega Janeza Gabrijelčiča bi najbrž tega ne bilo, in vprašanje je, ali bi se teorija organizacijskega razvoja tako uveljavila ne samo v Pionirju, marveč v širšem prostoru. Z vsem svojim delom je mister Fivepercent presegel meje, znotraj katerih se običajno oblikujejo in delujejo ekonomisti. V smislu teorije, ki jo razvija in udejanja v praksi, bi mu še najbolj sodil naziv ekonomist razvojniki.

– Marsikateri Novomeščan se še najbrž spominja, da je sedanji doktor ekonomije v mladih letih zaneseno tolkel po klavirju v ansamblu Dizzy Combo, prvem, ki je igral jazz na Dolenjskem. Jazz in vaše sedanje delo nimata nič skupnega, bi dejali, pa vendar je mogoče najti povezave. Kako, da ste se ukvarjali z jazzom? Kaj vam je nudil?

»Nikoli nisem bil pristaš strogo določenih stvari in tudi takšne glasbe nisem rad igral, raje sem iskal dodatne variante in dopolnitve. Zavzemal sem se za svobodno sooblikovanje glasbe, razširitve in obogatitve, to pa daje prav jazz. Zdelo se mi je, da v glasbi Bacha, Chopina, Mozarta in drugih klasikov ne moreš nič inovativnega dodati, ker je vse predpisano, pri igranju take glasbe ne moreš biti ustvarjalen. Jazz me je privlačil prav zaradi tega, ker je to nudil. Takih nas je bilo še nekaj in tako smo mladi fantje v Novem mestu ustanovili jazzovski ansambel Dizzy Combo ter kot prvi na Dolenjskem igrali jazz. Tistikrat je bilo to kar malo krivoversko. Čutili smo, da je jazz tisto, kar mladega človek sprošča, jazz je bil naša paralela takratnemu enoumju, v moderni jazzovski glasbi smo našli dopolnitev in poživitev. Mislim, da se je v tem že takrat kazalo, da je v meni nekaj takega, kar me sili v iskanje novega. Oče mi je večkrat zgroženo dejal: 'Kaj stalno to nabijaš, daj raje kaj lepega zaigrati, kaj Mozartovega ali Bachovega!' Po sili sem mu ustregel, a z veseljem sem igral le jazz.«

– Kako, da ste se kot mlad, nekoliko uporniški in k ustvarjalnosti nagnjen fant odločili za študij ekonomije, saj tistikrat, ko ste si izbrali to življenjsko poklicno pot, zaradi močne podvrženosti marksistični doktrini ni bila med vedami, ki bi uživale velik ugled ali izzivale ustvarjalnega duha?

»Med stvarmi, ki so me v mladih letih zanimale, to so bile predvsem glasba, šport in medicina, je bila tudi ekonomija. Že v gimnaziji sem rad prebiral gospodarske članke, ker me je zanimalo, kako se odvijajo gospodarske zakonitosti in kaj je v jedru gospodarskih dogajanj. Razmišljal sem, da bi bilo treba poiskati prave vzroke, zakaj je neko gospodarstvo dobro in neko slabo, predvsem pa sem že takrat razmišljal o tem, da je človek ključni dejavnik tudi v ekonomiji. Kasneje je bilo prav to osrednji predmet mojih študij, namreč, kako človek vpliva na gospodarska dogajanja.«

– Ste zavzet zagovornik novejše znanstvene discipline organizacijskega razvoja, ta teorija je temelj vaših razmišljanj, njej je posvečena tudi vaša doktorska disertacija. Ste se z njo srečali že med študijem?

»Že na začetku študija me je zanimala organizacija in kako se ljudje povezujejo, da je nek izid učinkovit, kaj je z osnovami dobrega medsebojnega sodelovanja. Ščasoma sem prišel do tega, da so osnove sodelovanja resnično v glavi, v možganih, da je tam treba narediti red in da učinkovit uspeh zavisi od tega. Vendar mi napotkov za tako razmišljanje ni dajala študijska snov. Študij ekonomije je bil takrat dogmatski, zato sem sam dodatno študiral in bral različno literaturo zunaj učnega programa. Takrat so bili zveličavni le Marx, Lenin in drugi marksistični pisci. Enoumje je prevladovalo tudi v ekonomiji. Tako sem odkrival očitna nasprotja v obstoječi ekonomski znanosti pri nas in znanosti v svetu.«

»Včasih sem prišel v konflikt z uradno znanostjo, ker sem drugače razmišljal in sem dal to tudi vedeti, vendar pa do konfliktov, ki bi ogrozili moj študij in bi me vrgli s fakultete, ni prihajalo.«

– *Lahko bi torej rekli, da vas je težnja k ustvarjalnosti in iskanju novega vodila v poklic in vas usmerjala skozi življenje. Da ste za področje svojega delovanja izbrali gradbeniško podjetje, pa ni povsem naključno. Gre za rodbinsko izročilo, kajne?*

»Res je. Moj stari oče in moj oče sta bila oba gradbenika, zato čutim nekako posebno zavezanost gradbeništvu. Oče izvira iz Primorske, doma je iz Plavi pri Novi Gorici, v Novo mesto pa se je preselil leta 1937. Tu je spoznal mamó, Martino Hočevanje iz stare novomeške družine. Zanimivo je, da je bil tudi njen oče Martin gradbenik; imel je gradbeno podjetje. Tudi moj oče je pred vojno ustanovil svoje gradbeno podjetje. Rodovina je torej vsa gradbena. Inovativnost pa sem najbrž podedoval od očeta. Spominjam se, da je vedno hotel kaj novega. Dolga leta je delal v Pionirju, cele dneve in tudi praznike je bil v službi. Ko sem takrat videl, kako se muči, kako nima skoraj nič prostega časa, sem razmišljal, kaj bi se dalo narediti, da bi bilo gradbeniško delo lažje. Vse moje nadaljnje delo je slonelo na tem, kako poenostaviti, posodobiti, humanizirati delo v gradbeništvu. Od nekdanj si želim in se prizadevam, da gradbeništvo ne bi pomenilo le težaškega dela, lopate, krampa in betona, ampak da bi tudi gradbeni delavec podobno kot delavec v sodobni tovarni več delal z glavo, težka dela pa naj opravljajo stroji.«

– *Po končanem študiju ste se zaposlili. Kako, da ob smislu in nagnjenosti za teoretično delo niste poiskali zaposlitve v kakšnem inštitutu?*

»Po končanem študiju sem se najprej za leto in pol zaposlil v Krki, nato sem prišel v SGP Pionir, kjer sem že v samem začetku začel delati na razvoju, torej na področju, kjer delam še zdaj. Ker ima vsako podjetje za svoj cilj proizvajati profit, je razumljivo, da sem moral delati po tej logiki, se pravi, da sem poleg teoretičnih razglabljanj moral gledati tudi v smeri dobrih poslovnih rezultatov. Tako sem se kar takoj srečeval s prakso in ne samo s teorijo, kar bi se dogajalo, če bi se zaposlil v kakšnem inštitutu ali na univerzi. V podjetju sem moral razmišljati, kako teorijo prelivati v prakso. Mislim, da je bilo to dobro in da mi je koristilo. Seveda sem se ob tem veliko ukvarjal tudi s teoretičnimi raziskavami, v smislu svoje filozofije »in—in« pa sem teoretične dosežke želel povezati s prakso. Če bi šel v inštitut, bi teoretični dosežki ostali na papirju, kabinetsko zaprti, tako pa sem v podjetju teorijo lahko nadgrajeval z nadaljnjim študijem in jo istočasno prenašal v proizvodnjo in širšo organizacijo. Uspešno povezovanje teorije in prakse poznajo vse učinkovite ekonomije. Poglejmo Ameriko, Nemčijo ali Japonsko, povsod poudarjajo povezanost teorije in prakse. Tudi pri nas je zdaj to politika, da je več doktorjev znanosti v praksi, ne samo v inštitutih. Znanje mora v prakso, da se bogati tudi od spodaj navzgor.«

– *Teoretikov, ki bi živeli s prakso, je pri nas malo.*

»Res je tako. V Sloveniji je sicer nekaj doktorjev znanosti, ki podobno razmišljajo in delujejo, novomeška Krka je v tem še posebej močna, sem pa edini doktor ekonomije na Dolenjskem, ki je v praksi, v službi v podjetju. Zato so moje izkušnje nekoliko drugačne, kot bi bile,

če bi delo opravljal v kabinetu. Kar pogosto me vabijo na univerze, doma in v tujini, da predavam študentom in jim sugeriram, kako in kaj je s teorijo v praksi.«

— *Vsako okolje sprejema novosti z rezervo, pomisleki in tudi z odpori, saj je težnja po utečenem redu večja kot težnja po spremembah. Kako ste to izkusili v praksi in kako so sprejeli vaše zamisli v Pionirju? Ste imeli veliko težav?*

»Vsaka proizvodnja, vsaka organizacija teži k temu, da ni sprememb, k popolnosti svoje osnovne paradigme. Vendar je treba, ker se pač svet neprestano spreminja, spremembe vnašati v organizacijo. To ne pomeni odrekanja stabilnosti, stabilnost je potrebna, vendar jo je treba, gledano dolgoročno, nadgraditi s dinamičnostjo, ker lahko sicer postane regresivna. Organizacijski razvoj združuje težnjo po stalnosti in težnjo po spremembi. Sredi reda — stalnosti je treba razmišljati o spremembah, in takrat, ko o spremembah razmišljamo, že razmišljati o redu. To je težko speljati v praksi, a moraš imeti oboje. Če težiš samo k spremembam, ni učinkovite proizvodnje, če pa težiš samo k redu, potem si rigiden. To je ključen problem. Tehniki in inženirji težijo večinoma k stalnosti in redu, humanistične vede pa težijo k razvoju in spremembam. Tudi ekonomija teži k spremembam. Znotraj te vede se je pojavila znanstvena disciplina organizacijskega razvoja, ki skuša kombinirati red, stalnost in spremembe. Zaradi takih pogledov in njihovega uveljavljanja sem prišel velikokrat v konflikte. Imel sem težke trenutke, a sem vztrajal in vedno poskušal prepričati ljudi z argumenti. Najtežje je bilo pri izobraževalnem programu Rastoča knjiga. Sodelavci nikakor niso mogli razumeti mojega vztrajanja, naj prav vsak delavec dobi svojo knjigo, prilagojeno seveda njegovi stopnji izobrazbe. Za to namreč gre, da sodelujejo vsi. Imeli so pomisleke, češ, kaj bo nekvalificiran delavec s tem. Nazadnje sem zamisel le uveljavil. Zdaj imamo v Pionirju 4200 izvirnih knjig, izvirnih tudi v svetovnem smislu. O Pionirjevi Rastoči knjigi so me povabili predavat v inozemstvo, ekipa z univerze v Minnesoti pa je o Pionireki in Rastoči knjigi posnela film. Težko je bilo tudi pri projektu Rastoče bio hiše, saj se je zastavljalo vprašanje, kaj ima ekonomist z gradnjo hiše. A ker sem bil trdno prepričan v vrednost projekta in ker je bil v skladu z dognanji in spoznanji organizacijskega razvoja ter v duhu Pionireke, nisem popustil. Danes lahko rečem, da gre za uspešen projekt, ki že daje ugodne poslovne rezultate.«

— *Od kod vaša vztrajnost? Mnogi sčasoma popustijo in se nehajo boriti za novosti, češ, kaj bi se gnal, če večina ni za to.*

»Morda je v meni nekaj primorske trme, podedovane po očetu, ki mi je pomagala, da sem neizprosno vztrajal v tem, kar sem iz primerov v učinkovitih ekonomijah razbral in do česar sem prišel na podlagi lastnega razmišljanja. Če neizobraženi ne sprejemajo novosti, to še nekako razumem, prizadene pa me odpor pri tistih, ki imajo ustrezna znanja in bi morali podpreti prizadevanja za napredovanje podjetja. Uspeh je namreč zagotovljen le v skupnem delu, pri projektih mora sodelovati kar največ zaposlenih, vsak s svojimi sposobnostmi, a s skupno vizijo.«

— *Iz vašega dela je čutiti, da imate izredno zaupanje v moč znanja. Prisegate na stalno izobraževanje; sami ste dali najlepši zgled, ko ste dosegli prav vse stopnje formalnega izobraževanja. Vendar znanje ni*

samo sebi namen, povezujete ga z razvojem, napredkom.

»Zaupam v znanje in razvoj. To zaupanje me spremlja vse od gimnazijskih let. Že moja maturitetna naloga je bila o razvoju. Po oceni dr. Ovčina, takratnega predsednika maturitetne komisije, je bila ena najboljših naog. Napisal sem že tam, da znanje vodi ljudi v napredek. V to sem verjel takrat in še zdaj trdno verjamem, vendar ne v tehnicizmu, ne v napredek kot ekstrakcijo narave, napredek vidim v kulturni dimenziji, umetniški sestavini človekovega življenja. Niso srečni ljudje, ki imajo veliko materialno bogastvo, ampak so srečni tisti, ki so bogati v razmišljanjih in idejah, kako to bogastvo spraviti v prakso. Človeštvo teži k razvoju, to je njegov imperativ: če ne bo šlo naprej, bo propadlo. Seveda pa naprej v pomenu pravega razvoja, ne v pomenu filozofije ali—ali, ampak v pomenu filozofije in—in, po kateri je treba imeti čedalje več znanja, čedalje več ljudi poslušati in pritegniti v odločanje, da bodo ljudje resnično subjekti svojega delovanja in življenja. Pogosto se razmišlja in deluje v smislu filozofije ali—ali, vendar ta ni temeljna, ni graditeljska.«

— *Slišati je sicer kontradiktorno, vendar ob zavzemanju za napredek in novosti globoko cenite tudi tradicijo. Med drugim ste spodbudili in vodili vseslovensko akcijo za ohranitev gradu Hmeljnik.*

»Ob koncu šestdesetih let sem začel in vodil akcijo za rešitev Hmeljnika, ki je bil takrat v res žalostnem stanju in je bil nujno potreben poseg za zaustavitev propadanja. Akcija je tekla po vsej Sloveniji, zbral pa sem dovolj denarja za novo streho in obnovitev opornih zidov. Tako je bil grad zavarovan pred propadom in zdaj lahko čaka na boljše čase... Kar se tradicije tiče, menim, da je treba še in še znati, če hočeš biti učinkovit, a učimo se lahko tudi pri Latincih, starih Grkih, skratka, v zgodovini in to izkušnjo ter znanje bogatimo s sedanjimi dosežki. Najlepše je kombinirati: iščeš svoje korenine in jih plemenitiš z novimi dosežki. Če se hočeš razvijati, moraš imeti korenine, globoke in močne in hkrati bogato razvejene, iz njih rasteš v novo, se razvijaš.«

— *Je ta zvestoba tradiciji odločala, da ste vztrajali v domačem okolju in niste odšli kot mnogo drugih strokovnjakov v svet?*

»Imel sem več ponudb, da bi šel, toda Dolenjska me je nekako začarala, povrhu tega pa mislim, da moram ostati tu in tu delovati. Že od nekdaj sem namreč čutil, da mora Slovenija živeti in dihati policentrično. Za Slovenijo bi bilo izredno narobe, če bi razvijali samo en center. Slovenija je majhna v geografskem smislu, majhna je po številu prebivalstva, je pa bogata v različnostih in ljudeh. In to moramo še naprej razvijati. Ker nas res ni veliko, je dragocen vsak pripadnik slovenskega naroda, vsako slovensko mesto in vsaka vas. Novo mesto mora postati eno od pomembnih središč slovenske države. V tem in—in je naše bogastvo. Razmišljati moramo tako: če bomo imeli dva milijona ustvarjalnih ljudi, je to več, kot jih ima zdaj pol Afrike z neprimerno večjim številom prebivalstva. Ni namreč tako pomembna količina, kot je pomembna kakovost možganskega bogastva.«

— *Temu pravite tudi nevidni kapital, ki naj bi ga vključili v poslovne procese in povezali z drugimi sestavinami delovanja za uspešno in učinkovito doseganje ciljev. Kaj je s tem?*

»V nevidni kapital sodijo predvsem znanje, strategija, organizacija, organizacijska kultura in druge 'mehke' sestavine, ki so, razvojno gledano, ključni potencial za uspešen razvoj. Gre torej za take medsebojne povezave, ki težijo k sproščanju človeških umskih kapitalov. Največji računalnik na svetu imamo v glavah. Tisti, ki zna te potenciale sproščati, uspe. V sodelovanju je moč in v tem, da ustvarjalno dejavnost sproščamo, da ustvarimo vzdušje za ustvarjanje vseh. To se lahko dogaja na vseh ravneh, v ustanovah, delovnih organizacijah, širši družbeni skupnosti. Na ministrstvu za znanost in tehnologijo smo se denimo pogovarjali o programu Sloveneka, s katerim bi na ravni Slovenije zgradili ustvarjalno vzdušje, podobno kot nam je s programom Pionireka uspelo znotraj Pionirja.«

— *Doslej smo se Slovenci konstituirali predvsem iz kulture, gospodarsko pa smo bili odvisni od drugih ali pa smo bili v drugih sistemih. Zdaj so razmere drugačne, smo samostojni in to pomeni tudi rast naroda iz lastnega gospodarstva. Vi radi poudarjate povezanost obojega, kulture in ekonomije.*

»To dvoje lahko in mora tvorno živeti. Na primeru Velike Britanije vidimo, koliko je pridobila s svojo visoko kulturno ravni. Ali Italija: ogromno zasluži s turizmom, turiste pa privablja predvsem njihova kultura. V tej smeri mora biti simbioza med kulturo in proizvodnjo. Učinkovita ekonomija omogoča kulturno rast, ta pa vpliva nazaj na gospodarstvo.«

— *Slovenija je temu toliko bolj vezana, če naj obstane kot razpoznavna in svojska entiteta.*

»Seveda. Najbolj me jezi, ko slišim, naj bo Slovenija druga Švica ali drugi Singapur. Mi smo v določenem smislu unikum v svetu. Samo ena je Slovenija, samo ena je Dolenjska. Najslabše je prenašati druge zglede, pozabljati pa nase, na svoje bogastvo; tega moramo razvijati. Ne razmišljati, kako bomo kaj naredili tako kot v Švici, ampak razmišljajmo, kako razvijati sebe! Dolenjska s svojimi grički, vinogradi in zidanicami je nekaj posebnega v svetu. Narobe bi bilo zdaj razmišljati, da bi vinogradništvo razvijali kot v Franciji, raje razmišljajmo, kaj lahko naredimo iz našega specifikuma in to ponudimo svetu. Razvijajmo to, kar smo, ne delajmo plagiatov! Le tako bomo imeli in ohranili svojo identiteto.«

— *Pionir je v marsičem primer takšnega opiranja na lastne sile in razvijanja lastnih zamisli.*

»Na osnovi konkretnih ekonomskih analiz smo že leta 1986 ugotovili, da naše socialistično gospodarstvo zaostaja za kapitalističnim. Pri Pionirju smo začeli razmišljati, kaj narediti. Vedeli smo, da ne smemo čakati na kolaps sistema, ampak v smislu svojega naziva pionirsko iskati nove poti. Leta 1987 smo prišli na dan s programom Pionireka, katerega osnovni namen je bil spodbuditi lastno ustvarjalnost, vsak naj bi razmišljal, kaj se lahko novega naredi, da bomo konkurenčni na trgu, tudi na zahodnem. To je bilo osnovno izhodišče. Delali smo na prvi pogled na neumnih idejah: da moramo denimo izumiti kakšen nov gradbeni material, čeprav nismo vedeli, kakšen, a zavedali smo se, da zid iz betona ni človeku prijazen. Nov material opekon se je čez pet let

potem zares pojavil. Tako gre to: najprej motivacija, nato ideja in ob začrtani dolgoročni strategiji se generirajo novosti. Ne uspe se namreč od danes do jutri niti ne v enem letu, večje in pomembnejše premike se naredi le v daljšem času, vendar pa je treba dan za dnem delati v začrtanih smereh. Nič ni podarjenega.«

— *Rastoča bio hiša je primer aplikacije organizacijskega razvoja v praksi. Je program uspešen?*

»Lahko rečem, da je. Rastoča bio hiša je sad dela mnogih strokovnjakov, mnogih naporov in veliko dela. To je izdelek, ki ni zanimiv samo za slovenski, ampak tudi za evropski trg. Vesel sem, ko vidim, da prihajajo iz tujine gledat našo rastočo bio hišo. Mi ne hodimo okoli po tujini prosit, naj nam dajo kakšno delo, ampak razvijamo svoje potenciale in drugi prihajajo k nam. Pred dnevi je bila v Pionirju na obisku delegacija iz Mannheima, ki nam je po končani predstavitvi rastoče bio hiše zaploskala. Dejali so, da je to zanje res nekaj novega. In to je ključno: razmišljati in delati je treba samoiniciativno, potem pridemo do rezultatov. Rastoče bio hiše ni v Evropi, to je Pionirjev izum, plod dela naših strokovnjakov. Ta naš proizvod pa sloni na kulturi: to ni hiša, ki bi imela le toliko vrat in oken, toliko vgrajenega betona in opek, ampak je hiša z dušo. Projekt teži k temu, da vanjo vgradimo pravire življenja, čist zrak, vodo (vodomet), ogenj (kamin), narejena je iz naravnih in zdravih novih materialov, pri tem pa ne zapostavljamo pogleda v novo tisočletje in v Rastočo bio hišo vključujemo tudi sodobne aparate, če jih stanovalec želi. V začetku projekta so nekateri govorili, češ, kaj bo Pionir s tem, 20 let smo samo gradili, bomo pa še naprej, znamo samo delati beton, zidati in krampati. Ampak to je razmišljanje, ki vodi v odvisnost, v nekakovost življenja, v pasivnost ljudi. Mislim, da smo ga premagali.«

NAŠ POGOVOR
Rast 5–6/1993

— *Časi so težki. Veliko delavcev je izgubilo delo, še posebej v gradbeništvu. Je morda zaradi tega ljudi težje motivirati za programe, kot je Pionireka?*

ZAUPA V ČLOVEKA IN
VERUJE V RAZVOJ

»Prav veliko ljudi nismo odpuščali, čeprav je res, da je posebej na udaru prav gradbeništvo. Presežke v delovni sili poskušamo reševati z novimi programi, dopolnilnimi dejavnostmi, z novimi izdelki in z delom v tujini. Naše ljudi učimo tujih jezikov in jih vzgajamo v smislu našega gesla 5 odstotkov boljše, 5 odstotkov več (od tu naziv Mister Fivepercent). Če namreč ne bomo boljši, nas trg, predvsem pa tuji, ne bo sprejel. Geslo o 5 odstotkih ima v sebi močno energetska osnovo, spodbuja ustvarjalnost vseh ljudi, ne samo tistih, ki delajo v razvoju, in vsakomur daje možnosti in prilike za nove ideje. Sedanje krizne razmere v slovenskem gospodarstvu niso zavrle naših programov. Pionireka, ki obsega Rastočo knjigo, Rastočo bio hišo in druge programe, še živi in se še naprej odvija. Prva stopnja je bila končana lani, zdaj se nadgrajuje v Pionireko International, ki je načrtovana do leta 2000.«

— *Torej se ne bojite, da bi stvari, v katere ste vložili leta in leta dela, veliko znanja in prizadevanj, zaradi razmer opustili?*

»Ne. V gradbeništvu smo upoštevani kot inovativno podjetje, kot edino podjetje v Sloveniji smo dobili naziv Inovator leta, vse to nam daje ugled in potrjuje pravilnost naših programov, zasnovanih na novem razmišljanju. Ključno je iskanje novih idej, novih poti. Naši programi niso na papirju, ampak so življenjski programi. Nov način gledanja in razmišljanja se uveljavlja. V sedmih letih Pionireke smo naredili pomembne premike in v ljudeh so nekatere stvari že vsajene.«

Pogovor pripravil:
Milan Markelj

Vse fotografije v tem prispevku:
Milan Markelj

NAŠ POGOVOR
Rast 5–6/1993

List 11.

Cena za celo leto po pošti 2 gold. 20 kr., za pol leta 1 gold. 10 kr.; brez pošte za celo leto 1 gid. 40 kr., za pol leta 50 kr.,

PRAVI SLOVÉNEC,

listi
za podučenje naroda.

Tecaj 1.

za ene kvatre 30 kr. Posamesni listi po 3 kraje. Naročila prejemajo vse c. k. pošte, v Ljubljani pa založnik.

V ponedeljek 12. Sušca 1849.

Naše bandéro.

Verli sinovi matere Slave!
Velik je dar predrage ustave,
Svoboda zlata, ljuba nam je.
Lipa slovénška je oživela,
Cvetje je gnati novo začela,
Prosto hladi nam lipa serce.

Naše bandéro trojne je bôje ¹⁾,
Vsaka njih ima lastnosti svôje:
Béla nedolžnost, čednost serca!
Belo bandéro Slava zvolila,
Slava nedolžnosti ni zgubila,
Bôja Slovincam béla veljá.

Druga je bôjo naš'ga bandera
Môdra ²⁾, si vence blage nabera,
Znamnje stanovitnosti je;
Ker je nedolžnost prva lastina,
Bo stanovitnost nam globočina,
Ki nam nedolžno hrani sercé.

Naše bandero bôje rudéce
Znamnje ljubézni naše gorecé,
Žive ljubézni naš'ga serca.
To je ljubézin matere Slave,
To je ljubézin čistosti prave,
Prava je to ljubézin Bogá.

Bélo, rudece kaže nam zdravje;
To je življenja prvo poglavje,
Zdravje nam daje bistri pogum.
Môdro lastnost je lep'ga vremena,
Môdrih rojakov Slave pleména; —
Čisto prebrisan môder je um.

Fr. Blašič.

V o j s k a.

(Dalje in konec.)

Z oblastnikom dežele, ktera se vojskuje, in z njegovo rodovino se pomogočosti prizanešljivo ravna. Podložniki, ki mirno živé, se morajo varovati, ko se vojska začne, in ne sme se z nji mi kakor z vojskinimi vjetniki ravnati; poropa (Plünderung) se stori v terdnjavah s silo vzetih, in silocembe, kontribucije, to je, od sovražnika naložene davšine so v vsaki vojski navadne; — poškodovano premoženje se malokadaj odškodje. Premoženju sovražnih podložnikov se v sovražni deželi po naturi reči ne more skozi in skozi prizanašati. Če se pa sovražnik kakiga stoječiga premoženja polasti in ga morde prodá, ta pravica in prodajba ne veljá,

¹⁾ Boja — farba; ²⁾ môder — plav.

Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (iz fototeke Muzeja za novejšo zgodovino v Ljubljani)

Bogdan Osolnik K IZVIROM SLOVENSKE DRŽAVNOSTI

Razmišljanje ob petdesetletnici Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju

Letošnja, po merilih človeškega življenja visoka obletnica Kočevskega zbora je priložnost, da iz polstoletne časovne oddaljenosti ocenimo pomen tega enkratnega dogodka v slovenski narodni zgodovini in da ovrednotimo značaj odločitev, s katerimi so bili v letu 1943, prelomnem letu druge svetovne vojne, ustvarjeni temelji slovenske državnosti.

Kot udeleženec Kočevskega zbora sem svojčas podrobno opisal njegov potek in pomen v knjigi svojih spominov na leta slovenskega narodnoosvobodilnega boja.¹

Poglavje, v katerem je popisan Kočevski zbor, ima naslov Ob rojstvu slovenske države. Že z naslovom sem želel poudariti, da je na Kočevskem zboru slovenski narod uzakonil svojo državnost ter postal enakopraven, suveren mednarodni subjekt. Ko sem pisal to knjigo – izšla je spomladi leta 1989 – smo namreč Slovenci v drugi Jugoslaviji, ki je vse bolj tonila v krizo pod pritiski centralističnih in unitarističnih teženj ter medetničnih napetosti, prav s sklicevanjem na Kočevski zbor utemeljevali svojo pravico, da si življenje na svojih tleh uredimo po svoje in da odnose z drugimi narodi gradimo po mednarodno priznanih načelih samoodločbe suverenih in enakopravnih narodov.

Ob nizanju spominov sem se namenoma zadržal na opisu dogodkov, kakor sem jih nekoč doživljal oziroma kakor so se bili vtisnili v mojo zavest, in se – v skladu z naravo osebnega pričevanja – nisem spuščal v razlaganje tistega, kar so pokazali kasnejši dogodki ali odkrivali novi viri. Zato se mi zdaj, ob bližnji petdesetletnici Kočevskega zbora, vsiljuje vprašanje, ali se nam iz polstoletne oddaljenosti in v luči novih spoznanj Kočevski zbor prikazuje kako drugače in kako ga bo dokončno ovrednotila zgodovina nove slovenske države?

Svoje razmišljanje o tem bom poskušal strniti v odgovore na nekaj ključnih vprašanj, ki se porajajo danes v slovenski javnosti.

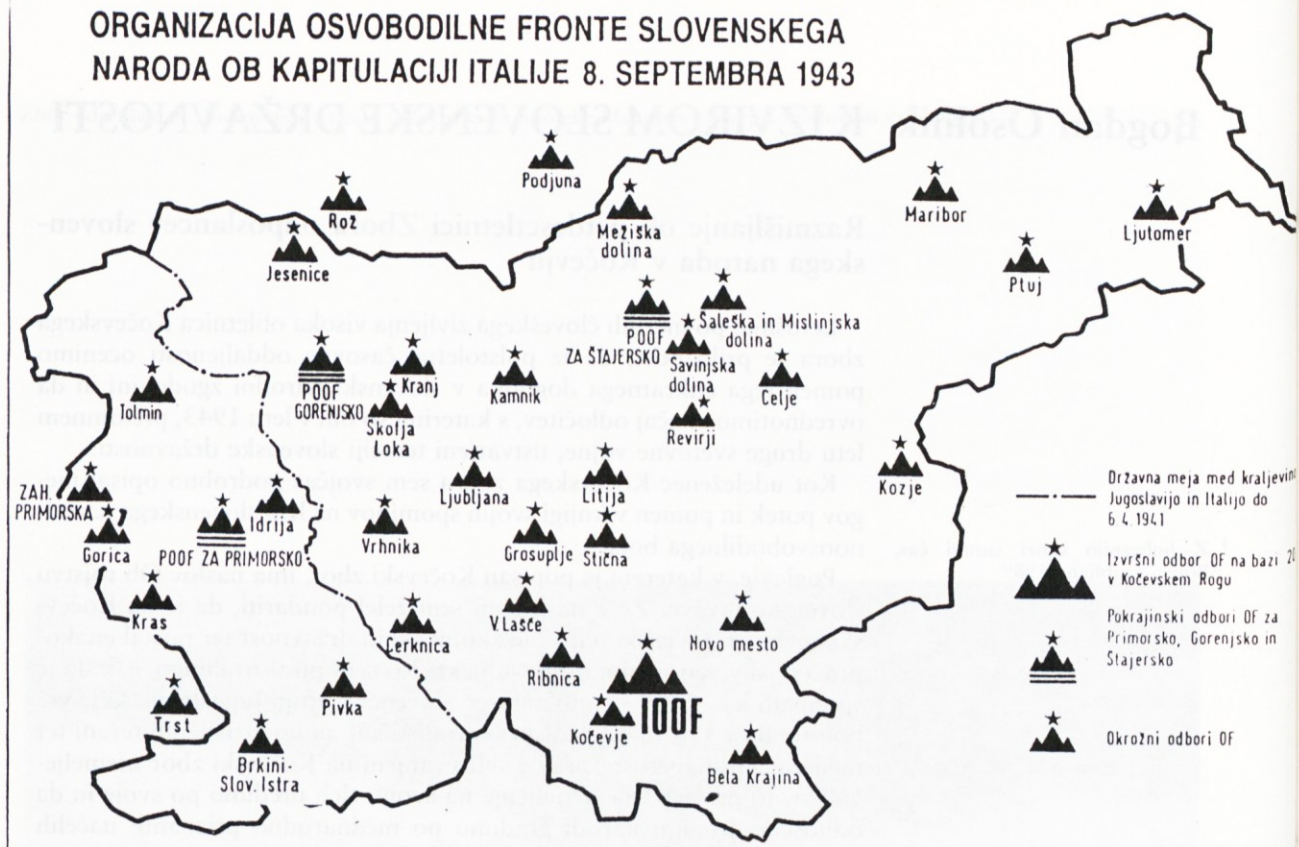
Bistveno je vsekakor vprašanje: ali je bil Zbor odposlancev v Kočevju dejansko izraz volje slovenskega naroda, njegovo legitimno predstavništvo, ki je bilo torej upravičeno, da sprejema odločitve, ki zadevajo narodovo usodo?

V odgovor si moramo najprej priklicati v spomin nekaj osnovnih zgodovinskih dejstev:

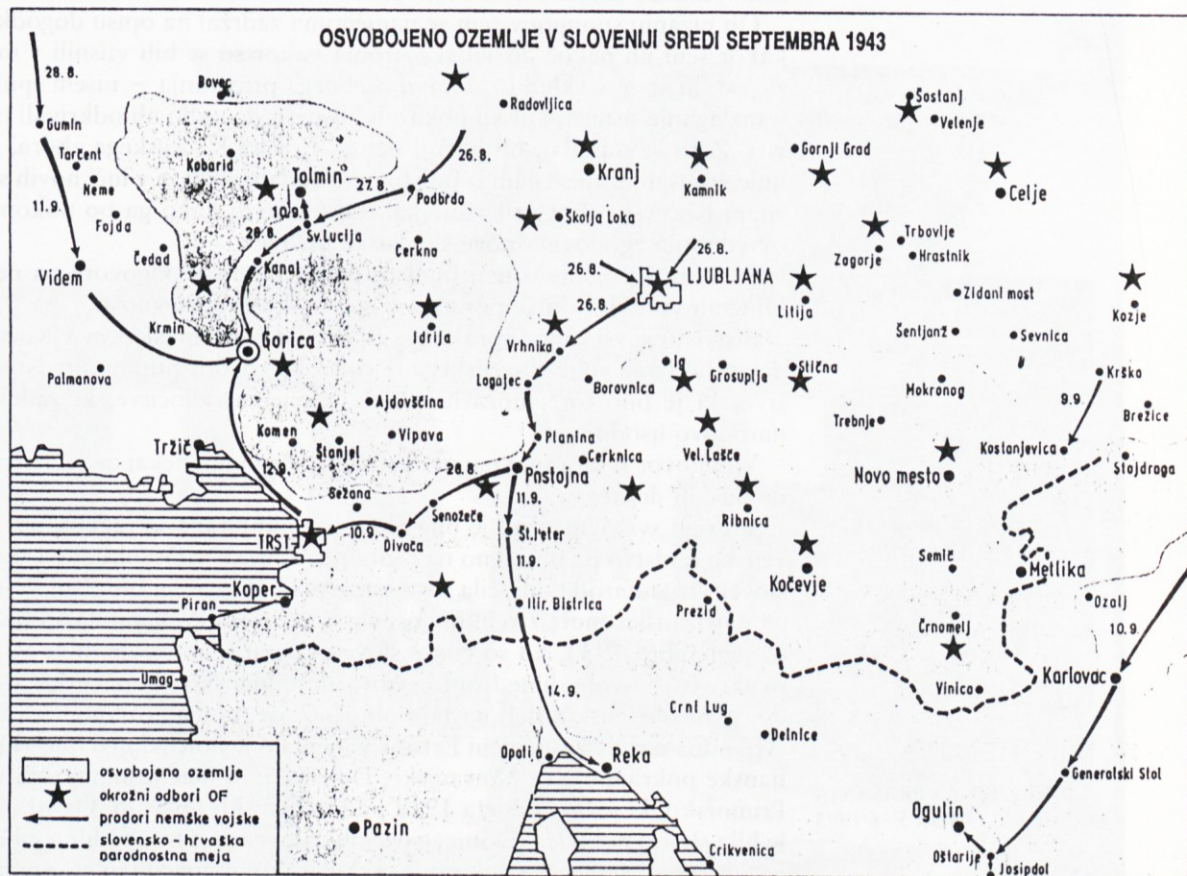
V drugi svetovni vojni je bila Slovenija okupirana in razkosana, slovensko ljudstvo pa obsojeno na izginotje. Zato se je Osvobodilna fronta slovenskega naroda odločila za vseslovenski oboroženi boj. Vojevale so ga partizanske enote z velikimi uspehi in žrtvami. Po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943, ko so enote slovenske narodnoosvobodilne vojske in aktivisti Osvobodilne fronte razorožili italijansko okupacijsko armado, je na slovenskih tleh nastalo obsežno osvobojeno ozemlje – prava svobodna oaza v zaslužjeni Evropi. Zajemalo je poleg dotedanje »Ljubljanske pokrajine« (tj. Notranjske, Dolenjske in Bele krajine) tudi celo Primorsko, ki je bila od leta 1918 pod italijansko oblastjo. Osvobodjena je bila skoraj polovica celotnega ozemlja Slovenije. Osvobodilno gibanje je zajelo tudi slovenske pokrajine pod nemško okupacijo in celo predele slovenskega etničnega ozemlja zunaj meja nekdanje Jugoslavije, Rezijo

¹ Z ljubeznijo skozi surovi čas, Borec, Ljubljana 1989

ORGANIZACIJA OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA OB KAPITULACIJI ITALIJE 8. SEPTEMBRA 1943

OSVOBOJENO OZEMLJE V SLOVENIJI SREDI SEPTEMBRA 1943

in Koroško. Prek odborov Osvobodilne fronte in enot slovenske partizanske vojske je bilo tako dejansko ter organizirano povezano vse slovensko etnično ozemlje, od Kolpe do Soče in Zilje.

Ob italijanski in nemški okupaciji je razpadla oblast Kraljevine Jugoslavije, po kapitulaciji Italije pa tudi od nje vzpostavljena oblast na vsem nekdanjem italijanskem zasedbenem območju. Hitler je zasedel Italijo in komunikacije, ki so vodile v njeno notranjost, ni pa mogel — prav zaradi odpora narodnoosvobodilne vojske — zasesti celotne Slovenije. Urejanje življenjskih razmer na osvobojenem ozemlju so prevzeli odbori Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ker je bila ta naloga tesno povezana z nadaljevanjem boja za osvoboditev in realnimi interesi slovenskega ljudstva.

Razglas o razpisu volitev v Zbor odposlancev slovenskega naroda 11. septembra 1943 (iz zbirke Muzeja za novejšo zgodovino v Ljubljani)

RAZGLAS

0

RAZPIŠU VOLITEV V ZBOR ODPOSILANCEV SLOVENSKEGA NARODA

1. Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda razpisuje volitve v Zbor odposlancev slovenskega naroda.

2. Aktivno in pasivno volilno pravico imajo v s i moški in ženske, ki so izpolnili 17. leto svoje starosti in ki so rasko zdravi.

3. Volilno področje predstavljajo v s a področja teren skih odborov Osvobodilne fronte /vasi, trgi, mesta, tovarne, uradi, podjetja in ustanove/ ter bataljoni Narodno-osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije.

4. Področje terenskega odbora izvoli po e n e g a odposilca, če znaša število njegovih prebivalcev /vasi, trgi, mesta/ oziroma zaposlenih /tovarne, uradi, podjetja in ustanove/ 500 ali če je manjše od 500 in za vsakih nadaljnjih 500 prebivalcev oziroma zaposlenih po o n e g a odposilca več. Bataljoni Narodno-osvobodilne vojske in partizanskih odredov volijo vsak po d v a odposilca.

5. Kot vodilni organi, ki jim je poverjena izvedba volilnih nastopajo odbori Osvobodilne fronte, in sicer Izvršni odbor, Poverje ništva Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, Okrožni odbori, Rajonski odbori in funkcionarji terenskih odborov.

6. Volitve se vrše na javnih zborovanjih od vključno 20. do vključno 25. septembra 1943.

SMRT FAŠIZMU - SVOBODO NARODU!

Na položaju, 11. septembra 1943.

Predsednik IOOF.
JOSEF TIERMAN, l. r.

Sekretar IOOF.
DORIS KIPRIČ, l. r.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5-6/1993

Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda je 11. septembra razpisal splošne in javne volitve v Zbor odposlancev slovenskega naroda z namenom, da bo pred njim položil račun o svojem dotedanjem delu in po demokratični poti uzakonil oblast na slovenskih tleh, ki je zrasla iz boja proti okupatorjem. Odlok o volitvah je razglasil volilno pravico vseh moških in žensk, ki so izpolnili sedemnajsto leto starosti. To je pomenilo demokratično razširitev volilnega telesa, saj ženske in mlajši od enaindvajset let pred vojno niso imeli volilne pravice.

Volitve so na osvobojenem ozemlju potekale tako, da so na javnih sestankih na območju terenskih odborov OF v vaseh, trgih in mestnih četrtih ali v podjetjih izvolili po enega odposlanca na vsakih 500 prebivalcev ali zaposlenih. V bataljonih narodnoosvobodilne vojske so zbirali iz svojih vrst po dva odposlanca. Na območju Slovenije pod nacistično okupacijo – na Gorenjskem, Štajerskem in Koroškem – ter v zasedenih mestih pa so odposlance izbirali skrivaj na sestankih odborov OF ali pa so jih delegirala pokrajinska vodstva OF.

Raziskovalec novejšje slovenske zgodovine, dr. Tone Ferenc, je na osnovi izvirnega gradiva o poteku volitev ugotovil, da je bilo na neposrednih in splošnih volitvah »na terenu« izvoljeno 542 odposlancev, v narodnoosvobodilni vojski med borkami in borci iz cele Slovenije 113, posredno pa so delegirali iz Gorenjske, Štajerske in Koroške ter iz osrednjih vodstev OF in množičnih organizacij še 78 odposlancev. Na zasedanju v Kočevju se je zbralo 572 izvoljenih odposlancev, vseh udeležencev pa je bilo 650. Enemu delu odposlancev s Primorske ni uspelo priti na Zbor, ker se je 25. septembra začela velika nemška ofenziva proti osrednjim območjem te pokrajine. Tudi nekatere delegate iz Gorenjske, Štajerske in Koroške so zadržale silovite nemške operacije na obrobju osvobojenega ozemlja.

Skoraj vse udeležence zbora poznamo po imenu in priimku, poklicu in kraju ali volilni enoti, ki so jo zastopali. Izviren dokument o udeležencih pa nam je ohranil akademski slikar, član Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte, Božidar Jakac, ki je med zasedanjem zbral njihove podpise. Po podatkih o poklicu oziroma zaposlitvi odposlancev lahko utemeljeno sklepamo, da je Zbor po svoji sestavi pomenil pestro in iz vseh slojev ljudstva izbrano predstavništvo.

O celotnem poteku zbora je ohranjen stenografski zapis.²

To so suha, vendar dokaj zgovorna dejstva. Seveda si je danes težko predstavljati, s kakšnimi naporji in nevarnostmi je bil povezan sklic tako širokega narodnega predstavništva v razmerah, ki so bile bistveno drugačne od današnjih, in ko so z vseh strani pritiskale na osvobojeno ozemlje močne nacistične sile ter kakšnim osebnim tveganjem so bili izpostavljeni izvoljeni odposlanci, zlasti tisti, ki so prihajali v Kočevje prek ozemlja pod nadzorom okupatorjev.

Vendar že naštetá dejstva dokazujejo, da je bil Zbor odposlancev slovenskega naroda vse prej kot nekakšna ozka revolucionarno-partijska prireditel ali komunistično zarotniško dejanje, kakor bi ga hoteli prikazati nasprotniki slovenskega narodnoosvobodilnega boja in zagovorniki kolaboracije z okupatorjem. Zbor odposlancev v Kočevju je predstavljal za vojni čas naravnost zgledno sestavljeno narodno predstavništvo, izražal pa je tudi razpoloženje, voljo in glas vseh Slovencev, ki jih je povezovala osvobodilna misel v uporabi proti okupatorjem.

Zgodovinski pomen tega zasedanja je že v samem dejstvu, da je slovenski narod po več kot dveh letih trpljenja v boju za svobodo na strani

² Zbor odposlancev slovenskega naroda – Dokumenti, Izdala Ljudska skupščina LRS, Ljubljana 1953

sil protifašistične koalicije ponovno postal gospodar velikega dela svojega ozemlja in da je na tako demokratičen način uzakonil slovensko oblast in narodno suverenost. V takratni zaslužjeni Evropi je bilo to dejanje brez primere, še zlasti kot izraz samoodločbe naroda, ki ga je bil Hitler dejansko zapisal smrti.

Večkrat slišimo kot ugovor proti legitimnosti Kočevskega zbora očitke, da na njem niso sodelovali tisti Slovenci, ki so se opredelili proti Osvobodilni fronti zaradi sodelovanja komunistov v njej. V ozadju takšne argumentacije se skriva pogubno stališče omejenega in ekstremnega protikomunizma, ki je med drugo svetovno vojno del Slovencev zapeljalo v sodelovanje z okupatorji in v boj proti lastnemu narodu.

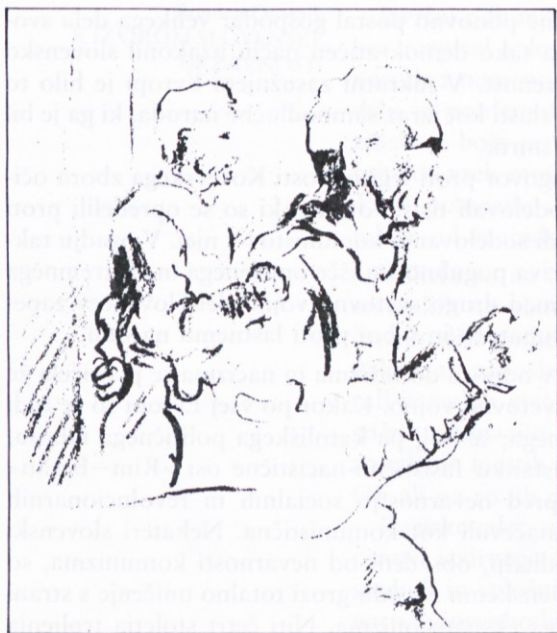
Delitev med Slovenci v odnosu do fašizma in nacizma se je pričela že v obdobju pred drugo svetovno vojno. Kakor po vsej Evropi so se tudi pri nas v vrstah liberalnega, še bolj pa katoliškega političnega tabora, našli ljudje, ki so v nastanku fašistično-nacistične osi »Rim–Berlin« videli odrešujočo silo pred nevarnostjo socialnih in revolucionarnih gibanj, ki so jih vsa označevali kot komunistična. Nekateri slovenski politični in cerkveni voditelji, obsedeni od nevarnosti komunizma, so pri tem pozabili, da slovenskemu narodu grozi totalno uničenje s strani italijanskega in nemškega ekspanzionizma. Niti četrto stoletje trpljenja primorskih Slovencev pod fašizmom, niti Hitlerjeve napovedi uničenja nezgodovinskih slovanskih narodov, niti njegovi barbarski nazori in postopki proti katoliški Cerkvi v sami Nemčiji jih niso mogli odvrniti od prepričanja, da je glavni sovražnik slovenskega naroda komunizem, ki ga poosebljajo Sovjetska zveza in komunistične stranke po vsem svetu. Ob zlomu Kraljevine Jugoslavije so se ponižno priklonili okupatorjem, pričakujoč naklonjenost zlasti od »katoliške Italije«, pozdravili so nemški napad na Sovjetsko zvezo ter zavzeli stališče, da je nedopustno sodelovati v osvobodilnem gibanju, katerega pobudniki so komunisti. Ko se je spontano in organizirano pričel oborožen upor proti okupatorjem, so kljub množičnemu sodelovanju slovenskih kristjanov v Osvobodilni fronti videli v tej organizaciji le komunistično nevarnost ter podprli vse, tudi najbolj nasilne ukrepe okupatorjev za njeno uničenje.

Tako se je na slovenskih tleh hkrati z bojem proti fašizmu razvnel neizprosni bratomorilski boj med nosilci upora in sodelavci okupatorja. Svoj vrh je ta delitev med Slovenci dosegla v obdobju po kapitulaciji Italije, v času, ko je bilo že dokaj razvidno, da se je tehtnica moči in verjetnost končne zmage prevesila na stran držav protifašistične koalicije. Voditelji slovenske protikomunistične zveze so se še vedno zanašali na moč nemške vojaške sile in napravili nove, usodne korake v povezavi z nacističnimi oblastmi.

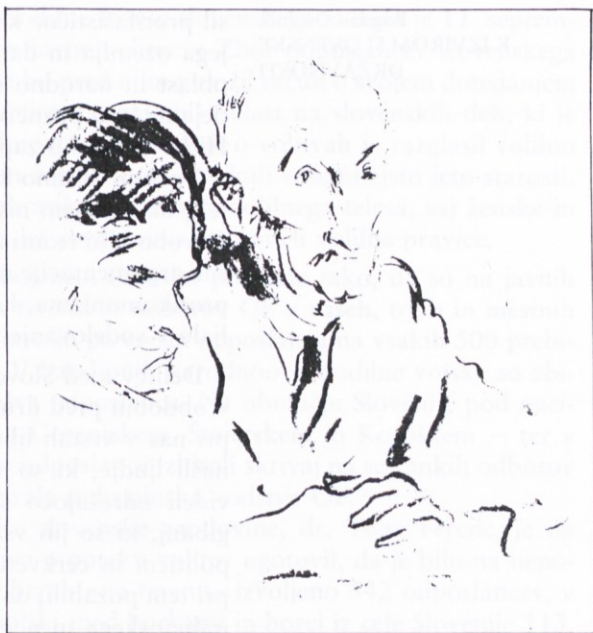
Časnik Slovenec je 24. septembra 1943 v razglasu o ustanovitvi slovenske domobranske legije zapisal, da je »s svojo močno borbeno silo Nemčija edina trdnjava zoper boljševizem in kapitalizem«. Velikonemška vojna sila naj bi zaščitila slovensko domovino, da ne bo »s pomočjo anglo-ameriške plutokracije izročena boljševizmu« in »židovski svetovni tiraniji«.

Nemci so domobranske oddelke postavili pod poveljstvo višjega vodje SS in policije, generala Erwina Roesenerja, torej med udarne oddelke nacistične SS.

Seveda so ob tej delitvi znotraj obeh glavnih tokov delovale mnogotere silnice, ki so oblikovale usodo posameznikov. Njihova pot se je v marsičem razlikovala, tako po motivih, ki so jih pripeljali na eno ali

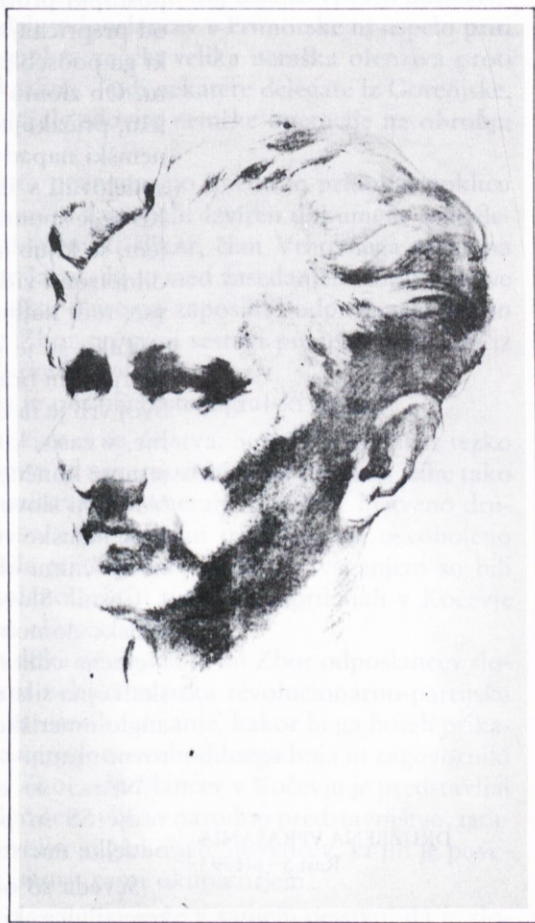
Božidar Jakac: Major Jones, 3. oktobra 1943

Božidar Jakac: F. Becle na Zboru odposlancev 1943

Božidar Jakac: J. Vidmar v bunkerju, 1943

Božidar Jakac: E. Kocbek na Bazi 20, Rog, 1943

drugo stran, kot po stopnji osebne odgovornosti za sprejete odločitve.

Razumljivo je, da tisti del Slovencev, ki so svojo usodo povezali z zmago Hitlerjeve Nemčije ali celo postali del njenega zatiralskega aparata, ni mogel biti navzoč na Zboru odposlancev v Kočevju. Zaradi tega Zbor ni bil nič manj legitimen, saj so bili na njem zbrani zastopniki vseh tistih Slovencev, ki so podpirali boj za obstanek in osvoboditev svojega naroda. Nedvomno pa je bila to večina.

Sodeč po seznamu udeležencev, je bilo največ odposlancev – več kot 300 – kmečkega stanu. Med njimi je bilo gotovo veliko število – verjetno celo večina – verujočih ljudi. Tega takrat ni nihče posebej ugotavljal, ker verska čustva niso bila ne pogoj ne ovira za sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju. Med odposlanci so bili tudi trije duhovniki: Jože Lampret, dr. Metod Mikuž in France Škerl.

Zbor odposlancev slovenskega naroda je bil po svoji politični širini, zastopanosti vseh socialnih plasti in nazorskih prepričanj zagotovo vrhunski trenutek v delovanju slovenske Osvobodilne fronte. Takšne vsenarodne protifašistične organizacije niso poznali nikjer drugje v Jugoslaviji. Množični priliv v Osvobodilno fronto in v partizane po kapitulaciji Italije je prispeval, da se je znotraj osvobodilnega gibanja uveljavila še večja svetovnonazorska pestrost.

V vrhovnem plenumu OF so sodelovali tudi ugledni predstavniki predvojnega javnega življenja iz t.i. meščanskih krogov, med njimi npr. inž. Dušan Serbec, nekdanji ban Dravske banovine, advokata in politika dr. Makso Šnuderl in dr. Lado Vavpetič, publicist in zgodovinar Lojze Ude, akademski slikar Božidar Jakac in drugi. Sodelovali so tudi pri vsebinskih pripravah Zbora odposlancev in – kot je dr. Makso Šnuderl opisal v svojem dnevniku, ki bo kmalu v knjižni obliki dostopen javnosti – prav pri obravnavi temeljnih izhodišč za razglasitev novega državnopravnega položaja Slovenije. Prizadevanje vodstva slovenskih komunistov za utrjevanje nacionalne enotnosti v Osvobodilni fronti je pogosto naletelo na nerazumevanje in kritiko centralnega vodstva KP Jugoslavije oziroma njegovih posameznih članov. Po vojni pa je bil očitek, da se je »partija utopila v ljudski fronti« eden izmed glavnih argumentov stalinističnih kritikov razvoja v Jugoslaviji.

Zbor odposlancev je izrekel zaupnico politiki Osvobodilne fronte in pooblastil njen Izvršni odbor, da v dotedanji sestavi vodi osvobodilno gibanje do konca vojne. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte je razglasil za vrhovni organ oblasti slovenskega naroda prvi slovenski parlament. Na Zboru so odposlanci izvolili v njegov sestav 120 članov. Z uzakonitvijo Vrhovnega plenuma v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) je Zbor potrdil tudi njegove odločitve, med njimi odlok z dne 16. septembra o priključitvi Slovenskega primorja k matični Sloveniji. S sklepom o mobilizaciji vseh ljudskih sil in vseh gmotnih sredstev slovenskega naroda zaradi obrambe domovine pa se je Zbor obrnil na vse Slovence in Slovenke ter jih pozval k strnitvi vseh sil v naporih, ki jih je zahteval boj poroti nemškemu nacizmu, za dokončno osvoboditev in združitve vsega slovenskega naroda.

Danes se zdi nekaterim najbolj sporno, da je Kočevski zbor potrdil vstop Slovenije v Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) in se tako izrekel za nadaljevanje skupnega življenja z narodi, katerih sožitje je bilo že pred vojno obremenjeno z razlikami, nasprotji in spori.

Tudi poklicni zgodovinarji si niso enotni v ocenah, ali se je v danih

razmerah tistega časa Slovencem sploh ponujala kakršnakoli stvarna drugačna možnost.

Nisem zgodovinar, vendar sem se dolgo vrsto let ukvarjal s preučevanjem mednarodnih odnosov in si na osnovi tega upam zagovarjati prepričanje, da v takratnih svetovnih razmerah druge možnosti resnično ni bilo.

Politika velikih sil, ki so po zmagi nad fašizmom krojile usodo vsemu svetu, ni bila naklonjena spremembam. To smo občutili Slovenci zlasti v povojnih težavah pri uveljavljanju naših zahtev po spremembi krivičnih meja, ki so nam bile vsiljene po prvi svetovni vojni.

Na konferenci v Teheranu – od 28. novembra do 1. decembra 1943 – so se trije »veliki«, predsednik ZDA Franklin Roosevelt, predsednik Velike Britanije Winston Churchill in predsednik vlade ZSSR Josif Visarionovič Stalin, dogovorili – med drugim – »da bo Jugoslavija kot država obnovljena v popolni teritorialni celovitosti in neodvisnosti, vprašanje njenih zahodnih meja in zahtev do Italije pa se bo rešilo po vojni ob upoštevanju predloga predsednika ZDA Wilsona iz leta 1919«.

Jugoslavija je bila torej mednarodnopravno priznana država, ne glede na to, da je doživela vojaški poraz in razkosanje. Slovenski predstavniki v takratni emigrantski vladi v Londonu, ki so doživljali politična trenja in spore med strankarskimi veljaki, zastopanimi v njej, ter imeli priložnost spoznati zlasti hegemonistične težnje velikosrbskih politikov in druge pasti unitarizma, niso niti poskušali izoblikovati kakršenkoli lastni slovenski nacionalni program; njihovi idejni istomišljeniki v Sloveniji pa so še zadnji dan vojne poskušali oprati svoje aktivno vojaško sodelovanje z Nemci tako, da so poslali v London izraze vdanosti kralju Petru in dinastiji Karadorđevićev!

Razprava o tem, kaj bi Slovenci dosegli, če leta 1945 »ne bi šli v Jugoslavijo«, se mi zdi torej nestvarna in nezgodovinska, naravnost smešno in cinično pa je, če jo spodbujajo nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja in zagovorniki kolaboracije z okupatorji.

Opredelitev Kočevskega zbora za Jugoslavijo je bila utemeljena na pričakovanju, da bo iz skupnega boja proti okupatorjem nastala nova, na enakopravnosti zgrajena, pravna in demokratična federativna država. V Kočevju se je začel proces konstitutivnega preoblikovanja Jugoslavije v tej smeri. Na Zboru odposlancev je bilo izvoljeno štiridesetčlansko narodno odposlanstvo, ki naj bi skupaj s predstavniki drugih narodov sodelovalo pri uzakonitvi temeljev nove skupne države.

Slovenskemu zboru odposlancev je kmalu sledilo drugo zasedanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske (ZAVNOH), 12.–15. oktobra, nato pa še predstavništvo Črne gore in Boke, Bosne in Hercegovine ter Sandaka, ki so se prav tako izrekla za »novo demokratično Jugoslavijo, državo svobodnih in enakopravnih narodov«. Samo v Srbiji in Makedoniji – zaradi posebnih razmer – delegatov za AVNOJ niso izvolila demokratično oblikovana narodna predstavništva, temveč jih je določil Glavni štab narodnoosvobodilne vojske ali pa so jih izvolile partizanske enote.

Na drugem zasedanju Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ), 29. novembra 1943, je bil sprejet sklep o novi, federativni ureditvi Jugoslavije. Poročilo slovenske delegacije o zasedanju v Jajcu je obravnaval slovenski parlament (SNOS) na svoji seji v Črnomlju 19. februarja 1944 in potrdil njeno delo s posebno resolucijo, v kateri je ugotovil:

»Slovenski narod se je združil z narodi Srbije, Hrvatske, Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine v enotni državni skupnosti, Federativni Jugoslaviji... svobodno, po svoji lastni volji, na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, pa tudi združitve z drugimi narodi...«

Na zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju je sodelovala delegacija AVNOJ, v kateri sta bila tudi njegov predsednik dr. Ivan Ribar in podpredsednik Moša Pijade. Po zasedanju sta ostala še nekaj tednov na Kočevskem Rogu in skupaj s slovenskimi predstavniki pripravljala osnutke temeljnih aktov nove Jugoslavije. Med njimi je bil posebno zanimiv dokument z naslovom Osnutek deklaracije o temeljnih pravicah narodov in državljanov Demokratične, federativne Jugoslavije.³

V njem so zapisana naslednja pomembna načela:

»Vsak narod ima pravico, da izstopi iz federacije, če se ne strinja z obliko vladavine, ki bi jo ostali narodi sprejeli proti njegovi volji. V želji, da njeni narodi ostanejo bratsko združeni v Demokratični federativni Jugoslaviji, ki so jo ustvarili s skupno krvjo, narodna predstavništva vseh narodov Jugoslavije prevzemajo svečano obveznost, da bodo svobodno izbrani narodni predstavniki v skupnem odločanju sprejeli samo takšno obliko ureditve Demokratične federativne Jugoslavije, za kakršno se bodo izrekli vsi narodi, brez pritiskov in brez majorizacije, s polno uveljavitvijo suverene volje vsakega naroda.«

Osnutek, ki ga navajam, sicer ni bil uzakonjen, je pa zanimiv, ker izraža zelo natančno prav takšno predstavo o novi skupni državi, kakršno smo imeli pred očmi odposlanci slovenskega naroda v Kočevju, ko smo se pred petdesetimi leti izrekli za Jugoslavijo, kot skupnost enakopravnih, suverenih narodov.

Dejstvo, da je vsebina dokumenta v predsedstvu AVNOJ sprožila pomisleke, samo po sebi govori o tem, da so že prve korake na poti preoblikovanja skupne države spremljale različne predstave in težnje.

Eno izmed temeljnih vprašanj, o katerih so bila mnenja deljena, je bilo: ali naj bo skupna država federacija ali konfederacija. Prevladala je odločitev, da naj bo nova Jugoslavija federacija enakopravnih narodov in ne konfederacija držav. V konfederalni ureditvi so nekateri videli nevarnost zaostritve mednarodnih sporov – zlasti med Srbi in Hrvati – ker bi se z njo samodejno odprlo vprašanje meja njihovih nacionalnih držav, ki so na etnično mešanih področjih težko določljive. Vprašanje odnosa med republikami, kot državami suverenih narodov in organi skupne zvezne države, pa je v raznih oblikah izstopalo v vsem povojnem razvoju »avnojske« Jugoslavije. Enega zadnjih poskusov, da bi zadovoljivo razrešili ta temeljni problem, je predstavljal sprejem ustave iz leta 1974, ki je ureditev Jugoslavije zelo približala konfederalnemu modelu. Vendar je tudi njeno uresničevanje naletelo na nasprotovanje tako med nosilci centralističnih in unitarističnih idej kot pri zagovornikih neodvisnosti republik. Tako je spodletel še eden izmed zadnjih poizkusov spozornega urejanja mednarodnih odnosov v Jugoslaviji po mirni poti, in utrgal se je plaz sovraštva, nasilja ter brezumnega »etničnega čiščenja«.

Ne glede na to, kar se je kasneje dogajalo v t.i. drugi Jugoslaviji, je neizpodbitno zgodovinsko dejstvo, da se je z uzakonitvijo državnosti slovenskega naroda na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju bistveno spremenil državnopravni in mednarodnopravni status Slovenije. Združitev v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1918,

³ Objavljen je v knjigi Slobodana Nešovića *Temelji nove Jugoslavije*, Beograd 1973

Bogdan Osolnik
K IZVIROM SLOVENSKE
DRŽAVNOSTI

Slovencem še ni prinesla polnega priznanja lastne narodne identitete, kar se je — med drugim — odražalo v dejstvu, da je bila Slovenija le ena izmed upravnih enot unitaristične države, brez narodnostne oznake, t.i. Dravska banovina.

Z razglasitvijo slovenske državnosti, z oblikovanjem prvega slovenskega parlamenta kot najvišjega narodnega predstavništva, ki mu je bila odgovorna vsa izvršna oblast na osvobojenem ozemlju, kakor tudi delegacija za sodelovanje v Protifašističnem svetu narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ), je slovenski narod dobil vse oznake državnopravnega subjekta, slovenske republike.

Prav v tem dejstvu se nam odkriva bistvo zgodovinskega pomena Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju.

Ko smo se Slovenci leta 1990 s plebiscitom odločali za osamosvojitev in oblikovanje lastne države, smo na ta način uveljavljali svojo pravico, ki smo jo uzakonili že v narodnoosvobodilnem boju, na strani sil demokratske, protifašistične Evrope. Tako je veliko dejanje v Kočevju vgrajeno v temelje državnopravne in mednarodnopravne legitimnosti samostojne slovenske države, Republike Slovenije.

Na partizanskem letališču Krasinec v Beli krajini. Borko bodo z zavezniškim letalom odpeljali v Bari, 1944 (iz fototeke Muzeja za novejšo zgodovino v Ljubljani)

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5—6/1993

Edvard Kocbek: LISTINA

Iz Kocbekovih zapisov, vezanih na Kočevski zbor

(Slovenska matica, 1982. Drugi natis.)

(od 332. do 350. strani)

30. september

Ves dan sem ostal v taborišču, tudi drugi tovariši so se začeli umirjati, kajti vsebinske priprave za Zbor so končane, zdaj se je sprožil tehnični stroj vodnikov, ki bo sprejemal odposlance na določenih točkah in jih usmerjal proti Kočevju. Jutri zvečer morajo biti vsi na mestu, tisti z Gorenjskega in s Štajerskega, tisti s Primorskega in z Dolenjskega in tisti iz vojaških enot. Povsod vlada slovesno pričakovanje. Nobenega dela se ne moremo več lotiti, pohajkujemo med barakami, kakor sem včasih na večer pred farnim proščenjem kot otrok hodil po slovesno razgibanem in pripravljenem prostoru med cerkvijo in glavnimi vaškimi hišami in čutil, kako je vse dražljivo spremenjeno in kako skrivnostno drhti.

Popoldne so prišla poročila, da Nemci začenjajo splošno ofenzivo zoper slovensko osvobodeno ozemlje. Napadli so Istro in Slovensko primorje. Obveščevalci govorijo o novih nemških silah. Kaže, da nastopajo tri nemške divizije in da je med njimi divizija »Hermann Göring«. Naši so se že spoprijeli z njimi, posebno na črti Trst – Rakek. V letakih grozijo celo z Rommllovim imenom. Glavno poveljstvo sicer nima zanesljivih in izčrpnih poročil, da bi si moglo napraviti jasno podobo, vendar je storilo vse, kar je potrebno, da bi zavarovalo prihod odposlancev s Primorskega in tako omogočilo nemoten potek Zbora samega.

1. oktober

Oblačno je, skoraj mračno. Taborišče vrvi od nemira. Vsi smo nabiti s silami, ki vedo, da se bodo kmalu sprostile, zvečer bomo že v Kočevju. Mehanizem je začel teči in ko se na predpoldanskem pohajanju za hip ustavim, se mi zazdi, da ga kar slišim. Po dveh letih trdega dela smo dosegli prvo spoštovanje zbujujočo razgledno točko, s katere bo mogoče tehtno spregovoriti o končnih ciljih osvoboditve, predvsem pa o zadnjem delu poti do njih. Do kosila sem izdelal razglas, ki naj bi z njim kongres končali, in pregledal pozdrave, ki jih bomo poslali zaveznikom in bratskim predstavništvom na jugu.

Ko se je začelo mračiti, smo izvršniki sedli v štiri vozila in se po roški cesti zapeljali proti Kočevju... Ustavili smo se pred razsvetljenim, okrašenim in za to pot na novo preslikanim Sokolskim domom. V njem je že vrvelo uniformirancev in civilistov, samih odposlancev. Patrole so javile, da so pripeljale vse skupine in da je bila pot brez pripetljajev, opravile so veliko delo. Komaj sem stopil v vežo, sem v gneči že trčil na znance, bodisi iz Ljubljane ali s terena, zagledal sem bolničarja iz krimske bolnišnice, znanko iz Lokvice, mitraljezca iz Gubčeve, rekonvalescenta z Roga, štajerskega rojaka. Znanec iz Ljubljane me je potegnil za rokav in mi dejal na uho: »Tvoje stvari smo zelo radi prebirali!« Rudar iz Kočevja me je spoznal in mi stiskal roko: »Ali še veš, kako si predaval naši Krekovi mladini?« Bežigranski študent se mi je režal: »Tovariš profesor, vse cveke sem popravil!« Šegav kmetič me je potrepljal: »Dobro si govoril na Suhorju!« Potem sem stisnil roko bratu padlega prijatelja in se znašel sredi smejočih se obrazov skupinskih aktivistov. Bil sem

veselo sproščen, le nova uniforma, ki smo jo morali izvršniki za te dneve obleči, me je spravljala v zadrego.

Ob devetih zvečer je bila dvorana nabito polna. Njena okna so bila zastrta, okoli stavbe razpostavljene močne straže. Sedli smo v prvo vrsto. Slovenska trobarvnica je kraljevala sredi zavezniških zastav, po stenah so bile velike podobe Churchilla, Roosevelta in Stalina, nad odrom pa so stale mogočne Cankarjeve besede: »Narod si bo pisal sodbo sam«. Takrat me je beseda »sodba« pretresla kakor še nikoli, združevala je pojma usode in sodbe, nepreračunljivega in preračunljivega v človeškem hotenju. V stavku je nekaj biblijsko monumentalnega.

Pred nas je stopil predsednik Osvobodilne fronte Josip Vidmar in vzeneseno prebral odlok IOOF o zasedanju Zbora odposlancev slovenskega naroda. Takoj zatem je pozdravil odposlance Dolenjske, Notranjske in Ljubljane, pa odposlance Primorske, Koroške, Gorenjske in Štajerske. Pozdravil je goste z juga, predstavnika britanske vojske majorja Jonesa, delegate Ženske zveze in mladine. Ko je na kratko razložil značaj in spored Zbora, je prikorakala na oder četa, razvila slovensko zastavo in ji izkazala čast. Dvorana je spontano vstala in zapela slovensko himno. Vidmar je po tem ganljivem obredu nadaljeval svoj uvodni govor in v njem miselno in čustveno poglobil glavna dejstva osvobodilnega časa. Potem ko je omenil vsenarodnost in demokratičnost osvobodilnega gibanja in poudaril nujnost dosedanje samovlade Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, je poudaril, da je prišel čas, ko morajo iniciatorji osvobodilnega gibanja predložiti svoje račune demokratično izvoljenim predstavnikom osvobojujočega se naroda in jih poprositi za oceno, za potrditev ali obsodbo. Besede, da smo to delo opravili v borih dveh letih in se ga lotili z golimi rokami in da nočoj nismo v zadregi, ko prosimo za odvezo, so me ganile, da sem komaj zadržal ginjenost, kajti omenil je tisoče grobov, vrsto uničenih vasi, stotine požganih domov, na desettisoče preseljenih in interniranih. Moram reči, da je sledeče besede govoril tudi meni iz srca, saj sem bil od vsega začetka prepričan, (in to misel sem snoval že v »Dejanju«), da je za Slovence takojšen oborožen odpor zoper sovražnika kljub težkim žrtvam edino odrešilen. Narod bi v slehernem primeru krvavel, zato je neprimerno častneje in koristneje, če krvavi zavestno kakor pasivno. Na nekem mestu je izrekel stavek: »Izbrali smo si pot časti, ker smo dodobra premislili tudi pot sramote.« Proti koncu njegovega nagovora me je znova prevzel stavek: »Naj nas čaka kar koli, važno je, da so računi med vodstvom in narodom čisti, da pojdemo v dogodke s popolnim vzajemnim zaupanjem in s popolno vero drug v drugega«. Zadihal sem iz polnih pljuč, delo Zbora je pošteno in rodovitno zastavljeno.

Ko se je sestavilo častno in delovno predsedstvo in sem se z drugimi izvršniki preselil na oder, so pozdravili Zbor skoraj vsi tisti, ki jih je bil Vidmar pozdravil, Ribar, Žujevič, Gregorič, Djilas, Magovac, Bakarič, Avšič in major Jones. Vendar moram zapisati, da so me vsi ti govorniki razočarali, ker niso niti govorili temperamentno, kakor smo to pričakovali od južnih bratov, niti niso bili vsebinsko izvirni in osebno prepričljivi. Še najbolj zanimiv in oseben je bil major Jones, ko se je z moškimi besedami poklonil slovenskemu junaštvu in [slovenskim žrtvam in ugotovil, da smo si Slovenci zaslužili] častno mesto med narodi. Izrekel je upanje, da bomo poplačani, kakor ustreza našim stoletnim sanjam in kakor smo si to v tem boju zaslužili. Edini domačin, ki je nočoj pozdravil Zbor, je bil na novo imenovani general Avšič, prinesel je pozdrave

slovenskega Glavnega poveljstva. Na koncu sem prebral brzjavne pozdrave Stalinu, Churchillu, Rooseveltu, Titu, ASNOJ, ZAVNOH, Ljubljani in Slovencem neosvobojene Slovenije.

2. oktober

Pred začetkom nocojšnje seje je bil vrvež v dvorani že mnogo bolj domač in zaupljiv kakor snoči. Ljudje so se medtem zblížali in seznanili, v tesni dvorani smo se gibali prostodušno in prožno. Gledal sem delegate, bili so s torbami ovešeni in ogrnjeni s suknjami, drugi prepasani in prevezani, tretji oboroženi in odeti z nenavadno sestavljenimi kosi obleke, obriti in kosmati, brkati in s prvim puhom. Ženske so bile značilnejše po obličjih, izvečine so bile izrazite aktivistke, nekaj pa je bilo pretresljivo izvirnih kmetic. Med njimi je sedelo samotno in zasanjano dekle, kakor da je prevzeto hkrati od trpljenja in slavlja, prišlo je s Primorskega.

Začela se je prva delovna seja. Najprej so Zbor pozdravili predstavniki Primorcev, Štajercev in Korošcev, potem pa je dvorano navdušil odposlanec Ljubljane. Ko so odposlanci izvolili verifikacijsko in volilno komisijo, je v dvorano znova prikorakala četa in razvila zastavo v spomin padlim borcem. Godba je zaigrala, vstali smo in zapeli pesem »Žrtvam«. Potem je stopil pred Zbor tajnik Kidrič in podal poročilo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

Osvobodilni čas je razdelil v šest razdobij in označil štiri pridobitve osvobodilnega boja: slovensko vojsko, enotnost množic, lik novega političnega delavca in voditelja, in nazadnje nastop nove ljudske oblasti. Njegov referat je bil preprost in učinkovit, na nekaterih mestih celo burno razvnet. Jaz bi bil na njegovem mestu združil tretjo in četrto točko ter za četrto pridobitev označil prebuditel slovenske družbeno zgodovinske tvornosti. Tudi sem začutil potrebo, da bi ob hvale vrednem snovanju vodilnih duhov v naši zgodovini poudaril osvobodilno spontanost preprostih ljudi in izčrpneje orisal prebujanje ljudske sile. Nejasno so bili orisani tudi vzroki, ki so zarodili belo gardo.

Takoj za njim je nastopil Kardelj s političnim referatom. Spočetka je s svojim drhtečim glasom lovil stik s poslušalci, potem pa ga je kmalu vzpostavil in ga krepil do konca. Izšel je iz dejstva, da je slovenska narodnoobrambna kretnja hkrati družbeno demokratičen korak v prihodnost. Zato je imel spontano pripravljenost ljudstva za boj in demokratični značaj osvobodilnega gibanja za prvo značilnost novega slovenstva. Drugo značilnost je videl v zavestnih silah, v subjektivnem činiteľju, ki je znal spontno prebujene sile organizirati in usmeriti v boj, v subjektivnih silah, kakor jih predstavljajo osnovne skupine Osvobodilne fronte, predvsem seveda komunistična. Tretjo značilnost je orisal, ki je naštel doslej uporabljene oblike in načela osvobodilnega boja: netenje oboroženega upora, spremljanje objektivnega razvoja doma in po svetu, učenju iz lastnih izkušenj in postavljanje ciljev, kakor so pravica do samoodločbe, neodvisnost in enakopravnost med narodi. V drugem delu referata je razčlenil diferenciacijo doma, belo in plavo gardo, nastopajočo sredino in zadrego londonske vlade, hkrati pa opozarjal na težave in spletke poslednjega vojnega obdobja. Nekaterikrat se je odlično izrazil in navdušil dvorano. Nocoj so se začeli oglašati tudi medklici, vendar so bili organizirani preveč vidno, postajali so neprijetni.

Marksistična razčlemba je bila enotna in jasna. Ni dvoma, da pomeni za spiritualistične Slovence koristen katalizator. Vendar ni dobro, da se nobeden izmed referentov ni dotaknil vprašanj, ki ležijo zunaj družbeno političnega območja in nanje danes nihče ne odgovarja, čeprav so bridko stvarna in morejo površni odgovori nanje mnogo škodovati novi družbi. Pomembni pojavi in nagibi slovenske narave so ostali doslej neizkoriščeni ali celo krivično zoženi, predvsem moralna in verska narava in tradicija Slovencev, pa tudi vprašanje življenjske suverenosti Slovenca, ki naj bo spoj sproščenosti in svobodnosti. Človekovo bistvo presega zgodovinskega človeka, zato upornega človeka nikoli ne smemo povzeti le v zgodovino. Največja nesreča za Slovence bi bila, ko bi si z odpravljanjem malomeščanskih alienacij v prihodnosti nakopali novo in še hujšo odtujitev samemu sebi.

Nocoj so se ljudje izražali zelo prisrčno in odločno. Mislim, da nikoli ne bom pozabil ginjenosti, ki nas je prevzela ob nekaterih nastopih, ki so presegli oba referata. To niso bili govori, temveč izpovedi, pričevanja, obtožbe in navduševanja. K razpravi o obeh referatih se je oglasilo 32 govornikov. Prvi štirje so spravili odposlance v poseben zanos. Drug za drugim sta spregovorila dva dolenska kmeta, starejša in zajetna možakarja, izrazila sta se brez zadrege in narejenosti.

Duhovnik Škerl je pozdravil Zbor v imenu Primorcev in z ganljivimi besedami opisal otroško srečo ljudstva, ko se je moglo že v začetku vojne nasloniti na stvarno osvobodilno silo vsega naroda, kajti v primorskih ljudeh so se vzgibi osvobajanja prebudili elementarnejše kakor pri drugih Slovencih. Potem je prosila za besedo črno oblečena kmetica iz ribniškega okraja. Pred seboj je razgrnila velik papir in začela brati počasi, jasno in odločno...

Že po prvih stavkih, ki jih je izgovorila antično mirna in prikupno bistra ženska v črnini, je dvorano spreletela zona. Nastala je pošastna tišina, vendar ni mogla trajati dolgo. Ko je junaška mati omenila svoje mrtve sinove, je dvorana vstala kot en mož, burno završala od grozničavega navdušenja in viharno zaploskala. Vedeli smo, da je vse, kar izražamo v njeno čast, premajhno. Nastala je slovesna ekstaza, stali smo in čutili solze v očeh in si jih nismo brisali. Bil je najvišji trenutek zborovanja, mirna bolečina žrtvujoče matere je postala središče slovenstva, razporedili smo se okoli črne postave s ponosom, ki ga Slovenci dotlej nismo poznali. Doživeli smo nekaj edinstvenega. Sosed mi je šepnil: »To je najlepši trenutek mojega partizanstva!« Postali smo plemenito zadoščeni, kakor da smo dosegli največjo zgodovinsko posvetitev. Predsednik je takoj po njenih besedah predlagal, da jo sprejmemo v častno predsedstvo, in ko smo vzdignili roke, se je vihar ponovil in se še stopnjeval. Predsednik dr. Ribar ji je prišel naproti, sedla je v sredo med nas na oder kakor na svoj dolgo pripravljeni prestol.

Sledili so si še drugi kmetje, delavci, partizani, aktivisti, mladinci, predstavniki partizanskih bolnišnic, učitelji, invalid, predstavnica žensk. Zapisoval sem si posamezne njihove stavke, ki so mi govorili izvirno ali zanimivo: »Uresničila se je moja večletna misel, da bi rad videl narodne izbranice iz našega ljudstva, ki imajo žuljave roke, in to se je zgodilo danes.« »Zavedajmo se, da nismo več kranjski Janezi.« »Ponosen sem, da sem oče tako hrabrih sinov, kakor so se izkazali naši fantje.« »Izvršni odbor je vodil milijon Slovencev tako, da smo danes prvi zmagovalci v Evropi.« Čast mi je povedati, da sem doma s Turjaka, ki so ga napadli tudi drugi narodi, pa ga niso mogli zavzeti.« »Učitelji smo danes postali

učenci. « Najlepše in najjasneje, najbolj izvirno in prepričano so govorili preprosti ljudje, kajti aktivisti so izvečine frazarili in se zatekali v kliširane besede, tako da me je včasih prišla besna želja, da bi si zamašil obe ušesi.

Prêcej po omenjenem vrhuncu zbora je dobil Izvršni odbor zaupnico. Zbor je sprejel predlog, da se dà Izvršnemu odboru zaupnico s priznanjem in z željo, da ostane do konca vojne v svoji dosedanji sestavi.

Končali smo v pozni jutranji uri in se znova razšli na določena prenočišča.

3. oktober

Zbor se je prevesil na drugo stran. Po sinočnjem vrhuncu čutimo, kako se nerodno razvedujemo in kako smo nekam vznemirjeni, skoraj zmedeni. Kvaliteta dosežene stopnje je postala zahtevna. Vprašujemo se, ali bomo nocoj dorasli pravilnemu zaključku.

Hvala Bogu, bila je trezna in stvarna noč! Potem, ko smo sprejeli utemeljeni predlog o popolni mobilizaciji vseh ljudskih sil in gmotnih sredstev in pooblastili Izvršni odbor, da ta sklep ustrezno uresniči, smo poslušali referat o graditvi narodove oblasti. To je bilo pravzaprav predavanje o stvarnih nalogah osvobodilne politike. Želel sem si, da bi patetični referent takoj v začetku poudaril značaj ljudske oblasti mnogo bolj, kot je to storil, kajti glavna misel novih temeljnih organov oblasti, osnovnih ozemeljskih političnih enot, je množično nastopanje, izražanje in sodelovanje, skupno predstavljanje in odločanje, skoraj nepretrgan referendum vaškega ali občinskega prebivalstva. Če z novimi organi oblasti ne prebudimo takšnega razgibanega valovanja, je vse naše delo lažno in je v nevarnosti, da se znova izrodi v dirigiranje in pokoravanje. Povedati jim je treba, da se nova oblast začneja pri tleh, da je docela zakoreninjena v lokalnih okoliščinah in potrebah in da hočemo državljanse prebuditi in oblikovati v enotne subjektivne in objektivne činitelje v državljanski politiki. Nevarnost anarhije, ki bi mogla ponekod tako nastati, je manj škodljiva od druge skrajnosti, od birokratičnega dirigizma. Seveda ne bomo oblasti takoj in v vsem obsegu prenesli v oblike nenehnega ljudskega glasovanja, vendar moramo že zdaj omejevati subjektivno samovoljo posameznih vrhov ter že zdaj uveljavljati iniciativno strukturo ljudske oblasti.

Ko smo se tako oddolžili vojaškim in političnim potrebam sedanjega razdobja, smo se nazadnje posvetili še gospodarskim nalogam. Temu referatu je Zbor nocoj najbolj prisluhnul, ne le zato, ker je bil zelo dober, tako po stvarnosti kot po izčrpnosti, temveč zaradi interesnega značaja odposlancev, ki so povečini preprosti in produktivni ljudje. Za partizansko miselnost je značilno, da je Zbor kljub večerajšnjemu političnemu navdušenju nocoj s popolnim razumevanjem sprejel na znanje stvarno poročilo o težkem gospodarskem stanju na vsem osvobojenem ozemlju: o popolni odrezanosti od drugih pokrajin, o skrajni navezanosti na borne lastne vire, o prenehanju dosedanje redne aprovizacije, o prenehanju finančnega dotoka od zunaj, o prenehanju sleherne zunanje trgovine. Referent je spregovoril tudi o oskrbovanju in plačevanju državnih, samoupravnih, prometnih in industrijskih zaposlencev, o prehranjevanju vojske, o nemških načrtih, da bi nas spravili na kolena z lakoto in s pomanjkanjem surovin. V prvem delu je dokazal, kako rešilno je zvesto izpolnjevanje novih gospodarskih ukrepov, v drugem je razložil te nove ukrepe, nazadnje pa je orisal hierarhijo gospodarskih organov od terenskega gospodarskega odbora do Osrednje gospodarske komisije.

K referatoma, posebno k zadnjemu, se je priglasilo trinajst govornikov. Izvečine so govorili tako, da so povpraševali za pojasnila ali poudarjali določene potrebe svojega terena: vpoklic mladih gospodarjev, preskrba bolnišnic, žigosanje denarja, pitanje prašičev, potreba po kvasu in soli, oblikovanje delovnih enot in skupnih kuhinj, organizacija mlinov, odkrivanje skrivačev in opremljanje vojske.

Zbor je zatem sprejel resolucijo o predstavništvu narodnoosvobodilnega boja in o začasnih organih ljudske oblasti v vojnem razdobju. Rus je v posebnem, malce predolgem govoru razložil pomen volitev v Vrhovni plenum in v ASNOJ, zatem pa je Zbor soglasno izvolil predloženih 120 članov Plenuma in 40 odposlancev ASNOJ. Sprejel je še razglas, za konec pa sta spregovorila še predsednik ASNOJ in predsednik IOOF. Prvi, dr. Ribar, je izrazil željo, da bi čimprej pozdravil Slovence med Srbi, Hrvati, Makedonci in Črnogorci, potem pa je drugi, Josip Vidmar, izrazil skupno veselje nad discipliniranim, zares ljudskim in vzpodbudnim zborovanjem, se v imenu Izvršnega odbora zahvalil za zaupanje in slovesno obljubil, da izvršniki ne bomo niti za trenutek pozabili na naloge in zašli z osvobodilne in demokratične poti. V imenu tvornega hotenja, ki hoče dokončno urediti usodo slovenstva, je pozval odposlance, da se vrnejo domov z zaupanjem v zmago in vso zemljo napolnijo z odločnim osvobodilnim duhom. Bilo je ob štirih zjutraj, ko je končal zgodovinsko zborovanje.

4. oktober

Druga svetovna vojna nam je naložila dolžnosti, ki daleč presegajo zmogljivost majhnega in življenjsko nedozorelega naroda. Če smo hoteli premagati največjo nevarnost, kar nam jih je grozilo v zgodovini, smo morali storiti ukrepe, ki so se marsikomu zdeli nemogoči, celo nori. In vendar smo jih storili. Z njimi smo se najbolj učinkovito postavili po robu sovražniku, hkrati pa smo z njimi nadomestili vse zamujene priložnosti in kompenzirali svojo manjvrednost. Zato lahko rečemo, da smo se dokončno utemeljili in tako dosegli stanje, ki ustreza objektivnim potrebam. Postali smo zrel in stvaren narod, stvaren tudi v pomenu resničnosti, ki je tako neodvisna od človeka, da se mora njegov duh ravnati po njenih merilih. V vseh odločitvah smo bili drzni in pogumni, hkrati pa trezni in perspektivni. Bili smo daleč od rodoljubarstva, hejslovanstva in romantičnega rebeljona. Tudi Zbor je stal na stvarnih spoznanjih in resničnih uspehih in je pametno gledal v prihodnost, zato je bila pretresenost druge noči tem vrednejša. Po tej zgodovinski utemeljenosti in družbeni objektivnosti se osvobodilno gibanje najbolj razločuje od meglenega in nervoznega belogardizma, ki nagonsko čuti svojo negotovost.

Potem pa vidim, da so se v osvobodilnem času pokazale in razvile nove gibalne sile slovenskega naroda in da predstavljajo svojevrstno problematiko, kajti z ene strani imamo spontano prebujeno in vedno bolj angažirano narodno vodstvo, skoraj neke vrste samovlado osvobodilnega gibanja. Bili bi fantasti in idealisti, ko bi videli med tema dvema subjektivnima činiteljema vzorno ravnotežje, kajti voluntaristični in racionalni je daleč pred sponatnim in iracionalnim; prvi je večkrat storil silo drugemu, drugi pa se je večkrat zatekel v anarhijo. Vendar je ljudstvo že usmerjeno v to, da premaga svoje življenjske nasprotnike, in vedno bolj pripravljeno, da izpolni naročila in ukaze svojega vodstva. Na Zboru sem spoznal, da bi se moralo osvobodilno vodstvo še bolj

SLOVENSKI GLASNIK.

Cena polletna
1 gld. 35 kr.

Lepoznansko-podučen list.

Po pošti
1 gld. 50 kr.

Odgovorni vrednik in izdatelj: A. Janekič.

Št. 6.

V Celovcu 1. decembra 1860.

6. zv

Naprej!*)

(Zložil S. Jenko.)

Naprej zastava slave,
Na boj junaška kri!
Za blagor očetnjave
Naj puška govori.

Z orožjem in desnico
Nesimo vragu grom,
Zapisat v kri pravico,
Ki tirja jo naš dom.

Draga mati je prosila,
Roke okol vrata vila;
Je plakala moja mila:
„Tu ostani, ljubi moj!“

„Z Bogom mati, ljub'ca zdrava,
Mati mi je očetnjava,
Ljub'ca moja čast in slava;
Hajdmo, hajdmo za njo v boj!“

Naprej zastava slave,
Na boj junaška kri!
Za blagor očetnjave
Naj puška govori.

Z orožjem in desnico
Nesimo vragu grom,
Zapisat v kri pravico,
Ki tirja jo naš dom. Naprej! Na-
prej!

Edvard Kocbek
LISTINA

Ranjenci čakajo na prevoz v Bari iz neke vasi na Kočevskem Rogu, 1944 (iz fototeke Muzeja za novejšo zgodovino v Ljubljani)

nasloniti na prvine slovenskega ljudstva, na njegovo požrtvovalnost in moralnost, na svobodoljubnost, predvsem pa na njegovo spoštovanje življenja, tradicije in soseščine. Če bo to storilo, si bo zagotovilo njegovo spontanost in ustvarjalnost za daljno prihodnost, če ne, bo pozneje težko premagalo skušnjavo, da se ne izrodi v izključno dirigiranje, kajti vsak oblastnik raje vlada sam kakor z ljudstvom.

Izbral: Jože Škufca

LASTNINA IN LASTNINJENJE

Drugi del: razprava

V prejšnji dvojni številki smo objavili uvodne misli o lastnini in lastninjenju, ki so jih izrekli za omizjem dr. Veljko Rus, Emil Milan Pintar, dr. Edo Pirkmajer in dr. Bojan Pečenko, za katero jih je povabilo uredništvo revije Rast v aprilu tega leta, torej še pred sprejetjem lastninskega zakona v Skupščini Republike Slovenije. To pot objavljamo tudi njihova razmišljanja in razmišljanja drugih navzočih v razpravi, saj se nam zdijo duhovno in družboslovno izredno zanimiva in koristna, ne le kot dokument časa, pač pa tudi kot miselni izziv za vsakogar, ki ga privlači takšna tematika ali se strokovno sooča z vprašanji družbenega razvoja.

Ne bo pa odveč, če v uvodu odvijemo osnovno miselno nit iz že objavljenih uvodov, da bi bralec lažje sledil to pot objavljenim razpravam.

Lastninjenje za večino razmišljujočih iz dežel socializma, kot kaže, sprva ni bila družbena zamisel, ki naj bi do temelja pretresla in razrušila njihove socialistične sisteme. Z njim bi le razvili ali pa okrepili in razširili že obstoječe nastavke tržne ekonomije in uveljavili pluralizem lastnine.

Vendar zamisli in procesi lastninjenja so v skladu z orientacijo dozorelih političnih sil in stare oblastne nomenklature v novih družbenih okoliščinah v deželah socializma vse bolj prevzemali podobo privatizacije družbene lastnine, in sicer v imenu dogme, kako brez privatizacije ni mogoče izvajati ali uveljavljati tržne ekonomije.

Namesto tržnega socializma, radikalne demokratizacije in liberalizacije so se nekdanje socialistične družbe sovjetskega in jugoslovanskega sistema, z razliko od Kitajske, ki tržni sistem uvaja kot sestavino ali lastnost socialističnega sistema, orientirale v smer, ki jih v marsičem približuje zahodnemu kapitalističnemu družbenemu ustroju. Seveda je vprašanje, ali je za te družbe vrnitev nazaj v kapitalizem sploh mogoča.

In kako je z nami? Slovenci smo sprejeli orientacijo k tržnemu gospodarstvu že v času obstoja in razvoja jugoslovanske socialistične samoupravne družbe. Tržni socializem je bil v zadnjem obdobju življenja omenjene federalne države že precej razvita in udejanjena praksa, še posebej na Slovenskem, vendar smo tak družbeni razvoj opustili. Šli smo na svojo državno pot, ukinili dotedanje ekonomske in politične sistemske osnove in sprejeli orientacijo olastninjenja družbene lastnine. Kaj naj bi s tem dosegli, če odmislimo vse ostalo, kar se je zgodilo po radikalni prekinitvi z idejo in prakso socializma? Predvsem naj bi individualizirali lastnino, omogočili večjo mobilnost kapitala, zagotovili profitno motivacijo in lastninski nadzor nad podjetniškim vodenjem oziroma nad menedžmentom. To so seveda deklarirani cilji. Pot do njih vsekakor ni in ne bo lahka, neboleča, enostavna in že vnaprej zagotovljen uspeh.

Recimo, vprašanje je, ali nam bo zares uspelo preseči svojo drobno lastniško naturo in olastninjeno svojino usmerjati v razne oblike združevanja in povezo-vanja v večje produkcijske tvorbe, hkrati pa ustvarjati pogoje, da bi bilo delo poglavitni vir prilaščanja in s tem tudi legitimna osnova lastnine in obratno, ali pa nas bodo družbeni tokovi zanesli v manj pravične in socialno razumne druž-bene odnose in sistemske rešitve. (Franci Šali)

Emil Milan PINTAR: Mislim, da je na dveh točkah potreben komehtar. Gre za Pirkmajerjevo razmišljanje, ki se je deloma ponovilo tudi pri Pečenku, in sicer, ko sta govorila o tako imenovanih dveh modelih privatizacije, o Mencingerjevem in Sachsovem. Mislim, da to ni točno. Gre za tri popolnoma različne modele. In ta zakon temelji na tretjem modelu. Torej, ne na Mencingerjevem in ne na Sachsovem, ampak na modelu, ki bi ga poimenoval sociološki model. Naj spomnim: Mencingerjev model je bil kapitalski, ker je v bistvu reševal problem kapitala podjetij. Gospod Pirkmajer je pravilno opozoril na nevarnost v primeru, če nekdo pride v podjetje, pa z desetimi deleži kapitala dobi enaindvajset deležev upravljaljskih pravic. Tako res lahko pride do nevarnih projektov ali do nomenklature, ki se ne samo na podlagi boljših informacij, ampak predvsem na podlagi kapitala, ki ga ima, reinstalira v nove lastniške strukture. Naj omenim Poljsko, kjer je vsa bivša partijska nomenklatura v bankah. Prej je govoril gospod Rus o sinovih Suslova v Rusiji. Naj spomnim, kako je bil Mišo Broz šef agencije za uvažanje nafte iz Venezuele. To pomeni, da imajo sistemi sposobnost reinkarnacije. Zato pravim, če je bil Mencingerjev model kapitalski, je bil Sachsov politični. Sachs je izhajal iz predpostavke, da so socialistični menedžerji slabi, da jih je treba nagnati, podjetja pa prepustiti državi. Ta naj bi imenovala upravnike. Če država ne bi imela dovolj novih menedžerjev, bi jih on, gospod Sachs, pripeljal iz tujine. Takšno rešitev je ponudil tudi Poljakom in jih je tja pripeljal. V nekaj takšnih poizkusov smo šli tudi pri nas. Spomnite se na IMV Novo mesto, na Videm Krško. Ve se, kakšna je bila usoda teh dveh podjetij. Zato smo zavrnilo Sachsov model. Če je, recimo, Sachsov model primeren za Romunijo, Poljsko itd., ker je tam menedžment podjetij zares menda zanič, je najmanj sprejemljiv za Slovenijo, ker je najbolj na zahodu.

Kaj pa je bistvo tretjega sociološkega modela? Temelji na spoznanju, da je treba razdeliti lastnino zaposlenim v podjetjih do tiste višine, da oni postanejo faktor lastniške in upravljalске strukture v novi zgradbi podjetja. To ni kompromis med Sachsom in Mencingerjem. To je delitveni model, jaz ga imenujem sociološkega, in ta je od vsega začetka prisoten. To ni gnil kompromis, to je principialna tretja varianta, da bo jasno!

V to, ali vračati ali ne vračati Cerkvi, se ne bom spuščal, čeprav imam drugačno mnenje, bi pa odprl drugo, zelo zanimivo vprašanje, in sicer, kdo je ustvaril podjetja. Takrat, ko sem pripravljaval prvi osnutek zakona, sem bil v približno petnajstih podjetjih različnega tipa, geografsko razdeljenih po Sloveniji. Bil sem tudi na nekaj posvetih, na razgovoru pri gospodu Bajtu, vse zaradi tega, da bi si bil na jasnem o tem, ali je mogoče ugotoviti izvirnost lastnine. Izkazalo se je, da to ni mogoče, zakaj vse preveč je bilo raznih sprememb. Recimo, včasih so nekatera podjetja imela carinske olajšave, druga cenovne olajšave, tretja kredite, ki so bili potem v bistvu odpisani ali prolongirani. Pri visokih stopnjah inflacije je prolongiranje kredita pomenilo reprogramiranje kredita ali celo njegov odpis. Zato je trditev, da so podjetja nastala iz dela delavcev, hudo enostranska. Za petnajst podjetij sem poskušal ugotoviti, kolikšen del vrednosti tega podjetja je iz ustreznega vira. Ugotovil sem, da je pet virov za lastnino podjetij na Slovenskem. Prvič je bivša lastnina, če jo tako imenujem, ali lastnina bivših lastnikov. Ne moremo je spregledati. Ta je zelo različna od podjetja do podjetja, vendar je ni mogoče prezreti. Drugi vir je delo bivših delavcev v teh podjetjih. Tudi tega ne moremo zanikati. To so generacije, ki so gradile, ustvarjale. Potem je delo sedanjih delavcev. Tudi tega ni mogoče utajiti. In naposled je tu tudi delo drugih državljanov v infrastrukturi, zdravstvu, šolstvu. Nekdo bo rekel, saj je podjetje plačevalo zdravniku zdravljenje svojih delavcev. Pa bi odvrnil, saj je tudi tem delavcem bilo plačano njihovo delo. Če zdaj govorimo o tem, da je bilo podplačano in da je razlika rezultirala v vrednost podjetja, potem je bilo podplačano tudi delo zdravnikov. Upal bi se trditi, da je bilo delo učiteljev in zdravnikov celo še mnogo bolj podplačano kot pa delo delavcev v podjetjih, in sicer zato, ker niso imeli nobenega vpliva na formiranje svoje cene, medtem ko so delavci v podjetju imeli in so marsikdaj najedli ali celo pojedli podjetje. No, in peti vir je bil seveda država sama s svojimi različnimi viri, kot npr. mednarodne zadolžitve, razne vojne odškodnine, inflacija ipd. To se pravi, da gre za najmanj pet virov izvirne vrednosti podjetja. Rad bi, da bi mi kdo pokazal vsaj eno podjetje, za katero bi lahko rekli, da pa je v celoti nastalo iz tega in tega vira. Podjetje, kjer sem ugotovil, da je v največji meri nastalo iz dela delavcev, je bilo ETA Cerkno. Približno šestdeset odstotkov je v njem njihovega dela. Podjetje, ki je najmanj nastalo iz dela delavcev, je ogromno in se imenuje Hoteli Bernardin. Naj me kdo poskuša prepričati, da so Hoteli Bernardin rezultat dela natakarev v teh hotelih.

Veljko RUS: Zelo težko bi reagiral na uvodne besede vseh prisotnih kolegov. Rad bi opozoril na eno stvar, in sicer na to, da pravzaprav govorimo o različnih razvojnih obdobjih in da so ta tudi v resnici prisotna pri nas: eno je predindustrijska družba in predindustrijski kapitalizem, drugo je potem industrijska družba, o kateri je govoril kolega Pintar, tretje pa je postindustrijska družba. Vsako od teh obdobji ima svojo logiko. Zadnje od omenjenih ima, recimo, drugačno razmerje delitve dela med menedžerjem, lastniki in pa delavci kot prejšnji dve. Zaradi tega prihaja tu, ob tem omizju, pravzaprav do različnih hipotez glede tega, kaj so optimalni modeli kontrole in regulacije v podjetjih. Če razmišljamo o industrijski družbi (in o tej je kolega Pintar predvsem govoril), ima lastnina drugačen status, drugačno funkcijo kot v predindustrijskih ali pa v postindustrijskih družbah. Prvič, lastnina je kolekti-

vizirana skozi delničarstvo in se tudi na ta način pravzaprav rešuje problem mobilnosti kapitala, o katerem je govoril kolega Pečenko, drugič pa nima več menedžerske funkcije niti nima več funkcije kontrole menedžmenta. Vemo, da je menedžer v veliki ameriški korporaciji tisti, ki najema kapital, ni pa kapital tisti, ki bi najemal menedžment. Vse je torej postavljeno na glavo. Mi nismo več predindustrijska družba, zato je po mojem mišljenju popolna utopija pričakovati, da nas bo »pravi lastnik, torej tisti, ki naj bi bil dovolj močan, rešil vseh skrbi s tem, da bi uveljavil učinkovito kontrolo nad menedžmentom. V neki predindustrijski ali pa klasični kapitalistični družbi je ta cilj morda uresničljiv, v zdajšnji, naši pa kaj takega ni mogoče. V takšni seveda prevladuje kooperacija, saj je delitev dela že v znatni meri uveljavljena. Mislim, da je kolega Pečenko napačno interpretiral kolego Pintarja. Le-ta je ravno poudaril, da gre v industrijski družbi za kooperacijo, integracijo, združevanje in povezovanje, medtem ko gre v klasičnem predindustrijskem kapitalizmu za konkurenco.

O postindustrijski družbi zdaj ne bom govoril, ker bi se zadeve zapletle. Omenim naj le, da gre v zvezi z njo za drugačne kriterije regulacije in za drugačne medsebojne odnose med subjekti, o katerih danes govorimo. V neki veliki industrijski korporaciji ima upravni odbor, ki je kontrolni organ menedžmenta, bolj ali manj dekorativno funkcijo. Seveda kljub temu prevzema riziko namesto menedžerjev. V tem smislu je menedžer ravno tako neodgovoren upravnemu odboru delničarjev, kot je v neki bivši samoupravni delovni organizaciji z družbeno lastnino neodgovoren delavcem. Če je odgovoren, je odgovoren svojim kolegom ali pa svoji profesiji.

Vse to, kar sta govorila kolega Pirkmajer in Pečenko, gotovo velja za predindustrijsko družbo. Do neke mere, to je interesantno, se bodo ta razmerja ponovno uveljavljala v postindustrijski družbi. Upoštevati bi bilo treba, da bo vedno več družinskih firm; to ni trend, ki bi veljal le za Slovence kot majhen narod, v katerem bo prevladoval majhen kapital, to je trend, ki vedno bolj prevladuje tudi v Ameriki. Družinske firme se vračajo zaradi razvoja tehnologije in zaradi načina potrošnje. Proizvodu se vse bolj pogosto dodaja tudi storitev. Zato se logika celotnega proizvodnega področja spreminja. Nastaja tako imenovana butik proizvodnja. Z njo pa se seveda spet vrača oziroma ponovno uveljavlja klasični model, kjer sta lastnik in menedžer in upravitelj bodisi združena v eni osebi ali pa tesno povezana.

Tako različne teorije, ki so se pojavile tu za isto mizo, so po mojem mišljenju veljavne za določen tip kapitalске družbe: za industrijsko, predindustrijsko ali pa postindustrijsko družbo.

V zvezi s celotno uvodno razpravo bi rad reagiral še na konflikt, ki je vseskozi prisoten v polemikah o lastninjenju in ki je prisoten tudi tu med mano in kolegom Pečenkom: gre za problem notranjega in zunanjega lastnika. Kar je kolega Pečenko rekel v zvezi z zunanjim lastnikom, da je namreč zunanji lastnik tisti dejavnik, ki bo uvažal spremembe, moderniziral podjetje, nosil riziko in zagotovil mobilnost kapitala, vse to po mojem mnenju ne drži oziroma velja le pod določenimi pogoji in za nek določen tip industrije. Tisto, kar je osnovno v Mencingerjevem modelu lastninjenja, ni neodplačana oziroma odplačana privatizacija, ampak poudarek na notranjih lastnikih. Drugo so lepotne napake, ki jih je mogoče popraviti. Recimo: v turizmu traja investicijski cikel 15 ali pa 30 let, v industriji pa dva ali tri mesece. Glede na to ima seveda

odplačevanje kapitala ali pa delnic popolnoma drugo dimenzijo v industriji, recimo v klasični kovinski industriji, kot pa jo ima v neki turistični industriji. Nevzdržno je torej to, da je zakon uniformiran in ne upošteva razlik med panogami. V tem pogledu je podoben prejšnji normativno-ideološki praksi, ki je uveljavljala enake norme za popolnoma neenake razmere, v katerih posamezna podjetja delujejo. Glede sedanjega predloga zakona o lastninjenju pa še to: kar zdaj predlaga Deželak, in sicer, da se uvede večje popuste za odkup delnic in da se s tem omogoči hitrejši in lažji uveljavljanje notranjih lastnikov, je ena od popolnoma realnih možnosti. Predlog komisije, da se delovni staž ne upošteva kot merilo za ugotavljanje delovnega prispevka, pač pa naj se upošteva starost, pomeni zame bistveni korak nazaj in je v nasprotju z vsemi principi nagrajevanja po delu, akumulacije ipd. Če se že ne more ugotoviti, koliko je kdo delal in koliko je njegovo delo stalo, potem naj se upošteva vsaj izobrazba, ne pa starost. Izobrazba je tista, ki ima izrazito kontribucijsko funkcijo, poleg tega pa v večji meri deluje v korist notranjih lastnikov. Skratka, ti amandmaji, če je sploh še čas, bi morali iti v popolnoma nasprotno smer, kot gredo sedaj, in sicer v krepitev notranjega lastnika, tako da se mu olajša odkup. Namesto da se mu »šenkuj« še več delnic, naj se mu podaljšuje doba odplačevanja, naj se upošteva njegova kontribucija in zmanjša delež tistih delnic, ki gredo državljanom. Če danes govorimo o tem, da je važna neanonimnost lastnika, potem je seveda popoln nesmisel govoriti o tem, da so državljske delnice nekaj, kar bo imelo s funkcionalnega ali s sociološkega vidika pozitivne posledice, saj je državljan najbolj anonimen, poleg tega pa tudi pasivni delničar.

Edo PIRKMAJER: Naj se še jaz oglasim, najprej glede dveh ali treh modelov. Seveda so trije modeli. Tretji, sociološki, je vključil tudi zaposlene. Moram pa povedati, tokrat v zagovor Sachsa, da je bil on tisti, ki je predlagal delitev desetih odstotkov delnic zaposlenim, in to zlasti tistim v velikih podjetjih. Potem pa so ocenili, da bi bilo boljše, če bi jih lahko dobili dvajset odstotkov, in pri tem je tudi ostalo. Drugo, kar želim povedati, je to, da je bistvena razlika, ali se nekaj deli prebivalstvu, vključno delavcem, ali pa, če še naprej država ohranja lastnino v obliki prednostnih delnic, kot je bilo ali je predlagano v prvem modelu. To sta dva bistveno različna pristopa in zaradi teh bistveno različnih pristopov sem tudi govoril o dveh principih ali modelih. Ne smemo pozabiti, da delitev, ki gre v obliki lastniških certifikatov enako vsem državljanom, omogoča zaposlenim, da kupujejo oz. da zamenjajo te lastniške certifikate v podjetju, v katerem so delali. Drugo vprašanje, ki se je pojavilo v razpravi, zadeva odnos med menedžerjem in lastnikom. Res je, kar pravi kolega Rus, namreč, da so menedžerji tisti, ki najemajo kapital, in ni kapital tisti, ki najema menedžerja. Vendar obstajajo tu določene korelacije, kar velja zlasti za velika podjetja. Kako pa lastniki kapitala reagirajo na slab menedžment? Tako, da delnice takih podjetij prodajo in odnesejo svoj denar drugam. In ko se začne nekemu podjetju to dogajati in začne vrednost delnic na borzi padati, ima to konsekvence, ne sicer direktne, ampak indirektno, da se menedžment zamenja. Kakšni so ti mehanizmi? Koliko nekdo kot individualni lastnik, recimo, desetih delnic, v primerjavi z milijon, kolikor jih je bilo izdanih, lahko vpliva, da bodo direktorja zamenjali, je seveda zelo problematična in odprta zadeva. Sicer obstajajo določene korelacije med lastnikom in

menedžmentom, čeprav je seveda tudi res, da so zlasti v velikih podjetjih menedžerji tisti, ki imajo polno avtonomijo in polno oblast. Ena sama stvar jih kontrolira, in to je naloga, da zagotovijo dobiček. V našem prejšnjem sistemu te obveze ni bilo oz. je bil dobiček lahko tudi nič, če je le podjetje še eksistiralo. Vprašanje družinskih firm. Pritrdil bi kolegu Rusu. Mislim, da je ustanavljanje družinskih firm in majhnih enot, kjer je lastnik in menedžer ista oseba, ena izmed karakteristik postindustrijske družbe. Gre v bistvu za to, da se premaga tista funkcija lastnine, ki jo je v anketi in v sporočilu iz ankete omenil kolega Rus, ko lastnina ni pretežno vir užitka in luksuza, zapravljanja, zagotavljanja porabniškega gledanja, pač pa orodje, s katerim lastnik, družina dela. Iz takega odnosa do lastnine izvira tudi težnja lastnika, da jo ohrani in reproducira. Glede notranjih in zunanjih lastnikov sva imela s prof. Rusom že nekoč debato. To je tista točka, v kateri se z njim nikakor ne strinjam, čeprav se v mnogih drugih pogledih strinjava. Če ima firma notranje lastnike, praviloma ne izkazuje dobička, in to zato, ker je mnogo drugih načinov, kako lahko zaposleni, ki so hkrati lastniki, presežno vrednost ali pa dodano vrednost, ki nastaja pri gospodarjenju, prevedejo v svoj osebni dohodek. Veliko bolj praktično je to delati preko mehanizma plač in podobnega, ne pa preko mehanizma dobička, ki ga družba obdavljuje. Tudi v socializmu smo imeli podoben (samoupravni) model. Vsa dodana vrednost se je razdelila tistim, ki so takrat bili in so imeli pravico do nje, se pravi tistim, ki so bili v njej zaposleni. In zato je bilo funkcioniranje na pozitivni ničli pravzaprav tisto, kar je bil cilj ali pa dosežek podjetja, ki je bil družbeno sprejemljiv in koristen. Seveda je jasno, da to, če so lastniki hkrati tudi zaposleni, na nek način prispeva k motivaciji. Ta model se v svetu marsikje uporablja, zlasti v manjših in manjših srednjih podjetjih, v velikih podjetjih pa takšna rešitev v glavnem ne funkcionira.

Še nekaj besed o zadnji zadevi, ki jo je omenil kolega Rus. Lahko mu zagotovim, da sestavljalci amandmaja, po katerem naj se leta službe zamenjajo s starostjo, niso imeli nobenih globljih ideoloških pogledov, ampak samo praktične. Že samo to, da za deset odstotkov prebivalstva ni znano oz. nima Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje podatkov o njihovi zaposlenosti, je velik tehnični problem, ki bi povzročal vrste pred okenci uradov za socialno zavarovanje. Upoštevati izobrazbo? Tega bi se bal še bolj, ker pač poznam, kako te tehnike gredo. To načelo bi bilo popolnoma neizvedljivo, saj nimamo evidence o tem, kakšno izobrazbo ima sleherni od dveh milijonov ljudi. Amandma je bil nujen že zato, ker zakon govori o delovni dobi, delovna doba pa ni nikjer definirana. Kaj pa je to? Ali je vanjo vključen beneficirani staž, ali je to delovna doba v Sloveniji, ali je to delovna doba kjerkoli v svetu? Torej neka dopolnitev v tem smislu je vsekakor potrebna, so pa to tehnična vprašanja.

Bojan PEČENKO: Mislim, da do nesporazumov prihaja predvsem na jezikovni ravni, ne pa toliko po vsebini. Vendar se ne morem strinjati s pogledi gospoda Rusa glede notranjega in zunanjega lastništva. V tem se pridružujem mnenju gospoda Pirkmajerja. Z notranjim lastništvom se srečujemo v samoupravnih podjetjih, kjer so bili samoupravljalci de facto kolektivni lastniki. Raziskave o učinkovitosti podjetij, o obnašanju in motivu samoupravljalcev kot upravljalcev družbenega kapitala, so nedvomno pokazale že pred mnogimi leti, da se delavci navzven iden-

tificirajo kot kolektivni lastniki podjetja. S priznanjem kapitalskih odnosov smo razmerje tudi uzakonili, s tem ko smo tudi naložbam kapitala v drugih podjetjih priznali kapitalsko naravo. Tudi danes v podjetjih delavci razmišljajo, kaj se bo po lastninjenju spremenilo, kdo drug kot oni sami bo potem upravljal podjetje, kdo naj bi to pravico delavcem sploh mogel odvzeti? Zato se moramo vprašati, kaj v bistvu delavci pričakujejo od lastninjenja in ali je v zakonu izbrana smer pravilna ali ne. Popolnoma se strinjam z nasprotniki brezplačne razdelitve, češ da ta ni ekonomsko učinkovita. Kajti, če nekdo nekaj dobi zastonj, potem praviloma tega ne zna ekonomsko prav ceniti. Nekateri bi to znali izkoristiti, za druge pa tako pridobljena lastnina ne bi imela prave vrednosti in je ne bi znali uporabiti na ekonomsko pravičen način.

Ob spremljanju razprave o lastninjenju pa se mi zdi vendarle vredno opozoriti na prevladujoče spoznanje (dr. Bajt, dr. Kovač), kako brez razdelitve ne bo šlo. Model zakona se je sicer spreminjal, toda prevladalo je spoznanje, da je razdelitev nujna. V trenutku, ko je bil prvi model v bistvu že zavržen, je bil že pripravljen tudi model razdelitve. Menim, da se moramo soočiti z realnostjo v podjetjih, kjer ljudje želijo tako razdelitev.

Igor VIZJAK: Dovolite, da se priglasim k razpravi. Zastopam »barve« Svobodnih sindikatov. Današnjega omizja se udeležujejo še naši člani, zato naj jih predstavim: Zvone PAVLIN, predsednik Svobodnega sindikata v ADRII CARAVAN, ki je sedaj v lasti Sklada Republike Slovenije za razvoj, Brane BAMBIČ, predsednik Svobodnega sindikata v KRKI, in Jože MIKLIČ, sekretar Območne organizacije ZSSS v Beli krajini.

Izrečenih je bilo nekaj ocen oz. trditev, s katerimi bi se bilo potrebno soočiti. Predvsem menim, da je imelo delavsko samoupravljanje resne slabosti, pa vendar je bilo boljši nadzor družbeni lastnini, kot ta, ki ga izvaja država v zadnjih dveh letih. Dopusča se anarhičnost. Res je, da smo se odločili, da se družbena lastnina transformira v druge oblike lastnine na revolucionarni način po mirni poti, da bodo iz samoupravljalcev nastali kapitalisti in mezdni delavci, vendar to še ne more biti opravičilo za to, kar se dogaja.

Menim, da bi bilo potrebno oceniti, kakšna bo Slovenija npr. leta 2000. Kakšna bo takrat družbena stratifikacija v državi? Znanstvenikom je omogočeno eksperimentiranje, politikom ne. Politiki morajo oceniti posledice odločitev, ki jih sprejemajo. Družbeno lastnino bomo lastnili samo enkrat in nikdar več. Ko bo ta proces začel, ga ne bo mogoče več ponoviti. Ali smo sploh ocenili posledice tega zakona? Ali pa se gremo pustolovščino in vemo samo to, da se bo končala tako, da družbene lastnine drugo leto ne bo več. Menim, da so si Slovenci zaslužili odgovor o prihodnosti države, v kateri bodo živeli, in njeni vlogi posrednika med delodajalci in delojemalci.

Kar zadeva delavski odkup, pa tudi nisem prepričan, ali je to samo možnost, ki jo zakon daje, ali pa je morda to tudi priložnost, ki jo velja izkoristiti. Menim, da gre za možnost, ki jo je potrebno pretehtati in ne za priložnost v vsakem primeru. Odločili smo se namreč, da bomo na enak način lastnili tudi ekološko sporne objekte, podjetja, ki imajo negativen rezultat.

Glede na to, kako se danes »ravna« z delavci in »varuje« njihove pravice, se mi zdi, da gremo v zelo zgodnjo fazo kapitalizma, na volitvah pa smo ljudem obljubljali Evropo. V Evropi ni več delavskega razreda, pa

ne zato, ker se delavci ne bi bili sposobni »osvestiti«. Kapital je v tej Evropi pomemben, delo, predvsem pa znanje sta nujna. Brez varnega okolja bosta produktivnost in motiviranost za rezultate še naprej padala. Strah ne more biti motiv.

Upal bi si trditi, da lahko postane delavski odkup tudi najdražji nakup. Za kaj gre? Delavcem obljublamo 25-odstotni popust, vemo pa, da se danes terjatve vnovčijo med 20 in 30 odstotkov njihove bilančne vrednosti. Če je ponudba velika in denarja ni, je lahko sicer nakup poceni, tak nakup pa je lahko tudi zapravljanje.

Samo iskanje lastnikov nič ne spremeni, pomembno je, kaj bodo ti lastniki ukrenili. Z otvoritveno bilanco bodo precenjeni stene in objekti, ti pa so koristni samo, če kaj dajejo, se pravi, če imajo izdelki, ki se v njih proizvajajo, trg, in če se prodajajo z ostankom. Na lastnino bi bilo potrebno gledati dinamično in ne statično.

Delavski odkup je lahko sporen, saj če se delavci zanj odločijo, ne morejo nadzorovati procesa odkupa. S *sukcesivnim* odkupom si pridobijo tudi upravljalске pravice, takoj ko dobijo skladi večinsko lastninsko in upravljalško pravico.

Tak lastninski zakon pomeni odlivanje akumulacije iz podjetij v državne in paradržavne institucije. Delavci naj bi odkupili podjetje iz dobička, ki ga je seveda potrebno ustvariti. Če tega ne bo, bodo potrebni prihranki, ki pa jih je komaj za šestino vse družbene lastnine. Ali se lahko zgodi, da bodo delavci postali lastniki obubožanih podjetij, ali celo, da bodo novi delničarji tudi brez zaposlitve? Tudi to se bo dogajalo. Kot lastniki bodo odlivali akumulacijo, za razvoj pa bodo najemali kredite, ki še nekaj časa ne morejo biti poceni. Ali ni to nesmisel? Del kupnine bi moral ostati v podjetjih kot trajni obratni kapital.

Kaj je s pravicami delavcev, ki so kršene, npr. z neizplačanimi plačami? Ob tem, da se enim cena oporeka, se ustvarjajo »bay pass« podjetja, prihodki se zadržujejo na tujih žiro računih, na račun obrestnih mer se seli kapital v banke, zaradi tečaja tolarja se seli kapital od izvoznikov k uvoznikom. Danes so najbolj zavarovani sicer slabi bančni plasmaji – najmanj dvakrat: enkrat z obrestno mero, ki vključuje poslovni rizik, in drugič s hipotekami. Vse se izide, le delavec je predrag. Nihče ne pove zakaj: ali zato, ker je previsoka njegova mezda, ali zaradi davkov in prispevkov, ki več ne zadoščajo za enak nivo pravic zdravstva, šolstva, pokojninsko-invalidskega zavarovanja ipd.

Centralno vprašanje je, kdo bo dobil »kupnino«. Za to je družbena lastnina zanimiva. Kdor bo dobil kupnino, bo dobil družbeno, z njo pa tudi politično moč. Za to gre. Za novo prerazdelitev družbene in politične moči. Tudi na račun spremembe delovne dobe s starostjo kot kriterijem za razdelitev certifikatov.

Želim, da se pogovorimo tudi o nekaterih teh stališčih oz. vprašanjih. Potem bi bilo potrebno to prenesti med ljudi, ki se jih lotevajo tudi občutki dvoma in bojazni pred nakupom blaga z napako.

Emil Milan PINTAR: Mislim, da ste postavili veliko zelo težkih vprašanj. Morali bi se vrniti na razpravo ob pripravi zakona.

Prvo vprašanje: kakšna bo stratifikacija, ki jo ta zakon odpira, konec tega stoletja? Ta zakon je od vseh zakonov, kar sem jih videl, videl pa sem vse vzhodnoevropske zakone o privatizaciji, najbolj socialdemokratski in uvaja najnižjo stratifikacijo ali ohranja največ družbene integracije od tistega, kar lahko naredimo. Sedaj, seveda, bo odprla stratifikacijo. To je popolnoma jasno, ker lastninjenje in uvajanje lastnine

pomeni pristati na lastninske razlike. Ali je to prav ali ne, ne vem. Toda o tem ne odločam jaz, ampak so odločili volilci, ki so šli masovno volit tistega, ki je ponudil vračanje lastnine in lastninsko družbo. Zato je zame tisti trenutek, ko sem priznal volitve pred dvema in pol letoma kot legalne in nikoli nisem o tem dvomil, tisti trenutek je bila zame družbena razprava, ali bomo šli v to ali ne, končana. Začela pa se je strokovna razprava, da bi dobili najmilejšo obliko lastninske družbe. Problem stratifikacije ni problem tega zakona, je problem slabega gospodarstva in napačne vladne politike. Navedel bom pet podatkov, da boste videli, na kaj mislim.

1. Leta 1987 smo imeli 840.000 zaposlenih, danes jih imamo 643.000. Če pogledamo, kje so ti zaposleni, boste videli, da jih imamo v negospodarstvu takrat 137.000, danes 131.000; razlika je nepomembna 3,6 odstotka. Pomembna razlika je v gospodarstvu: takrat zaposlenih 703.000, danes 512.000. Skoraj vsa ta razlika je kompenzirana v industriji, takrat 380.000, danes 270.000. Vidimo na katerem področju nam pravzaprav delovna mesta umirajo in kaj povzroča stratifikacijo.

2. V tem trenutku je približno 1.100 podjetij v Sloveniji z blokiranimi žiro računi, od tega okoli 850 v industriji, ali drugače: od 270.000 zaposlenih v industriji, jih je približno 135.000 v podjetjih z blokiranimi žiro računi. Slika je jasna, da to ni stvar zakona, ampak da se nam stratifikacija pelje v deželo, če zakon sprejemamo ali ne, da v resnici privatizacija še ne vpliva na to, kar se dogaja. Tu sem za strokovno poglobljene razprave. Ko bo nastopila revščina in ko bo nastopila stratifikacija, ne narediti napake in reči, da jo je povzročil zakon o privatizaciji. Povzročilo jo je dejstvo, da 15 let zamujamo z reformami, na katere pa tudi nekateri 15 let opozarjamo. Slovenija ima 5.000 dolarjev na prebivalca od leta 1972 naprej in veste, kolikokrat smo na to opozorili in kje je izhod iz tega. Izhod ni nazaj v industrializacijo, izhod je v postindustrialni model, kjer bomo znali pobrati davke tudi v kvartarnem sektorju in s tem razbremenili gospodarstvo in izenačili pogoje. Kaj imamo pa sedaj? Iluzionistično analizo ekonomistov, ki pravijo, da so plače prevelike in jih hočejo pod 400 DEM v gospodarstvu. Veste pa, kam to pelje. Plača pod 400 DEM je za ekonomista rešitev, ker je delo poceni, za sociologa pa pomeni katastrofo, ker ne omogoča razvoja socialnih servisov, ker uničuje delitev dela, ki jo že imamo, ker pelje v »fuš« in v sivo ekonomijo, ki povzroča najvišjo stopnjo socialne diferenciacije. Sedaj se pa odločite, ali bo šla vlada svoje razvojne projekte in razvojno strategijo preverit, kot ona reče, v stroko, pa pod stroko razume samo tistega, ki ga sama plačuje za to, da je makroekonomist v tej vladi, ali bo kdaj znala poslušati še koga drugega, ki ga ne imenuje in ne razume kot stroko. To, v kar nas pelje, je zame razvojna katastrofa. Zato sem prej rekel, ostal nam bo post, pa nič drugega. Stratifikacija ni posledica privatizacije, ampak je privatizacija poizkus, da pobegnemo še hujši stratifikaciji, kot nam sedaj dejansko grozi.

O drugem pa čisto na kratko: ali je notranji odkup zakonska možnost ali priložnost. Je resnično priložnost. Približno 300 podjetij je v letu 1992 formiralo nek kapital, seveda ne od tistih 1.100 z blokiranimi žiro računi, in zanj je plačalo družbene prispevke. A kaj se je zgodilo:

Vlada, ki ne zna brati statistike, je zaradi vplačanih davkov na dobiček mislila, da se v Sloveniji deli tako velik dobiček ali plače. Zato je omejila dobiček in plače. Ni videla, da se dejansko ni delil ne dobiček ne plače, ampak so se plačali prispevki na kapital, ki je bil ustvarjen in rezerviran za notranji odkup.

Vsa ta podjetja bodo sedaj z lahkoto kupila delnice od države, mogoče ne v enem sunku. V resnici podjetja ob razdelitvi 20 odstotkov potrebujejo samo še 11 odstotkov delnic do kontrolnega deleža. Za ta denar se je potrebno odločiti. Vi izhajate iz predpostavke, da morajo delavci povsod dobiti kontrolni delež. Zakaj bi imel delavec kontrolni delež, če podjetje ne nosi profita? Lastnina je kolo, ki ga je potrebno poganjati. Ustvariti kontrolni delež v podjetju, ki ne nosi dobička, je metanje denarja proč in tudi denar ne gre ven. Nehajmo govoriti, da bi v vseh podjetjih morali delavci dobiti kontrolni ali celo večinskih delež, če je pa večina podjetij nesmiselnih, kakršna so. Da bi odblokirali 1000 podjetij s 155.000 zaposlenimi, nam manjka približno 2,5 milijarde DEM. To je približno 15.000 DEM na delovno mesto.

To so znani podatki: da delavci najdražje odkupujejo delnice. To se lahko zgodi v tistih podjetjih, kjer bo vrednost podjetja, izračunana po otvoritveni bilanci, znatno večja kot vrednost podjetja, izračunana na osnovi ocenitve. Na to sem opozoril. Tu imamo konflikt z agencijo, ki sili v visoko vrednost podjetij, kar zame pomeni sprejeti veliko breme, ker bo kapital strošek v novem sistemu. Ti amandmaji, o katerih govorite, že odpirajo druge možnosti, ker govorijo o transakciji vrednosti vsakega deleža delnic posebej in mi poskušamo doseči to, da če se bodo delnice ceneje prodajale navzven, naj ta cena velja tudi navznoter. Drugače se pa to lahko zgodi in zame je to napačna interpretacija, ki jo je agencija vsilila skozi uredbo o programu, ki pa v zakonu ni bila tako mišljena.

Delavcem neizplačane pravice v podjetju — Tu se moramo dogovoriti, za kakšne neizplačane pravice gre. Vi ste verjetno mislili na pravice, ki izhajajo iz neke vrste obveznic, ki jih je podjetje razdelilo med delavce, ker jim ni moglo razdeliti plač. Ampak, če govorimo o družbenem podjetju, imajo delavci tam vso pravico, da si določijo plače. Če si niso mogli določiti večjih plač ali si jih niso mogli izplačati, to pomeni, da niso ustvarili kapitala. Če tega kapitala niso ustvarili, ta kapital ne obstoji. Če sedaj podjetju priznamo njegove obveznosti kot pravico na kapital, ki ga ni ustvarilo, sprožimo nov inflacijski cikel, ker bomo lastniško kompenzirali nekaj, česar ni bilo ustvarjeno. Delavec zato ni dobil plače, ker v podjetju ni ustvaril dohodka. To je evidentno. Sedaj, seveda, pa, da nimamo kontrole, koliko je zadolžnic, vemo, da je vrsta podjetij že sprejela odločitve, da bodo te zadolžnice na novo natisnili. Sam sem videl sklepe delavskih svetov o tem. Imamo podjetja, kjer so računovodje pokupili po 10 odstotni ceni večino zadolžnic v podjetju in če jih priznamo kot kapitalski vložek, bodo dejansko dobili to računovodje in ne delavci. Za to smo se po hudih razpravah in prepirih odločili, da se v to, namreč, če je delavec sam sebi izdal zadolžnico (delavec sebi kot delodajalcu), ne spuščamo. Veste, jaz si tudi lahko dam zadolžnico, da je moje popoldansko delo danes vredno 10.000 in grem s to priznanico na bencinsko črpalko, končal pa bi v norišnici. Torej ne smemo poenostaviti reči: delavske pravice se ne priznajo. Videti moramo, kaj je interes družbe. Ta pa ni umetno ustvarjeni kapital. Torej kapital, ki ga ni. In zadolžnice so prav takšen umetno ustvarjeni kapital,

ki ga ni. Če bi bil, bi bil izplačan kot plače.

Glede certifikatov: o tem smo imeli hude razprave. Sam sem bil proti temu, da upoštevamo leta zaposlitve. To so predlagali sindikati in stranke. Največji zagovornik je bil takrat g. Potrč. Mislim, da zgodba tudi sedaj ni končana. O tem bo po mojem mnenju razprava v parlamentu grozljiva. Gre pa seveda za nekaj vprašanj. Tako in drugače diskutiramo o neki stopnji pravičnosti in neki stopnji tehničnih možnosti. Najpravičnejše bi bilo, če bi lahko vsakemu izmerili njegov prispevek in vsakemu dali različen certifikat. Pri dveh milijonih to ni mogoče. Najenostavnejše bi bilo, da bi dali vsem enak certifikat. Med tema dvema skrajnostima – pravičnostjo in enostavnostjo – je potrebno poiskati pot, ki je še dovolj pravična, pa že dovolj enostavna, ali ki je še enostavna in zadosti pravična. Osebo se zavzemam za večjo stopnjo poenostavitve s tem, da bi dali do 18. leta en certifikat, po 18. letu pa drugega. Ne bom trdil, da je to bolj pravično, je pa bolj enostavno, kajti o pravičnosti moram reči, da sem v hudih dilemah. Imel sem razgovore z ljudmi, ki so trdili, da je potrebno dati upokojujencem največje certifikate, ker so največ prispevali k ustvarjanju. Če pogledamo stopnjo zadolžitve Slovenije, velja ravno tako obratna teza, da je pravzaprav generacija, ki odhaja z dela, največ trošila, kajti naslednja generacija bo plačala stare dolgove, razen če bo naredila še večje in jih prepustila spet naslednji. Tako je vprašanje morale in pravičnosti tu zelo težko in mislim, da ni razrešljivo. Če imate kak dober predlog, je še čas. Smo pa prediskutirali vrsto vprašanj okoli tega: ali imajo pravico do certifikata ljudje, ki so Slovenci, pa niso nikoli živeli v Sloveniji, ali kmetje, ki so že dobili svoje iz kmetijskih zadrug. Ali naj dobijo certifikat še ne rojeni, kar je bil predlog krščanske zveze za naslednjih 300 dni, pa smo se vsi ustrašili, da boste šli delat homocertificatus, namesto na volitve, in smo predlog zavrnil. Tu je ogromno diskusij. Prej je npr. g. Pirkmajer opozoril na nekatere, npr. na delovno dobo – ne vemo, kaj je to. Če gremo na izobrazbo, se bo odprlo isto: priznana izobrazba, nepriznana izobrazba, hitri tečaji, nadalje tuja izobrazba, ki ni v Sloveniji ustrezno nostrificirana itd. Opozarjam pa na to: certifikati bodo tako in tako stali nekaj milijonov DEM. Na nas je: če se odločimo za princip maksimalne pravičnosti, bomo povečali ceno certifikatov za približno desetkrat. Če bomo prenehali komplicirati (bojim se namreč, da nas bosta ravno ta pravica in užitek kompliciranja mnogo stala), se lahko dogovorimo za preproste rešitve. Osebo mi je vseeno, bil bi pa za to, da ne poravnava vseh zgodovinskih, političnih, ideoloških in osebnih travm na certifikatih. Kaj če bi si izmislili in rekli, da osebne, zgodovinske in ideološke travme poravnava v dvobojih, pa nabavimo rapirje, certifikate pa naredimo kot funkcionalno obliko delitve lastnine in upravljalških pravic.

Edo PIRKMAJER: Samo tole bi rekel: Kakršenkoli sistem lastninjenja bi bil sedaj izveden – bi se leta 2020 ali 2030 – vzpostavila neka stratifikacija, neko družbeno ravnotežje, ne glede na to, kateri zakon in kakšen koncept bi bil sprejet. Bistveno vprašanje je, kako hitro se bo novo stanje vzpostavilo. Da se bo, je več ali manj gotovo. Spomnil bi na neko dilemo, ki je bila prisotna tudi pri sestavi zakona, namreč, kakšne so posledice, ker zakona o privatizaciji toliko časa ni bilo. Gotovo je res, kar je govoril diskutant, da je bila v samoupravnih družbi kontrola družbene lastnine bistveno boljša, kot je v sedanjem času, in da so se

malverzacije na račun družbene lastnine takrat težje izvajale. Čim bolj odlašamo, tem bolj podaljšujemo čas, v katerem se lahko izvajajo razne manipulacije. Zato je velika škoda, da je celoten postopek sprejemanja lastninske zakonodaje toliko časa trajal. Danes imamo brez dvoma ustrežnejši zakon, kot so bili prvi modeli. Vprašanje je le, koliko nas je vse to stalo. Mislim, da je potrebno stvari pospešiti, poenostaviti in agonijsko družbene lastnine čimprej zaključiti.

Še glede delovne dobe in starosti. Ker sem bil pri pripravljanju amandmajev dosti blizu, lahko z vso odgovornostjo rečem, da vlada, s katero se pogosto ne strinjam, v tej točki nima nikakršnih političnih ambicij, da bi zakon spremenila v eno ali drugo smer. Gre zgolj za poenostavljanje postopka. Če se bo parlament odločil, da to ostane, kot je, bo pač nekoliko več stalo in tudi to se bo dalo speljati. Mislim, da ni treba iskati velikega političnega ozadja.

Jože MIKLIČ: G. Pintar je odprl dileme o premalo izplačanih osebnih dohodkih po kolektivnih pogodbah. Zniževanje osnovnih osebnih dohodkov do 20 odstotkov je postalo pravilo in ne izjema, ne glede na položaj podjetja. Država je prisilila zaposlene v industriji v takšno razmišljanje. Kljub temu pa so lani zdravstveni delavci iztožili na sodišču (tudi druge dejavnosti) osebne dohodke po kolektivni pogodbi. Delavci menijo, da so premalo izplačane plače zaloga, ki bo prišla prav.

Prej je bilo rečeno, da imajo kapitalno intenzivna podjetja pri lastninjenju precej drugačen položaj od delovno intenzivnih. Postavlja pa se vprašanje, katero podjetje je toliko uspešno, da bo lahko ustvarilo možnost za četrtino notranjega odkupa. Menim, da bi bilo potrebno opozoriti tudi na zahtevnost uresničevanja lastninskega nakupa, kar pomeni, da bomo v enem letu, kolikor daje zakon na razpolago časa, izgubljali tudi moči na proizvodnem področju in trženju. Zato bi kazalo, ko razmišljamo in vključujemo vse te amandmaje, razmišljati tudi o pobudi dr. Rusa, da bi olajšali to obdobje odkupa in na ta način razbremenili vsaj v prvih letih podjetje pri ustvarjanju dobička, da bi lahko lastninjenje izvedli s čimmanj krčev.

Emil Milan PINTAR: Glede obveznic se nismo dobro razumeli. Vsi navajate primer, kako so si pravice iztožili zdravniki. Lahko dodamo še drug primer, kako je policija zagrozila s štrajkom in je dobila povečane plače, zaradi tega pa tudi nekatere družbene službe. Nisem zanikal pravne veljavnosti dolžniškega odnosa, če ste ga pravilno definirali. Vendar s preходом iz družbenega podjetja v podjetje z znanimi lastniki ti dolžniški odnosi ostanejo. Vi lahko iztožite večje plače, vendar se bo veliko podjetij sesulo.

Tudi to pravico imate, saj ste njihovi lastniki. Če to pomeni, da bi z izterjavo teh dolgov sesuli podjetja, je to dokaz, da kapitala ni. Če ga priznamo, pa ga ni, priznamo nebulozen kapital. Začeti moramo novo obdobje na stvarnem kapitalu. Ti dolžniški odnosi pa naj ostanejo. Če bo to podjetje dobro ali boljše poslovalo po novem, naj se tudi izterjajo. Zakon jih ni anuliral, temveč samo pravi, da dolžniških odnosov obvezno ne spreminjamo v tej fazi v lastniške odnose. Tudi drugih dolgov, ki jih podjetje ima do zunanjih upnikov, nismo transformirali v lastniške odnose. Za nas je to dolžniški odnos, kakorkoli ste ga definirali, saj ste bili vi lastniki. V tej fazi, ko je nekontroliran, ga nismo hoteli spremeniti v nebulozen kapital.

Okrog visokokapitalnih podjetij in dobička: moramo se nečesa zavedati. Prej je bilo nekajkrat rečeno (odkimaval sem, ko je kolega Rus to rekel), da je ta zakon v nekem smislu realsocialističen, za vse daje isti model. Zame ni tako, ampak lahko različno mislimo. Ta zakon daje izhodišča. Znotraj teh izhodišč bo nastalo nekaj osnovnih modelov in kakih tristo izvedenk. Vsako podjetje bo šlo v svojo verzijo. Nekaj pa je popolnoma jasno, da ni res, da so delavci kot lastniki enako potrebni v vsaki vrsti podjetja. Kadar gre za visokokapitalna podjetja, gre praviloma za podjetja s tehnologijo, ki nima tekočega tehnološkega razvoja, ampak generacijski tehnološki preskok: tip železarne, tip vaše Krke, Leka, Save itd. Če tam naravnomo večinski delavski odkup, potem bo dohodek podjetja ves čas ali porabljen za plače, če bo to interno, ali porabljen skozi dobiček, če bo eksterno lastništvo. Ko bo pa potrebno zamenjati tehnologijo, se bo podjetje sesulo. Taka podjetja so povsod po svetu ali v lasti države ali v lasti multinacionalk, ki so večje kot države. Zakaj je West-Alpina avstrijska, ne pa avstrijskih delavcev? Zakaj je to isto z Dessaultom ali Renaultom in zakaj je tako s podjetji kot je Krupp ipd.

Ko smo razpravljali o kapitalno intenzivnih podjetjih, nam je bilo od vsega začetka jasno, da ne smemo zavesti delavcev, naj prevzamejo taka podjetja, ker bodo z njimi propadla. Tu mora biti prisoten nekdo, ki je kapitalsko močan, da vleče nekaj let, nato pa vskoči in plača. To je prvo. Drugo pa je, ko pogledamo manjša kapitalska intenzivna podjetja, je izračun takle: Vzemite primer, da je kontrolni delež 31 odstotkov. 20 odstotkov se razdeli, 11 odstotkov morate kupiti v petih letih. To pomeni, da letno kupite približno 2 odstotka, s popustom je to nekaj več kot 1 odstotek. Če podjetje ni sposobno ustvarjati 2 odstotka dobička na leto, ga ne kupite. Izračuni so jasni. Če pa hočete, da delavci postanejo stoddostotni lastniki, je to napačna predpostavka. Moja teza ves čas je, lahko je popolnoma napačna, da delavci morajo postati dejavnik v podjetju, nikoli me pa niste slišali, da morajo postati absolutni lastniki podjetij, kajti zame ni dilema notranji ali zunanji lastnik, ampak eden ali več. Kadar imate enega lastnika, drug ne pride noter, razen če kupi celo podjetje ali 51 odstotkov. Treba je razpreti lastništvo podjetja najmanj med štiri ali pet lastnikov, da so deleži okoli 20, 30 odstotkov, kajti potem lahko še vedno pride nekdo z 20 odstotki kot pomemben solastnik. In tudi ni dileme, ali velika ali mala podjetja. Poznam v velikih podjetjih močno delavsko solastništvo, npr. mednarodna firma Avis. V njih je struktura dela tista, ki pogojuje delavsko solastništvo. Ogromno je podjetij z okoli 10.000 zaposlenimi. Če pa pomislimo na podjetje, kakršno je Krka je delavsko lastništvo za takšno podjetje izjemno nevarna avantura. Že čez tri leta bi se pokazala potreba po kapitalu, recimo 15.000 DEM na delavca, če bi želeli spremeniti tehnologijo. Seveda delavci kaj takega ne bi zmogli. Zato pravim, Krka naj bi bila firma, v kateri naj bo država vsaj 1/3 ali 1/2 lastnik, sicer ne bo razvoja.

Igor VIZJAK: Vsiljuje se mi vprašanje, zakaj včeraj, ko so bili delavci še samoupravljalci, niso enostavno raznesli podjetja? Odločali so le med plačami in akumulacijo ter razvojem. Ne vem, zakaj naj bi jutri kot pravi lastniki ukrepali drugače? Menim, da bodo zunanji lastniki zainteresirani predvsem za to, da se dobiček seli tja, kjer bo dajal več. Notranji lastniki, ki lahko izgubijo več kot samo lastnino, bodo zainteresirani za podjetje tudi iz drugih razlogov. Res je sicer, da kapital in

delovno razmerje nista povezana, v življenju pa se na to gleda drugače.

Menim, da je kontrolni delež pomembna zadeva pri lastništvu podjetja. Verjetno je res, da ni potrebno vselej računati samo z večinskim deležem, ki zagotavlja tudi gotovost pri upravljanju. Takoj na začetku je ta kontrolni delež v primeru delavskega odkupa 41 odstotkov, vendar bo tudi to izredno težko zagotoviti naenkrat.

Branco BAMBIČ: Sem iz Krke in tam zaposlen dobrih dvajset let. Moram reči, da je šel razvoj Krke vsa leta na račun odpovedovanja teh delavcev. O delitvi ustvarjenega dobička smo se vedno dogovarjali. Težnje delavcev so res bile večje plače, ampak ko je vodstvo prikazalo potrebo, da vlagamo v razvoj, če hočemo obstati na trgu, ni prevladalo hotenje delavcev po večjih plačah. To pomeni, da trditev, da bodo delavci, ko bodo postali lastniki, zahtevali samo plače, ni realna. Drugo: Prej je g. Pintar rekel, da imajo stranke pod mizo že precej neplačanih računov. Omenili ste Elan, Videm itd., torej firme, ki so šle v stečaj ali so bile prodane. V razpravi je bilo omenjeno, da je interes strank (vladajočih in ostalih v parlamentu zastopanih), da upravljajo s kapitalom. Glede na vse te neplačane račune, se pojavlja upravičen dvom, da bo ves ta delež, ki ga bodo dobile državne in paradržavne institucije na račun prodaje podjetij, spuhel in bo ostalo še več zadev nerazjasnjenih in nerazčiščenih.

Jože MIKLIČ: Sindikati ponujamo rešitev o dilemi premalo izplačanih osebnih dohodkov, in sicer takšno, da bodo preživeli delavci in država. Gre za kompromis, da delavci participirajo z neto osebnim dohodkom, država pa s prispevki. Ti so sedaj 114 do 120-odstotni. To se pravi, da bi država participirala z 1,20, delavci pa z 1 enoto pri lastninjenju podjetja.

Emil Milan PINTAR: Samo eno vprašanje, da bom razumel. Povejte mi, zakaj hočete večji delež solastnine podjetij, ki niti plač ne morejo izplačevati, kaj šele dobička.

Veljko RUS: Delavci hočejo, če prav razumem, samo svoj denar in svojo lastnino. Nimajo pa nič proti dokapitalizaciji, ki je najbrž edina normalna ekonomska rešitev. To je tako imenovana šesta oblika, o kateri je govoril Bajt. Delavcem in nam je pravzaprav vsiljeno lastninjenje, ki ga je treba izvesti v izredno kratkem času. To me spominja na tisti čas, ko smo morali imeti do 31. decembra 1976 v podjetju vsaj tri tozde, če smo imeli le dva, je bilo vse narobe in je moral direktor na zagovor. Stvari se torej rešujejo kampanjsko, morale pa bi se postopno. Res je, da smo pri nas že »preboleli voluntaristične ošpice«, in nismo poskušali tako kot v Rusiji v petstotih dneh preiti iz socializma v kapitalizem. Če bi šli bolj postopno, bi najbrž najprej razmišljali o tem, kako naj vpostavimo trg kapitala, ki nam dejansko manjka. Branko Horvat je povedal, kako se lahko izvede lastninjenje brez trga kapitala. Namesto da se pogajamo o tem, koliko družbene lastnine bo ostalo notranjim lastnikom, koliko jo bo izhlapelo z državljskimi delnicami oziroma z investicijskimi fondi, bi jo morali spremeniti v lastnino podjetij itd. Če pa smo že v procesu lastninjenja, mislim, da je dobro vedeti, da v nastali kaotični situaciji lastninjenje nima nobenega pravega stratifikacijskega učinka, ampak učinkuje le v smeri večje dezorganizacije in kaotizacije življenja v podjetjih. Zlasti Vzhodni Nemci opozarjajo na to, da se z lastninjenjem dogaja totalna socialna demontaža. Nemški inženirji pri

tem dajejo za primer nasprotno prakso v Zahodni Nemčiji po drugi svetovni vojni, ko so zavezniki porušili tovarne, stroje pa odpeljali v Anglijo, Francijo in drugam. Toda tovarnarji so ohranili menedžment in strokovnjake in zato so lahko z Marshalovim planom takorekoč čez noč postavili Nemčijo na noge. To, kar se dela pri nas, pa je nasprotno. Pri nas se z lastninjenjem razdira socialni kapital, ki se mu reče delovni kolektiv. Še več, nekateri menijo, da se sploh ne splača obdržati obstoječih podjetij. Vendar cilj večje mobilnosti kapitala ni v tem, da razrušimo podjetja in uničimo socialni kapital, saj je danes ta bolj važen kot finančni kapital. V tujini se v podjetjih kot prvi za generalnim direktorjem pojavlja direktor za kadrovsko politiko. Zakaj? Zato, ker je ta element postal ključen za uspeh podjetja.

Iz povedanega je razumljivo, zakaj se zavzemam za uveljavljanje notranjih lastnikov. Poleg tega pa ne gre samo za uveljavljanje notranjega lastnika, ampak tudi uveljavljanje aktivnih lastnikov na račun pasivnih lastnikov. O tem nisem hotel govoriti, ker bi porabil preveč časa, da bi lahko zadevo nazorno **pojasnil**. Lahko le rečem: Aktivni notranji lastniki so lahko menedžment, strokovnjaki, skratka zaposleni, aktivni zunanji pa, recimo, banke, tuji kapital. Nič ni narobe, da je hrvaška banka kupila Elan. V bistvu ni kupila Elana, ampak je pripeljala vanj kapital. Elan je s tem dobil aktivnega zunanjega lastnika, ki je zainteresiran za poslovni uspeh podjetja. Poleg takšnih aktivnih zunanjih lastnikov so možni tudi pasivni notranji in zunanji lastniki: to so bivši upokoјenci in državljani, katerih vloge v privatizaciji nihče ne more racionalno regulirati.

Jože MIKLIČ: Zdi se mi, da smo to dilemo – notranji in zunanji lastnik – malo preveč poenostavili, še posebno, ker ni še nihče pojasnil, kaj pomeni, če hočejo delavci na podlagi dobrega rezultata več pridobiti z višjimi izplačili osebnega dohodka, in kaj, če si isto želijo pridobiti iz naslova dobička. Dobiček je manj obdavčen, kot so osebni dohodki. Trdim tole: Če bi bili delavci notranji lastniki, bi si hitro izračunali, kaj se jim izplača. Imam izračune za nekatere firme. Če bi delavci imeli tretjino ali petdesetodstotni delež in bi bili notranji lastniki, bi se povsem gospodarno in produktivno obnašali. Dokler pa so BOD tako obdavčeni, je največja neumnost pričakovati, da bodo s povečanjem osebnih dohodkov delavci bolj stimulirani za poslovanje podjetja oz. za boljše delo. Strah notranji – zunanji lastniki tiči po mojem drugje. Verjetno v bojazni menedžmenta, da bi težko obvladal delavce, če bi bili notranji lastnik.

Danes smo slišali precej različnih mnenj. Veliko je nedorečenega. Opozoril pa bi še na nekaj:

1. Pravimo, potrebno je spremeniti naše poglede. Vsi, ki gradijo ta sistem, niso nič naredili, da bi se v glavah kaj spreminjalo. Potenciramo predvsem negativne primere, še posebno zato, ker je bilo v prvi fazi (Markovičev zakon) narejene ogromno moralne škode.

2. Za proces lastninjenja pravimo, da je drugi največji proces v našem obdobju. Vendar je zelo slabo kontroliran. Strokovna vprašanja se prepozno razčiščujejo in bojim se, da delavski odkup ne bo naletel na tako velik odmev. Vanj se mora vključiti tretjina delavcev. Za marsikoga bo bolj priložnost kot možnost. Sindikati bomo delavcu morali znati svetovati. Recimo, če bo podjetje kakorkoli zadolženo ali je že prisoten kapitalski delež bank in ostalih v svojem podjetju, pomeni, da ima

Slovesna proglasitev države Slovenije; foto: Joco Žnidaršič (iz knjige Vojna za Slovenijo, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991)

LASTNINA IN LASTNINJENJE delavec zelo majhno možnost priti do večinskega deleža. Možnost ima priti do kontrolnega deleža. Glede na vrsto dejavnosti bo verjetno težko prepričati ljudi, da bodo vplačevali kapitalski delež.

Franci ŠALI: Naj končam razpravo. Misel se vselej ne izteče takrat, kadar ni ničesar več povedati, ampak tudi takrat, kadar je še veliko zadev, o katerih bi morali še kaj reči ali pa so tudi še takšna vprašanja, ki jih preprosto nismo globlje premislili, pretresli, načeli. Za danes, za ta večer bi se zahvalil vsem, ki ste prišli, in bili z revijo Rast in soorganizatorji ter razprave. Tu mislim na Društvo ekonomistov, Društvo pravnikov in politologov in seveda tudi na sindikate. Hvala še posebej uvodnim razpravljalcem. Prepričan sem, da se bomo še srečali z revijo tako ali drugače. Posebej želim izraziti zahvalo tistim, ki so razgovor finančno in tehnično omogočili.

Foto: Milan Markelj

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5-6/1993

Jože Režek **PREVERJANJE ZNANJA V POVEZAVI Z UVEDBO TRIMESTROV**

Težave in problemi pri izvajanju programa osnovne šole nas že dolgo silijo v iskanje novih pristopov pri delu v razredu. Neuspešni učenci so pogosto vir novih težav za delo učitelja, »klima« v razredu in na šoli se praviloma poslabša do te mere, da je tudi sodelovanje s starši in drugim okoljem težko. Zaradi slabšega sodelovanja vseh dejavnikov postaja pouk še težji in že smo v začaranem krogu.

V osnovnih šolah se teh težav zavedamo in na mnogih skušamo delo organizirati tako, da bi vsi učenci šolo doživljali kot prijetno aktivnost in sami tvorno sodelovali v učnem in vzgojnem procesu. Ena največjih ovir je bila prav gotovo **ocenjevanje znanja**, ki je največ prispevalo k slabemu počutju kar precejšnjega števila šolarjev. V zavesti večine učencev in njihovih staršev – žal tudi mnogih učiteljev – je bila **šolska ocena veliko preveč poudarjen element šole**. Kar dolgo je trajalo, da smo izkušnje tujih šolskih sistemov dojeli kot nekaj, kar nas lahko pripelje višje k postavljenim ciljem – zlasti pa do bolj prijazne šole.

Ideja, da bi v šolskem letu zadostovalo manj ocenjevalnih obdobij, je bila tudi na naši šoli sprejeta zelo naklonjeno. Namesto štirih ciklov pridobivanja ocen in sporočanja neuspešnosti s suhoparnimi številkami se nam zdi sistem trimestrov mnogo prijaznejši, saj je več časa namenjenega pridobivanju znanja, uporabi novih metod od projektnega dela, integriranega pouka, nivojskega pouka, praktičnim dejavnostim pa do čisto preprostega pogovora. Mnoge težave se začnejo prav v dejstvu, da se učenec in učitelj – na višji ravni pa šola in dom – premalo dobro poznata.

Že v šolskem letu 1991–92 smo se po temeljitem premisleku o novem konceptu dela odločili za delo v treh ocenjevalnih obdobjih. Predvsem smo začutili, da bomo lažje spremenili nekatere klasične prijeme, zlasti na področju preverjanja in ocenjevanja pa tudi povezave šole z domom.

Kljub veliki vnemi učiteljev in kolikor mogoče načrtovanemu delu pa še vedno pridemo do težav, vendar, vzeto v celoti, sedanje delo prinaša uspehe in nihče od učiteljev se ne bi več želel vrniti na stari sistem.

Zanimalo me je, koliko smo z novim načinom dela spremenili resnično vsebino dela, ali te spremembe, ki smo se zanje dogovorili na pedagoških konferencah, tudi odsevajo kaj napredka v odnosih med učiteljem in učencem in kako poteka sedaj preverjanje znanja, ki naj ne bi imelo več stalne spremljevalke – številske ocene. Odločil sem se za nekoliko objektivnejšo raziskavo. Sestavlil sem VPRAŠALNIK za učitelje in VPRAŠALNIK za učence. Ker pa sem želel dobiti čimbolj resnično podobo, sem k sodelovanju pritegnil tudi sosednjo šolo, kjer letos prvič izvajajo delo v trimestrih, in jih poprosil za izpolnitev vprašalnika. S tem je nastala primerjava, ki pokaže nekatere zanimive rezultate, vidne na grafih. Trud naših učiteljev se že odraža na rezultatih, obenem pa je spodbuda tudi tistim, ki so letos prvič poskusili s tem in morda kdaj dvomijo, ali ima začeto delo sploh svoj smisel. Najbolj pa sem se razveselil nekaterih odgovorov učencev, ki so neodvisno od učiteljev odgo-

varjali na svoj vprašalnik in tako potrdili nekatere domneve o spremeni vsebini prejšnje šole. Odgovarjalo je 33 učencev naše šole, ki obiskujejo 8. razred.

Oba vprašalnika sem sestavil tako, da bi iz odgovorov dobil čim vernejšo sliko o posameznih področjih v zvezi s preverjanjem znanja. Na večino vprašanj sem želel kratke in ozko usmerjene odgovore. Tudi navidez neustrezna vprašanja o počutju ali želja po njihovem mnenju so mi pomagala dobiti popolnejšo podobo o delu na področju preverjanja znanja, ki naj bi bilo osrednja rdeča nit pri poteku trimestrov.

Učitelji so odgovorili na 28 vprašanj iz treh sklopov:

- predstavitev delovnega mesta in delovne izkušnje
- postopki v zvezi s svojim delom
- mnenje o svoji usposobljenosti in morebitnem izpopolnjevanju

Na naši šoli je odgovarjalo vseh 16 učiteljev, na sosednji pa 10. Skupno jih 11 dela na razredni stopnji, ostali na predmetni.

Učenci so odgovorili na 18 vprašanj, ki so jih pobarala o lastnem počutju in postopkih pri preverjanju znanja.

V obeh primerih so bili možni trije načini:

- a) izbirni tip ponujenih odgovorov
- b) alternativni tip med odgovoroma DA in NE
- c) kratek zapis lastne sodbje, ocene, mnenja

Oba vprašalnika sta bila v celoti anonimna, da bi bili odgovori iskreni in bi prikazali resnično situacijo.

- ugotoviti, ali delo v trimestrih prispeva k prijaznejši šoli
- preveriti, kako učitelji doživljajo in izvajajo predvidene spremembe
- preveriti pri učencih, kako doživljajo spremembe
- dobiti povratno informacijo za nadaljnje usmerjanje pedagoškega dela

In katere cilje sem hotel doseči s to nalogo?

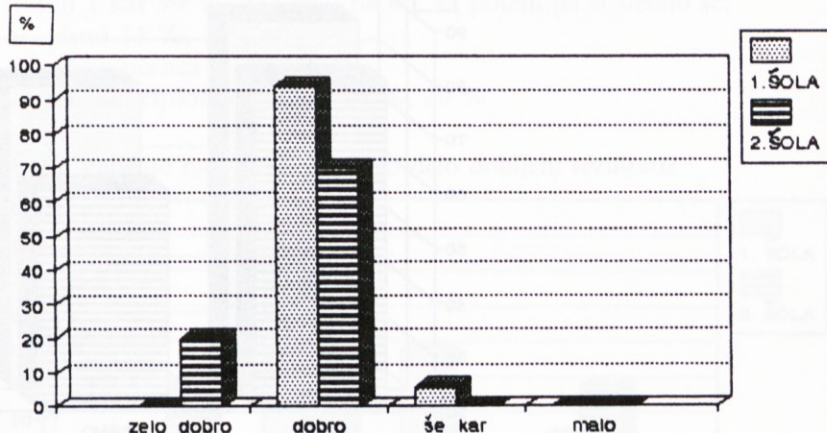
Poglejmo nekatere vprašanja in odgovore!

Odgovori s šole, kjer izvajamo novost drugo leto, bodo označeni kot 1. šola; kjer izvajajo trimestre prvič, pa kot 2. šola.

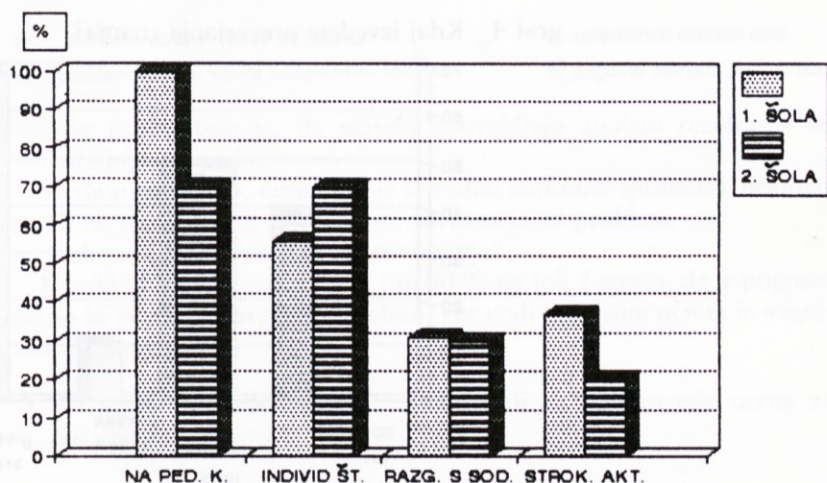
- Ali ste razrednik?

Na šoli 1. 81 %, na šoli 2. pa 60 %. Želel sem ugotoviti, kako dobro se poznajo.

graf 1 Kako poznate pravilnik o ocenjevanju in napredovanju učencev v osnovni šoli?

graf 2 Kako ste spoznali pravilnik?

– Na kakšen način ste se seznanili z njegovo vsebino?

– Z uvedbo trimestrov so uvedene spremembe v ocenjevanju in preverjanju.

– Kako ste seznanjeni s temi trendi?

Na obeh šolah poznajo dobro (81 % in 80 %)

– Kratko opišite, kako doživljate uvajanje te novosti!

Največ zapisov je izrazilo pozitivno sprejemanje novosti, le eden je menil, da ta novost ne bo dala izboljšav.

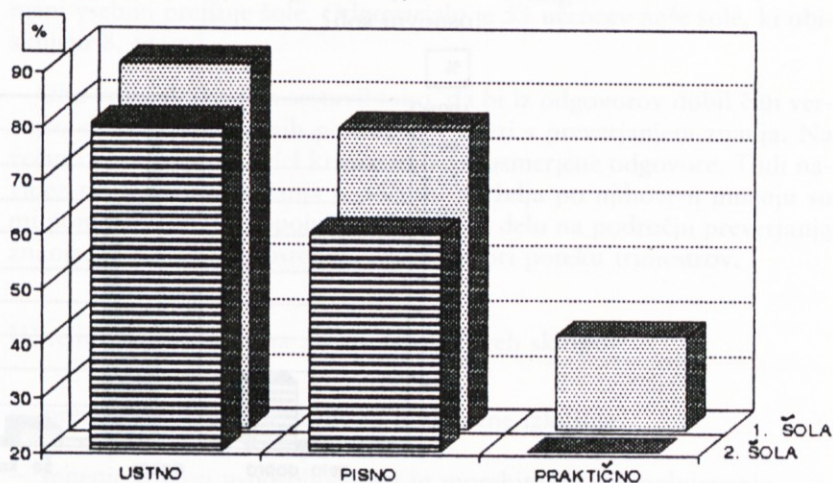
– Ali natančno ločujete preverjanje od ocenjevanja?

69 % učiteljev – (1. šola) ločuje oba procesa in 50 % na šoli 2.

– Kako pogosto preverjate znanje učencev? Po lastni presoji ocenite z lestvico od 1 do 10!

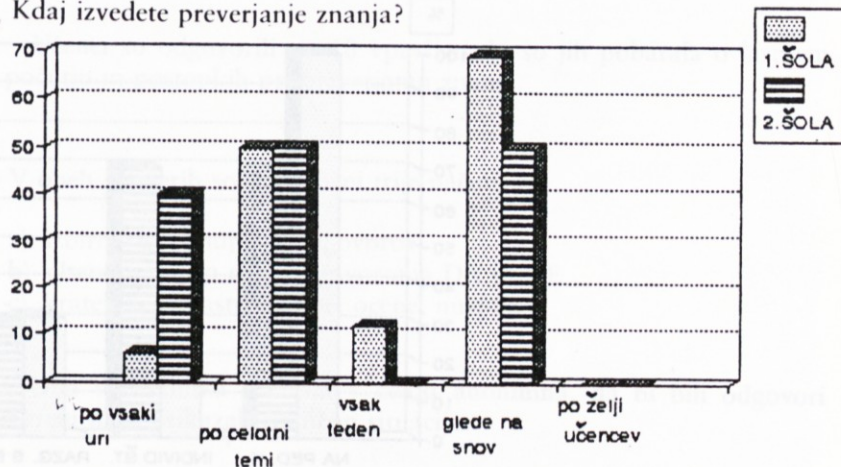
Odgovori so v mejah med 3 in 8, povprečna vrednost na šoli 1 je 6.6, na šoli 2 pa 7.6.

graf 3 Na kakšen način preverjate znanje?

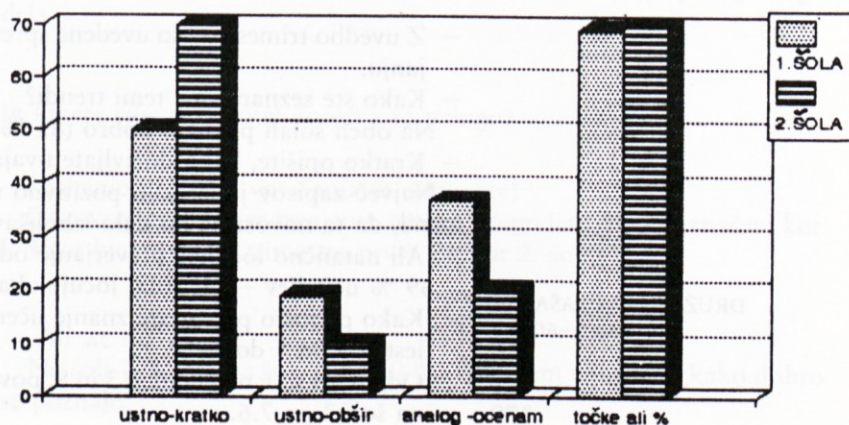
Na šoli 1 preverjajo znanje na več načinov, uporabljajo še praktično preverjanje pri vzgojnih predmetih.

graf 4 Kdaj izvedete preverjanje znanja?

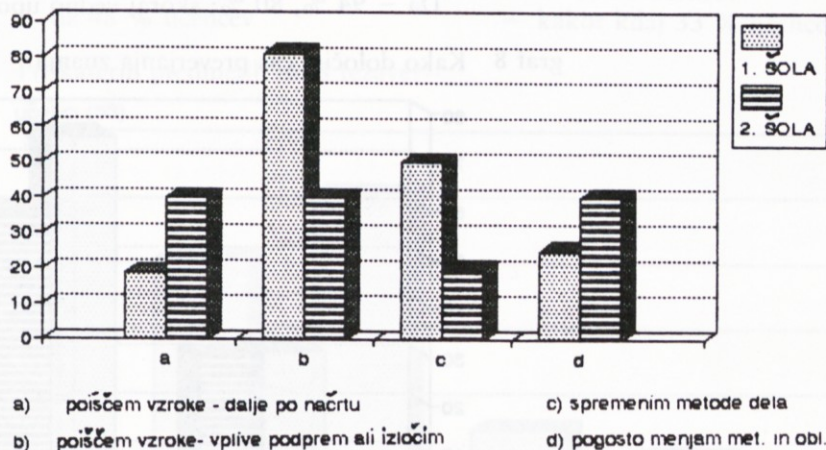
Pomembna je ugotovitev v stolpcu 3 (vsebinska sprememba!).

graf 5 Kako učence seznanim s tem, koliko njihovo znanje ustreza učnim ciljem?

- Kako starše seznanite o nivoju osvojenega znanja učenca?
Največ je informacija posredovana staršem na govornih urah, na šoli 1 kar 94 %, na šoli 2 pa 80 %, potem pa si sledijo še:
- pisno 31 %, 20 %
 - preko učenca 19 %, 30 %
 - na roditeljskih sestankih 44 %, 20 %

graf 6 Kako vplivajo na vaše pedagoško delo dobljeni rezultati?

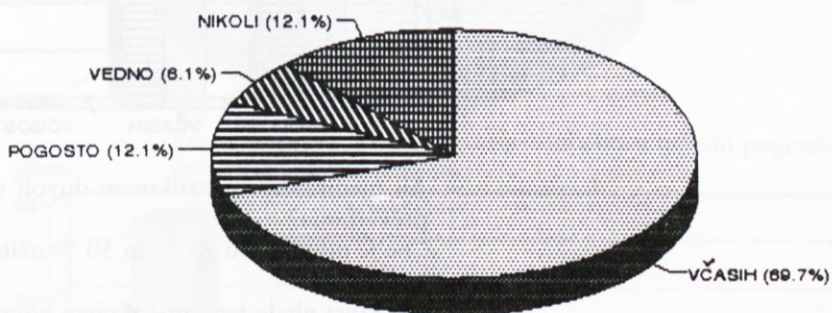
Zelo pomembno je, da učitelji uporabljajo analizo rezultatov za nadaljnje postopke.

Skušajo pomagati, ocena jim je še vedno najkrajše sporočilo, nekateri starši ne reagirajo ali se sproti ne zavzamejo za problem.

- Kako vi gledate na preverjanje znanja?

Kar 94 % odgovorov na šoli 1 in 90 % na šoli 2 izraža, da je pogosto ustno in pisno preverjanje potrebno, ker vodi k boljšim učnim in vzgojnim rezultatom.

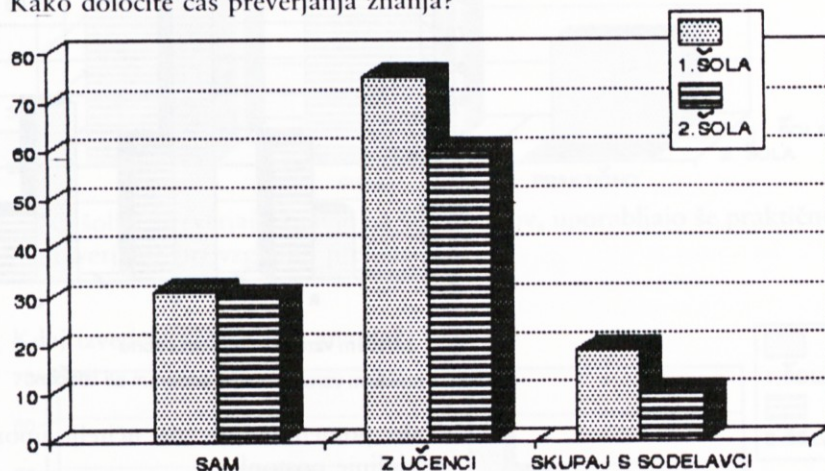
graf 7 Ali uporabite rezultate preverjanja tudi za oblikovanje ocene za posamezni predmet?

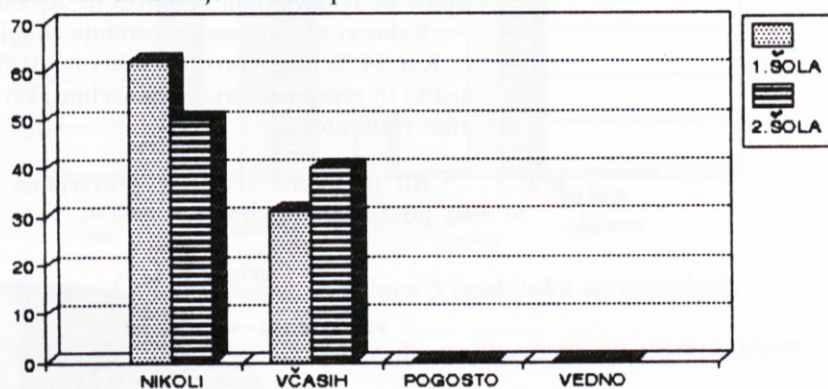
Opazno je, da še vedno nekateri učitelji ne ločijo procesa preverjanja od oblikovanja ocene. Nekoliko bolj je to razumljivo na razredni stopnji, kjer učitelj učenca doživlja in obravnava celostno.

- Za koliko vnaprej je po vašem smiselno napovedati preverjanje?
Večina meni, da je učinkovit čas do enega tedna!
- Za pisno preverjanje uporabljam naloge – teste.
- ki jih sestavim sam 94 %, 70 %
- standardiziran vprašalnik od zunaj 6 %, 10 %
- fotokopije iz učbenikov in priročnikov 44 %, 20 %
- stalo 12 %, 10 %
- Ali omogočite učencem, da se sami javijo za preizkus?
Da – 94 %, 80 %; skoraj vedno upoštevajo želje učencev.

graf 8 Kako določite čas preverjanja znanja?

graf 9 Ali vam določanje datuma povzroča težave?

- Ali menite da ste strokovno dovolj usposobljeni za različne načine preverjanja?
Z ne je odgovorilo 75 % in 50 % učiteljev. Temu bomo morali v šoli prisluhniti!
- Od koga glede tega pričakujete pomoč?
Imenovali so: zavod za šolstvo, pedagoške konference, samoizobraževanje, strokovne aktive,...
- Ali lahko napišete, katero izobraževanje ste imeli nazadnje na to temo?

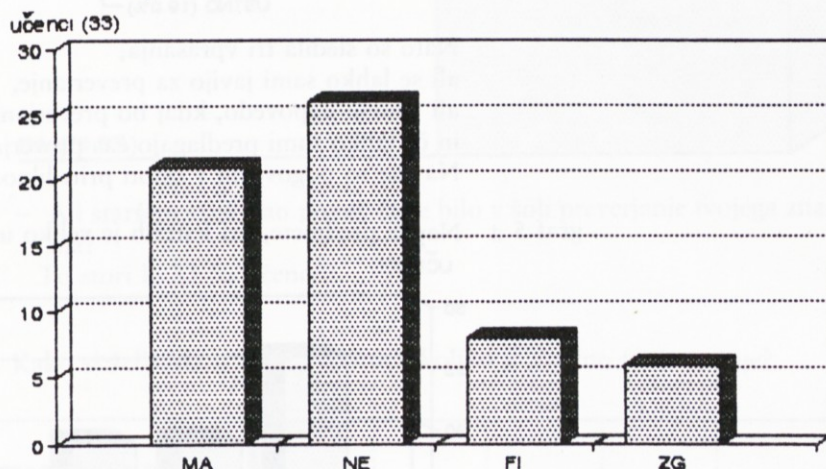
Na vprašanje, koliko so zadovoljni s svojim delom na področju izobraževanja, je bil odgovor »pogosto« 75 % in 80 % glasov.

IN KAJ NAM POVEDO ODGOVORI UČENCEV?

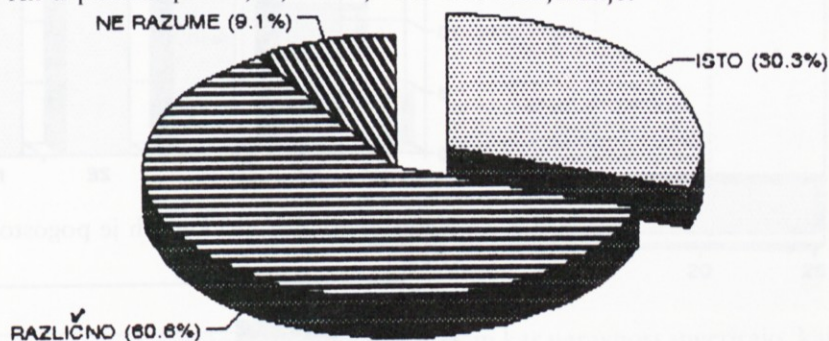
Med vprašanji za učence bom omenil najznačilnejše, ki dopolnijo sliko o obravnavani temi. Kadar je kak predmet dobil manj kot 15 % glasov, ga nisem več upošteval, saj gre za mnenje enega ali dveh učencev.

- Ali rad hodiš v šolo?
 - ne 18 % učencev
 - da 48 % učencev
- kakor kdaj 33 % učencev

graf 1 a Pri katerih predmetih imaš težave?

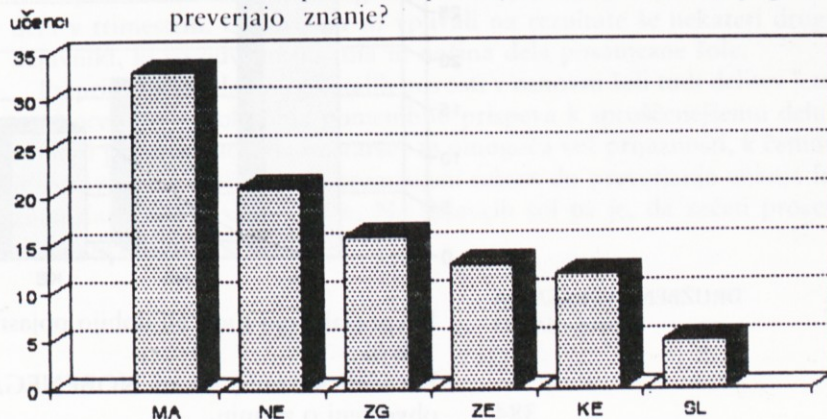

graf 2 a Ali ti pomeni preverjanje znanja isto kot ocenjevanje?

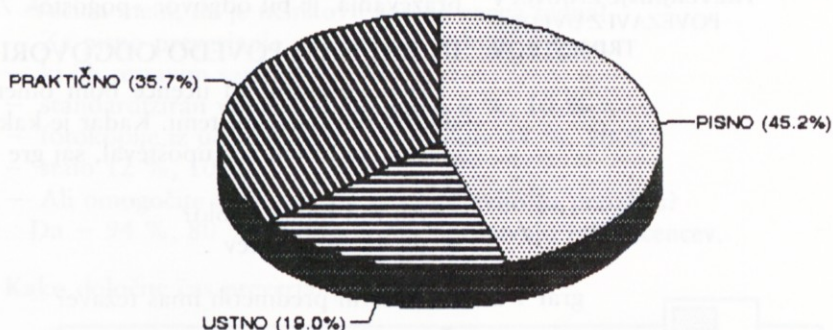

graf 3 a

Pri katerih predmetih po tvojem občutku učitelji pogosto preverjajo znanje?

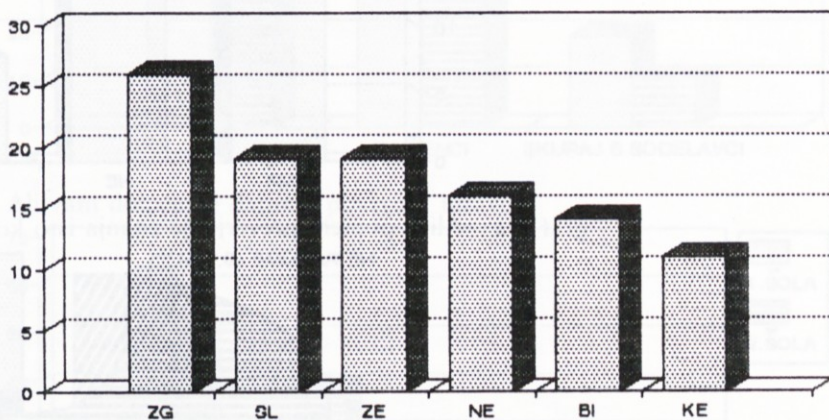

graf 4 a Kakšne vrste preverjanja znanja so ti všeč?

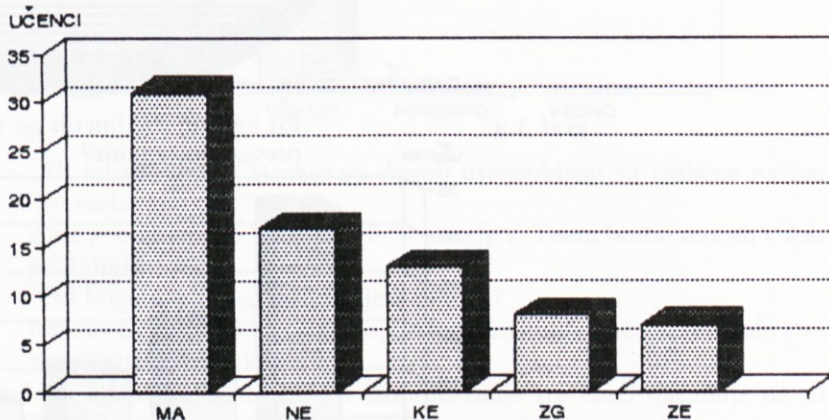

Nato so sledila tri vprašanja;
 ali se lahko sami javijo za preverjanje,
 ali učitelji napovedo, kdaj bo preverjanje znanja,
 in če lahko sami predlagajo čas preverjanja.
 Na vsa so odgovorili v celoti pritrdilno. Vsekakor spodbudno!

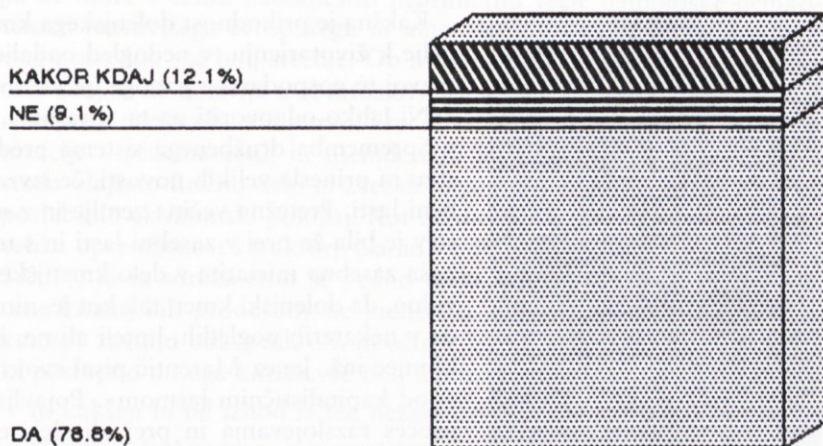
graf 5 a Napiši predmete, pri katerih je veliko ustnega preverjanja!
 UČENCI

graf 6 a Napiši predmete, pri katerih je pogosto pisno preverjanje!

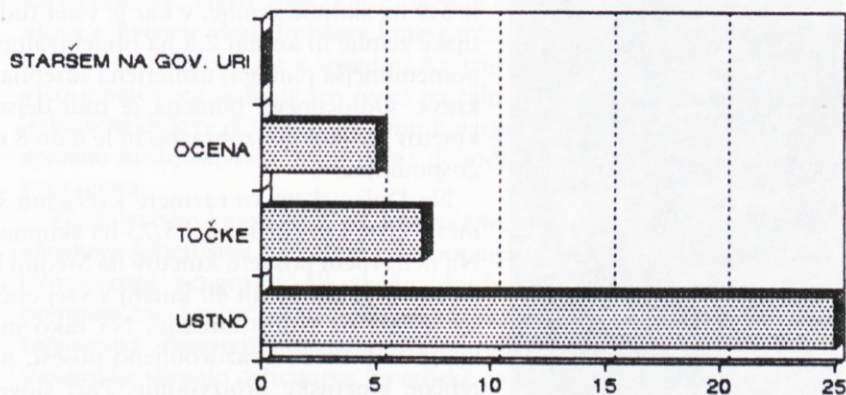
graf 7 a Ali po tvoji sodbi pogostnost preverjanja znanja vpliva na tebe, da se več in bolje učiš?

– Ali staršem vsak dan poveš, če je bilo v šoli preverjanje tvojega znanja?

To stori le 33 % učencev.

graf 8 a Kako si želiš, da ti učitelj sporoči, koliko je vredno tvoje znanje?

Sporočila z grafov so zelo očitna in nam kar naravnost sugerirajo, kaj si želijo učenci. Primerjave na grafih odsevajo, koliko se pozna daljši čas dela v trimestrih. Gotovo pa so vplivali na rezultate še nekateri drugi dejavniki, ki so odvisni od stila in načina dela posamezne šole.

Prepričan sem, da poleg ostalih novosti v osnovni šoli tudi delitev leta v tri ocenjevalna obdobja pomembno prispeva k sproščenejšemu delu, tesnejši povezavi učitelja in staršev in omogoča več prijaznosti, k čemur je gotovo veliko prispeval spremenjeni odnos do preverjanja znanja in zmanjšan pomen samih ocen. Na delavcih šol pa je, da začeti proces nadaljujemo in razvijamo.

Marjan Legan DOLENJSKEMU KMETU SLABO KAŽE

Foto: Milan Markelj

Kakšna je prihodnost dolenjskega kmetijstva? Se bo sedanji zastoj, ki pelje k životarjenju, v nedogled nadaljeval? Je sploh mogoče pospešiti razvoj te gospodarske panoge, je vredno vlagati vanjo?

Ni lahko odgovoriti na ta vprašanja, posebej še ne enoznačno.

Sprememba družbenega sistema pred tremi leti dolenjskemu kmetijstvu ni prinesla velikih novosti, če izvzamemo tisti del, ki je bil v družbeni lasti. Pretežna večina zemlje in z njo povezanih proizvodnih sredstev je bila že prej v zasebni lasti in s tem deležna prednosti, ki jih prinaša zasebna inicijativa v delo kmetijskega obrata. Vse bolj postaja razvidno, da dolenjski kmet, tak kot je, nima velike razvojne perspektive in da v nekaterih pogledih, hoteli ali ne, že spominja na čase, ko je Belokranjec inž. Janez Marentič pisal svojo knjigo o stiskah slovenske vasi »pod kapitalističnim jarmom«. Pojavljajo se prvi znaki, da se je začel proces razslojevanja in prej ali slej se bo po vaseh oglasil dražbeni boben.

Ali je mogoče preprečiti propadanje dela kmetijstva, ki ga bodo nenaclonjene vremenske razmere, zlasti večletna suša, še pospešile? Preden skušamo odgovoriti na to vprašanje, si oglejmo splošen položaj slovenskega kmetijstva, katerega del je dolenjsko.

Poglavitna in za nadaljnji razvoj usodna značilna posebnost slovenskega kmetijstva je njegova zastrašujoče slaba struktura in nadpovprečno težavne pridelovalne razmere. Povprečna slovenska kmetija ima le 5,9 ha skupne zemlje, v kar je všteti tudi gozd, od tega le 3,2 ha kmetijske zemlje in komaj 2,5 ha obdelovalne. V živinorejo (ki je daleč najpomembnejša panoga) usmerjena zasebna kmetija ima v povprečju le tri krave. Odločilnega pomena je tudi dejstvo, da ima samo 3 odstotke kmetov strokovno izobrazbo in le 6 do 8 odstotkov kmetij ima šolanega gospodarja.

Na Dolenjskem so razmere kvečjemu še slabše. V novomeški občini imajo čiste kmetije komaj 5,73 ha skupne zemlje, mešane pa le 3,86 ha. Na nedavnem posvetu kmetov na Srednji kmetijski šoli Grm so govorili, da samo kakih 30 ali 40 kmetij v vsej občini zasluži ime kmetija, mislili so seveda na trdno kmetijo. Na tako majhnih kmetijskih obratih, ki imajo tudi močno razdrobljeno posest, ni mogoče organizirati konkurenčne kmetijske proizvodnje. Pač, slovensko kmetijstvo je lahko do neke mere konkurenčno evropskemu le tako, da cena delovne ure našega kmeta zaostaja do 365 odstotkov, kot ugotavljajo naši agrarni ekonomisti.

Toda ne le po strukturi posesti, temveč tudi po skupni velikosti obdelovalne zemlje smo med zadnjimi v Evropi. Slovenija ima zdaj na voljo le pičlih 12,5 a obdelovalne zemlje, za njo zaostajajo le še Velika Britanija, Belgija, Nizozemska in Švica. Če bi hoteli izravnati našo prehrabeno bilanco in biti v tem pogledu povsem neodvisni od tujine, bi potrebovali dodatnih 72.000 ha njiv prvega bonitetnega razreda, to pa je skoraj toliko, kot njiv take kakovosti sploh imamo. Te dodatne zemlje seveda nimamo, lahko pa ob tej priložnosti pristavimo, da smo zaradi urbanizacije in industrializacije v povojnem obdobju doslej nepovratno izgubili 45.000 ha kmetijske zemlje, marsikdaj najboljše.

V takšnih nezavidljivih razmerah drži slovensko kmetijstvo »nad vodo« fenomen mešanih kmetij, ki kmetijstvo tesno povezuje z drugimi gospodarskimi panogami preko tako imenovanega človeškega faktorja,

Foto: Milan Markelj

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5–6/1993

ter seveda izjemna marljivost in skromnost našega kmečkega človeka, ki pa ne more v celoti nadomestiti neprimerno večje tehnološke učinkovitosti razvitejšega evropskega in ameriškega kmetijstva, s katerim se vsaj posredno vse bolj srečuje. Ob nespremenjeni posestni strukturi, ki tudi zdaj še ne doživlja z obratoslovnega vidika nujnih sprememb, smo celo priča nenavadnemu paradoksu. Z velikimi nakupi kmetijske mehanizacije v sedemdesetih in osemdesetih letih si je zasebno kmetijstvo resda olajšalo fizično delo in zvečalo delovno storilnost, si je pa hkrati poslabšalo ekonomski položaj. Kot breme se je izkazala predvsem prevelika opremljenost s traktorji (samo v novomeški občini jih je zdaj nad 3.000), ki je sorazmerno še vedno nizki pridelki, predvsem pa nizke cene kmetijskih produktov ne prenesejo. Od tod tudi vse večji pritisk kmetov zavoljo odkupnih cen in očitke liberalnejši ekonomski politiki, ki postopno našega kmeta vse bolj izpostavlja svetovni konkurenci.

In kakšen bi bil izhod iz teh nezavidljivih razmer?

Slovenija je, kot je znano, sprejela dolgoročno strategijo razvoja kmetijstva in z doseženim družbenim konsenzom podpira tako imenovani ekosocialni scenarij. V ospredje stopa narodnogospodarski interes, torej ne le pridelana hrana, marveč tudi poseljenost in kulturni izgled krajine. Vedeti pa moramo, da smo se s tem odločili za najtežjo in najdražjo možnost in nekateri strokovnjaki že govorijo o tem, da je utopična in da so njeni cilji previsoki, z vidika denarnih možnosti pa celo nedosegljivi. S približevanjem razvitejši Evropi se je položaj našega kmetijstva že začel slabšati, zlasti zato, ker Slovenija niti približno tako izdatno ne more subvencionirati lastnega kmetijstva, kot to lahko naredijo bogate industrijske dežele. Že v sosednji Avstriji znašajo subvencije kar polovico kmetovega dohodka, v Švici pa celo 80 odstotkov. Celo liberalne Združene države Amerike svojemu kmetijstvu pomagajo bolj, kot se na splošno misli, saj vsak tretji dolar dohodka farme priteče iz državnega proračuna.

Za dolensko kmetijstvo, so, kot rečeno, značilne vse našteje hibe slovenskega kmetijstva, nekatere celo potencirane. Ta čas ni širokega vseslovenskega programa ali akcije, da bi organizirano in z državno pomočjo začel odpravljati temeljne vzroke za sedanjo krizo kmetijstva. Intenzivna živinoreja po osamosvojitvi nima večjih razvojnih možnosti, v ospredje stopajo deficitarne kmetijske panoge, kot so sadjarstvo, vinogradništvo in vrtnarstvo, vse večji pomen dobiva tudi biokmetijstvo in dopolnilne dejavnosti na kmetiji, predvsem kmečki turizem. Kmetijstvo stoji pred veliko in zahtevno nalogo, ki se imenuje prestrukturiranje, saj je, takšno kot je, obsojeno zgolj na životarjenje. Velikih investicij, ki so za to potrebne, kmetijstvo samo ne bo zmoglo in mu bo v prihodnje država morala bolj pomagati, pa naj bo njena vlada takšne ali drugačne barve.

In še pripomba za konec. Ta prispevek se nanaša predvsem na položaj kmeta in družinske kmetije ter obide družbeno kmetijstvo pa tudi zadružništvo, ki lahko precej pripomore k izboljšanju položaja svojih članov. Zavešno obide tudi strankarsko raven obravnavanja kmetijstva, ki se, žal, često spušča na področje demagogije in obljublja nemoogoče. Vsekakor je treba reči, da ta čas nimamo politične stranke, ki bi tvegala izgubo članov in podpornikov ter ljudem povedala vso resnico. Tudi ko napoveduje propad in izginjanje neuspešnih kmetij, da bodo po drugi strani lahko nastajale večje in ekonomsko trdnjše. In da je tak proces potrebno celo pospešiti, seveda z ukrepi pravne in socialne države.

Renato Repše MOKRONOG – KAJ POČETI S TRŠKIM NASELJEM?

UVOD

Dolgočasno ponavljanje obrazcev (pol)pretekle dobe uradno-državnega planiranja o tem, da je v vsak del tega procesa vgrajen tudi instrument t.i. participacije, torej soudeležbe občanov, očitno ni kaj pomagalo k stvari sami. Narobe, prej bi rekli, da se je z izjemno veliko stopnjo deklarativne udeležbe oddaljevalo polje javnosti in nazadnje izginilo v popolno brezdušje. Imamo torej bohotenje vsakovrstnih postopkov na eni in inertnost kvalitetne kritike in soustvarjalne drže na drugi strani.

Delo na urbanizmu, arhitekturi nekega kraja ali področja sodi med izrazito javne stvari, pa ne zaradi razpršitve odgovornosti, pač pa zaradi kvalitetnega preverjanja starih in novih tez razvoja. In nenazadnje, oblikovanje in urejanje okolja je tudi kultura, zavezan odnos in dosežek v to smer pa kulturni dogodek. Seveda bi v tem tempu lahko nadaljevali do bridkih naštevanih in dokazovanj krivde za to ali ono prostorsko neskladje. Na drugi strani pa lahko poskusimo tudi z stvarnimi predlogi.

Kot konkretizirane razvojne aktivnosti bomo tokrat opisali nekaj pomembnih prvin ali tez, ki so nastale ob predlogu razvoja trškega naselja Mokronoga.¹ Mokronog je, kot smo v tej reviji že pisali, primer trga, ki s sorazmerno ohranjenim urbanizmom in zanimivo arhitekturo predstavlja tudi za slovenski prostor poseben primer. Zlasti zato, ker bo treba po obnavljanju večjih mestnih jeder karseda kvalitetno pregledati manjše centre in jim posvetiti nič manjšo pozornost.

Stanje v tem in podobnih trgih kaže, da so tik pred tem, da jih do nerazpoznavnosti prezidamo z ad hoc akcijami ali pa na njih popolnoma pozabimo, kar je v končni rešitvi praktično vseeno.

Seveda pa je uvajanje procesov reurbanizacije v prostorsko zelo heterogena in nedorečena okolja težavno delo, zlasti zato, ker se je z dosežanimi možnostmi oz. kar stereotipi v pristopu k urejanju okolja ponavadi razvajalo tako javno mnenje kot tudi mnenje posameznika.

Zlasti izrazita stereotipnost v ponudbi možnosti za zidavo (en tip hiše, ena zasnova na parceli ipd.) in nedozvetnost za celostnost posameznih naselij sta pripeljala do značilne diletantske urbanizacije, kjer glavno vlogo lahko opravi kar prodajalec tipskih načrtov.

V makro planih naselij se je torej pozabilo na njihov izvor, generično bistvo in na tipološki in likovni razvoj in se je torej ne glede na te danosti pozidavalo vsevprek. Tu bi morali še enkrat poudariti, da ne gre le za problem strokovnosti, npr. urbanističnih planov ali načrta hiše, temveč tudi za generalni vzorec načina razmišljanja o tovrstnih zadevah.

Kljub gornjemu zapisu pa želimo na tem mestu ponovno opozoriti na prostorske komponente razvoja. Na začetku se običajno srečamo z osnovnimi cilji in načini dela. V tem smislu želim opozoriti, da bi utegnilo poenostavljeno in togo določanje posameznih področij oblikovanja prinesiti ponovno težave in škodo. Nasproti temu je potrebno razvijati elastičnost pristopa do prostorskega razvoja, hkrati slediti integralnim zahtevam (kraj kot celota) ter dopustiti (sicer različno definirano) odprtost kreativnosti. Brez teh parametrov bomo ostali v monotoniji in v zmedu tako v fazi planiranja celih potez kot tudi pri arhitekturnem oblikovalskem snovanju.

Naloga Mokronog – Arhitektonsko urbanistična izhodišča (1992), avtor Renato Repše, je nastala ob pomoči oz. finansiranju Turističnega društva Mokronog in ZUN Trebnje, občina Trebnje.

Past tiči v poenostavljenem definiranju, kaj je npr. za Mokronog prava arhitektura. Lahko da širša analiza pokaže, da se v trških jedrih pojavlja pretežno polmestna arhitektura, kar pa ne sme pomeniti sklepa, da smemo (moramo) od tega trenutka dalje v Mokronogu zidati le take hiše. Tak sklep bi uvedel monoton pristop, saj vemo, da se v trgu zvrsti dokaj bogata tipološka paleta zasnov objektov, od kmečke kajže do male obrtniške hiše in do večje enonadstropne individualne hiše.

S tem v zvezi želimo poudariti pomembno živopisno sestavo, ki je tudi neke vrste prepoznavni znak tovrstnih naselij, torej spada med znake identitete. Iz tega sledi, da moramo šele po prepoznavanju mikrosestave tipologij kraja zahtevati natančno uporabo nekega tipa objekta (na ustrezno določenih lokacijah). Težko si predstavljam, da bi nek uniformiran tip zahtevane hiše (kot umetno »izračunan« povprečni tip za, recimo, Mirensko dolino) lahko pripomogel k elastičnemu pristopu in ohranjanju tipike in lokalnih heterogenih kvalit. Namesto slepega ponavljanja enega tipa, posamezni tipi za posamezna območja, se torej odločimo za zahtevnejši, a bolj elastični pristop.

Zgoraj opisana problematika elastičnosti in kreativnosti se jasno pokaže na arhitekturnem fondu trga Mokronoga. Opisali jo bomo z navidez zgolj oblikovalsko dilemo: če zavarujemo nekaj objektov po zgodovinski plati, nam ostane več takih, ki jih po urbanistični plati v grobem ne smemo spreminjati, so pa možne npr. prezidave fasade. Pojavi se vprašanje – natančno slediti samo sosednjim zgodovinsko zanimivim fasadam ali intezivirati novejša oblikovalske prijeme in torej uveljavljati (le?) arhitekturo v kontekstu. Tako dilemo omogoča torej značilna sestava fasadnih nizov, ki je le redko izjemno kvalitetna, po svoji slikovitosti pa vseeno nujno potrebna upoštevanja. Zgoraj omenjena možnost kreativnega nadaljevanja je torej lahko v tem, da se pri prezidavah fasad lahko odločimo za dinamično nadaljevanje in oblikujemo z modernejšimi materiali, vnašamo nekatere nove elemente in hkrati še vedno ostanemo pri nekaterih določenih kvalit sosednjih fasad. Še najmanj primerno bi bilo preprosto zamahniti, češ, kvaliteta fasad je v povprečju slaba, torej je tudi uporaba nekaterih elementov iz njih nepotrebna.

Če še enkrat zaokrožimo: Natančno ohraniti izbrano kvaliteto, prepoznati tipološke in likovne značilnosti ter na slabših mestih (objektih) izrabit možnost za kreativno nadgradnjo. Nujen je torej premik iz samo varstvenega principa v odprtost in elastičnost za nadgradnjo ambientov in objektov.

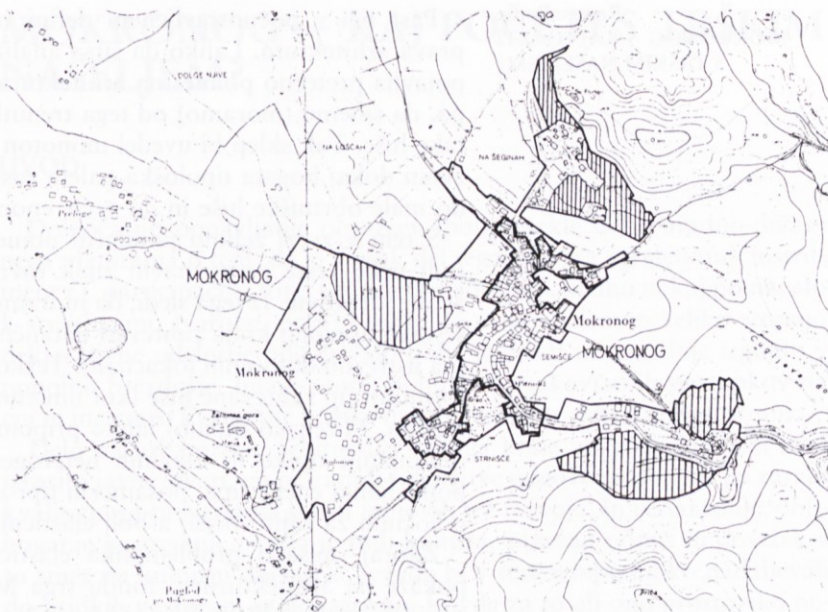
URBANIZEM IN POVRŠINE

Za Mokronog moramo ugotoviti, da naj bi se po obstoječi planski zakonodaji še v bodoče izrazilo širil, kar pa je v tem trenutku na vsak način sporno. Že groba ocena razmerij med pozidanimi površinami in tistimi, ki naj bi to postale, pove, da bi se ob spoštovanju teh predvidenih novih con urbanizirana – pozidana površina kraja povečala za približno tretjino. Skok je izjemen in glede na stanje neupravičen.

Spornost teh domnevnih širitev pa je v več točkah. Glede na očitno stagnacijo števila prebivalcev Mokronoga je možno sklepati, da kraj praktično zaradi tega razloga ne rabi novih površin za npr. družinska stanovanja. Šele ob pojavu takega trenda bi se tovrsten pritisk lahko pojavil tudi kot argument za razpravo.

Renato Repše
MOKRONOG – KAJ POČETI
S TRŠKIM NASELJEM?

Raba površin v naselju Mokronog: V sredini je očrtano mestno jedro (glavni trg) z obcestnimi izteki. Gre za najgostejšo pozidavo in območje, ki naj bo prednostno obravnavano. Območje je značilno zgoščeno pozidano. Drugo pomembno območje so pokončno šrafirane površine, tj. tiste, ki so v planu namenjene (bodoči) pozidavi. Gre za tretjino vseh narisanih površin. Vmesno območje, znotraj skrajnih meja urbaniziranih površin predstavlja področje pretežno novejši gradnje z izrazito veliko porabo zemljišča.

Na drugi strani se pojavi več kot očiten problem gostote obstoječe zazidave. Iz analiz smo ugotovili, da je razen jedra Mokronoga pozidav sorazmerno redka, tj. da so med posameznimi sklopi še večje »luknje« v strukturi, ki dopuščajo dodatne gradnje in seveda stanovanjske površine. Res je, da to ni najlažja oblika iskanja novih površin (lastninski problemi, oblike parcel ipd.), vendar smo vanjo prisiljeni iz generalnih razlogov.

Na tretjem mestu moramo omeniti tudi sorazmerno zapuščenost starejšega stavbnega fonda, ki tudi nudi, ob ustrezni prenovi seveda, dodatne prostorske možnosti.

Pomembni argumenti proti enormni širitvi pa prihajajo tudi po oblikovalski plati. Z dodatnim širjenjem bi ponekod nevarno pokrili kvalitetne vedute na center in na celo naselje ali pa ogrozili naravno zaledje kraja v neposredni bližini (poteza pod Sv. Florjanom bi ogrozila celo pobočje pod njim in tako popolnoma zaprla poglede v tej smeri, dve potezi na »Škarpi« pa bi prav tako širili zidavo v pobočja oz. na teraso). Taki posegi predstavljajo širjenje v kvalitetne naravne poteze in razen v izjemnih primerih niso upravičeni.

Gornji problem najlažje ilustriramo s konkretno projekcijo: predstavljajte si, da je celoten nepogozden prostor med Žalostno goro in Sv. Florjanom pozidan s hišami in vikendi. Kje bi sedaj prepoznali jedro, posamezne poglede na naselje, vstop... Tak prijem se nam že na videz upira, a je konec koncev praktično (in kot trend) še vedno vpet v plane za Mokronog. Tudi zaradi tega je pomen brisanja nekaterih con iz teh dokumentov izjemen.

Ugotovimo lahko, da novih con zaenkrat ne potrebujemo, torej bi jih morali črtati iz plana. Pri tem početju ne bi izostali tudi nekateri pozitivni učinki. Predvidevamo, da bi se s tem »zožanjem« potencialnega prostora lahko intenzivno usmerili v iskanje možnosti znotraj obstoječe pozidane strukture in seveda prioriteto na center naselja. Slednjemu bi lahko rekli tudi priritetno načelo, gre pa za zavestno odločitev, da igra center Mokronoga pri razvojnih usmeritvah odločilno vlogo in da se aktivnosti vedno premislijo v skladu s tem načelom.

Generalno gledano, predlagamo torej ukinitve vseh novih širitvenih con in skrbno reurbanizacijo znotraj obstoječih meja. Pri tem pa predstavlja poseben problem obstoječa in bodoča industrijska cona. Širjenje industrijskih poslopij neposredno ob glavnem trgu je neumestno, predvidena tovrstna pozidava (ki bi pokrila kar 10 odstotkov sedaj pozidanih površin oz. tistih, ki so kot take v planu) pa bi pokrila tudi eno najpomembnejših vedut na jedro in s tem uničila siceršnje (turistične) ambicije kraja. To cono je v bodoče potrebno prestaviti na primerno mesto v Mirenski dolini, kar bi pomenilo hkrati tudi pričetek reševanja problemov v celi potezi doline. O tej globalni temi, ki se sicer tesno veže na sam Mokronog, pa bomo nekaj zapisali še v zaključnem delu.

Aksonometrijski prikaz jedra Mokronoga: Značilni S cestni trg dopolnjuje dominantno locirana cerkev in grajski hrib z manjkajočim poslopjem gradu. Spodaj levo industrijski kompleks, ki se izrazito približa jedru in onemogoča razvoj stranske ulice. Opazimo tudi značilno organizacijo na parceli, ki se podrejeno veže na glavni trški objekt.

REURBANIZACIJA CENTRA – PRIORITETNO NAČELO

Sorazmerno lepo ohranjen osrednji cestni trg je torej po zgoraj zapisanem prioriteten načelu izhodišče za premislek o razvoju. Predlagamo, da se v tem predelu poskrbi za koncentracijo novih programov, ki bi s tem ustrezno povzročali tudi prostorske spremembe. Možne so dozidave zlasti na dvoriščni strani ter generalno gledano nova stranska ulica oz. dopolnitev le-te na SZ strani, pod stolpom. Možnosti, ki se tu kažejo, so komplementarne s prizadevanji po ohranitvi jedra kot takega, nudijo pa izvrstno možnost dograditve.

Pri tem je potrebno obvezno upoštevati volumensko dominantnost osrednjega dela, to je obeh stavbnih nizov in cerkve z grajskim hribom. Objekti, ki se dodajajo gornjemu kompleksu, se mu po velikosti in po usmeritvi podrede. Večje možnosti za kreativno nadgradnjo se kažejo pri oblikovanju posamičnih objektov.

Predeli, ki so neposredno vezani na jedro, so izjemno pomembni, saj prinašajo zgoraj omenjeno pisanost strukture gradnje, raznoliko tipologijo, detajle in tudi postavitve oz. organizacijo. Sem spadajo obcestni izteki iz kraja, ulice ob grajskem hribu in manjše obcestne formacije. Žal pa so ponekod obilno prezidani in je iz njih težje izluščiti pomembnejši del.

V vseh teh primerih je gostota pozidave na splošno manjša (ob tem da so parcele večje) organiziranost na parceli pa sproščena. Če se vrnemo

na prioriteto načelo in relacijo teh ne centralnih površin do njega – potem lahko zaključimo, da se tukaj umeščajo tiste možnosti, ki v centru nikakor ne najdejo mesta (a so še možne v Mokronogu) ali ki tja nikakor ne želijo. Prioritetno načelo torej ne sme biti totalen diktat, pač pa razumno korigiranje in premeščanje.

Značilno je, da v prej omenjenih conah iztekov najdemo tako kajže kot tudi večji kmečki dom ter manjše obrtniške hišice, za njimi ali ob njih pa večje nove objekte iz povojnega obdobja. Bolj ko smo ven iz jedra, več je prostora ob objektih in večje so možnosti za dozidave in doureditve.

Poseben, skorajda povsem ločen predel je nova pozidava na značilni ortogonalni mreži. Kako že v nekaterih dosedanjih razpravah tudi tukaj predlagamo ponovno zelenitev okolja z drevoredi in posamičnimi nasadi avtohtonega zelenja. Možne so tudi dozidave stavbnega fonda, in sicer prilagojene masam in oblikovanju tipskih objektov. Pri tem imamo v mislih seveda tako arhitekturno snovanje, ki bi preučilo osnovna pravila sicer popolnoma izpraznjenega načrta ter uspelo pri novih potezah (dogradnja, nov objekt na isti parceli) navezati dialog ter postaviti kvalitetnejšo avtorsko arhitekturo.

Pri tovrstnih predlogih pa se bomo hočeš–nočeš spopadli z »bogato« postavitvijo objekta na sredino parcele. Tak način namreč otežuje elegantno dogradnjo na parceli.

Pri opisovanju predlogov za novejšo cone ne moremo mimo t. i. Kolonije v Mokronogu. Gre za manjši kompleks delavskih hišic, ki so postavljene v obcestni ortogonalni formaciji, a niso povsem podobne tistim iz zadnjih dvajsetih let. Razlikujejo se predvsem po naslednjem: gre za funkcionalno veliko bolj dognane objekte, ki so očitno nastajali pod ostrim pritiskom slabših gmotnih razmer in s tem pristali na racionalizaciji prostora v objektu. V nekem smislu gre torej za neke vrste poenostavljeni modernizem, ki je seveda v oblikovalskem smislu nedorečen oz. neambiciozen in nevezan.

Z zgoraj napisanim (zlasti z novimi conami) je povezan seveda nek splošen, »slovenski« fenomen oz. cilj: parcela in vrt, po možnosti na bogatih 800 – 1000 m². Kadar se torej srečamo z zahtevami po reurbanizaciji trčimo ob (za zdaj) zabetoniran stereotip, ki pomeni v zadnji konsekvenci nekakšen požiralec površin, zemljišč. Gre torej za domnevno bolečo točko slovenskega človeka, vendar smo glede na stanje prisiljeni vedno znova načenjati to temo in poskusiti z alternativnimi rešitvami.² Samo mimogrede lahko navedemo, da je obdelovanje recimo 700 m² zemlje dokaj nedonosen posel, ki utegne ob spremembah delovnega časa pomeniti še manj. Hkrati pa je na 700 m², ki nam ostanejo po pozidavi 800 m² parcele, še dovolj prostora za tri luksuzna stanovanja z dvoriščem, tudi za avto se najde prostor.

Gledano z »zelenimi očmi« gre pravzaprav tudi za odločitev, kako bomo sploh živeli z naravo ob takem trendu oz. potrebah. Ekstenzivnost, ki smo ji priča, je torej izrazito negativen element in mora biti zamenjana z reurbanizacijo poseljenega ter z vnovičnim analiziranjem potreb po širitvah.

Izrazitega pomena za razvoj Mokronoga torej je, da se pri premisleku o prostorskem razvoju vrne na poseljeno in pri tem da prioriteto centru kraja, ki pomeni hkrati tudi turistično in obrtno-ponudbeno vozlišče. Slednje pomeni, da se ohrani trg, dogradi stranska ulica in posamezna dvorišča ter ponovno postavi grad. Dolgoročno se večja industrija ne

² Običajno se v zvezi s tem pojavi neko zanimivo vprašanje: Kako (kje) je slovenski človek dobil to izjemno željo po svoji hiši na svoji parceli? V prvi vrsti moramo najprej pozabiti na vse romantične predstave o človeku, vezanem z zemljo (sic), in preiti k primarnim razlogom: predvsem je to izjemno poceni kmečka zemlja, (ki tako tudi kvantitativno ni predstavljala ničesar) z izjemno ugodnimi krediti za gradnjo (kar lahko po želji začinite s socialistično predstavo o industrializaciji). Prej je bila torej možnost, šele potem romantične predstave o stiku z zemljo ipd.

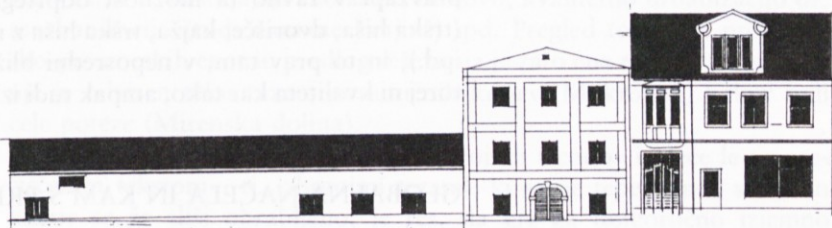
Dva primera iz študije trških fasadnih nizov:

Zgoraj – Kvalitetno zasnovan trški objekt s poudarjeno portalno osjo ter (redkeje prisotnimi) polkrožnimi okni, desno ob njem prezidan objekt, ki najboljše odslikuje značilen razvoj oblikovalskih prijemov (deformacija kompozicije in detajla). Obenem gre tudi za ilustracijo dileme, kako ravnati pri prenovi desnega objekta. Avtor se nagiba k rešitvi, ki sicer spremeni kompozicijo (tri glavne osi, osrednja izstopa), na novo-pa oblikuje okenske odprtine in vrata. Pri tem ni obvezna pokončnost oken, saj bi s tem pristali na golem posnemanju sosednjih prijemov, gledano širše, pa »historizirali« fasado, za katero ni dokazov, kakšna je bila ob nastanku.

Spodaj: Primer upadanja kvalitete obdelave (z desne na levo), od solidne obdelave fasade in detajlov do popolnoma neprimerne rešitve za glavni trg. Podolgovati nizki objekt (fasada) se mora preurediti (»šolski« primer interpolacije). Zanimiva je tudi srednja fasada, ki se ob očitno anonimnem avtorju trudi z plastičnim izstopanjem nadomestiti sicer skromno obdelavo. Likovno je fasada zanimiva in je ni potrebno bistveno spreminjati, saj prinaša raznolikost.

sme umeščati na predvideno cono po planu, obstoječi kompleks pa se dolgoročno predstavi na ustrežnejše mesto. Drobna obrt, ki ne zahteva izrazitih tehnoloških (varstvenih) naprav, se lahko umešča v samo jedro in ob njem, možnosti pa se kažejo tudi v t. i. izteklih in na površinah, ki so v teh predelih prazne in ne bi ovirale siceršnjih urbanističnih načel razvoja.

Reurbanizacija v takem smislu lahko prinese ponovno osvežitev jedra ter iskanje koristnih površin zunaj centra, kjer smo opredelili manjšo gostoto obstoječe pozidave.

ARHITEKTURNO OBLIKOVANJE

Značilno za Mokronog je, da je fasadni fond, tudi ko gre za poenotene stavbne nize, dokaj raznolik. Natančneje, giblje se takole: dominantno mesto zavzema polmestna trška fasada, ki je mestoma brez pravih obdelav detajla (venci, okviri, portali, rustika), ima pa značilno kompozicijo, tj. običajno petosno (ali več) zasnovo s poudarjeno portalno osjo.

Druga skupina so objekti, ki so krajši, običajno triosno zasnovani ter oblikovalsko skromnejši. Pomembno je, da ne izstopajo bistveno iz tvorbe uličnega niza in da so nenazadnje odraz razvoja trga, ki nikakor ni uniformen. Tu lahko tudi poudarimo, da je detajl pri teh objektih praviloma skromen, vendar ne zanemarljiv.

Tretjo večjo skupino tvorijo prezidavani objekti in tisti, ki tako po programu kot po oblikovanju ne sodijo v center. Večinoma se izgublja tudi značilni osni red, spremenjeni so detajli. Okna niso več pokončnega formata, oblikovanje je podrejeno skromnejšim razmeram, v pritličjih so pri posameznih lokalih značilne kovinske zaščite.

Žal se na trških fasadah redkeje ohranja kvalitetna in značilna barvna obdelava, tako da je več kot polovica objektov niansirana v rjavih tonih, četrtnina pa je obdelana z navadnim belim ometom. Očitno je, da se je večina prenov objektov izvedla brez potrebe ali zahteve po obnovi značilnih barvnih kombinacij, pri tistih, ki so nastajali ali se prezidovali zlasti v povojnem času, pa gre tudi za to, da so objekti rasli v skromnih razmerah in v drugače pogojenih oblikovalskih parametrih.

Kaj lahko rečemo o arhitekturi izven centra? Predvsem to, da se izgublja v novogradnjah in da je večji del starejšega fonda slabše kvalitete. Izjeme so posamične vile, stara šola, objekti na Koloniji ter nekateri kmečki objekti.

Splošno gledano, je na celotnem področju naselja Mokronog okoli 38 odstotkov objektov, ki so glede na historične značilnosti oz. po arhitekturi kvalitetnejši, vendar so praviloma slabše ohranjeni oz. glede preнове slabo kaže. Tovrstni fond ni najbolje ohranjen in ima ravno zaradi slabših bivalnih razmer slabe možnosti za skorajšno prenovo. Problem je v naslednjem: Po eni strani predstavljajo ti objekti (še) del značilne tipike Mokronoga, po drugi strani pa so nepopularni glede fizične preнове, ob njih pa večkrat že stojе novogradnje, ki praktično pomenijo (dokončno) nadomestilo stanovanjskih površin.

Očitno bo za ohranitev tovrstnih objektov potreben poseben pristop, tj. zavestna planska odločitev, da se ne podirajo, temveč ohranijo in da glede na kakovost, ki jo nudijo v posameznem ambientu, postanejo izhodišča za oblikovanje sosednjih objektov, dograđenj ipd.

Ker smo že uvodoma zapisali dilemo in odločitev, kako reševati manj kvalitetno arhitekturo v jedru, tu dodajmo, da je pravi izziv za prenovo pravzaprav ravno ta možnost odprtega dialoga s starimi zasnovami (trška hiša, dvorišče, kajža, trška hiša z nekaterimi secesijskimi elementi ipd.), in to prav tam, v neposredni bližini. Osnova, ki jo odkrivamo, torej ni kvaliteta kar tako, ampak tudi izhodišče za nadaljnje snovanje.

GLOBALNA NAČELA IN KAM S PREOSTANKOM

Na eni strani poudarjamo varstveni moment (nujnost upoštevanja pomembnih vedut, krajinskih zaledij, urbanistične zasnove trga z gradom, pomembne fasade, izbrani detajli..) in na drugi nujno odprtost za dialog z gornjim. Ko zavestno krčimo potencialne površine na tiste, že pozidane, se hkrati istočasno pojavi tudi nuja po premisleku za takim urejanjem, ki lahko zadovolji povpraševanje in ne uničuje kvalitete.

Kaj so preostanki? Predvsem velika industrija in obrt, ki se morata komplementarno uvrstiti v prostor Mirenske doline, prav tako večji stanovanjski bloki in drugi večji družbeni objekti. Ko torej premeščamo določene programe iz samega Mokronoga, se zavedamo, da moramo potrebe po tovrstnih razvojnih težnjah nekam uvrstiti, vendar ne kamorkoli. Prišli smo torej do širše zasnovanega prostora oz. tudi do ustreznega razloga za tako početje (med drugimi). Pogled »od zgoraj«, tj. širši pogled na večji kos prostora, v tem primeru je to Mirenska dolina, nam mora zagotoviti tako razmestitev dejavnosti za prihodnost, ki bo spoštovala makro zahteve razvoja in lokalne specifikе ter lokalne ambicije.

Izrivanje nekaterih programov iz Mokronoga torej ne pomeni, da se negira zahteva po razvoju (ali pa še huje, da se poskuša jemati delovna mesta ipd.), pač pa, da se s celostnim pogledom na širši prostor pokaže, da je možna optimalnejša rešitev z manj škode.

Lahko poskusimo tudi z negativno projekcijo. Recimo, da vsak kraj Mirenske doline vztraja na svojem prostorskem razvoju. V nekaj letih, recimo, nastanejo nove industrijske cone v Mokronogu, Šentrupertu, morda še v Tržišču, na Gomili ipd. Hkrati se razglaša razvoj turizma in zdravega življenja v vseh teh naseljih, dokazuje se pomen historične

Renato Repše
MOKRONOG – KAJ POČETI
S TRŠKIM NASELJEM?

dediščine. Obenem, recimo, vsi kraji razvijajo svoje koncepte prostorskega razvoja in na koncu vsi zidajo nove bazene, tenis dvorane, velike trgovine, kakor pač pride.

Opisali smo stihijski razvoj, ki bi prinesel predvsem še večji nered in popolno mešanico vsega (povsod). Delno smo tak koncept razvoja spremljali že v povojnih obdobjih (industrija v vsako slovensko vas), jasno razvidno pa je, da je šlo predvsem za ambicije politike, ki ni bila podprta s strokovnimi razmišljanji (če odštejemo naročene apologije ipd.).

Očitno torej je, da je pred vrati odločitev med razvrednotenim partikularizmom in integralnim pristopom. Tu zavestno poenostavljamo zaradi razjasnitve slike in vsakršnih drobnjakarskih načel, ki proizvajajo različne fobične konstrukte, da pomeni odpiranje in prevetritev hkrati predajo višjim (občinskim, regionalnim ipd.) interesom. Integralni pristop k ureditvi neke prostorske poteze ne pomeni nikakršne razprodaje posameznih krajev za neke višje cilje, pač pa »pogled od zgoraj« zaradi skupnih in svojih koristi.

Sem pa nedvomno sodi urejena prometna mreža, industrija le tam, kjer je to obče primerno (razdalje so majhne), zavarovane so zgodovinske kvalitete, nastajajajo možnosti za novo, kvalitetno urbanizacijo oz. reurbanizacijo (tudi naravne krajine) ipd. Pregled tovrstnih programsko-prostorskih enot in predlog reševanja je zato ena nujnih nalog in od nje je odvisen tako razvoj posamičnih krajev (Mokronog) kakor tudi cele poteze (Mirenska dolina).

Mokronog se lahko iz konfuzije razvojnih trendov izvleče le s »prečiščenim tekstom«, tj. izbranimi tezami, ki se ne tepejo med sabo. In kakor se že sliši obrabljeno, je res, da gre za dolgoročno izjemno pomembne odločitve.

Po bombardiranju Mokronoga.
(Iz fototeke Muzeja za novejšo zgodovino v Ljubljani)

Delegacija Republike Slovenije ob sprejemu v OZN (iz fototeke Urada predsednika republike)

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan in generalni sekretar OZN Butros Gali (iz fototeke Urada predsednika republike)

Andrej Hudoklin* KRAJINSKI PARK GORJANCI

Pobuda za razglasitev

* Avtor v imenu konservatorjev
ZVNKD Novo mesto

Panorama Gorjancev; foto: Jelka
Hudoklin

Razvoj ideje o varovanju Gorjancev

Zamisli o varovanju Gorjancev so se začele oblikovati s prvimi planinci in ljubitelji narave, ki so se polni navdušenja vračali z razglednih gorjanskih grebenov. Planinstvo je v polni meri zaživelo po prvi svetovni vojni, ko so se začeli Gorjanci na široko odpirati s številnimi markiranimi potmi in prvimi planinskimi zavetišči. To je bil čas, ki ga je navdihoval zaginani naravoslovec Ferdinand Seidl. Na njegovo pobudo je bil vrh Sv. Jera preimenovan v Trdinov vrh (15. avgust 1923 – letos praznujemo 70-letnico), s posebnim razglasom Načelstva novomeškega sreza pa je bil leta 1931 celo zavarovan izvir Gospodična z bližnjim zaledjem, kar lahko štejemo za eno prvih pravnih zavarovanj dediščine v tedanjem slovenskem prostoru.

V obdobju po drugi svetovni vojni ni zaslediti pomembnejših varstvenih teženj. Ravno nasprotno – gorjanske gozdove so intenzivno izkoriščali, košenice pa so se začele zaraščati. Šele v sedemdesetih letih ponovno zasledimo varstvene pobude po parcialnem varovanju posameznih pomembnejših območij. Tako sta bili leta 1969 s spomeniškovarstvenim odlokom zavarovani

območji kartuzije Pleterje in arheološko območje Mihovo (SDL št. 21/69).

Pomembno je tudi gozdarsko vrednotenje obsežnega gozdnega kompleksa, na osnovi katerega sta bila izločena pragozdova Gorjanci pod Trdinovim vrhom in Ravna gora ter gozdni rezervat Kobile (Odločba SO Novo mesto, št. 321-40/80).

Z občinskim odlokom o zaščiti vodnih virov na območju občine Novo mesto (SDL, št. 13/85) je bila zavarovana vrsta gorjanskih izvirov, ki se izkoriščajo za pitno vodo: Sompot, Koti in Martinc nad Gabrjem, Smerkečka nad Jugorjem, izvir Peteršiljke in Pendarjevke, Markov izvir in Mali Tisovec nad Javorovico, Drča in Škrluje pri Pleterjih, kot perspektiven vodni vir pa potok Kobile višje od vasi Mihovo.

Z odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Novo mesto (Ur. l., št. 38/92) so bili razglašeni: za naravna rezervata pragozd na Ravni gori in pragozd Gorjanci pod Trdinovim vrhom; naravni spomenik izvir Minutnik; arheološko območje Mihovo; Javorovica, območje zadnjih bojev IV. bataljona Cankarjeve brigade kot memorialno območje; gradova

KRAJINSKI PARK GORJANCI

Obseg območja povzet po
Dolgoročnem planu SRS
1986–2000

Prežek in Stari Prežek; sakralni objekti p.c. sv. Miklavža na Gorjancih, p.c. sv. Miklavža na Pangrč Grmu ter partizanska bolnišnica Kira in izvir Gospodična kot zgodovinska in memorialna spomenika.

Danes je večji del Gorjancev tako ali drugače zavarovan, kot celota pa žal ni varstveno opredeljen. Za prvi poizkus celovite opredelitve območja Gorjancev lahko štejemo osnove Skupnosti spominskega območja Žumberak – Gorjanci leta 1978. Ustanovljena je bila z namenom tesnejšega sodelovanja ljudi z obeh strani takratne republiške meje in predvsem, da pospeši družbeno-ekonomski razvoj tega manj razvitega območja.

Prva jasno osnovana formulacija, ki opredeljuje območje Gorjancev kot regijski oziroma krajinski park, je bila podana v Dolgoročnem planu 1986–2000 SRS in občine Novo mesto, kjer je v kartografskem delu zasnov varstva

naravne in kulturne dediščine območje med Vahto in Kostanjevico na Krki opredeljen kot krajinski park. Varovano območje predlaganega parka sega v dve občini (Novo mesto in Krško), zato je bila odgovornost za pripravo strokovnih podlag za razglasitev naložena Zavodu RS VNKD. Žal se aktivnosti niso nadaljevale.

Večletno varstveno neopredeljenost je po letu 1991 presegal čas osamosvojitve. Zaradi problema formiranja državne meje, ki poteka po grebenu Gorjancev, so odločitve o prostorski rabi oziroma varovanju znova postale aktualne. Problem celovitega varovanja je povzela SO Novo mesto s pobudo, da se območje Gorjancev razglasi kot demilitarizirano območje z ustreznim režimom varstva naravne in kulturne dediščine, vendar zaenkrat ta pobuda še nima ustrezne potrditve.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 5–6/1993

Soteska Kobile; foto: Andrej Hudoklin, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Pendirjevka nad Loko, KS Orehoviča; foto: Andrej Hudoklin, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Razlogi za razglasitev

Gorjanci so obsežen gorski masiv, ki se dviguje med Krško in Karlovško kotlino, na zahodu jih od Kočevskega Roga ločuje dolina Črmošnjice, na vzhodu pa segajo vse do Save.

Za območje predlaganega krajinskega parka je značilna visoka stopnja naravne ohranjenosti. Opredeljujejo jo poraslost z gozdom, ohranjeni pragozdni in kvalitetni gozdni rezervati, ki imajo izjemen ekološki in znanstveno raziskovalni pomen. Poseben botanični pomen imajo košnice z redkimi in ogroženimi rastlinskimi vrstami.

Izjemen pomen ima tudi pestra hidrološka dediščina, saj so gorjanski potoki in izviri zaradi geomorfoloških in ekoloških kvalitet dolenjska posebnost, celotno območje pa predstavlja pomembno zaledje pitne vode za novomeško kotlino.

Naravno dediščino dopolnjuje kulturna dediščina, ki se kaže v različnih oblikah kulturne krajine ter bogati arheološki, umetnostnozgodovinski in etnološki dediščini. Zanimiv je preplet etničnih skupin ob meji, gospodarsko izkoriščanje obsežnega gozdnega kompleksa ter specifični zgodovinski in sakralni objekti. Za območje je značilno tudi bogato ljudsko izročilo.

Območje Krajinskega parka Gorjanci predstavlja edinstven preplet naravne in kulturne dediščine, zaradi visoke stopnje ohranjenosti naravnega ravnovesja pa tudi pomembno zeleno zaledje vedno bolj industrializirane Dolenjske.

Osnovni namen krajinskega parka bi bil tako usmerjen v usklajen razvoj območja Gorjancev, ki bo ob razvoju primarnih dejavnosti (gozdarstvo, kmetijstvo) ohranjal naravne in kulturne značilnosti in kvalitete prostora.

Gorjanci – Krajinski park?

Obseg Krajinskega parka Gorjanci

Krajinski park Gorjanci je kot obvezno republiško izhodišče v Dolgoročnem planu SRS 1986–2000 načrtovan v osrednjem delu masiva Gorjancev in sega na območje občin Novo mesto in Krško. Vključuje najvišji del gozdnatega pogorja nad višino okoli 400 metrov, tako je izključena večina zaselkov in vasi. Obseg območja je prikazan na grafični prilogi.

Kaj je krajinski park?

Po definiciji (Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine, Ur. l. št. 1/81) so lahko krajinski parki območja kultivirane narave, ki združujejo značilno krajino s sestavinami naravne in kulturne dediščine in so namenjeni predvsem rekreaciji in ohranitvi značilne krajine.

Namenjeni so vzdrževanju in krepitvi naravnega ravnotežja ali ohranjanju spomina na pomembne dogodke in osebnosti. Krajinski parki so najrahljeje zasnovana in najmanj omejujoča varstvena skupina. Njihov pomen je večinoma lokalni in so zato omejeni na območje ene ali več občin.

Namembnost krajinskih parkov je predvsem rekreacijska, lahko tudi biotopska, spomeniška in izobraževalna.

Krajinski park je območje, ki ga je potrebno specifično razvijati, razvoj primarnih dejavnosti kot tudi ostali razvojni programi morajo izhajati iz načel varovanja in upoštevanja narave.

Pot do krajinskega parka

Krajinskega parka ni mogoče strokovno utemeljiti in razglasiti kar čez noč, niti nam ga ne more s preprostim pravnim aktom podariti država. Potrebno si ga je izbo-

riti oziroma ustvariti v tesnem sodelovanju z ljudmi, ki z Gorjanci živijo, drugače bo ves trud zaman. Krajinski park namreč lahko ohranjajo in razvijajo le ljudje, domačini, ki s svojim delom vzdržujejo značilno vsebino in obliko tega območja in ki bodo ob strokovni pomoči znali izkoristiti ponujene razvojne možnosti in prednosti.

Nedvomno ta projekt zahteva svoj čas in trdo delo vsaj ene generacije zagnanih domačinov in strokovnjakov ob podpori širše družbene skupnosti, ki mora nenazadnje še rešiti tudi problem financiranja tovrstnih varstvenih pristopov. Izkušnje v razvitem svetu so na tem področju številne in bogate, pri nas pa se lahko veliko naučimo v Triglavskem narodnem parku in ob treh regijskih parkih v ustanavljanju: Kočevsko, Pohorje in Notranjsko.

Da bi pobuda stekla, predlagamo naslednje aktivnosti:

- * Oblikovanje pripravljalnega odbora (delovne skupine) na nivoju občine, ki naj preuči pogoje in možnosti oblikovanja Krajinskega parka Gorjanci. V odbor se vključijo predstavniki republiških ustanov in predstavniki prebivalcev potencialno zavarovanega območja.

- * Določitev nosilca priprave in izdelave strokovnih osnov za razglasitev

- * Izdelava strokovnih osnov po posameznih sektorjih:

- naravna in kulturne dediščine (ZVNKD Novo mesto),
- gozdarstvo (GG Novo mesto),
- kmetijstvo (Zavod za kmetijstvo Novo mesto)
- vodni viri (Komunala Novo mesto, Območna vodna skupnost)
- turizem (nosilci razvoja turizma)

Strokovne osnove morajo obsegati: pregled stanja, valorizacijo,

razvojne možnosti, način varovanja

- * Načrtovanje in izvajanje raziskav za potrebe varstva in razvoja območja po zgoraj navedenih področjih in nosilcih

- * Izdelava ustreznih planskih dokumentov (krajinska zasnova) območja Gorjancev in Podgorja ter izvedbenih dokumentov za posege v prostor oziroma varovanje (SOB Novo mesto)

- * Za zagotovitev potrebnih finančnih sredstev je potrebno poiskati vse možne vire – od lokalnega in državnega nivoja do vključevanja v evropske razvojne programe in institucije, ki podpirajo opredeljevanje parkov in zavarovanih območij.

- * Popularizacija varovanega območja v širšem prostoru je pomemben del celotnega projekta, zato mora biti še posebej skrbno načrtovana. V njen okvir sodi širok spekter raznovrstnih informativnih gradiv: publikacije, plakati, razglednice, karte, markiranje poti, različne prireditve, pohodi, akcije, raziskave...

- * Sprejem odloka o zavarovanem območju in začetek dejanskega funkcioniranja parka

Dajanje pobud za zavarovanje je naša zakonska dolžnost. Sprejem odločitve za krajinski park kot dolgoročne strategije varovanja in razvoja območja Gorjancev z delom Podgorja bo v končni fazi odvisna od ljudi. Njihovega odgovora ne poznamo, vemo pa, da je Gorjance potrebno tako ali drugače varovati. Varovanje v večji meri normativno zagotavljajo do sedaj sprejeti zakoni in odloki, vendar – zakaj ne bi zagotovili drugačnega statusa Gorjancev kot celote, če bi na ta način lahko izkoristili razvojnih možnosti, ki se s tem ponujajo.

Razmislimo. To bo odločitev za prihodnost, pa kakršnakoli že bo.

ŠTUDENTSKA ETNOLOŠKA RAZISKOVALNA DELAVNICA ŠENTRUPERT 93

Šentrupert, slikovito naselje sredi Mirenske doline, je letošnje poletje že drugič gostilo študente in študentke etnologije s Filozofske fakultete v Ljubljani. Mladi raziskovalci so znova s presenečenjem ugotavljali, kako je to področje etnološka velika belalisa, domačini pa so bili neizmerno veseli, da se še kdo zanima za njihovo preteklost in polpreteklost. Z naklonjenostjo so sprejeli nadebudne študente, jim odprli svoje domove, potrpežljivo odgovarjali na številna vprašanja, po spominu brskali za davnimi dogodki, po podstrešjih pa za stariimi predmeti, na katere je legel prah pozabe. Odprli in prelistali so albume s porumenelimi fotografijami in s pripovedjo oživili posameznike, ki so se nekoč za trenutek svečano zazrli v fotografsko kamero.

Na letošnji delavnici je bilo manj udeležencev kot na lanski, s tem pa je povezano tudi manjše število raziskovalnih tem. Ena od skupin je na terenu nabirala podatke o zdravih zeliščih, njihovem poznavanju in uporabi ter načinih zdravljenja, ki so imeli včasih celo pridih nečesa skrivnostnega.

Zelo zanimiva tema, pri kateri so se razživel številni informatorji, so bile poroke in z njimi povezane šege in navade. Pri tej temi je mlade raziskovalce zanimala predvsem nekdanja socialna razslojenost družbe, ki je tudi pogojevala bolj ali manj primerne zakonske partnerje. Več raziskovalne pozornosti je bilo posvečeno bali. Bala, ki so jo starši dali hčeri pri odhodu iz domače hiše, je obi-

čajno obsegala hišno opremo, gospodinjsko posodje in orodje, posteljno in perilo, pri zelo premožnih nevestah pa je k njej sodil tudi teliček. Seveda je bila bala bogatih nevest obsežnejša, lepo izdelana in so jo z velikim pompom dan pred poroko vozili na ženinov dom. Tako so si lahko vaščani ogledali nevestino premoženje, doma stkana in sešita posteljnina, dostikrat bogato okrašena z vezenino, pa je pričala tudi o pridnosti neveste same. Pri manj premožnih je bila bala seveda skromnejša, pri zelo revnih pa je včasih niti ni bilo. Zanimiv je podatek, da je bila bala v hribovitem svetu okoli Šentruperta živa vse do sedemdesetih let, v ravninskem pa le nekako do 2. svetovne vojne.

Šentrupeška okolica s prisojnimi griči je vinorodno območje. Zato ni presenetljivo, da je bila ena od raziskovalnih tem tudi vinogradništvo. Pobuda zanjo pa je bil poleg vabljenih vinskih gorit tudi podatek iz časopisov s konca prejšnjega stoletja, da je tu vinograde trtna uš prizadela kasneje kot drugje na Dolenjskem in v Beli krajini.

Na področje socialne kulture sta posegli dve raziskovalni temi. Prva je obravnavala društveno življenje v Šentrupertu v obdobju med obema svetovnima vojnama, druga pa socialno življenje v Šentrupertu v istem obdobju in njegovo primerjavo z današnjim. Ta tema je bila vključena že v lanskoletne raziskave, letos pa dopolnjena z avdiovizualnim snemanjem.

V letošnji študentski etnološki

raziskovalni delavnici je sodeloval tudi študent umetnostne zgodovine. Njegovo terensko delo je bilo posvečeno umetnostnozgodovinski topografiji župnije Trebelno. Na terenu zbrane podatke, predvsem točen opis arhitekture ter popis vsega inventarja župnijske cerkve, njenih štirih podružnic, kapele in kostnice, dopolnjene s črnobelimi fotografijami in dia posnetki, je kasneje uredil v okviru redne letne prakse na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Tako je nastalo obsežno gradivo, ki je osnova za kakršnokoli resno preučevanje sakralne dediščine trebeljanske župnije.

Ob zaključku študentske etnološke raziskovalne delavnice so udeleženci pripravili razstavo. Na njej so predstavili svoje desetdnevno terensko delo, hkrati pa so se domačinom tudi zahvalili za njihovo pomoč. Rezultati lanske letne in letošnje delavnice bodo predstavljeni v posebni knjižici, ki bo izšla ob koncu leta.

Za zaključek pa še tole: študentsko etnološko raziskovalno delavnico so omogočili in podprli Občina Trebnje, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Župnijski urad Šentrupert in Oddelek za etnologijo in antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Milan Markelj OSEMNAJST NAGELJNOV

Knjiga — pričevanje o življenju Romov

Že februarja letos je izšla knjiga Milene Stojkovič **Osemnajst nageljnov** (založila jo je Občinska skupščina Metlika), vendar vse doslej ni bila deležna skoraj nobene pozornosti. Čeprav ne gre za literarno delo, ki bi pritegovalo s svojo kakovostjo ali kakšno drugo umetniško vrednostjo, pa je knjiga vsekakor vredna pozornosti predvsem zaradi avtorice in tematike, ki jo obravnava. Pisateljica je namreč po rodu Romkinja; delo, v katerem izpisuje svoja otroška in mlada leta v romski skupnosti in boj za dostojno življenje v slovenski družbi, pa je njen knjižni prvenec in najverjetneje edina knjiga doslej, ki jo je napisal kateri od Romov v tem delu naše domovine. Za naše razmere je zaradi tega izid knjige res nekaj posebnega, saj je znano, da so dolenski Romi v vsej slovenski romski skupnosti kulturno najbolj zaostali in najmanj osveščeni.

Zato je pomen Stojkovičine knjige veliko večji, kot bi bil, če bi šlo zgolj za še eno knjigo slovenske pisateljice berljivih povesti.

Milena Stojkovič je svojo pripoved zasnovala v osemnajstih vsebinsko povezanih črticah, v katerih izpisuje svoja doživetja v časovnem loku od rojstva do poroke in materinstva, vsebinsko pa se lok pne od počasnega oza-veščanja romske deklice do spoznanja, da mora premagati zaostalo okolje in si utreti pot v »civilizirano« življenje, kot pravi ostali družbeni skupnosti. Avtorica je to smelo pot z voljo, potrpežljivostjo, vztrajnostjo in pridnostjo uspešno prehodila in se iztrgala življenju na obrobju družbe. A pot ni bila lahka in brez žrtev. V črticah opisuje pretresljive stvari, z realističnim jezikom in prostodušno iskrenostjo razkriva trdo in surovo življenje Romov, marginalno skupnost, v kateri je le malo prostora

za dobra čustva, za nežnost in toplino v medsebojnih odnosih. A tudi v »civiliziranem« svetu ni kaj dosti drugače, kot spoznava, ko se vrašča vanj in si svoj prostor izbojuje z izobrazbo in osebnostno rastjo. Čeprav ni bil avtoričin namen, da bi zastavila vprašanje o pravilnosti svoje življenjske poti, pa se pazljivejšemu in razmišljujočemu bralcu takšno vprašanje

zastavlja. Je za Roma, ki se želi kulturno in civilizacijsko dvigniti, izguba korenin in popolna asimilacija edina pot?

Knjiga literarno ne presega nivoja ljubiteljskega pisarjenja zgodbic, je pa izredno močna v svoji pričevanjskosti o romski skupnosti pri nas, toliko bolj, ker je napisana z romsko roko.

Jože Humer NESMRTNI GLEDALIŠKI PLES

Pred nedavnim je pri münchen-ski založbi Florian Noetzel izšla publikacija, ki si zasluži tudi pozornost slovenske kulturne javnosti, novomeške pa še posebej. Podnaslov zelo lepo opremljene, zajetne, 370 strani obsegajoče in z 212 likovnimi dokumenti in ilustracijami obogatene knjige je »300 let zgodovine baleta münchen-ske opere«. To je prva od dveh knjig, v katerih bo ta razsežna tema v celoti zaobjeta; obravnava »samo« obdobje od začetkov tega znamenitega baletnega teatra okrog leta 1650 pa do 1860.

Še zanimivejši od podnaslova je naslov knjige Nesmrtni gledališki ples. S svojo izzivalno podjetnostjo daje vedeti, da piscu, ki raziskuje in pripoveduje zgodovino baleta v bavarski prestolnici, vendarle ne gre zgolj zanj, za tistega in takega in tedanjega, temveč za plesno umetnost sploh, za njeno bistvo, zato pa seveda tudi njen zgodovinski razvoj v nedrih razvoja evropske družbe.

Na poseben način je zanimivo, že vnaprej priporočljivo, da je to delo, čeprav po vseh raziskovalnih pravilih pisano in z vsem znanstvenim instrumentarijem opremljeno, prišlo izpod peresa osebnosti, ki se je uveljavila kot plesni umetnik, koreograf, umetniški vodja baleta. Tega založnik ne pozabi močno in vidno poudariti.

Pozabi le povedati, kje živita avtorja te lepe in pomembne knjižne novote; da sta državljana novoustanovljene države Slovenije; da je delo nastajalo v tihoti neke samotne domačije v zavetju slamnate strehe, ob zelenih vodah Krke pod Novim mestom. In še nastaja: Pia in Pino Mlakar, naša sveže pečena častna občana, zdaj prav tam končujeta drugi snop svojega Nesmrtnega gledališkega plesa in sta z njim tako zaposlena, da o prvem ne utegneta ne misliti ne govoriti.

Slovenske izdaje ne pričakujeta in morda imata prav. Toda – škoda, zares škoda, če imata prav.

Franci Šali **NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE**

Jurij Hudolin: BESTIJE Zbirka SIGA, 15. knjiga

Jurij Hudolin, dvajsetletnik, s tretjo objavljeno pesniško zbirko Bestije. Izšla je v Sigi, vendar se kar močno razlikuje od vseh njenih predhodnic. Nič lirike, nič klasične poetske lepote ni v teh pesmih. Mrzla pot in nekaj nelagodnega občutja v želodcu, to dvoje se ti nabira in sprošča ob verzih, s katerimi sega v drobovje brezobzirne krvoločnosti in razvrednotenega pehanja. Vse so le primitivni, prizemni nagoni in goni živetja in preživetja. Hedonistično pojedanje, bi rekel. Metafore za vse to so mu razna živalska bitja, stvari, katerih imena in vedenjski opisi bralčevo zavest nehote potiskajo v bestialnost malignega, brezzveznega sveta, se pravi odnosov ali razmerij, ki jih človek ustvarja, vsiljuje, in dejanj, ki jih počenja. Najbližje, se mi zdi, je pesnik sam sebi v pesmi Lubadar, s katero, hote ali nehote, pri-

zadeto razkrije bridkobenost svojega mladega življenja, ko ga le-to kljuje, zažrtu vanj, izpuščajoč »dekadentni sok«, že od rojstva.

Je Hudolin glasnik nove dekadence? Je pesnik, vržen v temne soteske groze in okrutnosti, iz katere ne more več videti niti najšibkejše svetlobe, ne gojiti upanja, ne čutiti hrepenenja, kar si mnogi vendarle še privoščijo, ob vsej tragičnosti človeških ravnanj in njim navkljub. Ali pa morda za vsem tem stoji in se krije Človek, ki mora in zdaj more tako in samo tako ubijati nečloveško, da do skrajnosti brezobzirno in brez pridržkov osvetljuje njegovo sprieno, pošastno podobo. Se zdi, kakor da bi izžigal tumorna duhovna tkiva, in s tem reševal, kar bi ne smelo strmoglaviti v dokončno pogubo. V skladju s to poezijo je tudi nekaj Tisnikarjevih slik, ki jih je odbral pesnik sam.

Patricia Gerbec **HARLEKIN** Zbirka SIGA, 16. knjiga

Harlekin je pravzaprav prva objavljena pesniška zbirka Patricie Gerbec, rojene v Mariboru, sicer pa že naturalizirane Novomeščanke.

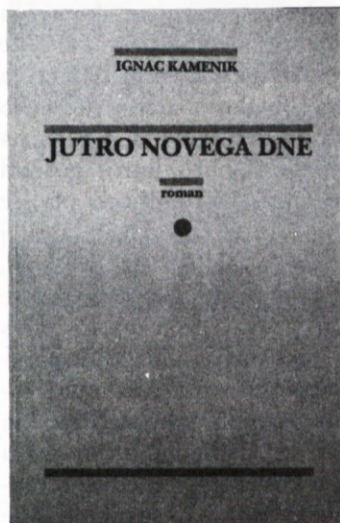
Njeno ime se je najprej zabeležilo v reviji Rast, lani, ko ji je urednik literature odbral nekaj pesmi iz obsežnejše pesniške zbirke, za katero je že takrat iskala založnika. Roko ji je ponudila zbirka Siga. Pesmi so zdaj predstavljene v dveh ciklih. Prvi cikel nosi naslov Na temo ti, drugi pa Blodnjak. V obeh se pesnica lirično sooča z lastnim intimnim svetom, ki ji ga oblikujejo občutja

ljubezni – doživljanja njene neizprosne nravi, ko vse se nekoč začenja, ko vse traja, razveseljuje in žalosti, sladi in boli, gradi in ruši, pameti in razpametuje.

Večkrat se pesnica odloči za dvojno, vzporedno prisotnost svoje občutljive zavesti, ko hkrati zapisuje dve duhovni dogajanji v sebi, kar terja od bralca malo drugačno, bolj zbrano in zahtevno branje verzov.

Ilustracije k pesmim in za naslovnico je prispeval novomeški slikar Boris Zajc. Z njimi mehko in občuteno dopolnjuje avtoričin upesnjeni bivanjski svet.

Ignac Kamenik:
JUTRO NOVEGA DNE
Zbirka UTVA, 8. knjiga

Jutro novega dne, roman, objavljeni prvenec Ignaca Kamenika, živečega v Mariboru, je izšel v zbirki Utva; šele zdaj, ker pred leti ni bilo zanj pravega založniškega razumevanja ali pa pripravljenosti, in je menda prav zaradi tega in s kančkom upanja priromal do Dolenjske založbe. V njem avtor osvetluje prva leta po vojni, v času radikalnih poskusov nove politike, da vse staro odstopi, gre in prepusti mesto novi družbeno-socialni utopiji – socializmu. Temu so podrejene energije mladih ljudi, njihova življenja, prizadevanja in dejanja, čeprav ne v celoti in tudi ne vseh. Dogajanje se odvija na Štajerskem, njegovi junaki poskušajo plemeniti spolitizirani, razosebljeni svet in svoja življenja s kulturno aktivnostjo. Namreč, ob politiki samih zahtev in ukazov, včasih tudi groženj in kaznovanj, so bili ljudje vse bolj lačni in željni pristne človečnosti in duhovne neposrednosti. A bilo je tega tako malo in vse manj, kolikor bolj se je rojevala in utrjevala birokratičnost in oblastnost v odnosih in ravnanjih oblasti ali politične elite do ljudi.

Prvi del romana celo snovno posega nazaj v čas vojne. Bralcu se ta razkriva kot blodnja o vojni do smrti utrujenega in psihično onemoglega mladega partizana Gregorja, ki se vendarle srečno ubrani belega kostnega objema in vrne v tokove življenja, med sovrstnike in mlajše. Seveda, ob skupnih kulturnih prizadevanjih si vsak od njih išče tudi svojo osebno življenjsko pot in srečo. Živeti svoj svet z drugim, ne se kratkomalo žrtvovati za nekaj skupnega in se v skupnem kot osebnost utopiti in izgubiti, je nekakšna nit celotne pripovedi, skozi katero se razkrivajo tudi

dejanske socialne scene povojnega časa, ko ni bilo lahko in enostavno obiti ali uiti ideologiji kolektivizma in enoznačnosti.

Roman ni nekakšna zapoznala duhovna reakcija na tisti čas in na takratne razmere, prej je sporočilo, ki lahko tudi danes pomaga človeku vztrajati na principih osebne svobode in osebne odgovornosti za lastna dejanja ali odločitve, katera naj drugim ne bi prinašala zla, temveč samobitnost, osebno svobodo, lepše in bogatejše življenje. Avtor ne zanikuje skupnosti, jo ne spreminja v nekakšno vsoto posameznih oseb, v njej hoče le videti, razpoznavati in ohranjati njihova bistva in enkratnosti.

Stane Jagodič:
ART PARADOKS

Stane Jagodič, slikar, je ime, ki ga ni treba pojasnjevati Slovincem niti ne mednarodni likovni eliti oziroma javnosti. To pot je svojo angažirano držo in nesporno umetniško naturo izpovedal v knjigi, ki nosi zgornji naslov, in sicer ne le s fotomontažami, ampak tudi s pisano besedo: poezijo, aforizmi in paradoksi; vse to, zaradi tega nesmiselnega in tragičnega balkanskega uničevanja in izničevanja, zaradi Slovenije, ki se je temu izognila, hkrati pa uresničila svoj veliki narodni sen: imeti svojo državo in postati enak med enakimi v svetovni družini narodov, kar je za prenekatero po svetu in tudi na Balkanu še vedno želja, hotenje in boj; vse to današnjemu geopolitikonu, ki se tako sprenevedavo, čudno in nečedno obnaša, s »figo v žepu« ali s svojimi računicami, bogve kakšnimi, hkrati, ko se tu, v nekdanji vojda malodane jetniški Titovi Jugoslaviji, vem, da ni bilo tako, zdaj, po njenem razpadu, rušijo mesta,

izkrvavevajo življenja, begajo in prebegavajo prestrašena človeška bitja – starci, starke, žene, matere, otroci – vsi že s skoraj izgubljenimi upi in sanjami, vsi nič krivi: da mu je bilo, slikarju, humanistu, kozmopolitu namreč, kakor večkrat govori o sebi, treba zaklicati iz dna pretresene in razbolele duše. To, kar je moč videti in bo moč občutiti in doživeti vsakomur, ki bo njegovo knjigo vzel v roke, natisnjeno v slovenski in tudi angleški izdaji. ART PARADOX je torej sporočilo umetnika s sredstvi umetnosti, je knjiga umetnina, s katero prizadeto, pesniško občuteno, pa tudi z ironijo in humorjem, tem iskrivim britvičnim miselnim rezilom jedka in beleži ta tragični čas, hkrati pa kliče k pameti in razumu, k srčnosti in ljubezni, k svobodi in vzajemni soodvisnosti, k lepoti, veri in upanju, da, k upanju, da se morda gospodu Orwelu vendarle izmaknejo zemeljska tla in bestialne zamisli.

Knjiga je razdeljena na štiri dele. V prvem in drugem delu gre za protivojno poemo in grotivni in fotomontažo, v tretjem so zbrani umetnikovi paradoksi, aforizmi, reki, pregovori, basni, v četrtem pa gre za parodije na 290 svetovno znanih umetnin v slikarstvu, kiparstvu in arhitekturi. Ta del knjige predstavlja zabaven študijski pripomoček ljubiteljem in poznavalcem umetnostne zgodovine.

Veliko lepega in zares pohvalnega so o tej knjigi in njenem avtorju zapisali dr. Aaron Scarf, angleški umetnostni zgodovinar in publicist, žal izida knjige ni dočkal, pa dr. Milan Dolgan, dr. Lev Menaše, Jože Hudeček in Drago Medved, kar vse je videti, saj so njihove tehtne kritiške misli uvrščene na začetek knjige, tem pa so dodane še impresije nekaterih drugih domačih (Franc Zalar) in tujih

publicistov–kritikov, ki so o angažiranih in v tej knjigi objavljenih fotomontažah že pisali, ko jih je avtor ustvaril in razstavil v času dramatičnega in krvavega porajanja slovenske in hrvaške državnosti ter grozečega kopičenja hudih oblakov nad nesrečno Bosno in Hercegovino, naslov pa jim je dal Dobro jutro, gospod Orwell!, kakšen je bil tudi prvi še delovni naslov te knjige, ki zdaj nosi ime ART PARADOX, in ji, po mojem skromnem mnenju, še najbolj pritiče. Mar ni to zares nekaj tako nenavadnega in paradoksnega, če zmorediš iz tako žalostnih, grenkih, tako nečloveških razmer, upodablajoč jih, narediti nekaj tako lepega, umetniško pretresljivega, kot je to storil in kot je to uspelo Stanetu Jagodiču.

Barvne diapozitive za tisk je opravil Bojan Radovič, zahtevne fotolite Tiskarna Delo, natis pa Tiskarna Novo mesto. Knjigo je uredil in oblikoval avtor sam, založnik ji je seveda Dolenjska založba.

**T. Pavček, J. Gabrijelčič,
J. Miklič: DOLENJSKA IN
BELA KRAJINA**

Kar trije avtorji so torej sodelovali pri tej nenavadni knjižici, da bi z njo povedali o teh dveh pokrajinah in njenih ljudeh tisto, kar bi utegnilo predramiti in usmeriti vse ustvarjalne vzgibe v premišljeno in zagnano iskanje ter udejanjanje vsega najboljšega za njun in njihov (naš) jutrišnji dan.

Pavček pove, kaj je pravzaprav lepota, srce, duša, delo in kultura, tradicija in sedanjost Dolenjske in Bele krajine, položeni med Kolpo, Krko in še čez, do koder pač njuno območje seže, in sicer tako ali v takšni pripovedi, ki jo zna in zmored samo on. Tako lepega speva o Dolenjski in Beli krajini in

Naslovnica knjige Dolenjska in Bela krajina

popotnice jima ni mogoče najti in brati nikjer, se mi zdi.

Gabrijelčič in Mikličeva pa težišče premakneta od poetike k znanju in akciji. Teorija organizacijskega razvoja naj bi bila tako podlaga pri nastajanju in razvijanju Motivacijskega programa razvoja obeh pokrajin. Podrobneje o njej spregovori, jo obrazloži in utemelji prvi avtor. Je pač tako, da je treba dandanes v firmah, ustanovah in v prostoru utirati pot razvoju ob hkratnem opravljanju ali izvajanju obstoječih programov proizvodnje in komunikacije blaga in storitev.

In prav ta teorija je lahko osnova za takšna praktična ravnanja, v katerih bo prisotno razmišljanje in delo tudi za naš jutri.

Važna je tudi organiziranost! Se pravi, recimo, kakor predlaga ta knjiga, v tako imenovani Rastoči knjigi zbirati ideje, pobude, jih preverjati, strokovno odbirati in raziskovalno obdelovati, da bi na takšni podlagi bilo moč Dolenjem in Belokranjem sprejemati odločitve o razvoju k višji kakovosti življenja. In prav o takšni organiziranosti in delovanju razmišlja in ju tudi predstavi Joža Miklič v omenjeni publikaciji.

Knjiga torej predstavlja zares vreden in koristen pripomoček za vsakogar, ki želi tako ali drugače ustvarjalno sodelovati v kakovostnem razvoju Dolenjske in Bele krajine, ali pa mu je skrb za to celo strokovno opravilo.

France M. Dolinar: PROŠTI NOVOMEŠKEGA KOLEGIATNEGA KAPITLJA

V letu sklepnega praznovanja petstoletnice kolegiatnega kapitlja v Novem mestu je Dolenjska založba izdala monografijo o omenjeni ustanovi, ki v precejšnji meri razkriva tudi življenje in razvoj Novega mesta in širše pokrajine v času njenega obstoja, čeprav bomo celovitejšo tovrstno informacijo o tem mestu dobili šele z natisom njegove monografije, kar se bo tudi kmalu zgodilo. Glede te knjige pa je potrebno povedati, da je z njo, z obsežnim besedilom in bogato dokumentacijo in barvno fotografijo Kapitelj prvič predstavljen javnosti tako, kot pač je življenje v njem, z njim in ob njem teklo ali se vanj natekalo in iztekalo, vselej ne srečno in neboleče, nekajkrat tudi zelo usodno za njegovo delo, življenje in obstoj.

Avtor teksta, France M. Dolinar, je vse to poskusil zajeti skozi prizmo prihajanja, delovanja in

odhajanja vseh doslej pričujočih kapiteljskih proštov, in to mu je, po moji skromni sodbi, zelo dobro uspelo, tako zaradi žlahtne pripovedne ubranosti kot tudi v socio-zgodovinskem in raziskovalnem pogledu. Rekel bi, da zdaj spet malce več vemo o tej ustanovi, o njenih ljudeh in mestu pod njo in okrog nje.

Posebno vrednost in mik daje monografiji fotografija novomeškega rojaka Zvoneta Pelka, in sicer, ko z njo predstavlja cerkev, prošnjo, mestno jedro ali pa opremo, portrete, listine, oblačila, umetnine omenjene ustanove.

Velja tudi zapisati, da je povzetelek teksta preveden v nemški, italijanski, francoski, ruski in angleški jezik. V slednjem so tudi vsi komentarji ali pripisi k slikam. Nje je strokovno pripravil Jože Matijević, skrbno pa jih je pregledal in jim dal končno mero France Baraga. Monografijo je oblikovala Maša Okršlar, Studio VISIO Ljubljana, natisnila pa Tiskarna Novo mesto.

DOBRNIČ Z OKOLICO SKOZI ČAS

Knjižica izven zbirke Dolenjske založbe, vendar v okviru njenega programa, ki jo zavezuje, da prisluhne času in je vanj tvorno vpet. Namenjena je sicer spominjanju na takratna dobrniška leta, ko je bila v tem kraju ustanovljena Slovenska protifašistična ženska zveza. Od takrat oziroma od njenega prvega kongresa je minilo že petdeset let.

Prvi del knjige je posvečen Dobrniču in okolici ter občini Trebnje. Skozi čas, vse do danes, nas popelje avtor France Režun z dokaj večšo predstavljivo davnine, starih in novih ter najnovejših dni in trajnih prizadevanj ljudi teh krajev, da bi bolje in lepše živeli, pri čemer naletijo na pomoč in sodelovanje širše in mednarodne skupnosti.

Drugi del knjige obravnava razvoj ženskega gibanja na Slovenskem, vse do I. kongresa SPŽZ v Dobrniču, in priprave nanj ter izvedbo. Avtorica je Ivka Križnar. Podrobneje predstavi razmere med vojno in utemelji smisel ter namen ženskega gibanja in organiziranja. Zelo zanimivo in plastično opiše tudi vzdušje na kon-

gresu ter neizmerno vero žensk – delegatk v upravičenost boja za svobodo slovenske zemlje in njenih ljudi. Njeno pisanje je dopolnjeno tudi s seznamom vseh delegatk oziroma udeleženk kongresa.

Tretji del knjige pa je namenjen prerezu položaja žensk v povojnih petdesetih letih in predstavitvi dela Urada za žensko politiko vlade Republike Slovenije. Avtorici sta Marija Cigale in Vera Kozmik. Sklepna misel bi lahko bila, kako bi morale (in morajo) biti ženske tudi danes samoorganizirane za izboljšanje svojega položaja, hkrati pa zahtevati, da se glede tega v razvojni politiki bistveno več naredi za ženske kot doslej oziroma v letih prve slovenske državnosti.

Omenjene tekste vežejo izbrani, dragoceni verzi, misli in pričevanja slovenskih pesnikov, preprostih mater in znanih ljudi iz slovenskega kulturnega in političnega življenja nekoč in danes ter seveda dokumentarne fotografije, tudi umetniški portreti, slednji predvsem iz zapuščine Božidarja Jakca, kronista našega vojnega časa.

BOGDAN OSOLNIK: KOČEVSKI ZBOR SLOVENSКИH ODPOSILANCEV

Tudi ta knjižica je izven zbirke Dolenjske založbe. Njen izdajatelj in sozaložnik je Republiški odbor Zveze borcev Slovenije. Z njo je obujen spomin na prvi slovenski demokratično izvoljeni parlament, pri čemer seže pisec nazaj v slovensko zgodovino in tudi do današnjih dni, da bi v zgoščeni podobi pravzaprav pokazal na ves potek ali razvoj boja Slovencev za narodno samobitnost.

Kronološkemu pregledu dogodkov, važnih za slovenski narod, sledi poglavje, v katerem avtor aktualno in argumentirano sooča svoje poglede in stališča z novodobnimi poskusi razvrednotenja ali prevrednotenja boja slovenskih partizanov in vseh aktivistov ali žrtev fašizma in nacizma za svobodo in obstoj slovenskega naroda in njegovo prihodnost v dneh druge svetovne vojne in okupacije slovenske zemlje.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 5–6/1993

Franci Šali
NOVOSTI DOLENJSKE
ZALOŽBE

Knjižici so dodani tudi tisti dokumenti, ki neizpodbitno izpričujejo sestavo, naravo in legitimnost parlamenta oziroma delegatov, izvoljenih na demokratičnih volitvah, ki jih je organizirala takratna Osvobodilna fronta slovenskega naroda na celotnem območju Slovenije, čeprav je

divjala kruta vojna in boj na življenje in smrt.

Vredno jo je vzeti v roke in prebrati. Še posebej bo dobrodošla tistim, ki bi si bili radi na čistem glede nacionalne zgodovine slovenskega človeka ter vloge borcev in aktivistov narodnoosvobodilnega boja pri tem.

Tone Kralj: Bežeča mati, 1942

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 5–6/1993

Dvig slovenske zastave pred palačo OZN v New Yorku (iz fototeke Urada predsednika republike)

KRONIKA

Junij – avgust 1993

JUNIJ 1. junija je minilo petdeset let izhajanja Kmečkega glasa, ki je pričel izhajati na Rampohi v Kočevskem Rogu.

BREŽICE – V galeriji Posavskega muzeja je bila pregledna razstava del akademskega slikarja Darka Slavca.

DVOR – Kulturno društvo je izdalo prvo letošnjo številko svojega glasila Fužine. List izdajajo že šesto leto.

NOVO MESTO – Dijaki novomeške gimnazije že nekaj let dosegajo na tekmovanjih v znanju izredne rezultate. Na mednarodno kemijsko olimpiado sta se uvrstila dijaka Tomaž Urbič in Renata Jakše, na matematično in fizikalno olimpiado pa dijak Bojan Gornik.

NOVO MESTO – Raziskovalna ekipa, ki jo je vodil arheolog Borut Križ, je pri izkopavanjih na Kapiteljskih njivah na Marofu odkrila izredno pomembno najdišče. V grobu iz 7. – 3. stoletja pr. n. št. so našli predmete, okraske ilirske kneginje.

ŠENTVID PRI STIČNI, 1. junija – Tu je bila medobčinska revija mladinskih zborov Dolenjske in Bele krajine, ki jo je organizirala Zveza kulturnih organizacij Grosuplje. Nastopili so otroški pevski zbori z osnovnih šol Šentvid pri Stični, Mirna, Črnomelj, Center (Novo mesto) in Šmihel, Šentrupert, Metlika in mlajši mladinski zbori iz osnovnih šol Veliki Gaber, Vinica in Šentvid pri Stični.

NOVO MESTO – 2. junija

Na mesečni Tribuni ob sredah, ki jih organizira novomeška podružnica Hrvatskega kulturnega društva, je bil gost pisatelj Rudi Šeligo.

SEVNICA, 4. junija – V galeriji na sevnškem gradu so odprli razstavo del slikarja Mirka Bogoviča iz Loke pri Zidanem Mostu.

ARTIČE, 5. junija – Na tukajšnji osnovni šoli so z zaključno prireditvijo počastili 150-letnico šole. Gast je bil dr. Ivan Kristan, predsednik državnega sveta, bivši učenec te šole.

DOLENJA VAS PRI RIBNICI, 5. junija – Devet pevskih zborov, pet iz ribniške, dva iz kočevske občine in dva iz občine Vič–Rudnik, so nastopili na 18. pevskem srečanju.

ČRNOMELJ – Od 9. do 13. junija je potekalo tradicionalno, že trideseto, jurjevanje s kresovanjem ter prazničnimi dnevi slovenske folklore.

ČRNOMELJ, 9. junija – V Kulturnem domu so odprli razstavo o Krajinskem parku Lahinja, ki jo je pripravila Mira Ivanovič iz novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

BREŽICE, 10. junija – V viteški dvorani brežiškega gradu so nastopili učenci Glasbene šole Brežice.

NOVO MESTO, 10. junija – V avli poslovne zgradbe Tovarne zdravil Krka so odprli razstavo del ilustratorke Mojce Cerjak iz Slovenskih Konjic.

JUNIJ NOVO MESTO, 10. junija – Sprejet je bil občinski odlok o preimenovanju ulic. Tako je v mestu 48 ulic dobilo novo ime, ukinjenih, spremenjenih pa je 18 uličnih imen.

ČRNOMELJ, 11. junija – V galeriji Miniart je bila otvoritev III. belokranjskega likovnega bienala Črnomelj 1993, na katerem je sodelovalo več kot dvajset belokranjskih likovnih ustvarjalcev. Bienale je odprl črnomaljski župan Martin Janžekovič, o bienalu je spregovorila umetnostna zgodovinarica Marinka Dražumerič.

NOVO MESTO – Na občnem zboru Kulturno-umetniškega društva Krka so ugodno ocenili dejavnost tega društva, ki deluje že enaindvajset let. V preteklem letu so imeli osem razstav, tretjo likovno delavnico, tri likovne delavnice mladih, številni so bili nastopi mešanega pevskega zbora in njihova prva CD plošča; odmeven je bil 15. dolenjski knjižni sejem. Društvo je deset let uspešno vodila Marija Žveglič, zdaj pa je bil izvoljen novi predsednik, Janez Bernik.

TREBNJE, 11. junija – V trebanjskem parku je bila promocija prve avdiokasete Komornega okteta Trebnje. Na prireditvi je poleg omenjenega zbora nastopil še Občinski pihalni orkester. Prvi zbor, ki šteje trideset članov, ves čas vodi zborovodja Igor Teršar, ki je dirigent tudi petdesetčlanskemu pihalnemu orkestru.

VINICA, 11. junija – Črnomaljski Zavod za izobraževanje in kulturo je organiziral v rojstni hiši pesnika Otona Župančiča srečanje recitatorjev malih in osnovnih šol Bele krajine.

GLOBOKO, 12. junija – Tu je bilo že 20. srečanje slovenskih lovskih pevskih zborov in rogistov. Nastopilo je okoli trideset skupin pevcev in rogistov s preko petsto nastopajočimi. Na večer pred prireditvijo so v tukajšnji osnovni šoli odprli razstavo lovskih motivov Andreja Militarova.

NOVO MESTO, 12. junija – V Domu kulture je na tradicionalni prireditvi Srečanje gasilskih pevskih zborov Slovenije nastopilo enajst zborov.

LJUBLJANA, 13. junija – Umrli je pisatelj, dramatik in založnik Ivan Potrč. Rodil se je leta 1913 v Štukih pri Ptuj.

NOVO MESTO, 16. junija – V Domu kulture je bila zaključna produkcija rednega izobraževalnega programa plesne skupine Terpsihora company plesnega društva Novo mesto. Nastopilo je okoli petdeset plesalcev.

NOVO MESTO, 16. junija – Tovarna posebnih vozil Novo mesto (TPV) je v prostorih Dolenjskega muzeja podpisala s francosko firmo Treves pogodbo o ustanovitvi mešanega podjetja TPV-Treves. Podpisu je prisostvovala ministrica za delo, družino in socialne zadeve Jožica Puhar.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. junija – V zdraviliški restavraciji je bila predstavitev najnovejše knjige Marijana Tršarja z naslovom Otroštvo, ki je izšla pri Dolenjski založbi v zbirki Utva. Predstavitve so se poleg avtorja udeležili še ilustrator Jože Kumer, oblikovalec Lucijan Reščič in urednik založbe Franci Šali. V kulturnem programu so nastopili učenci tamkajšnje osnovne šole.

LJUBLJANA, 17. junija – V Informacijskem centru Moderne galerije je bila premierna predstavitev 20-minutnega video filma o slikarju Jožetu Slaku-Džoki, dolenjskem rojaku, doma iz Jablana pri Mirni Peči, ki ga je režirala Nataša Prosenč.

NOVO MESTO, 17. junija – V Osnovni šoli Šmihel so predstavili odmevno pesniško zbirko Lotosovo prebujanje Matjaža Bukovca, učenca 8. razreda iz

JUNIJ Uršnih sel, in Katje Plut, učenke 7. razreda iz Novega mesta. Mentorica je učiteljica Nevenka Kulovec.

KOČEVJE, 18. junija – V avli osnovne šole je bil koncert mešanega pevskega zbora Svoboda iz Kočevja.

NOVO MESTO, 18. junija – V okviru Novomeških poletnih večerov 93, organizatorica je Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, je bil v atriju kapiteljske proštije koncert znane zagrebške sopranistke Ljiljane Molnar-Talajić. Spremljal jo je pianist Darko Domitrović.

STUTTGART, 17. in 18. junija – Na povabilo Arheološkega društva dežele Württemberg je v Stuttgartu predaval znani novomeški arheolog Tone Knez o halštatskih knežjih grobovih iz starejše železne dobe v Sloveniji.

KRŠKO, 18. junija – Ob krajevnem prazniku, se je zvrstilo več zabavnih in športnih prireditev; tega dne je imel v okviru praznovanja koncert mešani pevski zbor Viktor Parma iz Krškega, ki praznuje letos svojo 20-letnico. Ob tej priložnosti je prejel zlato plaketo Krajevne skupnosti Krško.

MULJAVA, 18. in 19. junija – Tu se je v dveh dnevih zvrstilo več kulturnih prireditev pod naslovom Kresnik 93.

18. junija so se na Jurčičevi domačiji na ekstemporu zbrali slikarji z vseh koncev Slovenije, zvečine ljubiteljski ustvarjalci. Zvečer je bil v kapeli samostana Stična koncert Bogdane Herman in Tomaža Pengova.

V gledališču na prostem pa so domači amaterski gledališčniki izvedli dramsko priredbo Jurčičevega Desetega brata.

19. junija je bil v stiškem samostanu simpozij Društva pisateljev Slovenije na temo Kriza subjekta v sodobnem slovenskem romanu.

V bistroju Klepec na Muljavi so odprli razstavo akademskega slikarja Dušana Lipovca, v Kulturnem domu pa razstavo del, ustvarjenih na ekstemporu, ter razglasili dobitnike nagrad. V gledališču na prostem je bil kulturni program. Nastopali so: folklorna skupina iz Razkrižja, moški pevski zbor iz Dobropolj, domači gledališčniki z odlomkom iz Desetega brata, sekstet iz grosupeljske glasbene šole, rokoborci iz Grosupljega, vokalna skupina Orhideja, igralka Simona Zorc in ansambel Trinajsto prase.

Na koncu je bila podelitev nagrade za najboljši slovenski roman, ki je izšel lani. Nagrado, ki jo podeljujeta Društvo slovenskih pisateljev in časnik Delo, je prejel Miloš Mikeln za roman Veliki voz. Odločitev komisije je podal njen predsednik, literarni zgodovinar Franc Zadravec.

Prireditev se je zaključila s kresom, kjer sta nastopila pesnica Svetlana Makarovič in pevka starih slovenskih narodnih pesmi Bogdana Herman.

NOVO MESTO, 18. junija – V gostilni Na hribu je bil kulturni večer. Z dolenjskim krajinarjem, ki je tu razstavil več kot dvajset svojih platen, se je pogovarjal Rudi Škof. Naslednji gost je bil pisatelj Jože Dular. Iz njegove pesniške zbirke je prebrala nekaj pesmi Jožica Dornič, odlomek iz njegovega romana Krka umira pa Andrej Bartelj, ki se je tudi pogovarjal s pisateljem. Večer je glasbeno popestril Darko Duh z igranjem na citre.

NOVO MESTO, 19. junija – V frančiškanski cerkvi je bila otvoritev razstave umetniških fotografij Rafaela Podobnika pod naslovom Sv. Gora pri Gorici.

NOVO MESTO, 19. junija – Dolenjska založba je izdala v zbirki Gorjanski škrat knjižico Mokronožci, avtor je Stane Peček, ilustratorica pa Jelka Godec-Schmidt.

MOKRONOG, 19. junija – Tu so priredili že 17. dolenjsko kresno noč. Folklorna skupina Ivan Navratil iz Metlike je odplesala splet belokranjskih plesov,

JUNIJ folklorna skupina Kres iz Novega mesta pa je predstavila svatbeni običaj barantanja za nevesto, baletni solisti Vojko Vidmar, Nena Vrhovec, Andreja Hriberšek, Helena Klačič in Andrew Stevens so pod vodstvom Janeza Mejača nastopili z Rossinijevno Srako, pesnica Svetlana Makarovič je pripravila kresni recital. Za zabavo so poskrbeli še nekateri posamezniki, skupine in ansambli.

NOVO MESTO, 19. junija – Šest medicinskih sester iz Novega mesta je odpoštovalo v slovenski delegaciji na mednarodni kongres medicinskih sester v Madrid.

SEVNICA, 19. junija – Na Glavnem trgu je bilo 14. srečanje gasilskih pihalnih orkestrrov Slovenije. Nastopile so samo tri godbe, in sicer iz Loč, Spodnje Polskave in Delavska pihalna godba pri Gasilskem društvu Sevnica.

STARI TRG OB KOLPI – Izšla je prenovljena in dopolnjena izdaja humoriistične knjižice Široka usta, ki jo je že pred dvema desetletjema izdal ribniški rojak, pisatelj, prevajalec Miha Mate. Knjižico je založila zasebna založba Koce iz Starega trga.

STRAŽA, 19. junija – Godbeniki pihalnega orkestra Novoles iz Straže so priredili 16. tradicionalno srečanje pihalnih orkestrrov Dolenjske in Bele krajine. Nastopili so godbeniki iz Črnomlja, Dobropolj, Kamanja, Kapel (prvič), Kočevja, Metlike, Novega mesta, Ribnice, Šentjerneja in Trebnjega.

TURJAK, 19. junija – Na gradu Turjak je bila proslava ob 400-letnici bitke pri Sisku, ko je krščanska vojska, v kateri so sodelovali slovenski vojaki pod vodstvom Andreja Turjaškega, premagala turško vojsko in s tem zaustavila nadaljnje prodiranje Turkov. Slavnostni govornik je bil minister za obrambo Janez Janša. Na proslavi so razglasili tudi nova povišanja najvišjih častnikov. Z našega območja so napredovali: Albin Gutman v čin brigadirja in Rade Klisarič, poveljnik Pokrajinskega štaba TO za Dolenjsko, v čin polkovnika.

METLIKA – V kleti metliškega gradu je bila predstavitev promocijsko-prodajnega kataloga Dolenjske in Bele krajine. Katalog bo predstavljen na vseh turističnih sejmih in poslan na turistična predstavništva doma in v tujini. V njem sta prikazani Dolenjska in Bela krajina z vseh vidikov, ki bi zanimali turiste. Vodja projekta je bil Vladimir Petrovič, predsednik komisije za gostinstvo in turizem pri območni gospodarski zbornici ter direktor Krkinih zdravilišč.

NOVO MESTO, 20. junija – Na povabilo prošta Jožefa Lapa je to mesto obiskal veleposlanik Svetega sedeža v Sloveniji dr. Pier Celata. V kapitelski cerkvi sta ga pozdravila novomeški župan Franci Koncilija in nadškof dr. Alojzij Turk. Nuncij je nato maševal v slovenskem jeziku, ogledal si je prostijo in razstavo 500 let kolegiatnega kapitlja v Novem mestu.

ŠENTVID PRI STIČNI, 20. junija – Tu je bil že 24. tabor pevskih zborov, katerega se je udeležilo 201 pevski zbor oziroma okrog šest tisoč pevcev iz vse Slovenije in zamejstva. Slavnostni govornik je bil minister za kulturo Sergij Pelhan.

NOVO MESTO, 22. junija – V študijski knjižnici Mirana Jarca je bilo srečanje z uglednima kulturnima delavcema in politikoma dr. Francetom Bučarjem in dr. Dimitrijem Ruplom. Predstavila sta svoji knjigi Prehod čez rdeče morje oziroma Odčarana Slovenija.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

NOVO MESTO, 23. junija – V galeriji zlatarne Krona je bila otvoritev razstave likovnih del akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic, s katero je umetnik prikazal svojo vizijo sanj kresne noči.

Na otvoritvi je nastopil kitarist Bojan Drobež, ki je predstavil skladbe svoje najnovejše CD plošče Qdprto morje.

JUNIJ BREŽICE, 24. junija – Osrednja prireditev ob dnevu državnosti je bila v Posavskem muzeju, ko so odprli razstavo Gojmira Antona Kosa; ob otvoritvi je Polde Bibič izvedel monodramo »Živeljo življenje Luke de...«

CERKLJE OB KRKI, 24. junija – V tukajšnji vojašnici so ob dnevu državnosti pripravili kulturni program, na katerem so sodelovali vojaki, častniki iz učnega centra, iz vojašnice v Novem mestu, učenci Osnovne šole Cerklje in pihalni orkester Videm.

ČRNOMELJ, 24. junija – V Kulturnem domu je bila slovesnost ob dnevu državnosti. Slavnostni govornik je bil župan Martin Janžekovič. V kulturnem programu so nastopili pevski zbor Zveze lovskih družin Bele krajine, dekliški sextet Glasbene šole Črnomelj in tukajšnja godba na pihala.

KOČEVJE, 24. junija – V počastitev slovenske državnosti so nastopili v gostilni Dallas člani tamburaške skupine Prifarski muzikantje iz Fare pri Kostelu. Ob tej priložnosti so predstavili svojo prvo kaseto V sedanjem času.

KOSTANJEVICA OB KRKI, 24. junija – V počastitev 35-letnice Lamutovega likovnega salona sta pripravila Galerija Božidarja Jakca iz Kostanjevice in Narodna galerija iz Ljubljane razstavo izbranih slik Ivane Kobilice in Ferda Vesela.

V samostanski cerkvi je bila ob 60-letnici slikarja Toneta Lapajnetja odprta razstava njegovih slik z naslovom Zemlja na jutri, 1992–1993. Na otvoritvi so nastopili Ljubljanski madrigalisti.

KRŠKO, 24. junija – Na Trgu Matija Gubca je bila kulturna prireditev ob dnevu državnosti.

METLIKA, 24. junija – V Kulturnem domu je bil ob dnevu državnosti in ob zaključku šolskega leta koncert Glasbene šole. Pozdravni govor je imel župan Branko Matkovič.

OTOČEC, 24. junija – Kulturno društvo Otočec je pri cerkvi na Trški gori priredilo kresni večer s kulturnim programom.

SEVNICA, 24. junija – V Lutrovi kleti na sevniškem gradu je bil v počastitev dneva državnosti letni koncert okteta Jurij Dalmatin. Gost večera je bil skladatelj Jakob Jež.

TREBNJE – Od 24. do 27. junija so potekale kulturne in zabavne prireditve (že pete po vrsti) iz trebanjskega koša, ki jih je spodbudila in jih še zmeraj usmerja trebanjska turistična delavka in gostilničarka Marija Cugelj. Poleg številnih zabavnih prireditev naj omenimo otvoritev že 26. tabora likovnih samorastnikov, nastop folklorne skupine Franceta Marolta, razstavo učencev osnovne šole iz teh korenin smo. Žal je nekaj prireditev preprečilo slabo vreme. Zadnji dan, v nedeljo, 27. junija, je bil v okviru teh prireditev Baragov dan pri rojstni hiši Friderika Barage v Mali vasi.

ZAGREB, 24. junija – Na predvečer dneva državnosti je imel koncert v Slomškovem domu oktet Orlica iz Pišec.

TREBNJE – Od 25. junija do 2. julija je trajal 26. likovni tabor, katerega se je udeležilo deset ustvarjalcev s Češke, Hrvaške in Slovenije; Jan Hruška, Peter Grgel, Zdenko Grgelj, Bruno Paladin, Darja Lobnikar-Lovak, Nataša Prestor, Irena Polanec, Sandi Leskovec in Stane Novak. Predsednik organizacijskega odbora je bil Janez Gartnar.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

415 VURBERK, 25. junija – Na tukajšnjem grajskem dvorišču je bil 2. festival

JUNIJ vokalno-instrumentalnih skupin slovenske domače glasbe z diatonično harmoniko in večglasnim petjem. Od 22 ansamblov jih je žirija izbrala za nastop 15.

BRESTANICA, 27. junija — Ob 50-letnici Elektrarne Brestanica je minister Maks Tajnikar pognal prenovljeno turbino.

DRAGATUŠ, 27. junija — Aktiv kmečkih žena in belokranjska podružnica Slovenske ljudske stranke sta priredila srečanje slovenskih fantov in deklet »Ivanje 93«. Zvrstile so se športne kmečke igre, ogled krajinskega parka Lahinja, Župančičeve spominske sobe, razstave ročnih del, kulinarike in lovske razstave. Žegnanjsko mašo je imel škof Lojze Uran; popoldne je bil kulturni program, pozdravni govor je imel predsednik Slovenske ljudske stranke Marjan Podobnik.

KOČEVJE, (Kočevski Rog), 27. junija — Pod Krenom je bila pravna maša, ki jo je vodil ljubljanski nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar. Po maši je bil krajši kulturni program.

MEDVEDJEK, 27. junija — Tu je bilo odkrito obeležje v spomin na bitko med zadnjo vojno. Na slovesnosti so bili navzoči poleg obrambnega ministra Janeza Janše še predstavniki Pokrajinskega štaba TO (njen načelnik, Rade Klisarič je odkril obeležje) in dolenjskih občin.

VELIKE LAŠČE — Skupščina krajevne skupnosti je sklenila, da bodo odslej praznovali krajevni praznik 8. junija — na rojstni dan začetnika slovenske književnosti, Primoža Trubarja (1508–1586), ki se je rodil v bližnji Raščici.

STUDENEC, 27. junija — Gasilsko društvo in Prosvetno društvo Studenec sta priredila v sodelovanju z Zvezo kulturnih organizacij Sevnica tradicionalno srečanje harmonikarjev.

MALA VAS (Trebnje), 27. junija — V rojstni hiši Friderika Barage, misionarja in škofa med Indijanci, so odprli še eno spominsko sobo. V dosedANJI sobi je bilo prikazano predvsem pohištvo iz njegovega časa, njegova književna dela in literatura o njem. V novem prostoru pa je prikazana Baragova življenjska pot, kraji, kjer je deloval, in vsebina njegovega dela.

Slovesnosti, ki je sodila v sklop prireditev Srečanje v moji deželi, so prisostvovali slovenski metropolit in nadškof dr. Alojzij Šuštar, škof Anton Turk, predsednik Baragovega odbora monsig. Zdravko Reven, zunanji minister Lojze Peterle, državna sekretarka v ministrstvu za kmetijstvo Alenka Urbančič in predsednik Slovenske izseljenske matice dr. Mirko Jurak. Zbrane je pozdravil predstavnik trebanjskega izvršnega sveta Milan Rman; o pomenu in delu Friderika Barage pa so govorili Z. Reven, nadškof dr. Alojzij Šuštar in minister Lojze Peterle. V kulturnem programu je zapel pevski zbor Friderika Barage, pesmi pa je recitala Zvonka Falkner.

BREŽICE, 30. junija — V Galeriji Meke so odprli pregledno razstavo Alojzija Konca, ki ga je predstavil kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević. V kulturnem programu sta nastopila violinistka Petra Gačnik in Harmonikar Branko Rožman.

KRŠKO — Nuklearna elektrarna Krško je v poročilu za april in maj navedla: V aprilu je elektrarna dosegla stoo odstotno izkoriščenost, v maju pa zaradi zastojev le tretjino razpoložljivosti in izkoriščenosti. Aprila je proizvedla 440 tisoč MWh in v maju 143 tisoč MWh. Segrevanje Save je bilo v dovoljenih mejah, radioaktivnost pred izpustom v Savo pa v mejah za pitno vodo. Koncentracija radioaktivnosti v plinskih izpustih je bila v obeh mesecih na razdaljo 500 m od NEK v mejah za zrak.

JUNIJ KRŠKO – V poročilu o delovanju Nuklearne elektrarne Krško v mesecu juniju je navedeno, da zaradi remonta niso proizvedli nič električne energije. Tekočinski in plinski izpusti so bili v mejah dovoljenega. V juniju so dodali v skladišče še 99 sodov s srednje radioaktivnimi odpadki, tako da je v skladišču skupaj 9093 sodov teh odpadkov.

KRŠKO – Izšla je 6. številka Sad, revije za sadjarstvo, vinogradništvo in vinarstvo, ki jo izdaja Tron, d.o.o., v Krškem.

METLIKA – Na zaključnem koncertu učencev tukajšnje glasbene šole je predsednik občinske skupščine Branko Matkovič podelil zlate znake Zveze prijateljev mladine Slovenije. Prejela sta jih predsednica občinske organizacije ZPM Vladka Škof in dolgolenti član te organizacije Toni Gašperič.

JULIJ DOLENJSKE TOPLICE, 2. julija – V zdraviliški restavraciji je bila odprta razstava likovnih del udeležencev slikarske kolonije ob letošnji prireditvi Srečanje v moji deželi. Vodja kolonije je bil prof. Milan Butina, udeležili pa so se je: Gary Bukovnik in Erika Marija Bajuk iz ZDA, Štefka Jaukovec iz Avstralije, Pavel Petričič iz Benečije, Tereza Lendaro iz Argentine, Jože Stražar iz Švedske, Diego Gomez iz Argentine in domačin Jože Kumer.

NOVO MESTO, 2. julija – Društvo novomeških študentov in Mladi krščanski demokrati so v počastitev 500-letnice kolegiatega kapitlja pripravili glasbeno literarni večer (v atriju proštije) pod naslovom Mladi za jutri. V pritličju proštije pa so odprli prodajno razstavo del varovancev Vzgojno-varstvenega centra Šmihel.

NOVO MESTO, 2. julija – V Fotogaleriji Vista 21 so odprli razstavo modne fotografije Janka Dermastje iz Ljubljane. Otvoritev je popestril nastop saksofonista Huga Šekoranje.

DOBOVA, 3. julija – V Kulturnem domu je bil prijateljski koncert Mladinskega pevskega zbora OŠ Dobova pod vodstvom Pavle Bunetič, mešanega pevskega zbora Franc Bogovič s pevovodjo prof. Jurico Grakaličem, mešanega pevskega zbora Rupa – Peč iz Rupe (Italija) pod vodstvom Zdravka Klanjšika in mešanega pevskega zbora Ciril Silič iz Vrtojbe z dirigentom Barbom.

METLIKA, 3. julija – V razstavišnih prostorih metliškega gradu je bila odprta razstava slikarja Janka Kastelca iz Sežane. V kulturnem programu sta nastopila Kristina Oberžan, učenke Glasbene šole v Metliki, in glasbeni pedagog Andrej Kunič.

DOLENJSKE TOPLICE, 3. julija – Tu je bila že tradicionalna prireditev Srečanje v moji deželi. V cerkvi sv. Ane je maševal slovenski metropolit in nadškof dr. Alojzij Šuštar. Izseljence je pozdravil Franci Koncilija, novomeški župan, dr. Peter Vencelj, državni sekretar za Slovence po svetu, in dr. Mirko Jurak, predsednik Slovenske izseljenske matice. V kulturnem programu so nastopili godba na pihala iz Straže, folklorni skupini iz Semiča in Adlešičev, oktet Deseti brat iz Ljubljane, folklorna skupina Nagelj iz Toronta, oktet slovenske župnije iz Berlina, nonet Rog iz Kočevja, Big Ben Hit kvartet iz Nove Gorice in folklorna skupina Kres iz Novega mesta.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

LJUBLJANA, 3. julija – Janez Gabrijelčič, zaposlen v Gradbenem industrijskem podjetju Pionir Novo mesto, je uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo na Ekonomsko-poslovni fakulteti v Ljubljani z naslovom Organizacijski razvoj kot vir nevidnega kapitala sodobnega podjetja. Dolenjsko gospodarstvo ima tako prvega doktorja ekonomskih znanosti.

JULIJ DRAGATUŠ, 4. julija – V Kulturnem domu je nastopila folklorna skupina Nagelj iz Toronta (Kanada), skupino sestavljajo predvsem izseljenci iz Bele krajine.

NOVO MESTO, 4. julija – Na Glavnem trgu je nastopila s postavitvijo »žive piramide« 110-članska folklorna skupina Casteilers de Vilafranca iz katalonskega mesta Vilafranca, ki je navezalo prijateljske stike z Novim mestom. Na prireditvi je nastopila tudi domača folklorna skupina Kres.

ŠENTRUPERT, 4. julija – V svoji rojstni župniji je imel zlato mašo msgr. in prelat Jože Mavsar, generalni vikar škofije Montana, ZDA.

5. julija 1843 (pred stopetdesetimi leti) so v Ljubljani začele izhajati Kmetijske in rokodelske novice (urednik dr. Janez Bleiweis).

NOVO MESTO, 5. julija – Tu se je pričel 5. mednarodni mladinski ekološko-raziskovalni tabor Krka 93. Osrednja pozornost dvajsetih udeležencev iz Belgije, Nizozemske, Velike Britanije, Italije in Slovenije pod vodstvom mentorjev je veljala ekološkim vprašanjem v porečju Krke, cilj prizadevanja pa čistejša reka.

NOVO MESTO, 7. julija – Delavci Zavoda za socialno medicino in higieno so skupaj z mladimi raziskovalci tabora Krka 93 pobrali vzorce vode v reki Krki na trinajstih mestih od Zagradca do Brežic. Bakteriološka in kemijska analiza je pokazala, da je Krka primerna za kopanje le v zgornjem toku od Zagradca do Straže in v svojem levem koritu v Kostanjevici. Na vseh drugih mestih je presežena koncentracija koliformnih bakterij. Kljub temu so letošnji rezultati boljši od lanskih.

KOČEVJE, 8. julija – V Kočevski Reki so končali spomladanski del turistične akcije fotolovcev Štirje letni časi. Ocenjevalna komisija je izbrala najboljše med 148 diaposnetki.

NOVO MESTO, 8. julija – V proštiskem atriju je bil v okviru letošnjih Novomeških kulturnih prireditev koncert za dva igralca Piaf. Nastopila sta Alenka Vidrih in Gojmir Lešnjak, na klavirju je igral Borut Lesjak, violino in kitaro Saša Olenjuk, harmoniko pa Slavka Žnideršič. Avtorica projekta je bila Alenka Vidrih, delo je režiral Dušan Jovanovič.

PODSTENE (Kočevski Rog) – Od 8. do 12. julija je tu potekala likovna delavnica Ex tempore, na kateri je sodelovalo 12 umetnikov. Mednarodno likovno kolonijo slikarjev treh generacij je pripravilo Gozdno gospodarstvo Kočevje v okviru prizadevanj za novo predstavitev Kočevskega.

PODZEMELJ, 9. julija – Maratonski plavalec Martin Strel z Mirne na Dolenjskem je preplaval Kolpo od Starega trga (tu je začel prejšnji večer ob 22. uri) do Podzemlja v dolžini 60 km; s tem podvigom se je pridružil prizadevanjem za čisto, prijateljsko Kolpo. Organizatorji so Društvo ljubiteljev Kolpe in Zeleňni-ESS. Zaključka sta se udeležila tudi predsednik Milan Kučan in dr. Dušan Plut.

PULJ – Brežiška in krška glasbena šola sta se udeležili mednarodnega tekmovanja harmonikarskih orkestrov in solistov, kjer so v konkurenci mladih harmonikarjev iz Italije, Madžarske, Rusije, Hrvaške in Slovenije dosegli lepe uspehe, tako oba orkestra kot solisti, med katerimi je Uroš Vučajnk iz Dobove dosegel največje število točk med vsemi kategorijami. Je tudi državni prvak in zato se je 18. julija udeležil tekmovanja v Italiji. Največ zaslug za uspeh imata njegova učitelja Slavko Magdič in Božidar Bogolin. Prvo mesto sta osvojila tudi oba orkestra glasbenih šol Brežice in Krško, ki ju vodita Željko Škoič in Senka Spitzer.

JULIJ ZABUKOVJE, 10. julija – Prosvetno društvo je pripravilo pri lovskem domu tradicionalno srečanje harmonikarjev.

DOBOVA, 11. julija – Tu se je zbralo na srečanju slovenskih izgnancev iz obdobja 1941–1945 nekaj tisoč ljudi iz vse Slovenije. Zborovanje je pripravilo Društvo izgnancev Slovenije, ki je od leta 1991, ko se je organiziralo in na brestaniškem gradu pripravilo svojo prvo skupščino, preraslo v pravo gibanje. Po vsej Sloveniji deluje 77 krajevnih organizacij s približno 15.000 člani. Dopoldne so se sešli na svoji drugi skupščini delegati krajevnih organizacij društva. Pregledali so svoje delo v minulih dveh letih in izvolili novo vodstvo. Predsednik upravnega odbora je Vlado Deržič s Čateža, podpredsednica pa Maca Jogan iz Ljubljane. Popoldne so na zborovanju pripravili kulturni program. Franc Šetinc, tudi sam izganec, je predstavil ravno za to priložnost izdan zbornik o slovenskem izgnanstvu. Slavnostni govornik je bil predsednik republike Milan Kučan.

GRIŽE, 11. julija – Tu je bilo že 8. srečanje slovenskih citrarjev, ki ga je pripravilo DPD Svoboda Griže.

OTOČEC – V okviru Grajskih večerov so dvakrat tedensko v mesecu juliju nastopali na grajski terasi glasbeniki: Cvetka Hribar (klavir), Josip Čorbič (violetina) in Damir Čorbič (bariton).

SEVNICA, 11. julija – V parku tukajšnjega gradu je bilo 3. srečanje ljudskih pevcev, ki sta ga organizirala Odbor za ljudske prireditve in Zveza kulturnih organizacij Sevnica.

METLIKA, 13. julija – Na grajskem dvorišču je imel koncert nizozemski mladinski Simfonični orkester, ki šteje sto mladih glasbenikov iz nizozemskih glasbenih akademij. Orkester deluje profesionalno, od leta 1991 je njihov umetniški vodja dirigent Roberto Benzi.

V Slovenijo jih je povabila Glasbena mladina Slovenije. Od 6. julija so bivali in vadili v črnomaljskem dijaškem domu. Po koncertu v Metliki so nastopili še v Črnomlju (16. julija v športni dvorani), Brežicah (18. julija na grajskem dvorišču Posavskega muzeja) in Mariboru (20. julija v Unionski dvorani). Po slovenski turneji so nastopali še na Dunaju, v Budimpešti in nato še v Rotterdamu in v Amsterdamu.

LJUBLJANA, 14. julija – V Jožefovi galeriji na Gornjem trgu je bila otvoritev del III. belokranjskega likovnega bienala Črnomelj 1993. Na tem bienalu, ki je potekal v prvi polovici junija, je sodelovalo 23 umetnikov. Dela bodo predstavljena tudi v Ganglovem razstavišču v Metliki.

KOČEVJE – Skupnost Kočevjarjev, ki ima svoj sedež v Celovcu, praznuje letos 40-letnico obstoja. Predsednik občinske skupščine Kočevje je po sklepu predsedstva podelil tej skupnosti spominsko plaketo občine kot znak priznanja za razvijanje dobrososedskih odnosov s staroselci na Kočevskem. Kočevje so pred tem obiskali voditelja Kočevjarjev, dr. Viktor Mihisch in dr. Herbert Krauland, in strokovnjak za obnovo cerkva g. Campidel, ki si je ogledal obnovitvena dela na kočevski cerkvi, katere župnija praznuje letos 600-letnico.

TREBNJE – Marko Kapus je predstavil z diapozitivi in spremnim besedilom dolini Temenice in Mirne. Gre za prikaz dela kulturne in naravne dediščine v tem predelu trebanjske občine in smiseln povzetek trebanjskega prospekta V objemu Temenice in Mirne.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

NOVO MESTO, 15. julija – V atriju kapitelske proštije je bila predstavitev knjižice Poezije Nikolaja Šivica, po rodu Novomeščana, ob njegovi 70-letnici rojstva in 30-letnici smrti. Knjižico so izdali v samozaložbi pesnikovi sorodniki,

JULIJ

predvsem njegova sestra Slava Tomljanovič iz Novega mesta. Spremni besedi sta napisala pesnik Tone Pavček in študent FF Tomaž Koncilija. Pesnik, bivši novomeški gimnazijec, partizan, domobranec, je po vojni zapustil domovino, umrl je v Bologni. Pesmi je recitiral Tomaž Koncilija, na kitaro je igrala pesnikova nečakinja Klara Tomljanovič, ki študira glasbo v Nemčiji. V programu sta sodelovali še recitatorka Greta Gačnik in napovedovalka Estera Dvornik, obe tudi pesnikovi nečakinji.

NOVO MESTO, 16. julija — Predsednik Slovenije Milan Kučan je obiskal vojašnici v Novem mestu in Cerkljah ob Krki ter novomeški Revoz.

KOČEVSKA REKA — od 17. do 27. julija je potekal na tem območju mednarodni tabor študentov in strokovnjakov gozdarstva. Okrog 50 udeležencev si je ogledalo pragozd Krokra in Rajhenavski pragozd, proučevali so krajino, ptice in divjad ter ekosistem.

ŠENTRUPERT, 17. julija — S priložnostno razstavo in predvajanjem video posnetkov intervjujev s krajani se je končala 5. etnološka delavnica Šentrupert 93. Iz gradiva lanskega in letošnjega tabora bodo izdali tudi zbornik. 15 udeležencev so vodili organizator Marko Kapus in mentorji (med njimi tudi Marinka Dražumerič iz novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine).

NOVO MESTO — Od 18. julija do 7. avgusta so potekale jezikovne počitnice za slovenske otroke iz avstrijske Koroške, ki sta jih organizirali Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport — enota Novo mesto ter Krščanska-kulturna zveza iz Celovca. Priprave in organizacijo tečaja ter delo z otroki je vodil prof. Jože Škufca, predstojnik omenjenega zavoda. Otrok v starosti od 10 do 17 let je bilo letos 34. Središče aktivnosti jezikovnih počitnic je bilo na Osnovni šoli Grm.

NOVO MESTO, 18. julija — To mesto je obiskala petčlanska gospodarska delegacija iz Jordanije pod vodstvom Samirja Amorina, ki se je s predstavniki občine pogovarjal o medsebojnem gospodarskem sodelovanju, predvsem na področju tekstilne, elektronske in lesne industrije.

TRDINOV VRH, 18. julija — Zagrebški nadškof kardinal dr. Franjo Kuharič je blagoslovil ostanke zidov starodavne cerkve sv. Ilije, nato pa je maševal na prostem. Ob številnih cerkvenih dostojanstvenikih sta se slovesnosti udeležila tudi prior kartuzije Pleterje Janez Marija Hollenstein in štajerski dekan Anton Trpin.

VIDEM-DOBREPOLJE, 19. julija — Na pokopališču je nadškof dr. Alojzij Šuštar v prisotnosti grosupeljskega župana Rudolfa Rometa, argentinskih Slovencev in predstavnikov nekaterih strank blagoslovil dvanajest spominskih plošč, na katerih je zapisanih 291 imen domobrancev iz dobrepoljske doline. Plošče so vgradili v betonski podstavek v bližini znanega kipa padlim v prvi svetovni vojni, ki je delo kiparja Franceta Kralja.

BREŽICE, 24. julija — Galerija Meke je pripravila koncert z naslovom Odmev zaprašenih ulic, na katerem sta nastopila violinistka Petra Gačnik in harmonikar Branko Rožman.

METLIKA, 24. julija — Na drugi metliški poletni kulturni prireditvi »Pridi zvečer na grad« je na dvorišču metliškega gradu nastopila jazz pevka Mia Žnidarič iz Ljubljane. Na klavirju jo je spremljal Novomeščan Marko Boh, na bas kitari Blaž Jurjevič in na bobnih Marko Juvan.

KRŠKO, 29. julija — Tega dne so pognali jedrsko elektrarno, ki ni obratovala od 26. maja, ko so odkrili puščanje primarnega hladila preko uparjalnika številka 1.

JULIJ LJUBLJANA, 29. julija – V 81. letu starosti je v Ljubljani umrl akademik, prof. dr. Janez Milčinski, znani slovenski strokovnjak za sodno medicino.

NOVO MESTO, 30. julija – Strokovnjaki Dolenjskega muzeja in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu so zaključili letošnja arheološka izkopavanja na Kapiteljski njivi na Marofu. Vodja izkopavanja je bil arheolog Borut Križ.

METLIKA, 31. julija – V okviru kulturnih prireditev »Pridi zvečer na grad« je na dvorišču metliškega gradu nastopila slovenska folklorna skupina Soča iz kanadskega Hamiltona. 43 članov mlajše in starejše folklorne skupine, od katerih jih je nekaj tudi belokranjskega rodu, je bilo na dvotedenski turneji po Sloveniji.

Naslednji dan, 1. avgusta, se je skupina predstavila v Črnomlju. Pokrovitelja bivanja folkloristov v Beli krajini sta bila župana belokranjskih mest.

NOVO MESTO – Adria Caravan je v tej prodajni sezoni prodala blizu 4.200 prikolic, predvsem na zahodnoevropski trg. V juliju je bilo v sistemu te firme zaposlenih 1700 ljudi, od tega 700 v Novem mestu. Kot tehnološki presežek je opredeljenih 370 delavcev, od tega vseh 170 v brežiškem obratu in 200 v Novem mestu.

KRŠKO – Čez petdeset različnih strokovnjakov je v 24 študijah ugotovilo, da bi bilo z elektroenergetskega in ekološkega vidika precej nesmotrno nemudoma zapreti Nuklearno elektrarno Krško. Stroški fizične razgradnje naj bi po ocenah iz študije znašali največ 311 milijonov ameriških dolarjev. Do konca svoje življenjske dobe leta 2023 naj bi NEK ustvarila 650 milijonov dolarjev dobička.

NOVO MESTO – 49 stanovalcev iz sosesčine tovarne Revoz je poslalo protestno izjavo zaradi onesnaževanja zraka in okolice, ki ga povzroča nova Revozova lakirnica, sicer ena največjih »črnih gradenj«.

NOVO MESTO – Julija je bilo na počitnicah v Sloveniji triindvajset mladih Argentinec, maturantov iz Buenos Airesa, sicer potomcev slovenskih prednikov. Nekaj dni so bili tudi v Novem mestu, kjer so jim nudili gostoljubje tukajšnji frančiškani.

BREŽICE – Pevski zbori Kulturno-umetniškega društva so končali sezono z gostovanjem v Stražišču pri Kranju, kjer so na 21. srečanju nastopili s pevskimi zbori iz Stražišča, Železne Kaple in Proseka–Kantovela.

KOSTANJEVICA na Krki – Ob 35-letnici Lamutovega likovnega salona je bila v cerkvi sv. Miklavža pri kostanjeviškem gradu odprta razstava z naslovom Zemlja na juti ljubljanskega slikarja Toneta Lapajnet, posvečena tudi umetnikovi 60-letnici. Slikar uporablja barjansko zemljo (je predvsem slikar Barja), ki jo s posebno tehniko nanaša na napeto juto.

ŠTREKLJEVCI – Tukajšnja gasilska ekipa je na 10. gasilski olimpiadi v Berlinu osvojila za 30. mesto srebrno medaljo. Na olimpiadi, kjer je Slovenija prvič nastopila kot samostojna država, so bili Štrekljevčani edini zastopniki z Dolenjske.

PRO LOCO CAMALO (Italija) – Na 17. mednarodnem tekmovanju harmonikarjev je dosegel izjemen uspeh edini slovenski predstavnik Uroš Vučajnk, učenec 4. razreda Osnovne šole Brežice, ki je tudi državni prvak. V kategoriji B je zasedel prvo mesto. Za ta doslej največji uspeh brežiške glasbene šole sta posebej zaslužna Uroševa profesorja Božidar Bogolin in Slavko Magdič.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

JULIJ letnega plana. Več kot polovico proizvodnje je tovarna izvozila, 16 odstotkov je prodala v republike bivše Jugoslavije, 28 odstotkov proizvodnje pa v Sloveniji. Krka brez hčera je prodala v tem času za 97 milijonov ameriških dolarjev (letni plan je 190 milijonov dolarjev). Največ, 81 odstotkov, je prodala zdravil, zelenih zdravil 8 odstotkov, farmacevtsko-kemijskih surovin 5 odstotkov in veterinarskih proizvodov 4 odstotke. Za naložbe so porabili 11,7 milijona ameriških dolarjev.

BELA KRAJINA — Izšla je izletniška karta Bele krajine v merilu 1:50.000. Poleg zemljevida so predstavljeni tudi večji belokranjski in bližnji dolenski kraji. Karto je izdelal Geodetski zavod Slovenije.

METLIKA — Člani metliške folklorne skupine Ivan Navratil so na povabilo folklorne skupine iz francoskega mesta Charbonnier nastopili na tamkajšnjem folklornem festivalu. V času bivanja v Franciji od 8. do 18. julija pa so nastopili tudi v drugih krajih.

NOVO MESTO — Tomaž Urbič, dijak 4. letnika novomeške gimnazije, doma iz Trebnjega, je na mladinski kemijski olimpiadi v Perugii v Italiji osvojil srebrno medaljo. Na tekmovanju so nastopili dijaki iz 38 držav.

Bojan Gočnik, dijak novomeške gimnazije, iz Novega mesta, je na mladinski fizikalni olimpiadi v Williamsburgu v ameriški zvezni državi Virginia osvojil bronasto medaljo. Olimpiade se je udeležilo 196 dijakov iz 41 držav.

ŽUŽEMBERK — Izšla je publikacija v več jezikih Žužemberk—Dvor 1399—1993 v založništvu Krajevne skupnosti Žužemberk.

NOVO MESTO — V juliju je na Dolenjskem 101 pravna oseba imela 1,14 milijarde tolarjev blokacije, v podjetjih z blokiranimi žiro računi pa je delalo 8.218 ljudi. Za 21 pravnih oseb je podružnica Službe družbenega knjigovodstva prijavila stečaj pri sodišču.

AVGUST **NOVO MESTO**, 2. avgusta — Umrli je arheolog—muzejski svetovalec, doma in v svetu priznan strokovnjak Tone Knez. Rodil se je leta 1930 v Laškem, arheologijo je študiral v Ljubljani, kjer je 1956. leta tudi diplomiral. S svojim delom in doslednostjo si je v strokovnih krogih pridobil velik sloves. Številna izkopavanja v Novem mestu in okolici, ki jih je vodil, je skrbno dokumentiral, publicirani rezultati v strokovnih revijah in samostojnih publikacijah pa so ime Novega mesta in njegovega arheološkega bogastva ponesli daleč v svet. Za svoje delo je Tone Knez dobil številna priznanja in nagrade.

Pred sto leti, 10. avgusta 1893, se je v Kotljah na Koroškem rodil slovenski pisatelj in politični delavec Lovro Kuhar — Prežihov Voranc (umrl 8. februarja 1950).

METLIKA, 14. avgusta — V četrti kulturni prireditvi pod naslovom Pridi zvečer na grad sta nastopila domačina, in sicer Ana Pezdirc, flavtistka iz Metlike, in Anton Črnugel kitarist iz Križevske vasi.

POKLEK NAD BLANCO, 15. avgusta — Tu so domačini pripravili kulturno-zabavni protestni shod pod geslom Zaskrbljen sem za prihodnost svojega kraja. Na ta način so krajani znova izrazili svoje nasprotovanje lokaciji za odlagališče nizko in srednje radioaktivnih odpadkov. Pristojna republiška komisija je namreč iz širšega izbora izbrala dve lokaciji: njihov kraj in v Presladolu v krški občini.

KRONIKA
Rast 5—6/1993

422 **PONIKVE**, 15. avgusta — Tu je bil peti vseslovenski tabor Slovenske ljudske

AVGUST stranke. Slavnostni govornik je bil predsednik stranke Marjan Podobnik, med gosti so bili Lojze Peterle, Janez Janša, Ivan Pučnik, Vitomir Gros, celovški župan dr. Leopold Guggenberger, predstavniki slovencev v zamejstvu in izseljencev.

VRHOVO, 17. avgusta – Državni sekretar za energetiko Boris Sovič je s pritiskom na gumb v komandni sobi Hidroelektrarne Vrhovo simbolično sinhroniziral novozgrajeno elektrarno na omrežje. To je prva hidroelektrarna v spodnjesavski verigi, ki ima nazivno moč 34,2 megavata; namesto 36 mesecev so jo zaradi pomanjkanja denarja gradili vsaj dvakrat dlje. Gradnja je stala okrog 151 milijonov DEM. Preizkus sinhronizacije še ni poskusno obratovanje, ampak le testiranje strojev. Vsaj dve leti bo še potrebno, da bo elektrarna dobila obratno dovoljenje.

ŠENTRUPERT, 19. avgusta – V prostorih osnovne šole dr. Pavla Lunačka so odprli razstavo reliefov kiparja Sandija Leskovca z Mirne in slikarja Bogdana Breznika iz Trebnjega. Razstava je bila v okviru šentrupertskega kmečkega praznika »Šentrupert 93«.

Pred osemdesetimi leti, 19. avgusta 1913, se je v Črnomlju rodil pesnik in pripovednik dr. Vinko Beličič. Mladostna leta je preživel v Rodinah pri Črnomlju, osnovno šolo je končal v Talčjem Vrh, gimnazijo v Novem mestu, diplomiral je na slavističnem oddelku ljubljanske univerze. Kot profesor je krajši čas služboval v Ljubljani, ob koncu vojne pa je leta 1945 odšel v Trst, kjer je poučeval slovenski jezik. Tam se je 1977. leta upokojil. Leta 1962 je doktoriral na katoliški univerzi v Milanu.

Njegovo literarno delo obsega šest knjig poezije in deset knjig povesti, črtic in novel. Poleg tega je izdal nekaj prevodov in šolskih učbenikov.

NOVO MESTO, 20. avgusta – Po daljšem premoru so se spet začele kulturne prireditve v okviru Novomeških poletnih večerov 1993. V atriju kapitelske prošnje je imel koncert Pihalni orkester Videm Krško pod vodstvom dirigenta Draga Gradiška.

PRILOZJE PRI PODZEMLJU, 22. avgusta – Tu je bilo tradicionalno srečanje borcev in prijateljev Bele krajine, ki ga vsako leto izmenično pripravita metliška in črnomaljska občina. Slavnostni govornik je bil predsednik državnega sveta dr. Ivan Kristan. V kulturnem programu so nastopili recitatorji Osnovne šole Podzemelj, folklorna skupina Ivan Navratil, metliška godba na pihala in učenci Glasbene šole iz Metlike. Srečanje je bilo namenjeno 50-letnici ustanovitve XV. divizije, združeno z otvoritvijo novega letališča.

LJUBLJANA, 23. avgusta – V 86. letu starosti je umrl arhitekt in akademik Edvard Ravnikar, eden utemeljiteljev moderne arhitekture na Slovenskem. Rodil se je 4. decembra 1907 v Novem mestu.

25. avgusta je slavil svojo petinosemdesetletnico rojstva prof. dr. Marjan Plaper, ki je s svojim pedagoškim in raziskovalnim delom pustil neizbrisno sled v naši elektroenergetiki.

Rodil se je 25. avgusta 1918. v Novem mestu.

KRŠKO – Izšla je dvojna (7.–8.) številka revije za sadjarstvo, vinogradništvo in vinarstvo Sad.

KRONIKA
Rast 5–6/1993

NOVO MESTO – Ob zaključku tridnevnega seminarja je mladinski orkester, sestavljen iz podmladka večine članic Združenja pihalnih orkestrrov Dolenjske in Bele krajine, nastopil na vrtu gostilne Jakše na Drski. Dirigenti so bili Miro Saje iz Straže, Ivan Jerina iz Metlike in Anton Kralj iz Črnomlja. Seminar o dirigira-

AVGUST nju je vodil Antun Polanič iz Ljubljane, seminar za tolkala pa prof. Jože Mihelčič.

NOVO MESTO – Pri novomeški podružnici Službe družbenega knjigovodstva je polletni obračun oddalo 867 podjetij iz štirih dolenjskih in belokranjskih občin, od tega 116 družbenih, 706 zasebnih, 9 združenih in 36 podjetij v mešani lasti. Podjetij z odprtimi žiro računi je sicer več, 1293, a vsa ne poslujejo.

V prvem letošnjem polletju je poslovalo z izgubo v skupnem znesku 3.115 milijarde tolarjev 237 pravnih oseb z 42,7 odstotka vseh zaposlenih v dolenjskem gospodarstvu. Z izgubo je poslovalo 168 zasebnih podjetij. Skoraj 95 odstotkov vse polletne izgube je zbrane v 56 podjetjih. Z izgubo prek sto milijonov tolarjev je letošnje polletje končalo pet podjetij – tri z združeno lastnino, eno mešano in eno zasebno.

TREBNJE – Ob občinskem prazniku so podelili plakete občine Trebnje štirim zaslužnim občanom: 72-letnemu upokojencu Ignaciju Bukovcu iz Trebnjega, 79-letnemu kmetu Janezu Gorencu s Hrastnega pri Šentrupertu, 66-letnemu upokojencu Božidarju Krištofu z Mirne in 62-letnem upokojencu Francu Polanku iz Trebnjega.

NOVO MESTO – Dolenjska založba je v tem mesecu izdala dve knjigi. V literarni zbirki Siga je izšla pesniška zbirka Jurija Hudolina z naslovom Bestije. To je avtorjeva že tretja pesniška zbirka. Knjigo ilustrirajo podobe slikarja Jožeta Tisnikarja.

V literarni zbirki Utva je izšel roman Ignacija Kamenika Jutro novega dne.

Iz časnikov Dolenjski list, Delo in Dnevnik
izbral in priredil:
Peter ŠTEFANČIČ

Foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 5–6/1993

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Brane BAMBIČ, inž. strojništva, predsednik ZSS v Krki, tovarni zdravil, Novo mesto

France BARAGA, mag. teologije, arhivar, samostojni kulturni delavec, Ljubljana

Vinko BELIČIČ, prof. slovenskega jezika, pesnik, pripovednik, prevajalec, Opčine (Italija) belokranjski rojak

Silvano DEMARCHI, prof. filozofije in nemške literature; pesnik, pripovednik in prevajalec; član različnih akademij v Italiji; dobitnik več nagrad za poezijo; glavni urednik revije *Nuovo contrappunto*; Bozen/Bolzano (Italija)

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. umetnostna zgodovinarica in etnologinja, samostojna konservatorica, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto

Marta FILLI, kulturna delavka, upokojena ravnateljica Knjižnice Cirila Kosmača, Tolmin

Janez GABRIJELČIČ, dr. ekonomskih znanosti, Gradbeno industrijsko podjetje Pionir Novo mesto

Ivan GODEC, organizator dela, Izvršni svet Republike Slovenije, Litija

Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, samostojni konservator, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto

Jože HUMER, dipl. pravnik, upokojen, Ljubljana

Janko JARC, prof. zgodovine in slovenskega jezika, zgodovino pisec, upokojeni ravnatelj Dolenjskega muzeja, Novo mesto

Edvard KOCBEK, (1904–1981) pesnik, pripovednik, prevajalec, politik, živel v Ljubljani

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, pesnik, Novo mesto

Jurij KOVIČ, dipl. inž., mag. matematike, samostojni kulturni delavec, Ljubljana

Marjan LEGAN, dipl. inž. agronomije, novinar, odgovorni urednik Dolenjskega lista, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar–urednik pri Dolenjskem listu, Novo mesto

Jože MIKLIČ, predsednik Območne organizacije ZSS za Belo krajino, Novo mesto

Jolka MILIČ, publicistka, satiričarka, članica Društva pisateljev Slovenije, Sežana

Bogdan OSOLNIK, publicist, upokojeni sodnik Ustavnega sodišča Slovenije, Ljubljana

Bojan PEČENKO, dipl. pravnik, Gospodarska zbornica Slovenije, Ljubljana

Jože PERHAJ, upokojeni ravnatelj Osnovne šole Brusnice, pesnik, Ratež pri Novem mestu

Felician PEVEC, duhovnik–franciškan v Frančiškanskem samostanu v Novem mestu

Emil Milan PINTAR, dipl. filozof, Skupščina Republike Slovenije, Ljubljana

Jože PRIMC, novinar, upokojen, Kočevje

Renato REPŠE, študent FAGG – arhitektura v Ljubljani, Šentjur

Jože REŽEK, ravnatelj Osnovne šole Vinica

France REŽUN, predmetni učitelj zgodovine in zemljepisa, upokojen, pesnik, Trebnje

Marko ROŽMAN, novinar v pokoju, Ljubljana

Veljko RUS, dr. socioloških znanosti, Inštitut za družbene vede, Ljubljana

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni v Novem mestu, Vavta vas

Severin ŠALI, (1911–1982) pesnik, prevajalec, urednik, živel v Novem mestu

Jože ŠKUFCA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Novo mesto

Leon ŠTUKELJ, dipl. pravnik, upokojen, olimpijski šampion, Maribor, po rodu Novomeščan

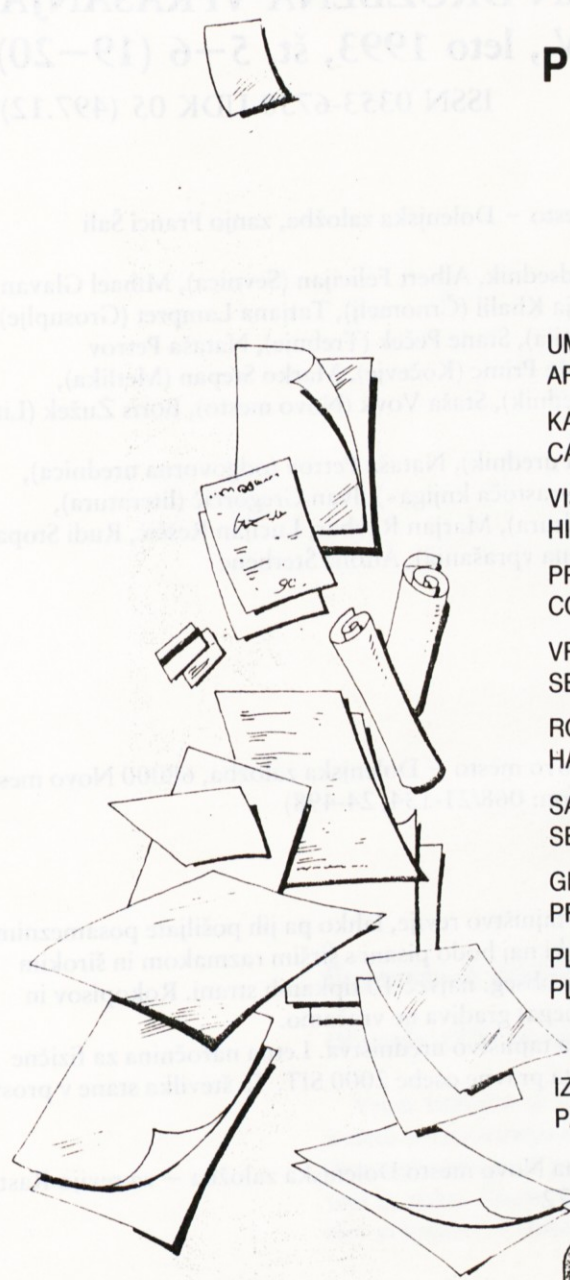
Igor VIZJAK, dipl. sociolog, Območna organizacija ZSSS za Dolenjsko, Straža

Za izid te številke RASTI so prispevali:

MINISTRSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURO,
SKUPŠČINA OBČINE ČRNOMELJ
SKUPŠČINA OBČINE METLIKA
SKUPŠČINA OBČINE NOVO MESTO
SKUPŠČINA OBČINE TREBNJE

Zahvaljujemo se delovni organizaciji RADEČE PAPIR,
ki nam je podarila papir za to dvojno številko.

PROIZVAJAMO
WE PRODUCE

UMETNIŠKI IN SPECIALNI PAPIRJI
ART PAPERS AND SPECIAL PAPERS

KARTOGRAFSKI PAPIRJI
CARTOGRAPHIC PAPERS

VISOKO KVALITETNI PAPIRJI IN KARTONI
HIGH - QUALITY PAPERS AND BOARDS

PREMAZANI PAPIRJI IN KARTONI
COATED PAPERS AND BOARDS

VREDNOSTNI PAPIRJI Z VODNIM ZNAKOM
SECURITY PAPERS WITH PROTECTIVE WATERMARKS

ROČNO IZDELANI PAPIRJI Z VODNIM ZNAKOM
HAND - MADE PAPERS WITH WATERMARKS

SAMOLEPILNI PAPIRJI IN FOLIJE
SELF - ADHESIVE PAPERS AND FOILS

GRAFIČNE STORITVE
PRINTING

PLASTIČNE KARTICE
PLASTIC CARDS

IZDELKI PAPIRNE PREDELAVE
PAPER CONVERTING PRODUCTS

 radečepapir

61433 Radeče

Njivice 7

telefon: 0601/81 302, 81 104

telefax: 0601/82 112

telex: 35016 RAD PAP SI

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik IV., leto 1993, št. 5–6 (19–20)

ISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebneje), Nataša Petrov (odg. urednica), Jože Primc (Kočevje), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Milan Markelj (kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Alfonz Šterbenc

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/21-134, 24-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širšim razmakom in širokim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina za fizične osebe je 1200 SIT, za pravne osebe 2000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 400 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno (marca, junija, septembra in decembra)

Popravki iz prejšnje številke

Ob izidu 17/18. številke revije Rast

Vsem bralcem te revije za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, katere ustanoviteljica je tudi Tiskarna Novo mesto, se iskreno in prizadeto opravičujemo za neljube grafične spodrsaljaje, ki so nastali pri montaži in tisku. Enako se želimo opravičiti tudi uredništvu revije, prizade-tim avtorjem te številke in javnosti nasploh.

Tiskarna
Novo mesto

Tako Tiskarna Novo mesto v Dolenjskem listu 5. avgusta 1993. Vzrok za pojasnilo in opravičilo: Premočna podložna barva na mestih, kjer so natisnjene pesmi Kajetana Koviča, Janeza Menarta, Toneta Pavčka in Cirila Zlobca (in še na treh straneh), in napak obrnjena fotografija (v tej številki pravilno postavljena na strani 296). Menimo, da so te napake po nepotrebnem pričujoče v končni podobi revije. Upamo, da takih ali podobnih spodrsljajev Rast ne bo več deležna.

Uredništvo

82
RAST 1993

200701937,5/6

COBISS 0

KUJIZNICA H. JARCA
Dolenski oddelak

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA